

ISSN 2075-4205

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

STUDIA
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 10 Номер 1 (28) 2013

ДОНЕЦЬК

Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література.
Методика викладання: [науковий журнал / голов. ред. В.Д. Каліущенко]. —
Донецьк : ДонНУ, 2013. — Т. 10. — № 1 (28). — 216 с.

*Друкується за ухвалою вченої ради
Донецького національного університету
Протокол № 5 від 28 травня 2013 року*

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано й зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.

*Адреса редколегії: 83001 Донецьк, вул. Університетська, 24
тел./факс: (062) 335-03-98
e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua*

ISSN 2075-4205

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 10 № 1 (28) 2013

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В.Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О.Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В.М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ш.Р. Басиров;
д-р філол. наук, проф. М.М. Гіршман; д-р філол. наук, проф. А.П. Загнітко;
д-р філол. наук, проф. Ю.А. Зацний; д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан;
д-р пед. наук, проф. О.Г. Кучерявий; д-р філол. наук, проф. Л.А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т.О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Петренко; д-р пед. наук, проф. П.В. Плотніков;
д-р філол. наук, проф. Р.С. Помірко; д-р філол. наук, проф. В.А. Просалова;
д-р філол. наук, проф. М.Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н.М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л.М. Черноватий; д-р філол. наук, проф. В.В. Федоров;
д-р філол. наук, проф. Л.М. Ягупова

Донецьк ДонНУ 2013

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 10 No 1 (28) 2013

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V.D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O.L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V.M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Sh.R. Basyrov;

Doctor of Philology, Prof. M.M. Girshman; Doctor of Philology, Prof. A.P. Zagnitko;

Doctor of Philology, Prof. Yu.A. Zatsnyi; Doctor of Philology, Prof. V.I. Karaban;

Doctor of Pedagogics, Prof. O.G.Kucheravyi; Doctor of Philology, Prof. L.A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T.O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Petrenko; Doctor of Pedagogics, Prof. P.V. Plotnikov;

Doctor of Philology, Prof. R.S. Pomirko; Doctor of Philology, Prof. V.A. Prosalova;

Doctor of Philology, Prof. M.G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N.M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L.M. Chernovatyi; Doctor of Philology, Prof. V.V. Fedorov;

Doctor of Philology, Prof. L.M. Yagupova

Donetsk DonNU 2013

З М І С Т

Том 10, № 1 (28), 2013

Германські мови

<i>Анохіна Т. О.</i> Термінологічні версії лінгвістичного лакунікону.....	5
<i>Bednářová-Gibová K.</i> Don't Speak Gobbledygook or a Way out of a Lexical Labyrinth of English Legalese.....	15
<i>Войтанік І. В.</i> Основні характеристики дискурсу як головного поняття дискурсивної компетентності.....	24
<i>Давидюк Ю. Б.</i> Ефект ошуканого очікування у контексті американського короткого оповідання: методика дослідження.....	41
<i>Кобякова І. К.</i> Про природу мовотворчої функції.....	53
<i>Купчишина Ю. А.</i> Лінгво-когнітивний аспект репрезентації концепту <i>DEATH</i> у художніх творах.....	64
<i>Мележик К. А.</i> Фактори переключення кодів в англоязычной коммуникации студентов.....	74
<i>Островська Ю. К.</i> Шляхи поповнення словникового складу англійської мови на межі ХХ–ХХІ століть оцінними неологізмами-прикметниками.....	83
<i>Сисоєва Є. С.</i> Словотворчі моделі англійських оцінних антропонімів.....	90
<i>Харченко О. В.</i> Стилiстичні засоби вербалізації концепту “гроші” в американському дискурсі комічного.....	103
<i>Хохлова В. А.</i> Особенности объективизации концептосферы “Материальный Мир Человека” средствами английской топонимической фразеологии.....	113

Романські мови

<i>Кремзикова С. Ю.</i> <i>Verba Sentiendi</i> у контексті епістемічної модальності (на матеріалі старофранцузького періоду).....	126
---	-----

Типологічні та зіставні дослідження

<i>Дрінко Г. Г.</i> Імперативні конструкції в складних реченнях (на матеріалі англійської та української мов).....	137
<i>Каліущенко Ю. В.</i> Суб'єктно-об'єктні відношення в конструкціях з ольфакторними дієсловами.....	145
<i>Кудря О. А.</i> Теоретичні основи дослідження кольоропозначень англійської та української мов.....	157
<i>Лещенко О. В.</i> Синтаксис українських рекламних слоганів (на матеріалі реклами фінансових, страхових і консалтингових послуг).....	167

Методика викладання іноземних мов

<i>Гальченко О. Ю.</i> Лінгвостилістичні передумови методики навчання ділового письму студентів немовних спеціальностей.....	178
<i>Улупова О. П., Попова О. М.</i> Застосування інтерактивних методів у процесі викладання дисципліни “ділова іноземна мова” з метою формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців.....	189

Критика і бібліографія

<i>Сенів М. Г., Компанець Т. М.</i> Рецензія на монографію С. М. Лучканина «Загальномовознавчі теорії в історії української та румунської лінгвістики (зіставно-діахронічне дослідження)». — Київ : Видавництво «Науковий світ», 2012. — 338 с.....	197
---	-----

Наукове життя

<i>Подєнежна Т. О., Ключєва Н. М.</i> Наукові конференції факультету іноземних мов Донецького національного університету.....	204
---	-----

Нові підручники, навчальні посібники, монографії

<i>Materynska Olena</i> Typologie der Körperteilbenennungen: [monographie]. — Danziger Beiträge zur Germanistik. — Bd. 41. / Hrsg. Andrzej Kaṭny, Katarzyna Lukas, Czesława Schatte. — Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2012. — 246 S.....	206
Наші автори	207

CONTENTS

Volume 10, No 1 (28), 2013

Studies in Germanic Languages

<i>Anokhina T. O.</i> Terminological Versions of the Linguistic Lacunicon.....	5
<i>Bednárová-Gibová K.</i> Don't Speak Gobbledygook or a Way out of a Lexical Labyrinth of English Legalese.....	15
<i>Voytanik I. V.</i> The Principle Characteristics of Discourse as the Main Notion of Discourse Competence.....	24
<i>Davydyuk Yu. B.</i> The Effect of Defeated Expectancy in the Context of the American Short Story: Methodological Aspect.....	41
<i>Kobyakova I. K.</i> Nature of Linguo-creative Function.....	53
<i>Kupchyshyna J. A.</i> Linguo-Cognitive Aspect of Representation of the Concept of Death in Fiction.....	64
<i>Melezhik K. A.</i> Factors of English-Russian Code Switching in Students' Communication..	74
<i>Ostrowska Yu. K.</i> Ways of Replenishment of the English Word Stock at the Turn of the XX–XXI Centuries with Evaluative Neologisms-Adjectives.....	83
<i>Sysoieva YE. S.</i> Word-Building Models of English Evaluative Anthroponyms.....	90
<i>Kharchenko O. V.</i> Stylistic Devices of the Concept “MONEY” Verbalization in American Comic Discourse.....	103
<i>Khokhlova V. A.</i> Peculiarities of Conceptual Sphere “Material World of a Person” Objectification by Means of the English Toponymic Phraseology.....	113

Studies in Romanic Languages

<i>Kremzykova S. Y.</i> <i>Verba Sentiendi</i> in the Context of Epistemic Modality (on the Old French Material).....	126
---	-----

Typological and Contrastive Studies

<i>Drinko A. G.</i> Imperative Constructions in Complex Sentences (in English and Ukrainian)..	137
<i>Kaliushchenko Y. V.</i> Subject-Object Relations in Constructions with Olfactory Verbs.....	145
<i>Kudrya O. A.</i> Theoretical Framework for the Study of English and Ukrainian Colour Terms	157
<i>Leschenko O. V.</i> Syntax of Ukrainian Advertising Slogans of Banks, Consulting and Insurance Companies.....	167

Methods of Language Teaching

<i>Gal'chenko O. Y.</i> Lingvostylistic Basics of the Methods of Teaching Students of Nonlinguistic Specialities Business Writing.....	178
<i>Ulupova H. P., Popova H. N.</i> Use of Interactive Methods in the Process of Teaching the Subject “Business English” Aimed at Creation of Communicative Competence of Prospective Specialists.....	189

Criticism and Bibliography

<i>Seniv M.G., Kompanets T. M.</i> Review on the monograph by S.M. Luchkanin «General Linguistic Theories in the History of Ukrainian and Romanian Linguistics (comparative-diachronic research)». – Kyiv: Publishing House “Naukovyi Svit”, 2012. — 338 p.....	197
---	-----

Academic Proceedings

<i>Podyenyezha T.O., Kliuieva N.M.</i> Scientific Conferences of the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University.....	204
---	-----

New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

<i>Materynska Olena</i> Typologie der Körperteilbenennungen: [monographie]. — Danziger Beiträge zur Germanistik. — Bd. 41. / Hrsg. Andrzej Kątny, Katarzyna Lukas, Czesława Schatte. — Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2012. — 246 S.....	206
Contributing Authors	209

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2013 Т. О. Анохіна
(м. Київ)

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВЕРСІЇ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЛАКУНІКОНУ

АНОХІНА Т. О. ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВЕРСІЇ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЛАКУНІКОНУ

У статті розглядаються витoki термінологічного лакунікону. Фокусується увага на прототермінах лакунікону в наївній картині світу, її історичному розвитку та інгерентних ознаках lac-/лак- етимонів. Автор описує етимологічне гніздо лакунікону, організацію дериватів з морфемою lac-/лак- та інших дериватів. Лінгвістичний лакунікон наукової картини світу представлено міждисциплінарними та лінгвістичними термінами.

АНОХИНА Т. А. ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ВЕРСИИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ЛАКУНИКОНА

В статье рассматриваются истоки терминологического лакуникона. Фокусируется внимание на прототерминах лакуникона в наивной картине мира, ее историческом развитии и внутренних признаках lac-/лак- этимонів. Автор описывает этимологическое гнездо лакуникона, дериваты с морфемой lac-/лак- и других дериватов. Лингвистический лакуникон научной картины мира представлен междисциплинарными и лингвистическими термінами.

ANOKHINA T. O. TERMINOLOGICAL VERSIONS OF THE LINGUISTIC LACUNICON

The article examines the origin of terminological lacunicon. The attention has been focused upon the prototerminals of lacunicon in the naive worldview, its historical development and inherent signs of lac-/лак- etymons. The author describes the etymological cluster of lacunicon, the taxonomy of lac-/лак- morphemes and other derivatives. The linguistic lacunicon of the scientific worldview has been represented by interdisciplinary and linguistic terms.

Ключові слова: етимологічне гніздо, лакунікон наївної та наукової картин світу, кластери лакунікону.

1. Вступні зауваження

Реконструкція наївної картини світу є своєрідним етапом в межах етимологічних досліджень, які дозволяють по-новому аналізувати феномени як наївної, так і наукової картини світу. Осмислити їх витoki, онтологію феноменів, що мають тенденцію до еволюціонування, є задачею статті. Етимологічні витoki лакунікону дозволяють простежити онтологію феномена лакунарності, пояснити базові терміни на основі lac-/лак- дериватів, витлумачити дефініції лакунікону. Дефінітна представленість термінологічної одиниці *lacuna* 'лакуна' в наївній картині світу надає змогу інтерпретувати організацію семантичного матеріалу, дозволяє змінювати стратегію опису мовних значень в науковій картині світу [1, с. 273].

Комплексний підхід до дослідження феномену лакунарності допомагає пояснити появу прототермінологічних одиниць (*вихідних термінів*) та протермінологічних/маргінально-термінологічних позначень (*неусталених термінів*) категорії лакунарності (*об'єкт статті*) та дозволяє описати ознаки їх первинної/автохтонної та термінологічної семантизації (*предмет статті*). Осмислення інтралінгвальних та міждисциплінарних

рівнів лакунікону в наївній та науковій картинах світу обумовлює *мету статті*, а саме ідентифікувати англо-українські паралелі *lac-/лак-* етимонів та інших семантичних похідних лінгвістичного лакунікону.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю впорядкування терміно-лінгвістичного лакунікону, створення загального реєстру, до якого увійдуть лінгвістичні та міждисциплінарні терміни англійської та української наївної та наукової картин світу.

Картини світу змінюються, перетворюючись з наївних на наукові. Терміни *наївна арифметика, наївна геометрія, наївна філософія* та *наївний лакунікон* засвідчують, що наївні картини світу – це онтологічно первинні системи.

Наукова картина світу – це система уявлень, побудована в результаті узагальнення та синтезу наукових понять і принципів для позначення світоглядних структур певної історичної епохи та наукової онтології спеціальних (приватних, локальних) наукових картин світу.

Лакунологія – це молода лінгвістична дисципліна. На часі активно формується її термінологічний корпус метамови. Аспектологія лакунікону в англійській та українській наївній та науковій картинах світу не знайшла ще системного висвітлення. Лінгвістична лакунологія має свої прототермінологічні одиниці *lac-/лак-* деривати, вихідні терміни лакунікону *lacuna* ‘лакуна’ та протермінологічні, неусталені терміни *lacunete* ‘лакунема’, *lacunicon* ‘лакунікон’, що не є закріпленими лексикографічно в науковій лінгвістичній ендосистемі. Термінологію лакунології започаткували вчені В. Г. Гак, І. А. Стернін, Ю. А. Сорокін, Жан-Поль Віне та Жан Дарбельне, які фокусували увагу на терміні ‘лакуна’, його міжкультурній та міжмовній параметризації [2, 19, 17, 18, 23].

В українській терміносистемі намітилися тенденції параметризації лакунології, яка з часом набуває статусу наукової картини світу. Питання лакунарності розглядається в працях М. П. Кочергана, В. І. Карабана, Р. П. Зорівчак, М. С. Делюсто [5, 8, 9, 10].

2. Лакунікон наївної картини світу

Дослідження мовних картин світу, а також їх реалізацій (етномовних, релігійно-міфологічних, філософських, художніх, термінологічних, національних картин світу) є пріоритетами сучасних досліджень [1, 6, 11, 15]. Аналіз лакунікону наївної картини світу є передумовою подальшого аналізу наукової термінології. Лакунікон як ментальний лексикон семіотичної системи обіймає логіко-семантичні суперечності на когнітивному рівні, є складовою структури мовної особистості (термін Ю. О. Сорокіна) [18, с. 146].

Наївний лакунікон – це базовий тезаурус однойменної категорії, що позначається лексемами з коренем *lac-/лак-* у наївній/автохтонній картині світу.

Лакунікон у залежності від модусів мова (i), мовлення (ii) або когнітивна діяльність

(iii) витлумачується по-різному:

(i) парадигматичний лакунікон – це порожні клітини мовної системи;

(ii) синтагматичний лакунікон – це пропуски в мовленні, паузи та мовчання;

(iii) когнітивний лакунікон – це певний механізм, що фільтрує всю інформацію, що надходить [3, с. 33].

Вихідним у переосмисленні прототермінів лакунікону стало грецьке слово *λάκκος* ‘озеро’, а пізніше його переосмислений лексико-семантичний дериват в латинській мові *lacus* (~1660р.), що стає основою для нового слова на позначення ями, канави, воронки – лат. *lāo-ūna* ‘лакуна’ [16, с. 470]. Лаконічність – це вміння формулювати думки в стислій формі – походить з Лаконії, місцевості у берегів озера біля Спарти, жителі якої в стислій, лапідарній формі формулювали свої думки [25, р. 604].

У латинському етимоні після редукації *-us* та дифтонгізації [a] → [ei] *lacus* асимілюється та, запозичене в англійську мову, формує лексему *lake* ‘озеро’. В українській мові існує архаїчний відповідник *лак*, слово-релікт, що втратило *-us*, дифтонгізація не зачепила фонетичну вимову українського слова. Слово *лакуна* в українській мові за вимовою також залишається подібним до латинської; англійське слово *lacuna* [lə'kju:nə] асимілювалось.

Модифікації зазнали етноніми з коренем *-lac*. В англійській мові з'явилося слово *lake*, однак германський етнонім вимовляється в латинській традиції “*lacus*”, пор.: *Venetus lacus* ‘Боденское озеро’ між Германією та Швейцарією [13, с. 161]. Вплив грецької мови на латинську та індоєвропейські мови є очевидним в процесах асиміляції. Редукація *-s* мала місце як в германських, так і в слов'янських мовах, пор.: гр. *λάκκος* < лат. *lacus* < англ. *lake* < укр. *лак*. В українській мові слово *озеро* витісняє слово *лак*, яке відносять до протоіндоєвропейського періоду [24, с. 186], а це обумовлене формуванням германських мов у римську епоху [13, с. 142].

Особливе місце в компаративно-типологічному аналізі посідає вивчення етимологічних гнізд *lac-/лак-* дериватів, що формують лакунікон наївної картини світу. Етимологічне гніздо (історико-етимологічне, генетичне) становить систему слів, які є генетично спорідненими й групуються навколо спільного етимона (кореня або лексеми). До лексичних одиниць належать як історично засвідчені в більш або менш широкій генетичній єдності мов, так і ті, що відносяться до прамови й відновлюються шляхом реконструкції [19, с. 20].

Застосування гніздового підходу дає можливість простежити сукупну лексичну реалізацію субстантивів зі спільним коренем, відстежити їхнє функціонування,

встановити й проаналізувати семантичний потенціал похідних слів, відкрити шляхи епістемічного освоєння дійсності та внутрішню логіку мови [19, с. 1]. Гніздовий метод як жоден інший дає змогу з'ясувати внутрішню логіку еволюції слів та їх семантичного наповнення. Виокремлення етимона *lacuna* 'лакуна', його порівняльно-історичний аналіз дають змогу простежити динаміку розвитку семантичних векторів, передумови лексикалізації, семантизації етимона *lacuna* 'лакуна' в англійській та українській наївній та науковій картинах світу. Етимон *lacuna* 'лакуна' еволюціонував до поняття, а згодом до терміна, міждисциплінарного рівня в англійській та українській мовах.

Генетичне гніздо *lac-/лак-* дериватів існує в діяхронічній та синхронічній площинах. Вивчення етимологічного гнізда полягає у встановленні, описі й аналізі його конститuentів та їхніх відношень; останні включають фонетичні, морфологічні, морфонологічні, семантичні та словотвірні, прозорі та затемнені зв'язки формальної та семантичної деривацій [19, с. 20].

Структурна організація гнізда *lac-/лак-* дериватів є об'єднанням словотвірних форм, що наповнюють лінгвістичний лакунікон наївної картини світу. Для опису семантичних зрушень важливе розуміння фонетичних, морфологічних, семантичних закономірностей сполучуваності елементів похідних слів, які діють за іманентними, внутрішніми законами функціонування словотвірної моделі [10, с. 23]. Модель вважається продуктивною, якщо вона забезпечує створення варіантних рядів, яким притаманна стереотипність та повторюваність компонентів, в основі яких реалізуються причино-наслідкові відношення [10, с. 86]. Таким є варіантний ряд із семою 'відсутність', пор.: частково модифіковану морфему у варіантному ряді з *lac-* < англ. *lake*, англ. *lacuna*, англ. *lack*, [*lakk*], *lak*, [*лак*] або *lac-* < *elide*, *lac-* < *elision* [28, р. 644].

Слово *lacuna* 'лакуна' зареєстроване в різних лексикографічних джерелах, які відносять зазначену номінацію, базову одиницю категорії лакунарності, до латино-грецьких етимологій, пор.: лат. *lāo-ūna*, гр. *λάκ-κοσ*, англ. "a cavity, a gap, a defect, a hole" [27, р. 59].

Етимон *lacuna* 'лакуна' має грецьке походження *лак* (гр. < *лакκομα*), яке лексикографічно фіксується поряд із зазначеними одиницями пізньої латинської етимології (лат. < *lacūna*). Етимологічні версії пов'язують лакуну з омонімічними коренями **lek/-lĕk* зі значенням *иматувати, рвати на лоскути* [27, с. 342]. Інші етимологічні тлумачення вказують на індоєвропейський корінь **lak/laksos*, на семантичний дериват *lach*, рос. *лосось* 'риба, лосось' [27, с. 343]. Видається, що генетичний зв'язок *lac-/лак-* дериватів є очевидним як такий, що вказує на спільні етимологічні витoki зазначених слів. В англійській мові зв'язок є більш наочним.

Угрупування слів, об'єднаних походженням від кореня *лак-/lac-*, становлять

етимологічну основу евристичної моделі категорії лакуарності – *лакунікону англійської та української картині світу*. Аналіз *lac-/лак-* дериватів дозволяє простежити генезу лакуарності, функціонування та розвиток слів лексико-семантичного поля відсутності.

Моноцентричне гніздове утворення слова *lacuna* ‘лакуна’ та його конституанти мають широке коло відповідників у межах індоєвропейської родини (гр. *λακκωμα* < лат. *lacūna* < англ. *lacuna* < укр. *лакуна*).

Внутрішня валентність визначається як закономірність лексичного наповнення словотворчих моделей, поєднання елементів похідного слова на рівні складових його лексичної основи [10, с. 5]. При вивченні ендозони лакунікону актуальними є глибинні зміни, що відбуваються з морфемою *lac-/лак-* у структурі мови.

Лакунікон наївної картини світу має декілька векторів, що вказують на формування окремих кластерів, які є також наявними у науковій картині світу, а саме: (i) *водоймище або рідина / lake&liquid cluster*, (ii) *лакуна або заглиблення / hole&lacuna cluster* та вказують на (iii) *брак чогось / lack of something*, пор.:

(i) *озеро/lake, річка/river, вода/water, молоко/milk;*

(ii) *дірка/hole, пробіл/gap, редуція/reduction, скорочення/shortening, компресія/compression;*

(iii) *дефект у рукописі/defect of manuscript, непорозуміння/misunderstanding, відсутність/absence.*

3. Лакунікон наукової картини світу

В англійській та українській мовах слово *lacuna* ‘лакуна’ пройшло етимологічний шлях від семантизації конкретного значення в наївній картині світу до формування абстрактного значення терміна в науковій картині світу. Семантичне наповнення лакуни прозоро відображає перехід *lake* (*cavity, gap, hole, empty place*) > *lacuna* (*lack of something*), що змінює семантичний дизайн: ‘*відсутність форми*’ на ‘*семантичну пустоту*’. Семантично пов’язані *lack/брак* та *lake* [*лак*]/*озеро* свідчать про “відсутність чогось”, “брак чогось”.

У філософській картині світу категорія неіснування є прецедентною праформою, підґрунтям для народження категорії лакуарності (пор. ідею “НІЩО” Мартіна Гайдеггера) [22, с. 86]. Деконструкція категорії відсутності стає об’єктом наукових пошуків за часи постструктуралізму. Так, Жак Дерріда зазначав, що категорія процесуальності */Difference/* може базуватися не лише на категорії існування, але й на категорії відсутності [14, с. 738].

У термінологічному корпусі англійської та української мов ідея лакуарності

представлена такими одиницями, пор.: англ. *lacunarity, empty category*; укр. *лакунарність, лексико-семантична пустота*. Українська наукова картина світу рідко оперує терміном “порожня категорія”, перевага надається терміну “категорія відсутності”.

Базовий термін лакунікону *lacuna* ‘лакуна’ представлено міждисциплінарно, пор.: укр. *лакуна, лакуна отвір; пробіл* (напр. в послідовності відкладень в геології), *лакуна, пробіл* (в тексті, в знаннях, у праві), *лакуна* (провал пам’яті; провал свідомості в психіатрії, медицині), *лакуна, картограм., афт. розрив, вікно, прогалина, пробіл, пропуск* у бібліотечній справі (в тексті, рукописі, книзі), *порожнеча, западина, поглиблення*; англ. *lacuna, The Nothing* < нім. *Das Nichts* (Martin Heidegger); укр. *Ніщо* < нім. *Das Nichts* (Мартін Гайдеггер).

В український термінологічний лакунікон традиційно запозичуються терміни з (i) англійської, (ii) латинської та німецької мови (iii) мов. Пор.:

(i) англ. *The Nothing* > нім. *Das Nichts*;

(ii) лат. *Lacunae* > англ. *Lacunae Theory* > нім. *Lakunen Theorie*;

(iii) нім. *Das Nichts* > укр. *Ніщо*;

У науковій картині світу лакунікон представлено на субкатегоріальному рівні відповідними метазнаками (i), графічними символами (ii) та термінологічними одиницями (iii), пор.:

(i) англ. *lacuna*, укр. *лакуна* [25, с. 605]

(ii) <...> || // / Ø [16, с. 301];

(iii) англ. *reduction*, укр. *редукція* [25, с. 1207]; англ. *elision*, укр. *елізія* [25, с. 348].

Українські термінологічні одиниці, що формують лакунікон наукової картини світу, запозичуються з англійської мови. Ці термінологічні одиниці мають характер (i) скорочення або редукції, (ii) браку або відсутності, (iii) лакунізації або імплікації, пор.: (i) англ. *reduction* > укр. *редукція*, (ii) англ. *PROconstituents* > укр. *проконституенти*, (iii) англ. *implication* > укр. *імплікація*.

4. Термінологічний реєстр лексико-семантичної лакунарності

Лакуни лексичної системи виникли внаслідок суто формальних змін, появи надміру коротких слів та багатьох незручних омонімів, можливо через брак у народній мові багатьох необхідних семантичних та синонімічних відтінків, зокрема в абстрактно-інтелектуальній лексиці [7, с. 65]. Лексична лакунарність як заповнення порожніх місць системи є органічним процесом, який є результатом самоорганізації, самоконтролю та самодобудування.

Поява нової лексики веде до лакунізації значень, вилучення лексеми лакунарного наповнення, таким чином каузується семантична лакунарність. Одним із визначальних

чинників для вилучення лексеми або семантичного показника із вжитку є фактор престижності. Так, популярність французької мови в Росії XIX ст. зумовила появу в російській значної кількості галліцизмів, навіть серед такої традиційно консервативної групи лексики, як позначення спорідненості. Пор. вилучення із вжитку рос. *тятя*, що зумовлене запозиченням французького еквівалентного слова [7, с. 141].

Лакуни морфемного рівня можуть бути реалізовані шляхом редукції. Для усічення як морфонологічного явища характерні певні особливості. Елізуватися можуть окремі фонемні та сполуки фонем. Порівняно з чергуванням усічення охоплює меншу кількість лексем. Усічення – явище морфо- і фонотактичного характеру, зумовлене надлишковою структурою мотивуючої основи, без усічення якої неможливий сам дериваційний процес [4, с. 183].

З огляду на динамічний характер мовної стабільності мають місце певні слабкі ланки (так звані “лакуни”, “порожні клітини”), які можуть бути реалізовані на граматичному рівні. Граматичні зміни зумовлені розвитком мовних систем, вилучення граматичних атавізмів формує лакуни сприйняття, що мають бути реконструйовані. Формування лакун пов’язане з невживаністю граматичної форми, її зношенням, а згодом – вилученням, наприклад, відсутністю категорії граматичного роду в англійській мові та категорії означеності/неозначеності в українській мові.

Термін “лакуна” демонструє фоносемантичну стабільність. Англійське слово “*lacuna*”, запозичене з латинської/грецької мови, збереглося в англійській мові практично без змін, його звучання є наближеним до української вимови, пор.: англ. *lacuna*, укр. *лакуна*. При цьому англійське слово *lake*, що очевидно демонструє фоносемантичну подібність до англ. *lacuna*, асимілювалося лише частково, має зміни приголосного та дифтонгізацію *lacuna* < *lake*, пор. с [k] → k [k] та [u] → [ei]. Відсутність дифтонгізації англ. *lacuna* у відкритому складі відносить слово *лакуна* до мовних реліктів. Більш уживаними в англістиці є протермінологічні тлумачні аноніми: *small opening*, *small pitt or depression*, *depression*, *a small blank space*. *Лакуна* як “брак чогось” (англ. *lack: want, need, failure, destitution*) в українській мові позначається лексичними еквівалентами [28, р. 644].

Лінгвістична категорія лакунарності має свої прототермінологічні одиниці, що відносяться до наївної картини світу (*lake/озеро*). Протермінологічні одиниці, що не представлені в лексикографічних джерелах, однак все частіше з’являються в науковому дискурсі: *lacunicon* ‘лакунікон’, *silent effect* ‘силенціальний ефект’, *reduction* ‘редукція’, *compression* ‘компресія’, *lacunarity* ‘лакунарність’. Заповнення термінологічних лакун

відбувається шляхом міжмовного запозичення з грецької та латинської (i), англійської (ii) та української мов (iii):

(i) гр. *λάκ-κογ* > лат. *lacūna* > англ. *lacuna*,

(ii) англ. *lacuna* > укр. *лакуна*,

(iii) укр. *лакунема* > англ. *lacunete*.

Термінологічний лакунікон включає низку термінів у ендозонах мови, мовлення та когнітивної поведінки:

(i) мовна лакунарність: номінативна лакуна, формально-функціональна лакунарність, жанрово-стилістичні лакуни, родові, видові, міжмовні, внутрішньомовні, абсолютні, відносні, графічні, лексичні, граматичні, синтаксичний нуль, нульова граматична форма, нульова флексія, етноніми, ксеноніми, безеквівалентна лексика, реалії, лінгво-культурологічні лакуни;

(ii) мовленнєва лакунарність: вербальні лакуни, невербальні лакуни, прагматична лакунарність та її стратегічні, тактичні метазнаки;

(iii) комунікативна лакунарність: комунікативна лакуна; когнітивний дисонанс; когнітивна лакунарність; понятійна лакунарність, інтендентні, неінтендентні, імпліковані, зниклі, тезаурусні лакуни.

5. Висновки

Категорія лакунарності займає чинне місце у науковій картині світу, представляє ряд актуалізованих репрезентантів мовної системи. Лакунарність мовних систем – це універсальна категорія, що поширюється на морфологію, граматику, синтаксис, лексикологію та семантику, яка діє за принципом когнітивного дисонансу, білих плям, екстеріоризаторів відсутності на внутрішньомовному та міжмовному рівнях. У модусі мовлення характер лакун визначається тріадою їх буття – середовищем, режимом та стилем спілкування. Лакунікон проявляється у тріаді модусів – мови, мовлення та мовленнєвої діяльності. Комплексний підхід до феномена лакунікону сприяє розумінню процесів еволюції та інволюції кожної іманентної системи. Наука лакунологія пов'язана з наявністю корпусу лакунікона у межах наївної та наукової картин світу. Перспективним є ідентифікація критеріїв належності термінів зазначеної метамови. Розпізнання термінів цієї молодшої науки, її об'єктів та предметів, певного досвіду лінгвістичних студій свідчить про генерацію нової лінгвістичної науки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Апресян Ю. Д.* Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира. Избранные труды / Ю. Д. Апресян // Интегральное описание языка и системная лексикография

[научное издание]. — М. : Школа “Языки русской культуры”, 1995. — Т. II. — 766 с.

2. *Гак В. Г.* Языковые преобразования / В. Г. Гак. — М. : Школа “Языки русской культуры”, 1998. — 768 с.

3. *Глазачева Н. Л.* Лакуны и теория межкультурной коммуникации / Н. Л. Глазачева // *Лакуны в языке и речи* : [сб. науч. тр.; под ред. проф. Ю. А. Сорокина, проф. Г. В. Быковой]. — Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2005. — Вып. 2. — С. 32–34.

4. *Городенська К. Г.* Словотвірна структура слова (відіменні деривати) / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. — К. : Наук. думка, 1981. — 199 с.

5. *Делюсто М. С.* Граматика говірки у світлі тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. С. Делюсто. — К., 2010. — 20 с.

6. *Денисова С. П.* Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях // *Проблеми зіставної семантики*. — К. : КНЛУ, 2005. — Вип. 7. — С. 9–15.

7. *Єрмоленко С. С.* Історична типологія слов'янських мов / [С. С. Єрмоленко, О. С. Мельничук, О. Б. Ткаченко (за ред.) та ін.]. — К. : Довіра, 2008. — Ч. 2. — 264 с.

8. *Зорівчак Р. П.* Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. — Л. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. — 216 с.

9. *Карабан В. І.* Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : [навч. посіб.-довід.к для студ. вищих навч. закл.] / В. І. Карабан, Дж. Мейс. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. — 608 с.

10. *Каравашкин В. И.* Внутренняя валентность слова: теория и практика : [учеб. пособ.]/ В. И. Каравашкин, Р. В. Ефимов. — Харьков : Константа, 1999. — 112 с.

11. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.

12. *Кочерган М. П.* Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. — К. : Академія, 2006. — 424 с.

13. *Кузьменко Ю. К.* Ранние германцы и их соседи: Лингвистика, археология, генетика / Ю. К. Кузьменко ; [отв. редактор Н. Н. Казанский]. — СПб. : Нестор-История, 2011. — 266 с.

14. *Левинас Э. Л.* Избранное: Трудная свобода / Э. Л. Левинас ; [пер. с франц.]. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. — 752 с.

15. *Манакин В. Н.* Языковые картины мира в перспективах контрастивной лингвистики / В. Н. Манакин // *Язык и культура: II междунар. конф.: доклады*. — К. : Журнал “Collegium”, 1993. — С. 77–83.

16. Мельчук И. А. Курс общей морфологии / И. А. Мельчук ; [пер. с фр. / общ. ред. Н. В. Перцова, Е. В. Савиной]. — Москва — Вена : Языки русской культуры, Венский славистический альманах, 1998. — Т. II.— 544 с.

17. Сорокин Ю. А. Лакуны: еще один ракурс рассмотрения / Ю. А. Сорокин // Лакуны в языке и речи : [сб. науч. тр.; под ред. проф. Ю. А. Сорокина, проф. Г. В. Быковой]. — Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2003. — С. 3–10.

18. Сорокин Ю. А. (2) Неканоническая русистика: статьи, заметки и реплики / Ю. А. Сорокин. — М. : Изд-во Института проблем риска, Информационно-издательский центр “Бон Анца”, 2009. — 223 с.

19. Стернин И. А. Лексическая лакунарность и понятийная безэквивалентность / И. А. Стернин. — Воронеж : Изд-во “Истоки”, 1997. — 118 с.

20. Хориков И. П. Новогреческо-русский словарь / И. П. Хориков, М. Г. Малев. — М., 1980. — С. 470.

21. Черниш Т. О. Нариси зі слов'янської порівняльно-історичної лексикології та етимології : [навч. посіб.] / Т. О. Черниш. — К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. — 304 с.

22. Читанка з філософії: [у 6 кн. / ред. : Г. І. Волинка, С. О. Кичигін, М. Ф. Тарасенко]. — К. : Довіра, 1993. — Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ століття. — С. 83–100.

23. Vinay J.-P. Comparative Stylistics of French and English: a Methodology for Translation / J.-P. Vinay, J. Darbelnet ; [Translated and edited by Juan C. Sager and M.-J. Hamel]. — Amsterdam : John Benjamins, 1995. — 359 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

24. Етимологічний словник української мови : [у 7 т.] / [ред-кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. — К. : Наук. Думка, 2003. — Т. 4: Н–П.— 653 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. — 1728 с.

26. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. — Винница : Нова Книга, 2010. — Т. I — 616 с.

27. Halsey S. Etymology of Latin and Greek / S. Halsey, A. M. Charles. — Boston : GINN & Company, publishers, 1891. — 252 p.

28. Webster, Noah; Goodrich, Chauncey A. (Chauncey Allen); Porter, Noah. Webster's New World Dictionary of the American language. — Springfield, Mass.: G. and C. Merriam, 1848. — 1536 p.

Надійшла до редакції 21.02.13

©2013 K. Bednárová-Gibová
(Slovakia, Prešov)

DON'T SPEAK GOBBLEDYGOOK OR A WAY OUT OF A LEXICAL LABYRINTH OF ENGLISH LEGALESE

БЕДНАРОВА-ГИБОВА К. РОЗМОВЛЯЙТЕ ЗРОЗУМІЛОЮ МОВОЮ, ЧИ ЯК НЕ ЗАГУБИТИСЯ У ЛАБИРИНТІ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Дана стаття присвячена виявленню основних особливостей англомовної юридичної термінології у офіційних документах Європейського Союзу. У статті представлено аналіз загальновикористовуваних лексичних елементів, а також рекомендації до лексичного аналізу такого жанру текстів, як юридичний документ Європейського Союзу.

БЕДНАРОВА-ГИБОВА К. ГОВОРИТЕ НА ПОНЯТНОМ ЯЗЫКЕ, ИЛИ КАК НЕ ЗАБЛУДИТЬСЯ В ЛАБИРИНТЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Данная статья посвящена установлению основных особенностей англоязычной юридической терминологии, используемой в официальных документах Европейского Союза. В статье представлен анализ наиболее часто применяемых и общеупотребляемых лексических элементов, а также рекомендации по лексическому анализу такого жанра текстов, как юридический документ Европейского Союза.

BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ K. DON'T SPEAK GOBBLEDYGOOK OR A WAY OUT OF A LEXICAL LABYRINTH OF ENGLISH LEGALESE

Well-known primarily for denigrating labels such as legal 'jargon', 'gibberish', 'waffle', 'clap-trap' or even 'flim-flam' and many others, the language of law imposes extreme demands on the lexical equipment of even experienced linguists and lawyers, not to speak of English non-native speakers dealing with English legalese for professional reasons. Many a time one can witness these target groups of people whinging about its tortuous terms requiring further explanation by experts if they do not want to end up helplessly in the textual labyrinth of confusion and misinterpretation. This article aims to point out crucial lexical strands in English legalese focusing on the genre of EU institutional-legal documents. Employing identification and interpretation layers of research, the article gives a systematic overview of the most common lexical elements to be taken into account and provides cues for approaching a lexical analysis of the given text genre, enhanced in places by minor translational insights.

Key words: lexis, analysis, English legalese, EU text, legal term, collocation, language cliché.

Lead-in

The dynamic nature of the EU law with its natural reflection in its bureaucratic parlance imposes stringent requirements on a lexical reflection of certain phenomena, among which the on-going globalization seems to play a crucial role of its catalyst. For lexis represents the area of language where language contacts of interlingual transfer between source language (SL) and target language (TL) may be manifested in the most striking manner, it shall be used as a crucial point of reference for our presented text corpus analysis.

When dissecting the EU institutional-legal documents, Tomášek's ideas [16, p. 44–49] about the stratification of the legal language lexis into legal terms, collocations and language clichés may be corroborated. The present article aims to cast a light on the above-said facets of legal lexis in order to help linguists, lawyers-linguists or anyone else interested in the issue of English legalese to crack the proverbial hard nut and signpost avenues of further lexical research steered in this direction.

Text corpus: points of departure & underlying assumptions

The text corpus underlying this article comprises a total of 21 286 words that were

subjected to a lexical analysis. The corpus is made up of three documents:

Decision No. 1720/2006/EC of 15 November 2006 of the European Parliament and Council establishing an action programme in the field of lifelong learning (A-Text);

Council Directive 2004/114/EC of 13 december [sic!] 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service (B-Text);

Agreement between the European Community and the United States of America renewing a programme of cooperation in higher education and vocational education and training (C-Text).

All the EU institutional-legal documents (hereafter referred to as 'EU-documents'/'EU-texts'), fall under secondary legislation of the EU in terms of the text genre. More specifically, they were sourced from the thematic repertoire of education and training. The analysed texts were retrieved from EUR-Lex database's website (<http://eur-lex.europa.eu/en/index/html>) containing all EU documents published in the *Official Journal of the European Union* simultaneously in all, up to now, twenty-three official languages. The selected non-literary texts are approached as paradigm texts typifying legal language commonly used in EU institutions. What is of paramount importance, though, is that the non-literary texts are so-called 'euro-texts'. That said, such texts are marked by an officially prescribed style, which is manifested in a very high degree of language similarity (from text to text) so that it is possible to speak about their 'matrix form' [3, p. 103] or 'homogenous discourse' [11, p. 172].

Furthermore, seen through the prism of text linguistics, the EU documents under scrutiny belong according to Schäffner and Adab [10, p. 325] to a very distinctive text type, so-called hybrid texts. These texts, being the upshot of cultures and languages in contact, are a feature of contemporary intercultural communication marked by an increasing level of internationalization. They result from a translation process and exhibit features that somehow seem 'out of place', 'strange' or 'unusual' for the receiving, *i.e.* target culture. Hence, hybrid texts are endowed with features that are somehow contradictory to the norms of the target language and culture.

Elements of lexical gobbledygook for the uninitiated: legal terms

With regard to EU translation as such, one of the most vexing issues at the lexical level is undoubtedly terminology. Notably, the language of legal instruments is expected to be precise and uniform, as it is generally known. At this stage it should be pointed out, though, that EU terminology is a tad atypical terminological research since its semantic fields from which its terms are derived are very miscellaneous ranging from e.g. human trafficking, via fishing up to education and training. For this article's sake, however, we shall restrict ourselves to the last field only.

According to renowned terminologists, a golden rule when translating texts brimming with specialised terms is that "terms are not to be translated but substituted" [Horecký, qtd. in: 14,

p. 39]. However, legal terminology is special in a sense that it results from a legal view of social phenomena, thus representing a connection of knowledge of the described reality (so-called descriptive function of the language of the EU law) with a normative activity (so-called prescriptive function); [cf. 16, p. 44].

The very legal terms are apprehended as “denominations of legal reality whose meaning may be precisely defined” (ibid., translation by author). In order to flesh the “legal term” out, Sager’s [qtd. in 2, p. 23] definition may be adduced for further illustration according to which terms are depositories of knowledge and units with specific reference in that they “refer to discrete conceptual entities, properties, activities and relations which make up a knowledge room of a certain specialized area”. While Tomášek focuses on the exact meaning of the term on one hand, Sager’s definition, partly influenced by cognitive linguistics, points out the delimitation of the term on the basis of specific reference in a certain specialized area.

As far as the systematic delimitation of terms against neutral lexis is concerned, there are certain essential requirements which are imposed on legal terminology. They are as follows: semantic precision, constitutiveness, operationality and non-expressivity [cf. 16, p. 45]. As can be seen, it is evident that these requirements are in tune with those imposed on legal language generally. For the sake of comparison, we shall also consider the international terminological norm ISO 704 whose section *Principles for term formation* [2000: 7.3.1] highlights the following requisites: transparency, consistency, appropriateness, linguistic concision, derivativeness, linguistic correctness and target language preference. However, in our corpus there are also some terms which do not match the above criteria as there are also a few multi-word syntagmas among them e.g. (*Committee of the Regions; European Area of Higher Education*). However, this finding of fact is according to Masár [5, p. 20] not unfavourable since motivation and systematicity of a term are apparently of greater importance than its concision. In this connection, the existence of multi-word denominations with a fairly similar structure in the EU lexicon has a negative bearing on achieving unambiguity and precision; compare the following: *Council of Europe vs. the European Council vs. Council of the European Union*. Moreover, the derivation potential of some affixes may present a problem *per se* since some borrowings such as *Acquis communautaire, Joint Masters* or *eTwinning Action* do not admit any derivation in the target language.

With respect to EU legal terminology, Škrlantová [14, p. 63] suggests that two essential term categories be distinguished, *i.e.* legal terms in a narrow sense and legal terms in a wider sense. If there is a term occurring in an EU legal text, it does not mean that it belongs to EU terminology by default. Granted, EU legal texts contain also “neutral” terms which were taken

over from other terminological fields and which were used for a certain legal document's sake. If these previously "neutral" terms are defined by a legal norm, they acquire a legal overtone at least in that particular legal document. These lexemes are known as so-called legal terms in a wider sense, e.g. *public authority*, *residence permit*, *legal personality*, or *natural person*. For further illustration of the issue at hand, consider also the lexeme "pupil" which defined in our corpus as follows: '*pupil*' means a person enrolled in a learning capacity at a school (A-Text), thus becoming the legal term in a wider sense, too.

Aside from the above-mentioned legal terms in a wider sense, there are also EU legal terms designating individual EU competences (*the principle of subsidiarity and proportionality*), or the very term *Acquis communautaire*¹ referring to the bulk of EU legislation published since the 1950's to this date or individual EU legal document types (*framework agreement*, *Decision*, *Regulation*) or names of EU institutions (*The European Parliament*). All the above-said terms belong to the legal terminology in a narrow sense or so-called EU meta-terminology. In order to illustrate the EU meta-terminology further, lexemes such as *common market* or *Member States* (being the most frequent collocates in the corpus, too) may be adduced. It is noteworthy that the bureaucratic eurospeak does not include common lexemes such as *state*, *country* or *region*; instead "Member State" is used.

Škaloud [13, p. 1–2] lists four reasons for using these specific and fairly often enigmatic European expressions across EU documents:

- an effort to reach a compromise;

The less clear the words are, the easier it is to achieve a compromise. For illustration, let us consider the vague expression *social coherence*. However, people acquainted with EU jargon know that it refers to the "capacity of a society to ensure the welfare of all its members, minimizing disparities and avoiding polarisation" among people.

- an effort to mystify the essence of the problem;

Here, a certain word which would describe a certain intention in a comprehensible manner and point out its negative aspect or further obligations is to be shrouded in a linguistic secrecy by appropriate words. For instance, *social partners* is to avert attention from someone advocating trade interests and it is to be substituted for a more delicate expression.

- creation of the impression of a progress by means of new words;

Banal discourses may receive a new spark by means of novel terms describing old things or facts which make an impression of a novel approach, or a novel quality, e.g. *development of*

¹ The English tend to replace this "sophisticated and mysterious" term with its descriptive equivalent *Community patrimony* in casual speech [8, p. 84].

human resources instead of the traditional expression *learning of people*.

- being in favour of various ideas, ideologies and pressure groups; e.g. *subsidiarity* as one of the governing EU principles.

All in all, the examples above amply demonstrate the process of “discoursal nativization” [6, p. 13–14] wherein certain European expressions and conceptualizations, which are otherwise foreign to English native speakers, have become valid communicative tools in the EU setting.

Moreover, apart from legal terms both in a wider and narrow sense there are also specialised terms from the field of education and training that layer on top of the lexical make-up of the EU texts under investigation, e.g. *language learning, vocational training, teacher training, mainstream education* and so forth. With respect to translation of these terms into most target languages of the EU including Slovak, it ought to be noted that there may be situations when there are synonymous terms in English which have, however, only one translation equivalent in the target language. For illustration, both English expressions *scholarship* or *fellowship* are translated into Slovak as *štipendiá*. This may demonstrate non-uniformity and multilayeredness of the English terminology of education and training. Taking into account recommendations for translating EU terms (cf. chapters 5 and 6 in the *Joint Practical Guide*), it would certainly be ill-judged to try to vary the target language equivalents.

Anyone perusing the EU texts under analysis would also be lexically struck by neologisms such as *eLearning programme, online courses* or *eTwinning action*, which find their way into the respective target languages of the EU as borrowings. Here, the force of any target language comes to the fore in the vector direction language₁ (SL) → language₂ (TL).

Notably, lexemes of foreign extraction create a certain interlingual subscene which may be interpreted as a set of all contact relations that a particular target language shares with English [see 7, p. 136 for more detail]. In this way, English borrowings penetrate into a target language system by the formation of new terms. Nowadays, the influence of the EU terms on the national vocabulary makes for a natural phenomenon in each and every Member State. In this respect, Šarcevic [8, p. 85; 9, p. 136] considers transparency and translatability to be the supreme criteria for the formation of new terms in EU documents. When it comes down to English borrowings (which many a time appear as neologisms in the target language), their advantages cannot pass unnoticed since they guarantee equivalence at the conceptual level by determining the same conceptual content, which creates the common reference relation for a certain word in all the official languages of the EU.

Elements of lexical partnership: collocations

As it is known in lexicology, words co-occurring within a short distance of each other in written texts (or in speech), thus ‘keeping company’ together, are known as collocations [12, p. 47]. In sharp contrast to specialised terms discussed above, collocations in English legalese are multi-word expressions of non-terminological nature, which do not denominate but only describe a legal reality [16, p. 46]. However, this interpretation of collocations in legal circles is not received unequivocally; to rank collocations among the non-terminological parts of legal language may be too audacious a claim. Yet, linguists are not unanimous in their interpretation since in some quarters collocations are thought of as rather terminological naming units because certain words when used in connection with a term in specialised texts may lose their neutral flavour and may convert into terms with the lapse of time.

Collocations in English legalese usually have the constant make-up; they commonly require a certain verb for a certain noun. The following verbo-nominal collocations have been uncovered by an in-depth corpus analysis: *procedures laid down (by this directive)*, *implement the measures*, *to adopt a directive* etc. Swensen [qtd. in 4, p. 102] labels collocations such as these as “lexical collocations,” made up of (at least) two lexical components.²

What may strike us as amazing, though, is that the otherwise quintessential collocations in English legalese consisting of coordinating constituents (synonyms or near-synonyms), e.g. *care and control*, *any and all*, *the right to appoint and constitute*, *true and correct*, *known and distinguished* and so forth are markedly absent in the corpus. Precisely in this feature a certain novelty of EU texts as against traditional “fossilised” legal texts written in the British common-law tradition may be observed [cf. 3 for more detail]. Of doublets of the Anglo-Saxon and French descent, so typical of English legalese, only *terms and conditions* and *objectives and targets* (both A-Text) have been detected.

Elements of lexical prefabrication: language clichés

Besides legal terms and collocations there still are lexical ingredients capable of spicing up the language of law, giving it a truly unique taste. Granted, these are language clichés, also known among scholars as ‘language schemata’ or ‘language templates’, *i.e.* “standard turns of phrases given by a legal convention and entering into a legal discourse as constitutive and construction-ready expressions“ [16, p. 48, translation by author].

As it follows from the definition given above, these stilted expressions stipulated by the linguistic norm serve their purpose and belong to the non-terminological part of legal lexis. In

² Aside from lexical collocations there are also so-called “grammatical collocations“, made up of one dominant lexical word accompanied by a grammatical word, usually taking the form of a preposition, e.g. *apply for*, *graduate from*. These were, however, largely backgrounded in the present corpus.

addition, they also contribute to what many intuitively label as “legalese” including keeping a text coherent and cohesive, thus creating certain intertextual links to already published pieces of legislation by means of reference. This view is also shared by Abrahámová and Škvareninová [15, p. 76–80] when they argue that language clichés help lawyers define and designate the same realities and imply the interconnectedness of a certain legal text with another legal instrument.

From a structural angle, drawing on Tomášek’s approach [16, p. 49], language clichés as prefabricated language units may split into several categories. Firstly, there are so-called “lexical language clichés“, represented by word connections that are usually part of a sentence, e.g. *with a view to; subject to; pursuant to; on the basis of; without prejudice to*. Overall, *in accordance with* makes for the most recurrent lexical language cliché in the corpus: while in the A-text it has 43 counts, in the B-text it occurs as many as 23 times. What is intriguing, though, is that the majority of the said clichés are of the P-N-P structure (preposition + noun + preposition). According to Bhatia [1, p. 107] this is not coincidental since in legalese complex prepositions tend to be preferred over their simple counterparts to prevent from the ambiguity of expression as well the lack of clarity.

Secondly, there are “sentence language clichés“, which as their very name betrays, have a constant lexical filling and stand for whole sentences, even unfinished ones. Sentence language clichés, occurring especially in the A- and B- texts’ preambles can be found in the identical form nearly across all EU documents, e.g. *Having regard to the Treaty establishing (the European Community); acting in accordance with the procedure laid down in, This Decision (Directive) shall enter into force* etc.

From a functional point of view, in each and every EU document there are also concluding language clichés, which bring a particular text to a close, e.g. *Done at Strassburg, 15. November 2006 (A-Text); Done at Brussels, 13. December 2004 (B-Text) or IN WITNESS WHEREOF the undersigned, being duly authorised, have signed the present Agreement (C-Text)*.

Last but far from least, there are also archaisms which add lexical uniqueness to legalese in general. However, what is typical of EU documents is that archaic turns of phrases are present only to a very small extent, as Table 1 shows. It ought to be highlighted, though, that this tendency is in marked contrast to British legal documents, influenced by the common law tradition. In this rests the otherness and I dare to claim, a certain fashionability of this textual genre. Of typical archaisms usually serving the purpose of precise reference to other texts, only the following have been found: *thereof, hereby, hitherto, hereinafter referred to as* and *in witness whereof*.

Table 1. *Distribution Frequency of Archaisms in the Corpus*

<i>Archaisms</i>	<i>Distribution Frequency Per Text</i>		
	<i>A-Text</i>	<i>B-Text</i>	<i>C-Text</i>
hereby	1	0	0
hitherto	2	0	1
thereof	3	2	0
thereto	1	0	0
forthwith	0	1	0

However, there is a sentence in the B-text (*They shall forthwith inform the Commission thereof*) which contains two archaic expressions at the same time (also coupled with the modal verb “shall“, so indicative of oldish language and officialese), thus going against the sparse distribution frequency discovered. All in all, this rare case of the multiple occurrence of archaisms does not alter the crucial finding that in the EU documents under analysis the unique flavour of legalese was not induced by archaisms (perhaps contrary to general expectations) but by recurrent language clichés.

Conclusion

What remains to be reiterated by way of conclusion in the lexical stratification of English legalese based on EU texts is that no serious transgressions against the requirements imposed on specialised lexis have been observed. Overall, legal terms in a wider and narrow sense (belonging to EU meta-terminology) as well as specialised terms from the field of education and training including neologisms have been identified, thus signposting significant strands of the analysed lexis. As it has been noted, collocations of first and foremost verbo-nominal nature and language clichés, greatly contributing to the authenticity of legalese, are no less important in terms of their lexical contribution. Having outlined principal categorizations of legalese in a systematic manner bringing identification as well as interpretation layers of research together, the present article may be useful for linguists, lawyer-linguists and anyone else interested in the given problem area, helping them to find a way out of their perplexing labyrinth they end up in when tackling the knotty issues of English legalese.

REFERENCES

1. *Bhatia V. K. Analysing Genre. Language Use in Professional Settings / V. K. Bhatia. — London and New York : Longman, 1994. — P. 101–144.*
2. *Biel L. Legal terminology mining in translation practice: dictionaries, googling or discussion forums. What does it reveal about legal translation problems? / L. Biel // SKASE Journal of Translation and Interpretation [online]. — Košice : UPJŠ, 2008. — Vol. 3. — No. 1, P. 22–38. — Available at : http://www.skase.sk/Volumes/JTI03/pdf_doc/3.pdf.*

3. *Gibová K.* O preklade anglických právnych textov EÚ / K. Gibová. — Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej university, 2010. — 203 p.
4. *Kvetko P.* English Lexicology in Theory and Practice / P. Kvetko. — Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2005. — 203 p.
5. *Masár I.* Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe / I. Masár. — Bratislava : SAV, 2000. — 60 p.
6. *Modiano M.* Euro-English / M. Modiano // English Today. — 2001. — Vol. 17. — No. 4. — P. 13–19.
7. *Ološtiak M.* O interlingválnej proxemike (príspevok k poznaniu medzijazykových súvislostí) / M. Ološtiak // Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach : [V. Patrás (ed.)]. — Banská Bystrica : FHV UMB, 2003. — P. 131–142.
8. *Šarcevic S.* (ed.). Legal Translation. Preparation for Accession to the European Union / S. Šarcevic. — Rijeka : Faculty of Law, 2001. — 112 p.
9. *Šarcevic S.* Die Übersetzung von mehrsprachigen EU-Rechtsvorschriften: Der Kampf gegen Sprachdivergenzen / S. Šarcevic // Insights into Specialized Translation : [M. Gotti, S. Šarcevic (eds.)]. — Bern : Peter Lang, 2006. — P. 121–152.
10. *Schäffner C.* Translation as intercultural communication – Contact as conflict / C. Schäffner, B. Adab // Translation as Intercultural Communication : [M. Snell-Hornby et al.]. — Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1997. — P. 325–338.
11. *Schäffner C.* Translation and the EU — Conditions and Consequences / C. Schäffner // Perspectives: Studies in Translatology. — 2001. — Vol. 9. — No. 4. — P. 247–261.
12. *Singleton D.* Language and the Lexicon. An Introduction / D. Singleton. — London : Arnold, 2000. — 244 p.
13. *Škaloud M.* Proč Eurospeak používá neurčité výrazy / M. Škaloud. — Available at : <http://www.skaloud.net/index.php3?act=stanoviska&dispaly=1142>.
14. *Škrlantová M.* Preklad právnych textov na národnej a nadnárodnej úrovni / M. Škrlantová. — Bratislava : Anapress, 2005. — 112 p.
15. *Škvareninová O.* Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov / O. Škvareninová, E. Abrahámová. — Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty, 2002. — 123 p.
16. *Tomášek M.* Překlad v právní praxi / M. Tomášek — Praha : Linde, 1998. — 136 p.

Надійшла до редакції 11.03.13

© 2013 І. В. Войтанік
(м. Київ)

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИСКУРСУ ЯК ГОЛОВНОГО ПОНЯТТЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ВОЙТАНИК І. В. ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИСКУРСУ ЯК ГОЛОВНОГО ПОНЯТТЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті висвітлюються основні характеристики дискурсу, аспекти дискурсивної компетентності та її ролі у формуванні комунікативної компетентності. Розглядаються проблеми формування дискурсивної компетентності. Проаналізовано сучасні підходи до класифікації та дослідження дискурсу на основі різноманітних критеріїв.

ВОЙТАНИК И. В. ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИСКУРСА КАК ГЛАВНОГО ПОНЯТИЯ ДИСКУРСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье освещены основные характеристики дискурса, некоторые аспекты дискурсивной компетентности и ее роли в формировании коммуникативной компетентности. Рассматриваются проблемы формирования дискурсивной компетентности. Проанализировано современные подходы к классификации и исследованию дискурса на основе различных критериев.

VOYTANIK I. V. THE PRINCIPLE CHARACTERISTICS OF DISCOURSE AS THE MAIN NOTION OF DISCOURSE COMPETENCE

The paper focuses on the key aspects of the discourse competence and its role in the communicative competence developing. It examines the problems of forming discourse competence, the concept of secondary language personality and describes influence factors on language personality in a foreign environment. It envisages the main definitions of the discourse, its categories, typology and structure. On the modern stage of development of Ukrainian education and its integration in globalizing educational space especially sharply problem of forming the discourse competence at future translators which must become a coherent link between Ukraine and international concord. During rather long period of development of method as science, the discursive jurisdiction was not paid sufficient attention to. Discourse competence, that includes ways of organizing the text information, methods of communication and genre-structural elements of language, is the diagnostic instrument of the development level of linguistic person. Its special value in the development of linguistic person is conditioned by the look on discourse as on realization in the language of the personal values, that represent the personal necessity of self-expression and provide necessary motivation of intercourse. The definitions of discourse are aplenty. It can be specified simplistically as a linguistic unit that comprises more than one sentence or language production built of a minimum two stretches of speech. Not only is discourse difficult to define, but it is also not easy to make a clear cut division of discourse as such. Therefore, depending on the form linguists distinguish various kinds of communicative products. A type of discourse might be characterized as a class of either written or spoken text, which is frequently casually specified, recognition of which aids its perception, and consequently production of potential response. The analysis of oral communicative products was the domain of Steger, who examined features of various situations and in his categorization divided discourse into six types: presentation, message, report, public debate, conversation and interview. The criteria of this division include such factors as presence, or absence of interaction, number of speakers and their relation to each other (their rights, or as Steger names it 'rank'), flexibility of topic along with selection and attitude of interlocutors towards the subject matter. The above mentioned typologies do not exhaust the possible division of discourse types, yet, nowadays endeavor to create a classification that would embrace all potential kinds is being made.

Ключові слова: комунікативна компетентність, дискурсивна компетентність, дискурс, аналіз дискурсу.

Основним завданням сучасної мовної політики є встановлення взаєморозуміння між представниками різних культур. Реалізація такого завдання пов'язана з розвитком вторинної мовної особистості у тих, хто вивчає іноземну мову, що надає їм можливість бути ефективними учасниками міжкультурної комунікації. Для цього у свідомості студентів, разом з оволодінням ними вербального коду іноземної мови й умінням використовувати його у спілкуванні, формується “картина світу”, властива для носія мови як представника певного соціуму.

Становлення вторинної мовної особистості нерозривно пов'язане з формуванням у студентів комунікативної компетентності – здатності організувати свою мовну і немовну поведінку відповідно завданням спілкування, а також дискурсивної компетентності як її складової, оскільки важливість дискурсивної компетентності зумовлена тим, що вона створюється у процесі продукування і розуміння різних типів дискурсів.

Варто зауважити, що мовознавці при визначенні дискурсивної компетентності, дотримуються близьких поглядів. Її розглядають як знання різних типів дискурсів в правил їх побудови, а також умінь їх створювати і розуміти з урахуванням ситуації спілкування [29], як умінь зв'язувати висловлювання і послідовно викладати свої думки і ситуаціях усного і письмового спілкування [31], як здатність породжувати дискурс, тобто використовувати і інтерпретувати форми слів і значення для створення текстів, володіння навиками організації мовного матеріалу в когерентний (зв'язний) текст, а також володіння засобами когезії. Так, особа з високим рівнем дискурсивної компетентності добре знає як ефективно використовувати зв'язки (займенники, іменники та інші граматичні засоби), як досягти єдності думки і відповідності в тексті, як виражати відносини між різними ідеями в контексті [35].

Дискурсивна компетентність – важлива система підготовки студентів міжнародних економічних відносин. Услід за Т. М. Балихіною під дискурсивною компетентністю ми розуміємо сукупність знань, умінь, навиків, а також способів діяльності, пов'язаних з побудовою і ситуативним розумінням дискурсів як об'єктів реальної дійсності в процесі здійснення професійної діяльності [4]. Таким чином встановлюється підпорядкованість знань умінням і підкреслюється роль умінь (досвіду) практично реалізовувати знання, вирішувати задачі професійної діяльності на цій основі.

Н. П. Шумарова виокремлює основні засади, на яких базується формування дискурсивної компетентності:

- 1) дискурс посідає центральне місце в системі навчання міжкультурної комунікації;
- 2) навчанню має передувати відбір типів дискурсів;
- 3) ознайомлення з конкретним дискурсом має базуватися на аудіовізуальному уявленні, за допомогою якого презентується автентична комунікативна ситуація, комуніканти – представники іншої культури, їх мовна та немовна поведінка [28, с. 192].

Дискурсивна компетентність є здатністю користувача/учня пов'язувати речення логічно, з тим щоб продукувати зв'язні відрізки мовлення. Вона включає знання та вміння контролювати логічне складання речень з точки зору:

– теми/реми;

– відомого/нового;

– “природної” зв’язності: *The art of email writing is rarely discussed, but if you master it, you’re golden.*

– причини/наслідку(інверсії): *prices are rising* ‘ціни зростають’ – *people want higher wages* ‘люди хочуть вищих зарплат’ [1].

– здатності будувати і керувати мовленням у плані:

1) тематичної організації;

2) зв’язності та злитності;

3) логічної організації;

4) стилю та реєстру;

5) реторичної ефективності;

6) кооперативного принципу: (висловлюйтесь відповідно вимогам, рівню спілкування, прийнятій меті або напряду розмови, в якій ви берете участь, дотримуючись таких принципів):

– якість (намагайтесь щоб ваше висловлювання було правильним);

– кількість (ваше висловлювання має бути інформативним настільки, наскільки це необхідно, але не більше);

– доречність (не говорити того, що є недоречним);

– стиль (будьте стислими та логічними, уникайте неясності та двозначності).

Дискурс – у широкому сенсі являє собою складну єдність мовної практики й екстралінгвальних факторів (значима поведінка, котра маніфестується в доступних почуттєвому сприйняттю формах), необхідних для розуміння тексту, тобто дає уявлення про учасників комунікації, їхні установки і цілі, умови вироблення і сприйняття повідомлення [39].

Дискурсом у латинській мові називали бесіди вчених (лат. *discursus* – міркування). У сучасних європейських мовах “дискурс” має різні значення: франц. “*discourse*” – промова, виступ, англ. “*discourse*” – діалог, нім. “*Diskurs*” – обговорення, бесіда, розмова, дебати.

У 1952 р. А. Херріс уперше вжив “дискурс” як термін лінгвістики. Під ним він розумів лінгвістичний метод вивчення зв’язного мовлення або письма. На початку становлення дискурсознавства як лінгвістичної дисципліни терміном “дискурс” позначали органічну частину тексту або промови, яка повинна існувати за законами цього тексту [32].

Слід відмітити, що лінгвісти по-різному тлумачили і продовжують тлумачити і саме поняття і термін для його позначення. Дискурс входить і в інші термінологічні системи: у соціологію, соціальну семіотику і політологію (введений М. Фуко) – це спілкування, що розглядається як реалізація певних дискурсивних практик; у логіці, філософії (введений Ю. Хабермасом) – це вид мовленнєвої комунікації, що передбачає раціональний

критичний розгляд цінностей, норм і правил суспільного життя і має єдиним своїм мотивом досягти взаєморозуміння [24, 25].

З позицій формально або структурно орієнтованої лінгвістики дискурс – це мовне утворення, більше за речення. Когнітивна лінгвістика розглядає дискурс як “складне комунікативне явище, що включає крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ думки, установки, цілі адресата), необхідні для розуміння тексту”. Функціональний підхід визначає дискурс як будь-яке вживання мови. Комунікативний підхід розглядає дискурс як взаємодію форми та функції або як висловлювання. Наприклад, Н. Д. Арутюнова визначає дискурс як зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами; це текст, взятий в аспекті подій; мовлення, що розглядається як цілеспрямоване соціальне явище, дія, як компонент, що бере участь у взаємодії між людьми і механізмами їх свідомості [1, с. 136–137]. Дискурс за Т. Ван Дейком – це складна комунікативна подія, суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерні риси якої – інтереси, цілі та стилі. Е. Бенневіст вважає, що дискурс – це мовлення, невід’ємне від того, хто говорить. Ф. С. Бацевич розглядає дискурс як функціональний стиль, різновид мовлення (усний, письмовий, науковий, літературний, тощо) [5].

П. Серіо виділяє вісім визначень терміну “дискурс”:

- еквівалент поняттю “мова”, тобто будь-яке конкретне висловлювання;
- одиниця, яка за розмірами перевищує фразу;
- вплив висловлювання на того, хто його отримує з урахуванням ситуації і висловлювання;
- спілкування як основний тип висловлювання;
- використання одиниць мови, їх мовну актуалізацію;
- соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлювань, наприклад, адміністративний дискурс;
- теоретичний конструкт, який призначений для дослідження умов створення тексту [22, с. 26–27].

Д. Шифрін, підкреслюючи взаємодію форми та функції, визначає дискурс як висловлювання. Це визначення має на увазі те, що дискурс це не просто набір ізольованих одиниць мовної структури “вище за речення”, а цілісна сукупність функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць використання мови [36, с. 39–40].

Російський вчений М. Л. Макаров визначає дискурс з точки зору формальної, функціональної та ситуативної інтерпретації. Більш вузьке розуміння дискурсу – це встановлення кореляції “текст і речення” – “дискурс і висловлювання” [14, с. 170].

Контекст як ознака дискурсу акцентує увагу дослідників на протиставленні того, що сказано і того, що малося на увазі, і, відповідно на ситуацію спілкування.

З точки зору прагматичної лінгвістики дискурс асоціюється з усіма способами втілення прагматичної мети мовця, дискурсивні практики являють собою комунікативно-прагматичні зразки мовлення, ілокутивний аспект виступає основним конституювальним параметром спілкування. Наприклад, Л. Янг виділяє у мовній поведінці людей три етапи: ситуацію, дискурс і маніфестацію. На його думку, дискурс – це лінгвістична реалізація закодованої релевантної для конституанта та реципієнта інформації. Він складається з трьох компонентів: сюжет, діалект (орієнтований на географічні, часові та соціальні фактори) та діатип (дискурсивне поле, дискурсивний регістр, дискурсивний модус і фази реалізації дискурсу, тобто проектування, структурування, викладення змісту, висновки, оцінка, інтеракція) [38, с. 173–193]. Останнє вказує на те, що дискурс розуміється ним як мовленнєвий акт.

У сучасній лінгвістиці дискурс розуміють як складне комунікативне явище, яке складається не тільки з акту створення певного тексту, але й відображає залежність мовного твору від багатьох екстралінгвістичних обставин – знання про світ, поглядів, думок і конкретної мети мовця як його творця. У дискурсі відображається складна ієрархія знання, необхідна і для його створення, і для сприйняття. Більше того, дискурс – явище когнітивне, тобто таке, що має справу з передачею знання, оперування знанням особливого роду, і що основне, зі створенням нового знання.

Незважаючи на розмаїття поглядів на дискурс, усіх їх об'єднує спільна потреба вийти за межі окремо узятото речення, адже природна мова рідко існує у вигляді ізольованих форм. З дискурсом пов'язують суміжні тексти, паралінгвістичні характеристики, явище інтертекстуальності, фізичну ситуацію, мовців та їхні фонові знання, а до характерних ознак дискурсу відносять контекстуальність, особистісність, процесуальність, замкненість, а також інтерактивність, тематичність та зв'язність.

Наведені тлумачення “дискурсу” у багатьох галузях знань свідчать про багатозначність цього слова, а в лінгвістиці цей термін вживається у значеннях майже синонімічних: 1) зв'язний текст; 2) усно-розмовна форма тексту; 3) діалог; 4) група висловлювань, пов'язаних між собою за значенням; 5) мовний твір як даність – писемна або усна.

Дискурс є складним комунікативним явищем і усе частіше визначається як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами, текст взятий в аспекті подій, мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, присутній у взаємодії людей і механізмах їх свідомості. Дискурс включає паралінгвістичний супровід мовлення (міміку, жести) які виконують наступні функції структури дискурсу:

- ритмічну (тон і стиль спілкування);
- референтну (пов'язує слова з предметною областю застосування мови);
- семантичну (зосереджують увагу реципієнта на логічній або хронологічній послідовності подій);
- емоційно-оцінну (ставлення мовця до висловленої думки);
- ілокутивну силу (вплив на співрозмовника) [19].

М. Стабс виділяє три основні характеристики дискурсу:

1) у формальному відношенні – це одиниця мови “яка перевищує за об'ємом речення”;

2) у змістовому плані дискурс пов'язаний з використанням мови у соціальному контексті;

3) за своєю організацією дискурс є інтерактивним, тобто діалогічним (діалогічний і монологічний дискурс виділяються на основі наявності міни комунікативних ролей (адресант-адресат) [37, с. 7].

При вивченні дискурсу постає питання про його класифікацію: які існують типи та різновидності дискурсу.

Кожен тип дискурсу визначається певним набором правил, які необхідно виконувати, і існує у певній соціальній сфері. При дослідженні типів дискурсу основним завданням є опис структур, які переважають або є типовими для даного дискурсу. Так, наприклад, в офіційних ситуаціях використовується мова офіційного спілкування, яка характеризується більш складними, більш повними, граматично більш правильними реченнями.

Дискурс являє собою явище проміжного порядку між мовою, спілкуванням, мовною поведінкою, з одного боку, та фіксуєчим текстом, який залишається в остатку, з іншого боку. Поняття дискурсу розуміється широко – як все, що говорить і пишеться, іншими словами, як мовна діяльність, яка є одночасно і мовним матеріалом в будь-якій репрезентації, звуковій, графічній чи електронній. За своєю організацією дискурс є діалогічним. Діалогічність розуміється як споконвічна, первинна якість мови. Принцип діалогічної природи мови, сформульований В. фон Гумбольдтом, проявляється в тому, що використання мови завжди направлене на партнера по комунікації, який присутній реально, який має на увазі чи уособлює того, хто говорить. Отже, дискурс будь-якого типу є функціонально діалогічним за своєю природою [31, с. 228]. Діалогічний дискурс використовує як свій продукт діалог, у вузькому значенні слова – діалогічний текст.

При аналізі дискурсу виділяють наступні його аспекти: мовленнєвий, комунікативний, а також його дискурсивність. Мовленнєвий аспект дискурсу регулюється правилами міжфразового синтаксису, що включає пропомінальну співвіднесеність,

форичні зв'язки узгодження часів, функціональну перспективу, пресу позитивну залежність, тощо, котрі допускаючи варіювання відносно жорстко обумовленої особливостями граматичної будови конкретної мови, характером дискурсивної залежності того чи іншого елемента і канонами побудови певного типу тексту.

Комунікативний дискурс – це текст, що містить взаємозалежні роздуми кількох суб'єктів.

Що стосується дискурсивності, то це логічна послідовність у рамках аристотелівської логіки. Якщо ж говорити більш конкретно, то це логічно обумовлена думка, тобто чіткий перехід від одного твердження до іншого, що спостерігається у мисленні за допомогою логічних правил, що має на меті послідовне і систематичне розгортання думки [5].

Судячи з вищесказаного, ми можемо стверджувати, що дискурс не є хаотичним утворенням: маючи певні особливості та характеризуючись певними аспектами, дискурс регулюється певними правилами. а до відносин між діями, що виконуються цими висловлюваннями, тобто у поточній мовній інтеграції акти співвідносяться з актами, часто, хоча не виключно маніфестованими в реальних висловлюваннях, і звідси витікають три типи правил: слідування, інтерпретації і породження [3, с. 134–135].

Правила слідування регулюють порядок слідування актів і зв'язують правило породження, контролюючи комунікативний “вихід” мовця з правилами інтерпретації, що дозволяють слухачеві розуміти акти мовлення. Потрібно зазначити, що тут маються на увазі не висловлювання, а акти як мінімальні одиниці комунікації, оскільки, за словами У. Лабова “не існує простих взаємо однозначних відносин між діями і висловлюваннями” [17, с. 152–216]. Центральними у пропозиції У. Лабова є положення про те, що кожний індивід має свою власну точку зору, особистісну орієнтацію у відношенні до світу, що ґрунтується на власному досвіді. Ця орієнтація частково відрізняється від орієнтації інших індивідів, але частково і є спільною для всіх [17, с. 152–216].

Отже, можна зробити висновок про те, що дискурс – це систематизоване і впорядковане утворення, яке регулюється конкретними правилами та нормами, хоча природним є відхилення від цих норм. Аспектуальна сторона дискурса є також досить визначеною.

Дискурс характеризується просторовістю, яка, в свою чергу, є його якісною ознакою. На нашу думку, згадати про його просторовість є доцільним, оскільки це допоможе ще більш детально зрозуміти таке явище як дискурс.

Отже, специфіка семантичної просторовості дискурсу визначається тим, що він, з одного боку, інтегрує семантичні, прагмасемантичні, прагма – і синтактикосемантичні особливості всіх висловлювань, які до нього входять, а з іншого, як інтегрована сутність співвідноситься з цілісним динамічним референтом і несе в собі відбиток соціального і

особистісного комунікативного контексту текстопородження і передбачуваного сприйняття [16, с. 207–210].

За рахунок його лінійності в дискурсі особливу значимість набувають семантико-синтаксичні категорії тексту. З формальної точки зору в ньому спостерігаються дві різновидності категорій тексту: трансфрастичні, що будуються на взаємозв'язках між висловлюваннями і виявляються як щеплення, кореференція, подільність, фокус уваги, тема-рематична (комунікативна) прогресія, топікальність [16; 23], і текстеномічні, виявлення яких детерміноване граматиною, її виходом за межі висловлювання у текст. До останніх можна віднести темпоральність, означеність/неозначеність, модальність, суб'єктивність/суб'єктність, предикативність, фінітність та ряд інших текстеномічних категорій тексту, що відбивають взаємодію семантично чи функціонально-семантично рівнозначних елементів дискурсу.

Дискурс розглядають і як підсистему текста. Текст – більш загальне поняття, ніж дискурс. Дискурс – це “мовлення, занурене у життя” [1]. Якщо під текстом розуміють “абстрактну, формальну конструкцію, то під дискурсом – різні види її актуалізації, що розглядаються з точки зору ментальних процесів і в зв'язку з екстралінгвістичними факторами” [4, с. 136–137]. І, якщо дискурс – категорія, яка постає як особлива соціальна величина, то текст – категорія, яка належить і черпає свої сили у мові. Як про дискурс можна говорити про текст оповідання, вірша, виступу, але цього не можна сказати про текст вправи з граматики, що є набором речень, правила, що ілюструє якесь граматичне явище. Дискурс – це текст, що містить роздуми, тобто текст, у якому фіксується деякий хід думок [12, с. 171]. До того ж, дискурс можна уявити як таке складне комунікативне ціле, у якому мовлення – осмислені роздуми, представлені у вигляді тексту – звернене до іншого виступає у єдності об'єктивних та суб'єктивних сторін, а знання, об'єктивуючи інтросуб'єктивний досвід, замкнуте на суб'єкт комунікації і включає інтенційні структури останнього [13, с. 121–127].

У цьому значенні дискурс може бути охарактеризованим як витвір мовлення і як знакове утворення, план вираження якого включає, у крайньому випадку, два шари: трансфрастичний, що реалізується як впорядкована та інтегрована в єдине ціле послідовність, що утворює полотно висловлювань тексту, синтаксис і семантика яких залежить від синтаксису і семантики сусідніх висловлювань, і текстеномічний. Останній реалізується через семантичні і формально-граматичні відносини і зв'язки між словами чи сукупностями слів як компонентів текста, в основі співвідношення яких лежить загальність їх функціонально – семантичної значимості в рамках дискурсу [9, с. 121–127].

Дискурс може бути як подібним, так і відрізнятися від мови та мовлення. З

мовленням його зближує те, що він також є процесом і діяльністю. Проте, на відміну від мовлення дискурс передбачає систему, він володіє цілісністю, має внутрішню організацію, форму, до нього можна застосувати поняття виду, жанру і стилю. Властивість системності зближує дискурс з мовою. Мова є універсальною абстрактною мікросистемою, тоді як дискурс – конкретною міні системою. Дискурс – це мова, наділена соціокультурним виміром або мовлення, перетворене суб'єктом, який говорить, і включене в конкретний соціокультурний контекст. Типологія дискурсу включає в себе релігійний, політичний, літературний, філософський та інші жанри. У цьому випадку використовується поняття мови, через те, що кожна область культури має свою мову.

Підсумовуючи різні розуміння дискурсу, М. Л. Макаров показує основні координати, за допомогою яких визначається дискурс: формальна, ситуативна і функціональна інтерпретації [20].

В. Є. Чернявська, узагальнюючи різні розуміння дискурсу у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, зводить їх до двох основних типів:

1) конкретна комунікативна подія, яка фіксується у письмових текстах і усній мові, яка здійснюється у певному когнітивно і типологічно обумовленому комунікативному просторі;

2) сукупність тематично об'єднаних текстів [26, с. 53].

Виходячи з вищезазначеного, при дослідженні дискурсів об'єктом виступає не стільки сам текст, скільки його конкретний контекст. А це означає, що газетні новини, наукові статті, постанови уряду, тощо являють собою сукупність знаків, що складають тексти (словесні чи візуальні), які в свою чергу передбачають наявність адресату. Саме тому у сучасній науці говорять про різноманітність видів дискурсу, який залежить від того, хто “говорить” чи “пише”. У наслідок цього структура дискурсу припускає наявність двох докорінно протиставлених ролей – відповідно мовця та адресата, а сам процес мовного спілкування розглядається в цих двох перспективах, тому в дискурсології виділяються такі напрямки дослідження:

1) побудова дискурсу (наприклад, вибір лексичних засобів у процесі первинного та вторинного семіозису);

2) розуміння дискурсу адресатом (наприклад, співвідношення займенників та інших дійктичних слів з тими чи іншими об'єктами);

3) розгляд процесу мовного спілкування з позицій самого тексту, що виникає в процесі дискурсу.

Незважаючи на наявність такого розмаїття підходів до структури дискурсу, традиційно розрізняють:

1) макроструктуру/глобальну структуру (членування на великі складові; узагальнений

опис основного змісту дискурсу, що адресат буде в процесі розуміння; послідовність макропропозицій, тобто пропозицій, виведених із пропозицій вихідного дискурсу за визначеними правилами) як один із різновидів так званих стратегій розуміння дискурсу;

2) мікроструктуру/локальну структуру – це членування дискурсу на мінімальні складові, котрі має сенс відносити до дискурсивного рівня (наприклад, предикації, чи клаузи).

Слід також пам'ятати, що вихідною, фундаментальною формою існування дискурсу є усне мовлення, а письмовий дискурс є похідним від усного. Це розмежування зв'язане з каналом передачі інформації: при усному дискурсі канал – акустичний, при письмовому – візуальний.

Відповідно до каналів інформації в сучасних дослідженнях наводиться більш широка типологія, яка будується на основі різних типів семіотичних знаків. Це літературний, фольклорний, міфологічний тоталітарний, ритуальний, театральний, неофіційний (позацензурний), неправдивий, лайливий, етикетний тощо дискурси. Усі інші розходження між різновидами дискурсу, як правило, описуються за допомогою поняття жанру [30, с. 206–209].

Розділ лінгвістики, що вивчає дискурс як міждисциплінарний напрямок, отримав назву дискурсивного аналізу (discourse analysis). Визначаючи місце дискурсивного аналізу в лінгвістиці, слід відмітити, що він виник як важлива частина комп'ютерної лінгвістики в 1970-і роки ХХ ст. у ряді наукових центрів, що займалися проблемами штучного інтелекту й автоматичної обробки природної мови: Європа – Т. ван Дейк; США – З. Харріс (йому належить перше вживання терміна дискурсивний аналіз), У. Чейф, С. Томпсон, М. Митун, Дж. Дюбуа, П. Кленсі, С. Каммінг та ін. Хоч елементи дискурсивного аналізу можна зустріти вже в американських етнолінгвістичних дослідженнях, орієнтованих на запис і аналіз усних текстів різних мов (наприклад, у Ф. Боаса), а також у представників Празької лінгвістичної школи (у тому числі у В. Матезиуса з його інтересом до тексту). У своїй теоретичній праці «Основи теорії дискурсу» М. Л. Макаров приводить детальний список вчених різних шкіл, що стояли біля витоків формування дискурс-аналізу, серед яких російські формалісти (В. Пропп, М. М. Бахтін), європейські структуралісти і семіотисти (К. Леві-Строс, Р. Барт, Ц. Тодорова), американські антропологи та етнографи комунікації (Д. Хаймс, Д. Гамперц – інтерактивна соціолінгвістика), мікросоціології мови (Е. Гоффман, Г. Гарфінкель – з ними пов'язаний так званий «конверсаційним аналіз»), англійські функціоналістів бермінгемської школи, які створили «критичний дискурс-аналіз» (Coulthard, ван Дейк, Wodak). Іншим важливим напрямом був напрям, що склався потім у теорію мовленнєвих актів (Д. Остін, Д. Роджерс), а також логіка мовного спілкування (Г. П. Грайс) і риторична прагматика (Д. Ліч). Іншим джерелом ідей дискурс-аналізу стала

психолінгвістика, когнітивна психологія і штучний інтелект (М. Мінський, Robert S. Langer). Граматика і лінгвістика тесту також послужила розвитку дискурс-аналізу (Т. ван Дейк, В. Дресслер).

Наприкінці 1960-х початку 1970-х на основі праць Е. Бенвеніста, Л. Альтюссера, Р. Якобсона, Р. Барта, Ж. Лакана та інших була створена ціла галузь знання, яку прийнято позначати як “школу аналізу дискурсу”. Вона сформувалася на основі “критичної лінгвістики”, і трактувала мовну діяльність перш за все з точки зору її соціальної значущості. Відповідно до цієї теорії, висловлювання є результатом діяльності комунікантів (тих хто пише чи говорить) у конкретній суспільній ситуації; зв'язки між суб'єктами мовлення як правило відображають різні типи соціальних зв'язків (залежність і взаємозалежність); засоби комунікації на будь-якому рівні їхнього функціонування є соціально обумовленими, тому співвіднесеність змісту і форми висловлювання не довільна, вона завжди вмотивована мовленнєвою ситуацією.

Аналіз дискурсу – це міждисциплінарна галузь знань і здійснюється з різноманітних позицій. Проте всіх дослідників дискурсу об'єднують такі основні погляди:

1. Статична модель мови є надто простою і не відповідає її природі;
2. Динамічна модель мови повинна базуватися на комунікації, тобто спільній діяльності людей, які намагаються передати свої почуття, обмінятися ідеями й досвідом або вплинути одне на одного;
3. Спілкування триває в комунікативних ситуаціях, які повинні розглядатися в культурному контексті;
4. Центральна роль у комунікативній ситуації належить людям, а не засобам комунікації;
5. Комунікація включає до комунікативну та посткомунікативну стадії;
6. Текст як продукт комунікації має декілька вимірів, головним з яких є породження й інтерпретація тексту. Дискурс є явищем проміжного порядку між мовленням, спілкуванням, мовною поведінкою, з одного боку, та фіксованим текстом – з іншого боку.

Дискурс, як і інші мовні сутності (морфеми, слова, речення), будується за певними правилами, що властиві конкретній мові. Виявлення цих правил є основою дискурсивного аналізу. До того ж дискурсивний аналіз дозволяє не тільки визначити структуру дискурсу, але й визначити вплив дискурсивних факторів на більш дрібні мовні складові – граматичні, лексичні та фонетичні. Отже, дискурсивний аналіз – це аналіз дискурсу як результату (тексту) і процесу мовленнєво-мисленнєвої діяльності з метою виявлення екстралінгвістичних, семантичних, когнітивних і мовленнєвих аспектів його формування, з'ясування функціональної спрямованості і соціальної організації.

Під час аналізу дискурс розглядається, як мінімум, з двох точок зору, а саме

формальної та функціональної. У формальному підході при аналізі дискурсу не враховуються семантичні якості мовних форм, він спрямований на вивчення «форми існування розмовної мови під кутом зору взаємодії людей у соціологічному аспекті». З точки зору функціонального підходу аналіз дискурсу проводиться з урахуванням семантичної та історичної площин. Саме словосполучення «аналіз дискурсу» було введено З. Харрісом в 1952 році і зводилося до аналізу мови та письма, до аналізу висловлювання, яке більше пропозиції і яке характеризується смисловою зв'язністю. Метою даного підходу було:

- а) поширення методів дескриптивної лінгвістики за межі окремо взятого речення,
- б) співвіднесення культури та мови – тобто немовного і мовної поведінки.

З плином часу погляд на дискурс змінювався, скоріше він розширювався і поглиблювався, і до 1990 року в завдання цього явища входили такі нові завдання: 1) розмежування глибинного та поверхневого в аналізі дискурсу; 2) вивчення взаємовідносин дискурсу та суспільства; 3) пошук ідентичності дискурсивної інформації.

Окрім того, дослідники дискурсу намагалися визначити основну одиницю членування дискурсу. У фокусі їх уваги перебувають, залежно від шкіл, які вони представляють, функціонально-структурні та когнітивно-семантичні аспекти дискурсу. Представники шкіл дискурс-аналізу до основних одиниць дискурсу відносять комунікативну взаємодію, трансакцію, обмін, хід, комунікативний акт, вважаючи мінімальною одиницею комунікативної дії комунікативний хід (Ф. С. Бацевич, О. О. Селіванова).

Сучасні вчені-дискурсологи виділяють визначальні риси дискурсу як комунікативної ситуації. По-перше, контекстуальність, що визначається як сукупність викладених подій, їх учасників, перформативної інформації та обставин, що супроводжують ці події; оцінювання учасників подій. По-друге, особистісність дискурсу, яка є двобічною й визначається спільним для адресанта й адресата світом. По-третє, процесуальність дискурсу, яка закладена у спільній комунікативній діяльності комунікантів, що розвивають його структуру. По-четверте, структура дискурсу є замкненою, відкритою є лише інформація тексту. Наприклад, А. Д. Белова запропонувала класифікацію дискурсів із урахуванням двох основних чинників: сфер функціонування і характеру комунікації. За сферами комунікації виділені такі типи дискурсу: академічний, бізнес-дискурс, дипломатичний, політичний, педагогічний, рекламний та інші. За характером комунікації: спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний, чоловічий, жіночий, дитячий, дискурс підлітків, людей похилого віку, конфліктний, аргументативний та інші [6].

Отже, на думку О. О. Селіванової, аналіз дискурсу повинен дати характеристику того, як у контексті взаємодії людей повідомлення спрямоване на досягнення якої-небудь

комунікативної мети. Проте будь в якому разі процес цей є інтерактивним, передбачає взаємодію людей. Тому визначальним у дослідженні дискурсу на сучасному етапі є вивчення взаємодії дискурсу та суспільства. Дискурс аналізують з позицій загальної теорії комунікації із залученням категорій лінгвопрагматики, таких, як особливості ролей комунікантів, комунікативно-прагматичні наміри адресанта, міжособистісні стосунки учасників, тощо. Відповідно до дихотомії «мова усна – мова писемна» фіксують: дискурс тексту та дискурс усної комунікації. Залежно від кількості учасників спілкування виокремлюють монологічний та діалогічний типи дискурсу. Діалогічному дискурсу властивий емоційно-експресивний контакт його учасників та взаємне сприйняття ними комунікативної ситуації. Формування цього типу дискурсу залежить від того, як взаємодіють його компоненти, пов'язані з партнерами комунікації (їхніми комунікативними ролями та досвідом), з темою і предметом спілкування, мовленнєвою ситуацією [27].

З усього вищесказаного ми можемо зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку української освіти та її інтеграції в глобалізований освітній простір особливо гостро відчувається проблема формування дискурсивної компетентності. Формування дискурсивної компетентності має свою специфіку, обумовлену психологічними, психолінгвістичними і лінгвістичними характеристиками мови. Дискурсивна компетентність, що включає володіння прийомами організації текстової інформації, засобами спілкування і жанрово-структурними елементами мови, є діагностичним інструментом рівня розвитку мовної особистості, її мотиваційно-прагматичного компоненту. Її значення в розвитку мовної особистості зумовлено поглядом на дискурс як на реалізацію в мові значень, що відображають її потребу самовираження і забезпечують необхідну мотивацію спілкування. Виходячи з цього, можна стверджувати, що дискурсивна компетентність пов'язана з формуванням щонайвищого мотиваційно-прагматичного рівня володіння мовою, а її рівень є віддзеркаленням і виразом особливостей мовної особистості.

Підсумовуючи різні підходи до розуміння дискурсу, Під дискурсом розуміємо сукупність мовленнєвих дій, здійснених комунікантами у контексті певної соціальної ситуації. Під мовною компетентністю розуміємо загальну здатність особистості, котра характеризується необхідним комплексом знань, умінь і навичок, що дозволяють індивіду сприймати, розуміти і породжувати повідомлення (тексти), які містять інформацію, виражену засобами природної мови, зберігати таку інформацію в пам'яті і обробляти її у ході мовленнєво-розумової діяльності [23, с. 76]. Основою мовної компетентності є засвоєння, усвідомлення мовних норм для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування. Комунікативні вміння, сформовані та розвинуті на основі

мовних знань і навичок учасників комунікації, пов'язані з уміннями сприймати, відтворювати і створювати усні і письмові висловлювання. Метою навчання іноземної мови стає те, що Д. Хаймс називає "комунікативна компетентність". Д. Хаймс дав визначення комунікативній компетентності як найбільшзагальному терміну для визначення можливостей особи. Він стверджує, що компетентність залежить від знання мови і від вміннявикористовувати її залежно від ситуації [34, с. 269–293].

Комунікативна компетентність є поняттям складним, багатоаспектним, у сучасній соціолінгвістиці її розглядають як систему, що виконує функцію збалансування існуючих мовних форм, які визначаються з опорою на мовленнєву компетенцію комуніканта на тлі певних соціальних функцій [11, с. 69–74]. Комунікативна компетентність означає те, що кожному висловлюванню притаманні правила, які підпорядковуються загальним правилам граматики, і засвоєння яких забезпечує спроможність використовувати мову в процесі комунікації. Суть комунікативної компетентності розкривається через прагматичний, дискурсивний та інформативний компоненти. Однією з найбільш значущих та комунікативно релевантних є дискурсивна компетентність, яка передбачає знання різних типів дискурсів та правил їх побудови, а також уміння створювати їх та розуміти, урахувавши різноманітні ситуації спілкування [10, 15]. У сучасній лінгвістиці дискурс визначають як складне комунікативне явище, що, окрім тексту, включає ще й екстралінгвістичні фактори (знання та уявлення про світ, установки, цілі адресата), необхідні для відповідного розуміння тексту. Дискурс є, насамперед, зразком реалізації певних комунікативних намірів у контексті конкретної комунікативної ситуації та стосовно певного партнера, яка виражена доречними в цій ситуації мовними та позамовними засобами. При цьому адекватність мовленнєвої поведінки комунікантів визначається успішністю мовленнєвої взаємодії, тобто досягненням комунікативної мети, а також відповідністю правилам вербальної та невербальної поведінки, характерними для певної лінгвокультурної спільноти.

Поняття "дискурс" використовується низкою наук, які розглядають його з різних поглядів, залежно від того, який критерій чи які категорії є важливими для їхнього напрямку дослідження, для потреб конкретного аналізу. Типологія дискурсу є також історично зумовленою, адже залежить від рівня розвитку критеріальної бази в конкретний період і постійно оновлюється і доповнюється. Цей процес навряд чи може бути завершеним, адже поряд із новими типами дискурсу в процесі їхнього дослідження постійно з'являються, описуються та аналізуються численні підтипи дискурсу. Дослідник вибирає той принцип класифікації дискурсу, який є актуальним для сучасної лінгвістичної парадигми та відповідає вимогам його дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. О. Дискурс / Н. О. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Советская энциклопедия, 1909. — С. 136–137
2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Сер. Литература и язык. — 1981. — Т. 40. — №4. — С. 356–357.
3. Белл Т. Роджер. Социолингвистика / Т. Роджер Белл // Цели, методы и проблемы. — М. : Международные отн., 1980. — С. 134–135
4. Балыхина Т. М. Структура и содержание филологического образования. Методологические проблемы обучения языку: [монография] / Т.М. Балыхина. — М., 2000. — 400 с.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф.С. Бацевич. — К. : Вид-чий центр “Академія”, 2004. — 344 с.
6. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. — К., 2003. — 304 с.
7. Бенневист Э. Общая лингвистика / Э.Бенневист. — М. : Прогресс, 1978. — 447 с.
8. Греймас А. Договор вердикции / А. Греймас // Язык. Наука. Философия (логико-методологический и семиотический анализ). — Вильнюс, 1986. — С. 205–216.
9. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк ; [пер. с англ. ; сост. В. В. Петров ; под ред. В. И. Герасимова ; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова]. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
10. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т. М. Дридзе. — М. : Наука, 1984. — 268 с.
11. Инханын Н. Б. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции / Н.Б. Инханын // Иноземні мови. — 1995. — № 3–4. — С. 69–74.
12. Ишмурагов А. Т. Логико-когнитивный анализ онтологии дискурса / А. Т. Ишмурагов // Рациональность и семиотика дискурса. — К. : Наук. Думка, 1994. — 252 с.
13. Ищенко Ю. А. Мышление как толерантный дискурс / Ю. А. Ищенко // Рациональность и семиотика дискурса. — К. : Наук. думка, 1994. — 252 с.
14. Звегинцев В. А. Предложение и его соотношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. — М. : МГУ, 1976. — 305 с.
15. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : ЛКИ, 2010. — 264 с.
16. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов : [посіб. для ін-тів та фак-тів ін. мов] / І. В. Корунець. — К. : Либідь, 1995. — 239 с.

17. *Лабов У.* Исследование языка в его социальном контексте / У. Лабов // Новое в лингвистике. — М. : Прогресс, 1975. — Вып. 7. — С. 152–216.
18. *Лабовкина А. А.* Коммуникативно-прагматический аспект специального научного текста (на материале немецких научных текстов по экологической географии) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / А. А. Лабовкина. — К., 1991. — С. 139–144.
19. *Лингвистический энциклопедический словарь* / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
20. *Макаров М. Л.* Основы теорії дискурсу / М. Л. Макаров. — М. : ІТДГК «Гнозис», 2003. — 280 с.
21. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. — К. : Брама, 2002. — 336 с.
22. *Серио П.* Как читают тексты во Франции / П. Серио // Квадратура смысла. — М., 1999. — С. 26–27
23. *Субота Л. А.* Текст в системе обучения научному дискурсу иностранных студентов медико-фармацевтических вузов / Л. А. Субота // Русскаяфилология: Украинский вестник: Языкознание. Литературоведение: Методика преподавания русского языка и литературы. — Х., 2006. — № 1–2 (30). — С. 76–79.
24. *Фуко М. К.* Археологія знання / М. К. Фуко. — К. : Основа, 2003. — 326 с.
25. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас ; [пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева, послесл. Б.В.Маркова]. — СПб. : Наука, 2000. — 380 с.
26. *Чернявская В. Е.* От анализа текста к анализу дискурса: немецкая школа дискурсивного анализа/ В. Е. Чернявская // Филологические науки. — 2003. — № 3. — С. 68–76.
27. *Шевченко І. С.* Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність : [монографія] / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. — Харків, 2005. — С. 21–28.
28. *Шумарова Н. П.* Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму : [монографія] / Н. П. Шумарова. — К., 2000.— 283 с.
29. *Canale M.* Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistic. — 1980. — № 1. — P. 47.
30. *Dijk van T. A.* Discours as Social Interaction / T. A.van Dijk. — L. : Thousand Oaks, New Delhi Sage Publications. — 1998. — Vol. 2. — P. 206–209.
31. *D. Gautier de Lahaut.* A static approach for compiling communications in parallel scientific programs / D. Gautier de Lahaut, C. Germain // Scientific Programming. — 1995. — № 4. — P. 291–305.

32. *Harris Z. S.* Analyse du Discours / Z. S. Harris // Languages. — 1969. — № 13. — P. 8–45.
33. *Hymes D. H.* On Communicative Competence / D.H. Hymes. — Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. — 213 p.
34. *Hymes D. H.* On Communicative Competence / D.H. Hymes // Sociolinguistics. — Harmondsworth, Middlesex : Penguin Education, 1972. — P. 269–293.
35. *Omaggio A. C.* Teaching Language in Context / A. C. Ommagio. — Boston, Heinle and Heinle Publishers Inc., 1993. — 532 p.
36. *Shffrin D.* Approaches to Discourse / D. Shffrin. — Oxford, 1994. — P. 39–40.
37. *Stubbs M.* Discourse Analysis : The Sociolinguistic Analysis of Natural Language / M. Stubbs. — Oxford : Blackwell, 1983. — 93 p.
38. *Yang L. R.* Benefits and Drawbacks of Controlled Laboratory Studies of Second Language Acquisition: The Keck Second Language Learning Project / L. R. Yang, T. Givon // Studies in Second Language Acquisition. — 1997. — P. 173–193.

Надійшла до редакції 21.01.13

© 2013 Ю. Б. Давидюк
(м. Київ)

ЕФЕКТ ОШУКАНОГО ОЧІКУВАННЯ У КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО КОРОТКОГО ОПОВІДАННЯ: МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

ДАВИДЮК Ю. Б. ЕФЕКТ ОШУКАНОГО ОЧІКУВАННЯ У КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО КОРОТКОГО ОПОВІДАННЯ: МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядається ефект ошуканого очікування, як стилістичний прийом та один із типів «висунення», що функціонує у структурі художнього тексту. Визначено основні характеристики та функції цього явища у художньому творі, що уможливають комплексний підхід до розгляду ефекту ошуканого очікування. Автор аналізує ефект ошуканого очікування у контексті американських коротких оповідань, застосовуючи методіку концептуального та контекстуально-інтерпретативного аналізу у поєднанні із методом семантико-когнітивного моделювання.

ДАВИДЮК Ю. Б. ЭФФЕКТ ОБМАНУТОГО ОЖИДАНИЯ В КОНТЕКСТЕ АМЕРИКАНСКОГО КОРОТКОГО РАССКАЗА: МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье рассматривается эффект обманутого ожидания, как стилистический приём и один из типов «выдвижения», функционирующего в структуре художественного текста. Определены основные характеристики и функции этого явления в художественном произведении, что позволяет применить комплексный подход к рассмотрению эффекта обманутого ожидания. Автор анализирует эффект обманутого ожидания в контексте американских коротких рассказов, применяя методіку концептуального и контекстуально-интерпретативного анализа в сочетании с методом семантико-когнитивного моделирования.

DAVYDYUK YU. B. THE EFFECT OF DEFEATED EXPECTANCY IN THE CONTEXT OF THE AMERICAN SHORT STORY: METHODOLOGICAL ASPECT

The article considers the effect of defeated expectancy as a stylistic device, and one of the types of “foregrounding”, functioning in the structure of a literary text. As a stylistic device, the effect of defeated expectancy is manifested in violation of the linearity of language, i.e., when the elements of low predictability appear in the text, creating opposite expectations and requiring reader’s attention. As one of the types of the “foregrounding”, it is the important constituent factor of connectivity, because predictability / unpredictability plays a significant role in establishing metatextual cohesion in the literary text. This effect can be found on all the levels of the text, playing different functions and enhancing the aesthetic and emotional impact on the reader. The effect of defeated expectancy has bilateral nature of stylistic device and psycholinguistic phenomenon, since it arises from the interaction of two opposing phenomena of psycholinguistic nature – predictability and unpredictability. Within the framework of cognitive linguistics and cognitive psycholinguistics this effect is considered together with textual heterogeneity, phenomenon of amazement, expectation theory and probabilistic forecasting. Main characteristics of this effect enable applying an integrated approach to its consideration. The author analyses this stylistic device in the context of the American short stories, using the method of conceptual and contextual-interpretive analysis in conjunction with the method of semantic and cognitive modeling.

Ключові слова: ефект ошуканого очікування, (не)передбачуваність, «висунення», методіка дослідження, контекст, коротке оповідання.

Сучасна когнітивна царина охоплює різноманітні методи дослідження за допомогою яких досліджуються усі мовні явища, представлені цією дисципліною. Так, в межах когнітивного аналізу широкого вжитку здобула методіка реконструкції ключових концептуальних метафор, вивчення динаміки ментальних просторів у художньому дискурсі, побудова текстових світів у семантичному просторі художнього тексту, використання принципу іконічності, побудова мережі концептуальної інтеграції [5]. Кожен із зазначених видів когнітивного аналізу дозволяє працювати з художнім текстом на «найвищому рівні», інтерпретуючи його як «лабіринт, що складається з безлічі

заплутаних маршрутів» (термін У. Еко) [15, с. 21]. Саме одним із лабіринтів, що веде нас до розплутування нарративних стратегій художнього дискурсу є стилістичне явище під назвою ефект ошуканого очікування. **Актуальність** нашої роботи визначається у комплексному дослідженні цієї художньої «приправи» (Р. Якобсон) [16], а також недостатньою розробкою ефекту ошуканого очікування як терміну, що функціонує у структурі художнього тексту та проявляється на усіх його рівнях. **Метою** нашої статті є проаналізувати згідно з методикою когнітивних студій у контексті американського короткого оповідання ефект ошуканого очікування як один із типів «висунення» (І. В. Арнольд) [1; 2; 3], що являє собою загальний принцип будь-якої мовленнєвої зміни, яка проводиться із певною стилістичною метою.

Постановка проблеми та її вивчення. Складна змістовна структура художнього твору вимагає складної системи виразу, тож передається цей «складний» зміст не окремими елементами, а їх взаємодією в цілісній структурі художнього тексту. Саме до такої складної системи виразу І. В. Арнольд відносить принципи висунення, котрі встановлюють ієрархію значень і елементів всередині художнього тексту та висувають особливо важливі його частини [1; 2; 3]. Це змушує читача затримувати увагу на непередбачуваних, «висунених» елементах твору, і, як наслідок, автоматичний процес інтерпретації та сприйняття сповільнюється. У такому разі увагу читача приваблює не лише інформаційний зміст тексту, але й інші його якості, зазвичай не фіксовані в стандартних висловлюваннях – звукові ефекти, подібність і відмінність елементів в їх оформленні та змісті, їх повторюваність у творі. Виявлення і сприйняття цих додаткових характеристик у більшій мірі визначає вплив художнього тексту на читача [7, с. 9]. При цьому ступінь (не)передбачуваності для читачів буде різною, оскільки визначається вона цілою низкою різноманітних факторів. Передбачуваність – це не тільки здатність одержувача мовного повідомлення вгадати, який елемент буде слідувати за вже переданими елементами, але й очікувати цей елемент у зв'язку з раніше накопиченим досвідом мовного спілкування.

Ефект ошуканого очікування як стилістичний прийом. Як стилістичний прийом ефект ошуканого очікування виявляється в порушенні лінійності мови, коли на фоні збільшення упорядкованості елементів контексту з'являється елемент низької передбачуваності прямо протилежний очікуваному, а тому він вимагає підвищеної активності й уваги читача [2, с. 239]. Будучи стилістичним прийомом, цей ефект сам водночас базується на стилістичних прийомах різного рівня. Тобто, у контексті художнього твору, ефект ошуканого очікування може реалізовуватись на усіх рівнях його тканини за допомогою різних мовних засобів: на лексичному рівні це можуть бути комічні

авторські неологізми, жаргонізми, вульгаризми, введені в літературний стиль, оскільки вони мають низький ступінь передбачуваності або слова високого поетичного стилю, введені в розмовний стиль; на синтаксичному рівні ефект ошуканого очікування може створюватися несподіваною появою речень з інверсією [9, с. 38]. На фонетичному рівні прикладом цього явища можуть служити різкі зміни метру, у вигляді перенесення, тобто неспівпадіння синтаксичної і віршованої організації [3, с. 57]. Більш того, цей ефект може виникати у сильних позиціях, тобто у заголовку, на початку і в кінці твору, причому його результативність залежить не тільки від майстерності автора, але й від природи самого стилістичного прийому. Дослідження, виконані у руслі цього явища, показали, що він може породжуватись за допомогою зевгми, оксиморона та розрядки [6]; антифразиса, антиметаболи, різного роду каламбурів та завершенням інструментовки [14]; художніх парадоксів, паралелізмів та різних видів алогізмів [10].

Ефект ошуканого очікування як психологічне явище. Ефект ошуканого очікування має двосторонню природу: стилістичного прийому та психолінгвістичного явища, оскільки він виникає на основі взаємодії двох протилежних явищ психолінгвістичного характеру – передбачуваності та непередбачуваності [8]. В рамках когнітивної лінгвістики та когнітивної психолінгвістики ефект ошуканого очікування розглядається разом із такими психолінгвістичними феноменами як текстова неоднорідність, феномен подиву, експектації та імовірнісного прогнозування [13, с. 48].

Одним із розробників цього терміну вважається Майкл Ріффатер (1980). Вчений висловлює думку, що ймовірність виникнення елементів у письмовому ланцюжку різна, тому, виходячи з аналізу послідовності, можна певною мірою передбачити появу цих елементів. Оскільки читач може інтерпретувати текст по-своєму, тобто його інтерпретація може суперечити інтенціям автора, автор повинен «контролювати декодування своїм закодуванням», намагаючись привернути увагу читача до тих елементів тексту, які видаються йому важливими. А оскільки «передбачуваність призводить до еліптичного декодування, найважливіші елементи повинні бути непередбачуваними» [12, с. 73].

На думку автора, якщо відправник хоче забезпечити потрібне йому тлумачення літературного твору, єдине, що він може зробити, це перешкодити читачеві передбачити якусь важливу особливість. Передбачуваність може призвести до поверхневого читання; непередбачуваність вимагає уваги: інтенсивність сприйняття повинна відповідати інтенсивності повідомлення. Важливу роль у виникненні непередбачених елементів грає стилістичний контекст, що, за визначенням Ріффатера, є «лінгвістичною моделлю, яка раптом порушується непередбачуваним елементом» [12, с. 87]. Іншими словами, стилістичний контекст – це мовна норма, а стилістичний прийом – відхилення від неї.

Стилістичний контекст породжує ефект ошуканого очікування, що стимулюється посиленням очікуванням, тобто особливою впорядкованістю контексту. Чим контрастніше контекст-норма по відношенню до непередбачуваного елемента, тим більший художній ефект створює введення цього елемента в контекст. Р.А. Кисельова вважає, що подібне трактування дозволяє відповісти на питання про те, чому один і той же мовний елемент, маючи високий стилістичний потенціал в одному контексті, втрачає стилістичну зарядженість в іншому [9, с. 38].

Ефект ошуканого очікування як змістовна категорія. Ефект ошуканого очікування розглядається як змістовна категорія. Головним аргументом цієї точки зору є той факт, що непередбачуваність може бути зовнішньою (мовна одиниця якогось висловлювання – мовна система) і внутрішньою (мовна одиниця – її контекст). Ці види непередбачуваності можуть збігатися і можуть зустрічатися порізно, але ефект ошуканого очікування є функцією тільки другого виду непередбачуваності [11, с. 64]. Ефект ошуканого очікування характеризує особливий різновид додаткового сенсу, отже має кваліфікуватися як змістовна категорія. У статті пропонується розглянути наступні критерії виділення ошуканого очікування: 1) структурно-семантичний; 2) композиційний; 3) комунікативний.

У структурно-семантичному плані ефект ошуканого очікування має подвійну структуру «наростання – розрядка». У «наростанні» значення пов'язані на основі відносин тотожності (близькості), «розрядка» позиціонує відносини протилежності (нерівності). З цієї точки зору ефект ошуканого очікування можна спостерігати в антиклімаксі (розрядці). Ефект ошуканого очікування реалізується в мовленні як композиційно-мовна єдність, в якій семантична транспозиція супроводжується композиційною. Саме завдяки цьому принципу це явище легко вичленується з контексту, функціонуючи в художньому творі в якості мікроанекдоту [11, с. 65]. У комунікативному плані ефект ошуканого очікування є висловлюванням, в якому реалізуються дві протилежні за інтенцією комунікативні установки; причому вони можуть дійсно бути присутніми або ж буде створюватися ілюзія їх присутності. З цих точок зору, на думку В.В. Овсяннікова, ефект ошуканого очікування спостерігається в діалогічній єдності «репліка-контррепліка» та комічному визначенні. Всі три розглянуті види ефекту ошуканого очікування автор статті відносить до композиційно-мовних моделей, які характеризуються єдиною функцією – функцією комічного [11, с. 70]. Ми вважаємо, що функція комічного є далеко не єдиною функцією цього явища; ефект ошуканого очікування може створювати й трагіко-комічний, а інколи і трагічний ефект, тобто неочікуваність не завжди буває незмінно благополучною.

Ефект ошуканого очікування у структурі художнього тексту. Якщо розглядати ефект ошуканого очікування з позиції структури художнього тексту, то він є важливим складовим чинником зв'язності, оскільки його функція в тексті це встановлення зв'язків між елементами тексту, посилення естетичного та емоційного впливу, створення надмірності, яка захищає текст від перешкод [2, с. 155]. Подібну думку висловлює Г. І. Богін. Він розглядає це явище як важливий складовий чинник зв'язності, оскільки передбачуваність/непередбачуваність відіграє значну роль у встановленні метазв'язків текстової побудови [4, с. 47]. Автор висловлює думку, що механізм відносин читача з текстом будується на базі експектації, або регульованого очікування смислів у передбаченій взаємодії з текстом: реципієнт у процесі читання приблизно уявляє собі, що він/вона «побачить» далі в тексті на підставі контекстної здогадки або, в термінології Г. І. Богіна, інтеріоризації контексту. І якщо наступна фраза не відповідає попередній, виникає порушення експектації, тобто ефект ошуканого очікування можна розглядати як конфлікт очікуваного та реального сприйняття. Тому подальша інтерпретація художнього тексту потребує від реципієнта більших зусиль, і, таким чином, викликає більше емоцій під час сприйняття. Звідси впливає ще одна надважлива функція ефекту ошуканого очікування – творення механізму експресивності, емоційного впливу на свідомість читача [2, 4]. Зважаючи на вищесказане, вважаємо, що ефект ошуканого очікування можна розглядати як емотивний компонент у структурі художнього твору.

Методика дослідження. Для аналізу ефекту ошуканого очікування обрано короткі оповідання американського автора другої половини XIX – першої половини XX століття – О. Генрі. Щоб проаналізувати ефект ошуканого очікування як стилістичний прийом, психологічне явище, змістовну категорію та емоційний компонент структури художнього тексту застосовано комплексну методику, а саме: метод контекстуально-інтерпретативного аналізу, метод семантико-стилістичного аналізу та метод концептуального аналізу у поєднанні із методом семантико-когнітивного моделювання. Метод контекстуально-інтерпретативного аналізу дозволяє виокремити та проаналізувати ефект ошуканого очікування, а також висвітлити втілене в ньому емоційно-експресивне значення. Метод семантико-стилістичного аналізу уможливорює аналіз мовної репрезентації ефекту ошуканого очікування у контексті американського короткого оповідання. Концептуальний аналіз коротких оповідань допомагає нам з'ясувати особливості актуалізації та розгортання ефекту ошуканого очікування у контексті цих оповідань а також комплексно проаналізувати обраний нами художній твір, виявивши у ньому набір ключових слів та концептів. Метод семантико-когнітивного моделювання у його переломленні крізь призму теорії ментальних просторів допомагає розкрити

механізм моделювання і творення цього явища.

Із залученням контекстуально-інтерпретативного методу аналізуються контексти коротких оповідань зі збірок американського майстру короткого жанру – О. Генрі. Так, в оповіданні «The Pendulum» («Маятник»), головний герой Джон Перкінз – чоловік, що живе розміреним подружнім життям, тому що все у його житті однакове: щовечора, приходячи з роботи, Джон вечеряє та о чверть на дев'яту збирається до друзів щоб пограти у більярд, при цьому кожного разу він чує від дружини одну й ту ж фразу: «*Now, where are you going, I'd like to know, John Perkins?*» «*Thought I'd drop up to McCloskey's,*» *he would answer, «and play a game or two of pool with the fellows.»* Але одного вечора, все сталося не так як Джон завжди собі уявляв: повернувшись додому з роботи, він застав у квартирі безлад, а що, найнесподіваніше – його дружини вдома не було, а лише записка, де було сказано, що його дружина несподівано поїхала до матері через її хворобу. Джон не знаходив собі місця у квартирі, усе нагадувало йому про дружину, і він відчував себе на межі життя та смерті: «*Now, without warning, she was gone, vanished, as completely absent as if she had never existed. Of course it would be only for a few days, or at most a week or two, but it seemed to him as if the very hand of death had pointed a finger at his secure and uneventful home.»* Тож Джон вирішує, що як тільки повернеться додому його дружина, усе буде по-іншому: він тепер буде більше приділяти їй уваги, зводить до ресторану та назавжди забуде про посиденьки у друзів. Оповідь закінчується неочікувано як для читача, так і для самого головного героя – дружина несподівано повертається, саме у той момент коли Джон вирішує змінити їхнє сімейне життя. Та, як тільки це стається, головному герою, знову як раніше, конче потрібно зіграти в партію більярду з друзями: «*The door opened. Katy walked in carrying a little hand satchel. John stared at her stupidly. «My! I'm glad to get back,» said Katy. «Ma wasn't sick to amount to anything» ... «John Perkins looked at the clock. It was 8.15. He reached for his hat and walked to the door. «Now, where are you going, I'd like to know, John Perkins?» asked Katy, in a querulous tone. «Thought I'd drop up to McCloskey's,» said John, «and play a game or two of pool with the fellows.»*

Несподівана розв'язка цього оповідання викликає у читача ефект ошуканого очікування, адже ніхто не передбачав, що дружина головного героя повернеться так швидко, навіть і сам герой. Іронія над почуттями головного героя та різкою зміною його настрою; «надшвидкий» перехід від буденщини до страждань та знову до буденщини викликає у читача непередбачувану емоційну реакцію.

Використовуючи метод семантико-стилістичного аналізу ми аналізуємо ефект ошуканого очікування як стилістичний прийом, що реалізовується у цьому оповіданні на сюжетному рівні за допомогою іронії, кільцевого повтору двох ключових фраз головних

героїв, а також антитезі, яка виявляється у різкому протиставленню розміреного життя та буденного почуття – несподіваним подіям та новим почуттям головного героя. Застосування концептуального аналізу уможлиблює розкриття основного концепту цього твору – концепту КОХАННЯ, почуття, яке розбивається об сімейну рутину, що наглядно демонструють дві ключові фрази цього оповідання.

В оповіданні О. Генрі «While The Auto Waits» («Поки чекає автомобіль»), двоє головних героїв – молодий чоловік та дівчина, зустрівшись у парку, розмовляють про життя. Дівчина, вбрана у дуже просту сіреньку сукню, але вдає із себе справжню леді з вишуканими манерами; чоловік, що приїхав до парку на білому автомобілі з червоними колесами, навпаки, видає себе за касира, що працює у найближчому ресторані: «*What is your line of business, Mr. Parkenstacker?*» she asked. «*A very humble one. But I hope to rise in the world.* <...> «*I work,* » declared Mr. Parkenstacker, «*in a restaurant.* » The girl shrank slightly. «*Not as a waiter?*» she said, a little imploringly. «*Labor is noble, but personal attendance, you know – valets and –* «*I am not a waiter. I am cashier in ...*» – on the street they faced that bounded the opposite side of the park was the brilliant electric sign «RESTAURANT» – «*I am cashier in that restaurant you see there.*» Фінал оповіді ошукує прогнози читача – дівчина залишає хлопця аби поїхати додому на «своєму автомобілі», хлопець вирішує прослідкувати шлях дівчини та бачить, як вона заходить до ресторану і займає місце касира. Молодий чоловік йде геть та сідає саме у той автомобіль, що «належав» дівчині і їде до клубу: «*The girl penetrated the restaurant to some retreat at its rear, whence she quickly emerged without her hat and veil. The cashier's desk was well to the front. A red-haired girl on the stool climbed down, glancing pointedly at the clock as she did so. The girl in gray mounted in her place.*

The young man thrust his hands into his pockets and walked slowly back along the sidewalk ... <...> *Then he stepped into the automobile, reclined upon the cushions, and said two words to the chauffeur: «Club, Henri»* (O. Henry).

Блискуче протиставлення двох молодих людей з двох різних світів – багатого, але простого хлопця та бідної, але хвалькуватої дівчини породжує подвійну антитезу в оповіданні, що й викликає ефект ошуканого очікування у читача. Техніка концептуального аналізу уможлиблює вияв двох базових концептів, представлених у цьому творі – концепт БАГАТСТВО та концепт БІДНІСТЬ, які також моделюються у взаємному протиставленні.

Як стилістичний прийом та змістовна категорія, ефект ошуканого очікування може реалізовуватися завдяки семантико-стилістичному суміщенню, в основі якого лежать такі художні прийоми як антиклімакс (розрядка) та зевгма, причому антиклімакс (розрядка)

особливо ефектно ошукує очікування читача, якщо йому передусє наростання (градація). Наприклад:

There, as it should be, the druggist is a counsellor, a confessor, an adviser, an able and willing missionary and mentor whose learning is respected, whose occult wisdom is venerated and whose medicine is often poured, untasted, into the gutter (О. Генрі «The Love-Philtre of Ikey Schoenstein»).

В оповіданні «A Comedy in Rubber» («Комедія цікавості») застосовуючи метод контекстуально-інтерпретативного аналізу, виявлено низку контекстів де породжується ефект ошуканого очікування. Наприклад:

With elbows, umbrella, hat-pin, tongue, and fingernails doing their duty, Violet Seymour forced her way through the mob of onlookers to the first row. Strong men who even had been able to secure a seat on the 5.30 Harlem express staggered back like children as she bucked centre. Two large lady spectators who had seen the Duke of Roxburgh married and had often blocked traffic on Twenty-third Street fell back into the second row with ripped shirtwaists when Violet had finished with them. William Pry loved her at first sight (О. Генрі).

Цей відрізок оповідання розповідає про те, з якою цікавістю проштовхувалась крізь юрбу людей головна героїня – Віолетта, яка є представницею «особливої породи людей», що завжди із неприхованою цікавістю злітаються на всі людні місця, де сталась незвична подія. Ефект ошуканого очікування створюється у цьому контексті завдяки зевгмі *With elbows, umbrella, hat-pin, tongue, and fingernails ... Violet Seymour forced her way* ‘Працюючи ліктями, парасолькою, шпилькою від капелюха, язиком і нігтями, Вайолет Сеймор енергійно прокладала собі дорогу’; гіперболі *Strong men who even had been able to secure a seat on the 5.30 Harlem express staggered back like children as she bucked centre* та *Two large lady spectators ... had often blocked traffic on Twenty-third Street* ‘Дужі чоловіки, що легко сідали в гарлемський поїзд о 5.30, відлітали, як діти, перед її навальним рухом до центру та Дві солідні дами, які не раз зупиняли своїми показними персонами рух на Двадцять третій вулиці’. Обидва приклади показують незвичну фізичну силу, якою наділені жінки: головна героїня – жінка, від рук якої дужі чоловіки розлітались як діти та дві солідні дами, що часто блокували транспортний рух на вулиці міста; та поєднанню зевгми із парадоксом. ... *William Pry loved her at first sight* ‘... Уільям Прай покохав її з першого погляду’ – речення, яке видається абсолютно нелогічним у цьому контексті чим й породжує семантичну неоднорідність та алогічність думки, яка властива парадоксу, і, як наслідок, порушує усталений, «передбачуваний» задум автора. Накопичення стилістичних прийомів створює не лише ефект ошуканого очікування, але й не менш важливий вид «висунення» за І. В. Арнольд – конвергенцію. І конвергенція, і ефект ошуканого

очікування затримують увагу читача на цьому відрізку оповіді та відповідно емоційно впливають на нього.

У наступному контексті ми знаходимо ефект ошуканого очікування, що реалізовується завдяки зевгмі: автор комічно зазначає, що «дивитися в місті роззяв дозволено скільки завгодно – і на дерева в парку, і на фізичні вади своїх ближніх».

Presently they looked at each other. Violet had a brown birthmark on her neck as large as a silver half-dollar. William fixed his eyes upon it. William Pry had inordinately bowed legs. Violet allowed her gaze to linger unswervingly upon them. Face to face they stood thus for moments, each staring at the other. Etiquette would not allow them to speak; but in the Caoutchouc City it is permitted to gaze without stint at the trees in the parks and at the physical blemishes of a fellow creature (О. Henry «A Comedy in Rubber»).

Очікування читача особливо порушуються, коли у контексті з'являється зевгма, на фоні якої розвивається парадокс, тобто коли виникає не тільки семантико-стилістична неоднорідність, але й переломлюється хід думок персонажу:

«A window-cleaner fell from the fifth story to the sidewalk beside them. As the ambulance came clanging up William pressed her hand joyously. «Four ribs at least and a compound fracture,» he whispered, swiftly. «You are not sorry that you met me, are you, dearest?» (О. Henry «A Comedy in Rubber»).

Неприховуючи іронію над почуттями головних героїв, що віднайшли своє кохання на тлі чужих невдач та нещасних випадків, автор змальовує нам непередбачуваний кінець цього оповідання – головні герої вирішили одружитися, але не змогли бути присутніми на власному весіллі, оскільки не змогли подолати власного жагучого бажання подивитись на те, як вони, молоді, заходять до церкви:

«The church was lighted...<...> Bridesmaids were patting one another's sashes awry and speaking of the Bride's freckles. Coachmen tied white ribbons on their whips and bewailed the space of time between drinks. The minister was musing over his possible fee, essaying conjecture whether it would suffice to purchase a new broadcloth suit for himself and a photograph of Laura Jane Libbey for his wife. Yea, Cupid was in the air.

<....> Two big policemen took a hand and dragged out of the furious mob of onlookers a crushed and trampled thing, with a wedding ring in its vest pocket and a shredded and hysterical woman beating her way to the carpet's edge, ragged, bruised and obstreperous.

William Pry and Violet Seymour, creatures of habit, had joined in the seething game of the spectators, unable to resist the overwhelming desire to gaze upon themselves entering, as bride and bridegroom, the rose-decked church» (О. Henry «A Comedy in Rubber»).

Оскільки ефект ошуканого очікування проявляється не лише появою

непередбаченого елемента у тексті на фоні передбачених, прогнозованих елементів, але й в порушенні експектації, це явище можна розглядати як конфлікт очікуваного та реального сприйняття. Вважаємо, що це положення є близьким за своїм значенням до теорії ментальних просторів, автором якої є Жіль Фокон'є [17; 18]. Ментальні простори – це окремі структури, що виникають у нашій свідомості, коли ми говоримо чи думаємо; таким чином розуміння висловлювання відбувається завдяки ментальному конструюванню на когнітивному рівні [18]. Ментальні простори конструюються для розуміння контрфактивних висловлювань, артефактів або локальних контекстів дискурсу. У теорії ментальних просторів ми будуємо реальний, базовий простір ментальної репрезентації усього, що ми сприймаємо, а будь-який набір операцій чи дій, які відбуваються у реальному просторі створюють проєктований, гіпотетичний простір. Застосовуючи метод семантико-когнітивного моделювання у його переломленні крізь призму теорії ментальних просторів проаналізуємо оповідання О. Генрі «Комедія цікавості». У цьому оповіданні аналізуються два ментальні простори – реальний, у якому головні герої – чоловік та жінка – зустрічаються на вулиці міста, щоб з особливою цікавістю споглядати на чиєсь горе. Молоді люди одразу ж закохуються один в одного та вирішують одружитися, але на власне весілля не потрапляють, оскільки стають «жертвами» своєї звички – споглядати чуже життя. Фінал оповіді провокує побудову другого, гіпотетичного простору, у якому молоді люди «могли б одружитися», але не одружилися. Відповідно, ця ситуація породжує контрфактивне висловлювання «Молоді люди одружилися б, якби не були рабами своєї звички». Розгортаючись у контексті художнього твору, ці ментальні простори провокують конфлікт реального з очікуваним – одруження молодих людей, на яке так «чекає» читач твору, не відбувається; а отже викликає у читача ефект ошуканого очікування.

Висновки та перспективи досліджень. У результаті проведеного дослідження виявлено чотири типи ефекту ошуканого очікування: ефект ошуканого очікування як стилістичний прийом, як психологічне явище, як змістовна категорія та як емотивний компонент у структурі художнього твору.

Як стилістичний прийом, ефект ошуканого очікування, в основному, ґрунтується на семантико-стилістичній контамінації та на протиставленні контрастних понять, образів та значень. Будучи стилістичним прийомом, цей ефект є одним із типів «висунення», які створюються за допомогою блоків зі стилістичних прийомів, і може поєднуватись у контексті з іншими видами «висунення», наприклад із конвергенцією. Як змістовна категорія ефект ошуканого очікування реалізується у структурно-семантичному, композиційному та комунікативному плані. Так, у проаналізованих нами коротких оповіданнях, семантична транспозиція супроводжується композиційною.

Ефект ошуканого очікування викликає у читача інтерес до подій, що розгортаються у художньому творі, апелюючи не лише до його розуму, але й до почуттів, та змушує читача «працювати» над передбачуваним сюжетом разом із самим автором. Таким чином ефект ошуканого очікування стає емотивним компонентом у структурі художнього твору і його функція полягає не лише у створенні комічного ефекту, але й у творенні механізму експресивності та емотивності. Як психологічне явище, ефект ошуканого очікування ґрунтується на основі взаємодії передбачуваності та непередбачуваності та проявляється у порушенні експектації, коли очікування та прогнози читача несподівано порушуються або переломлюється хід сюжетної лінії.

При дослідженні усіх типів ефекту ошуканого очікування обрана комплексна методика: метод контекстуально-інтерпретативного аналізу, метод семантико-стилістичного аналізу та метод концептуального аналізу у поєднанні із методом семантико-когнітивного моделювання.

Перспективними будуть й інші дослідження, виконані у цьому руслі, на матеріалі публіцистичних текстів (ефект ошуканого очікування дуже часто зустрічається у заголовках газет) та на матеріалі поетичних творів. Цікавим та відкритим залишається питання щодо жанрового втілення ефекту ошуканого очікування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арнольд И. В.* Стилистика декодирования : [курс лекций] / И. В. Арнольд. — Ленинград : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1974. — 74 с.
2. *Арнольд И. В.* Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : [сб. ст.] / И. В. Арнольд. — Санкт-Петербург : Изд. Санкт-Петербургского университета, 1999. — 444 с.
3. *Арнольд И. В.* Стилистика современного английского языка : [учеб. для вузов] / И. В. Арнольд. — Москва : Флинта, 2002. — 201 с.
4. *Богин Г. И.* Обретение способности понимать: введение в герменевтику / Г. И. Богин. — М. : Изд-воТверь, 2001. — 731 с.
5. *Воробйова О. П.* Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / О. П. Воробйова // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. — 2004. — Вип. 635. — С. 18–22.
6. *Ветвинская Т. Л.* Принцип "обманутого ожидания" как основа стилистического приема (на материале английского языка) / Т. Л. Ветвинская // Исследования по романской и германской филологии. — К., 1975. — С. 71–75.
7. *Гальперина Л. И.* К вопросу об эффекте подтверждённого ожидания и его роли в структуре художественного текста / Л. И. Гальперина // Структурно-содержательные

характеристики текста : [сб. науч. тр.]. — Фрунзе, 1989. — С. 8–17.

8. *Донгак С. П.* Обманутое ожидание как стилистическая проблема (к постановке вопроса) / С. П. Донгак // Речевое общение (Теоретические и прикладные аспекты речевого общения). — Красноярск, 2000. — Вып. 3 (11). — С. 110–117.

9. *Киселёва Р. А.* Вопросы методики стилистических исследований в работах М. Риффатера / Р. А. Киселёва // Вопросы теории английского и русского языков. — Вологда, 1970 — С. 33–43.

10. *Маслова В. А.* Параметры экспрессивности текста / В. А. Маслова // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. — М. : Наука, 1991. — С. 179–205.

11. *Овсянников В. В.* Сублимированные формы языкового комизма / В. В. Овсянников // Интерпретация художественного текста в языковом вузе : [сб. науч. тр.]. — Ленинград, 1981. — С. 64–71.

12. *Риффатер М.* Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1980. — Вып. 9. Лингвостилистика. — С. 69–98.

13. *Умеренкова А. В.* Лингво-когнитивное моделирование эффекта обманутого ожидания : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.12 / А. В. Умеренкова. — М., 2009. — 180 с.

14. *Хазагеров Т. Г.* Общая риторика: Курс лекций и словарь риторических фигур : [учеб. пособ.] / Т. Г. Хазагеров, Л. С. Ширина. — Ростов-на-Дону : Изд-во РУ, 1994. — 191 с.

15. *Эко. У.* Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко. — СПб : Симпозиум, 2005. — 502 с.

16. *Якобсон Р. О.* Работы по поэтике / Р. О. Якобсон. — М. : Прогресс, 1987. — 464 с.

17. *Fauconnier G.* Mental spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language / G. Fauconnier. — Cambridge : Cambridge University Press, 1994 — 240 p.

18. *Fauconnier G.* Mapping in Thought and Language / G. Fauconnier. — Cambridge : Cambridge University Press, 1997. — 205 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. *Books by O. Henry* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.gutenberg.org/ebooks/search.html?default_prefix=author

20. *Works of O. Henry* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.readbookonline.net/books/Henry/108/>

Надійшла до редакції 10.12.12

ПРО ПРИРОДУ МОВОТВОРЧОЇ ФУНКЦІЇ

КОБЯКОВА І. К. ПРО ПРИРОДУ МОВОТВОРЧОЇ ФУНКЦІЇ

У статті осмислюється питання мовних та мовленнєвих функцій, йдеться про їх парадигму, експлікується механізм текстотворення як вторинної деривації та дивергенції. Розглядається співвідношення мови та мислення, аналізується природа мовотворчої функції на матеріалі текстів малого жанру англійської мови.

КОБЯКОВА И. К. О ПРИРОДЕ ЯЗЫКОТВОРЧЕСКОЙ ФУНКЦИИ

В статье рассматриваются вопросы языковых и речевых функций, осмысление их парадигмы, эксплицируется процесс дивергенции, создания несерьезных текстов, проблемы соотношения мышления и языка, материализации новых мыслей на материале текстов малого жанра английского языка.

КОВУАКОВА І. К. NATURE OF LINGUOCREATIVE FUNCTION

The article deals with the nature of lingo-creative function (LCF), its determination by adaptive and dynamic powers of language. Attention has been focused upon the social and linguistic factors, their integrity and interdependence. The anthropocentric tendencies of language have been traced in non-typical texts (maxims and unauthorized jokes). The taxonomy of the functions has been considered. The laws of text secondary innovations have been analyzed. Special attention has been paid to the patterns of unserious text making. The problem has been analyzed in terms of reference literature, perspectives have been outlined. The key words prompt the nature of the investigation in question. The notion of linguocreative function is considered on the material of small genre texts of unserious nature. The results of the detailed analyses are valid and objectively involved into theory of the relevant problems with the didactic approach.

Ключові слова: мовотворча функція, образна та непрактична функції, лінгвокреативне мислення, вихідні та похідні одиниці, патерни модулювання несерйозних текстів.

Загальновідомо, що серед багатьох рис природної мови найбільше привертають увагу її здатність позначати не тільки предметний світ, але й поруч з іншими семіотичними системами бути носієм кваліфікативної пізнавальної діяльності людини, її соціально-психологічного життя. Соціальний характер спілкування людей проявляється в усіх функціях мови. Поняття мовної функції багатозначне і багатоаспектне. О. С. Ахманова, розглядаючи метазнак функції, звертає особливу увагу на такі аспекти, як комунікативність, емотивність, вмотивованість та контактостверджувальність.

Розгляд питання мови та мовлення у загальному плані й конкретних проявах допомагає осмислити феномен мовної функції, актуалізації її потенцій. Комунікативна функція – це не тільки реалізація різних можливостей або властивостей мовленнєвого акту, але й вираз почуттів, емоцій та волевиявлень людини.

Кординація різних сторін мовленнєвої діяльності людини препарує збільшення мовних функцій. Крім комунікативної функції, функції висловлювання і формування думки, експресивної та репрезентативної функцій в науковій літературі, більшого визнання одержують апелятивна, фатична, прагматична та мовотворча функції. Розуміння функцій мовних елементів за їх цільовим призначенням, а також їхньої ролі в тій системі, в якій вони функціонують, і яка формує їх середовище, лягло в основу положення про

поліфункціональність мови. Важливими є спостереження у працях І. В. Арнольд (1991), М. М. Бахтіна (1975, 1986), К. Бюлера (1993), В. В. Виноградова (1963), Г. О. Винокура (1991), О. А. Земської (1981, 1983), В. І. Карабана (1989), А. А. Леонтьєва (1979), Г. Г. Почепцова (1987), Ю. В. Рождественського (1999), М. С. Чаковської (1986), Р. Якобсона (1975).

У метамові лакунарними є тлумачення про метазнаки на позначення мовних функцій. Одні й тіж функції позначаються лінгвістами по-різному (див. табл.1)

Таблиця 1. *Гетерогенність позначення мовних функцій в концепціях лінгвістів*

Назва функцій	В концепціях вчених
комунікативна функція = функція спілкування	Б. А. Серебренніков, 1970:110 А. А. Уфімцева, 1970:309
комунікативна функція = власне повідомлення	Г. Г. Почепцова, 1987: 23
контактоустановлююча = фатична	Г. Г. Почепцова, 1987: 35
функція модуляції = синтаксична функція	К. Бюлер, 1993:5
експресивно-емотивна = прагматична функція	Г. А. Уфімцева, 1970: 130
повідомляюча функція = репрезентативна	Г. А. Уфімцева, 1970: 130
функція узагальнення = сигнафікативна	Г. А. Уфімцева, 1970: 309
прагматична функція = імперативна	Г. А. Уфімцева, 1970: 110
репрезентативна функція = реферативна	К. Бюлер, 1993: 5
волюнтативна функція = апелятивна	К. Бюлер, 1993:5
функція взаємовпливу = волюнтативна	Д. Е. Розенталь, 1976:517–518
комунікативна функція = індивідуально-регулятивна, колективно-регулятивна	А. А. Леонтьєв, 1979:15
магічна функція = психотерапевтична, несоціальна	Т. В. Радзієвська, 1992:14–20
прагматична функція = експресивна функція = апелятивна функція	С. Л. Рубінштейн, 1997: 110
номінативна функція = пізнавальна	К. Т. Крушельницька, 1970: 383
реферативна функція = денотативна = когнітивна	Р. Якобсон, 1975: 232

Відсутність спільних термінів для позначення мовних функцій, взаємозамінність термінів свідчить про наявність дослідницьких лакун в лінгвістиці, про перспективу ідентифікації та експлікації категорій мовних і мовленнєвих функцій.

Багатозначність і поліфункціональність мовних одиниць обумовили появу цілого ряду алонімів-експлікаторів, серед яких найчастіше зустрічаються такі: *призначення, мета, завдання, роль, настанова, позначення, вираз, дія, характер, вживання, властивість, пристосування, передача, використання*. Мовні та мовленнєві функції розглядаються лінгвістами в широкому контексті. К. Бюлер до їх переліку включає функцію артикля, функцію мелодики, функцію побажання, граматичну функцію займенника, функцію відмінка, діалектичну, називну, діакритичну функції, апелятивну

функцію репрезентації, функцію експресивну, сигнальну, і, накінець, функцію творення. Часом вказані функції між собою перехрещуються, можуть, об'єднавшись чи роз'єднавшись, утворювати нові тренди для подальшого вивчення. Наприклад, розглядаючи схему К. Бюлера, Р. Якобсон вводить поняття кода і контексту. Серед перерахованих функцій він визначає шість основних функцій мови, а саме: 1) емотивну функцію (вказівну на відправника-адресанта); 2) конотативну функцію (намагання викликати в адресата певний настрій); 3) поетичну функцію (наголос на формі повідомлення); 4) метамовну функцію (наголос на систему мови); 5) референтативну, або денотативну, когнітивну функцію (настанову на відбиття дійсності); 6) фатичну функцію (вказівка на встановлення контакту) [30, с. 350–377].

До основних функцій мови О. О. Леонтьєв відносить національно-культурну функцію номінації, за допомогою якої оновлюються реалії, абстрактні поняття, опрацьовані історичним досвідом народу та специфічними умовами трудової, суспільної та культурної діяльності [17, с. 32–33].

Чимало вчених називають фатичну, автокомунікативну та психотерапевтну функції несоціальними як такими, що не спрацьовують у всіх ситуаціях. Названі мовні функції мають дублювати невербальні засоби спілкування (рахунки по пальцях, зав'язування вузликів на згадку, використання знарядь праці і тому подібне). У лінгвістичній літературі намітилась тенденція розрізняти функцію мови і мовлення, підкреслюючи їх самостійність, незалежність. Мету мовного висловлювання деякі науковці називають “функцією мови” [17, с. 327]. Подібні тлумачення в лінгвістиці одержали назву “функція відтворення, актуалізації слова в мовленні, використання потенціальних властивостей з різною метою і різними наслідками” (ibid). Слова служать людині як засіб спілкування, називання та художньої виразності. У процесі висловлення потенційні властивості мовних елементів використовуються для обміну думками, передачі логічного змісту, виразу волевиявлення, реалізуючи себе у функції повідомлення та впливу (волевиявлення).

Мова – глобальна за своїм значенням, багатоярусна за структурою і поліфункціональна за метою висловлення – закріплює у своїх елементах результати соціальної діяльності людини, що зумовлено тріадою семіозису: суб'єкта, об'єкт та мовного знаку [25, с. 97–109]. Функції мови, як основні, так і факультативні, орієнтовані на людський фактор, який детермінуються мисленням та об'єктивною дійсністю. Визначення певної функції залежить від спрямованості лінгвістичних досліджень, характеру концепцій, завдань і мети досліджень. Серед мовних функцій К. Бюлер виділив додаткову репрезентативну функцію [6, с. 5]. До бюлерівського списку мовних функцій додаються нові назви, а серед них такі, як консультативна, виховна і літературна функції. М. А. К. Халідей до основних функцій залучає такі:

- 1) концептуальна, що відтворює відношення автора до навколишнього світу і об'єктивної реальності;
- 2) міжособова рольова структура, що є носієм соціальних відносин;
- 3) текстова, що забезпечує подання інформації у вигляді зв'язного висловлювання [29, с. 138].

Серед текстових функцій вчені виділяють естетичну, філософську і пізнавальну функції [27, с. 12]. Осмислення текстових категорій природно пов'язано із текстоутворюючою функцією, під якою розуміють здатність мовних елементів брати участь у створенні тексту, „будувати” текст, зв'язувати воєдино всі його частини з урахуванням комунікативної мети, наміру та загального смислу [23, с. 35]. Ця функція залежить від характеру комунікативних одиниць. У всіх текстах реалізується передача, яка актуалізується разом з комунікативно-прагматичними [19, с. 13–20], естетичними (частіше – в художніх текстах) і когнітивною (особливо – в наукових текстах) функціями. Серед текстових функцій особливо виділяється мовотворча функція [24, с. 104–110]. Мовотворча функція (МТФ) безпосередньо пов'язана з лінгвокреативним мисленням (ЛКМ), спрямована на виявлення і закріплення нової мовотворчої сутності шляхом модифікації наявних мовних елементів. Лінгвокреативне мислення у ході пізнавально-гносеологічної діяльності у своїй основі оперує емоціями, що виникли на базі нових понять і закріпились у мовних значеннях. Лінгвокреативне мислення відтворює образ світу в кожній окремій мові індивідуально, безпосередньо [1, с. 36]. ЛКМ виділяється на фоні інших типів мислення по-своєму, на свій лад: наочне мислення орієнтує людину на конкретні обставини, враховує конкретну ситуацію й самостійно стає невід'ємною частиною дії. Авербальне мислення (понятійне) реалізується в ході наукового пошуку, підтримуючи баланс між мовою і реальністю [24, с. 104–110]. У мові проявляються різні типи словесного (вербального), образного, практичного і непрактичного мислення. Образне мислення доповнює і компенсує вербальне мислення. При практичному мисленні словесне оформлення має додаткове значення (пор. словесні координації трудових процесів). Непрактичне мислення пов'язане з інтелектуальними процесами осмислення референта, його коментування та експлікації.

Людська мова не тільки відображає навколишню дійсність, але й безпосередньо бере участь у створенні мовної системи, в якій референти знаходять своє специфічне відображення. Відбиття навколишньої реальності в мисленні і мові нагадує сонячне проміння, що проходить через подвійне середовище, але залишається ним із притаманними властивостями [7, с. 80–81]. Форми відбиття обумовлюються характером діяльності людей, їх інтенціями та мовними здібностями. На думку Б. А. Серебреннікова, лінгвокреативне мислення (ЛКМ) має подвійну спрямованість. З одного боку, ЛКМ

відбиває навколишню реальність, а з другого, воно безпосередньо пов'язане з наявними ресурсами мови. Було б невірно думати, зауважує автор, що для позначення нових понять або їх відношень, мова використовує нові композиції фонем, звертається до невикористаних поєднань. Для цієї мети реалізуються наявні ресурси у переосмислених формах. У процесі мовотворчого мислення значне місце займають емоції [24, с. 107–110]. ЛКМ по-різному членує оточуючий світ. ЛКМ – це соціологізована, пов'язана з мовним узусом діяльність, що використовує мовні засоби і правила оперування ними на основі здатності суб'єкта до діяльності. У лінгвістичній діяльності пріоритет належить думці – первинній і вихідній у спілкуванні. Ми обмінюємось не словами і їх значеннями, а думками, використовуючи слова, як і мову в цілому, як засіб спілкування, вербальної поведінки. Первинне і вихідне місце в діяльності посідає мислення, яке передує мові, і в своєму мовному оформленні підпорядковує її, враховує її особливості [12, с. 168].

Мовці, осмислюючи референти, особливу увагу звертають на пошук адекватного словесного виразу – форми омовлення думки. Разом з удосконаленням думки, вдосконалюється і слово, мистецтво мовлення в цілому. Мовці по-новому оцінюють елементи мовної системи, роблячи їх значущими у своїй мовотворчій діяльності. Вони роблять вибір і розстановку мовних елементів, з допомогою яких об'єктивна дійсність одержує специфічне відбиття (адекватне або неадекватне). У лінгвістичній діяльності відбувається специфічна модуляція, перегляд попереднього соціального і лінгвістичного досвіду. Матеріалізація думки залежить від автора, його креативних здібностей.

Наприклад, референт *friend* одержує різні пояснення в залежності від того, який за менталітетом автор експлікує це слово. Пор.:

1. *A friend – a person, whom one likes, respects and meets often* [34, с. 498].
2. *A friend in need is a friend indeed* [33, с. 135].
3. *In every mess I find a friend.*
In every port a wife [35, с. 83].
4. *A friend in power is a friend lost* [35, с. 8].
5. *A steady patriot at the world alone, the friend of every country, but his own* [35, с. 61].
6. *There is a friend that sticketh closer than a brother* [35, с. 2].
7. *Then wert my guide, philosopher and friend* [35, с. 185].
8. *A friend unseen, unborn, unknown.*
Study out my words at night, alone:
Read a poet, I was young [35, с. 100].
9. *Give me the arrowed, erect and manly foe;*
Firm I can meet perhaps return the blow;
But of all player good Heaven, thy wrath can send,

Save me, oh, save me, from the candid friend [35, с. 61].

Слово *friend* у наведених прикладах 1, 2, 6, 7 знаходить пояснення в руслі концептуального бачення референта. МТФ експлікує соціальний досвід новаторів у значеннях *friend* (3, 4, 5, 8, 9). Слово *friend* використовується для переосмислення думки про друга, виступає концептуальним центром в гумористичному (3, 4, 5), серйозному (8) та іронічному (9) уявленні.

Думку, спрямовану на мову, називають мовним мисленням. Мислення оформляється в слові не стихійно. Думка долає слово: складне явище знаходить свій вираз у характеристиці мовного мислення, у якому разом з розвитком форм думкомовлення розвивається мистецтво мовлення. Людина творить мову, створює не тільки нові слова і вирази, але й по-новому оцінює можливості мовної системи, робить її елементи значущими і активними. Осмислення, усвідомлення, відчуття свого мовлення в кінцевому результаті призводить до розвитку мовного мислення, у якому деталі відіграють суттєве значення. Видозміни в мові відбуваються під впливом окремих осіб, дії яких закладають основу для розвитку мови в цілому, створюють реальність – основу внутрішнього життя кожної мови. Ця мовотворча діяльність підтверджує думку про загальне використання (*common asceptance*) індивідуальної інновації як поступового розширення, а не як акту масової творчості [37, с. 12]. Інновації рідко творяться із нових елементів. У мовотворчій діяльності в основному використовуються відомі форми. Лінгвокреативна діяльність (ЛКД) позначена тяжінням до реалізації незвичних асоціацій. Неологізми створюються творчими зусиллями індивідуумів, які використовують досвід колективу, соціуму. Канонізація інновацій – прерогатива мовного колективу. Матеріалізація мислення пов'язана з творчою діяльністю людей, які препарують щось нове за канонізованими паттернами та уявленнями [10, с. 3]. Творча діяльність людини (включаючи мовну діяльність) залежить від соціальних факторів, накопиченого досвіду та мотивацій; творчість – це такий спадкоємний процес, у якому наступна форма впливає із минулих реалій [10, с. 26].

У творчості виділяються такі цикли, як:

- 1) уявлення, що формуються на досвіді людини;
- 2) досвід, що спирається на уявлення;
- 3) зв'язок уявлення з дійсністю;
- 4) втілення уявлення в реальність [10, с. 18–19].

У мовній діяльності цикли знаходять втілення в новотвореннях, які оцінюються соціумом. Матеріалізація МТФ є прозорою у мовних одиницях на позначення ментальної діяльності суб'єкта. Існування цієї функції забезпечується змінністю і адаптивністю мовних засобів, їх потенціалом.

Розвиток і змінність мови – передумова і результат реалізації МТФ. Мова знаходиться в стані безперервного розвитку, що ілюструє дієвість відомої тези В. Гумбольдта про те, що мова є не продукт діяльності (ergon), а сама діяльність (energia) [11, с. 218].

Мова являє собою таку єдність, у якій спостерігається постійний розвиток і боротьба тенденцій, стабільність і мінливість, статика і динаміка. І вся ця еволюція спрямована на збереження і стабілізацію мови, з одного боку, та на її зміни, перетворення, удосконалення, девіації, з іншого. Процес удосконалення мови припиняється лише тоді, коли сама мова припиняє своє існування. Мова виявляє подвійну залежність від середовища, в якому вона існує та від своєї внутрішньої будови, іманентної системи. Змінюваність мови – це і передумова і результат мовної діяльності, це причина і наслідок її багатофункціональності. Мови не можуть не змінюватись перш за все по тій простій причині, що у мові віддзеркалюється навколишня дійсність, яка сама знаходиться в постійному русі і розвитку [16, с. 197].

Мова функціонує як інструмент думки і самовиразу. У мовній системі постійно діє фактор адаптивності: її елементи використовуються носіями мови у практиці “омовлення” нового, ще непізнаного. У XVII столітті (“вік геніїв”) картезіанські вчені вказували на обмежену силу автоматизму, на межу розумових потенцій. Вихід з цього складного становища лінгвісти вбачали в інновативності створених одиниць, побудованих на зразок з “готовими” одиницями, в адаптивності мови. Мова, на відміну від інших систем, є самопороджуваним механізмом, що генерує нову структуру [3, с. 172].

Свобода вживання автоматизмів, ситуативна адаптованість перетворює мову в творчий інструмент виразу думки і самовисловлювання. “Творча сила” (за Гумбольдтом) мови використовується для позначення предметного світу, понять та референтів думки. Ці світи (умовно позначимо їх А, В, С) знаходяться у постійній тісній взаємодії: в безпосередній – А, В, В і С, в опосередкованій – А і С. Посередником між А і С виступає суб’єктивний, індивідуальний світ В. Третій світ (С) є продуктом творчої діяльності. Він вступає в протиріччя із мовним світом, як засобом опису і висловлення того, що зберіг у своїх значеннях старий досвід. МТФ співвіднесена до світу В як індивідуальний і творчий феномен.

У ході “омовлення” нового досвіду здібність виражати необмежені можливості думкомовлення обмежена засобами мови. Творчий аспект МТФ проявляється у світі С, у думкомовленні, перш за все у тому суб’єктивному, що ввійшло в об’єктивну систему мови. Мовлення – канал, по якому людська практика входить до мови і фіксується в ній.

Дієвість МТФ починається з мовлення і з самого початку стосується безпосередньо даності, з якою має справу кожний носій мови. Не всі зміни в мовленні призводять до зміни у структурі мови, але кожна структурна зміна завжди починається зі змін у

мовленні. Тісний зв'язок мови і мовлення проявляється в кожному висловленні, яке має творчий початок. Іntenція, намір мовця полягає в тому, щоб висловити певний зміст у мовній нормі, поділитися інтенціями, висловити думки, здійснити запит про інформацію, вплинути на поведінку адресата. Вплив на адресата здійснюється за допомогою трансформації змісту в мовну форму. Творче використання мовних автоматизмів, пристосування їх до ситуації складає невід'ємну рису МТФ, слугує маркером їх дієвості.

Розуміння “творчої сили” мови, вміння осмислювати дієвість МТФ з боку адресата обумовлено саме характером мови, спільністю для носіїв мови соціального / лінгвістичного досвіду, людським фактором – здібністю як висловлювати, так і осмислювати нові думки, залишаючись у межах установленої норми. У лінгвокреації постійно діють тенденції стабільності та змінюваності, які допомагають зберігати в значеннях мовних одиниць старий досвід і бути при цьому засобом омовлення інноваційного досвіду (соціального і лінгвістичного). Сутність МТФ полягає у матеріалізації нового досвіду, вербалізації нових концепцій. Мова не є простим засобом відкриття відомих істин, ще більше – засобом відкривати невідоме [12, с. 147].

Стабільність і змінність – універсально притаманні мові. Вони опосередковані у своєму розвитку і функціонуванні. У мові, як «в безпосередньому горінні людської мислі не може бути ні хвилини спокою» [11, с. 158]. На сторожі творчої змінюваності мови знаходиться МТФ, що реалізує розумові і мовні інновації. МТФ матеріалізує вираження індивідуального, відмінного від традиційних концептів бачення світу. Соціальний характер МТФ проявляється в омовленні, матеріалізації пізнавальної творчої діяльності людини, матеріалізації нових концепцій, оцінок соціально-психологічного буття. Вербалізовані за допомогою МТФ думкомовлення відрізняються інновативністю поверхневої та глибинної структур. Пор.:

An apple a day keeps a doctor away /proverb/ →

A laugh a day keeps a doctor away [38, с. 51].

Take care of the pence and pounds will care of themselves [33, с. 337] →

Take care of the sense, and the sounds will take care of themselves [35, с. 63].

An old friend is better than two new friends (proverb) →

Better a new friend than an old foe [39, с. 76].

Never put off till tomorrow what you can do today [33, с. 250] →

Never do tomorrow what you can do today

Never do today what you can put off till tomorrow [35, с. 192].

Live and learn; Art is long, life is short [33, с. 226] →

We live and learn, but not the wiser we grow [35, с. 184].

Головне призначення МТФ – створювати оригінальні думкомовлення,

модифікувати, змінювати, а іноді й перекручувати, спотворювати досвід соціуму.

Пор.: *Two is company three is none (proverb) → Three is company two is none* [40, с. 87].

В даному випадку смисл першого виразу повністю викривлений у другому реченні: МТФ використовує лексичну перестановку, речення модифікується, дериват міняє тональність, серйозне поступається несерйозному, сталий вираз – okazіonalіzmu.

МТФ грає думкою / словом. При грі зі словом менше уваги приділяється смислу, формі надається перевага – нестандартне вживання слова дивує адресата. Пор.: *When I am good I am very very good, when I am bad, I am better* [36, с. 18].

Зміни можуть торкатися як смислу, так і форми мовної одиниці, але інновації при цьому ґрунтуються на базі відомого досвіду. Перспективним вважаємо, осмислення характеру деривації текстів різного дискурсу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алефіренко Н. М.* Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики Н. М. Алефіренко // *Мовознавство*. — К., 1988. — С. 35–41.
2. *Арнольд И. В.* Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд. — М. : Высшая школа, 1991. — 140 с.
3. *Арутюнова Н. Д.* Специфика языкового знака / в связи с закономерностями развития языка / Н. Д. Арутюнова // *Общее языкознание: формы существования, функции, история языка*. — М. : Наука, 1970. — С.170–196.
4. *Бахтин М. М.* Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. — М. : Худ. лит. 1975. — 504 с.
5. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. — М. : Искусство, 1986. — 444 с.
6. *Бюлер К.* Теория языка. Экспрессивная функция языка / К. Бюлер. — М. : Прогресс и Универсал, 1993. — 502 с.
7. *Виноградов В. В.* Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. — М. : Изд-во Ан СССР, 1963. — 255 с.
8. *Виноградов В. В.* Проблемы русской стилистики / В. В. Виноградов. — М. : Высшая школа, 1981. — 319 с.
9. *Винокур Г. О.* О языке художественной литературы / Г. О. Винокур. — М. : Высшая школа, 1991. — 448 с.
10. *Выготский Л. С.* Учение об эмоциях / Л. С. Выготский // *Историко-психологическое исследование* : [сбор. соч.: в 6 т.]. — М. : Педагогика, 1984. — Т. 1. — 397с.
11. *Гумбольдт В. фон.* Избранные труды по языкознанию / В. фон. Гумбольдт. — М. : Прогресс, 1984. — 400 с.

12. Звєгинцев В. А. Язык и лингвистическая теория / В. А. Звєгинцев. — М. : Изд-во МУ, 1973. — 248 с.
13. Земская Е. А. Русская разговорная речь / Е. А. Земская // Фонетика. Морфология. Лексика. Жест. — М. : Наука, 1983. — 238 с.
14. Карабан В. И. Сложные речевые акты как речевые единицы : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки», 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / В. И. Карабан. — К., 1989. — 39 с.
15. Крушельницкая К. Г. Проблемы взаимосвязи языка и мышления / К. Г. Крушельницкая // Общее языкознание: формы существования, функции, история языка : [монография / отв. Б. Серёбренников]. — М. : Наука, 1970. — С. 314–370.
16. Кубрякова Е. С. Человеческий фактор в языке / Е. С. Кубрякова, А. М. Шахнарович, Л. В. Сахарный // Язык и порождение речи. — М. : Наука, 1991. — 240 с.
17. Леонтьев А. А. Высказывание как предмет лингвистики, психолингвистики и теории коммуникации / А. А. Леонтьев // Синтаксис текста. — М., 1979. — С. 18–37.
18. Почепцов Г. Г. (мл.) Коммуникативные аспекты семантики / Г. Г. Почепцов (мл.). — К. : Вища школа, 1987. — 130 с.
19. Радзієвська Т. В. Деякі проблеми текстової комунікації: до постановки питання / Т. В. Радзієвська // Мовознавство. — 1992. — № 2. — С. 14–20.
20. Рождественский Ю. В. Принципы современной риторики / Ю. В. Рождественский. — М. : Фонд «Новое тысячелетие», 1999. — 135 с.
21. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка / Д. Э. Розенталь. — М. : Высшая школа, 1987. — 400 с.
22. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды / С. Л. Рубинштейн // Основы онтологии, логики и психологии. — М., 1997. — 463 с.
23. Сахарный Л. В. Введение в психолингвистику / Л. В. Сахарный. — Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. — 181 с.
24. Серебренников Б. А. К проблеме сущности языка / Б. А. Серебренников // Общее языкознание: формы существования, функции, история языка. — М.: Наука, 1970. — 607 с.
25. Уфимцева А. А. Понятие языкового знака / А. А. Уфимцева // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. — М. : Наука, 1970. — 604 с.
26. Чаковская М. С. Текст как сообщение и воздействие / М. С. Чаковская. — М. : Высшая школа, 1986. — 128 с.
27. Яворівська Г. М. Нові аспекти в розробці функцій мови / Г. М. Яворівська // Мовознавство. — 1989. — № 5. — С. 12–17.
28. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Р. О. Якобсон // Структурализм "за" и

"против". — М. : Прогресс, 1975. — С. 231–255.

29. *Halliday M. A. K. Cohesion in English* / M. A. K. Halliday, R. Hasan. — London, 1976. — 367 p.

30. *Jakobson R. Linguistics and Poetics* / R. Jakobson // *Style and Language* Massachusetts Cambridge, 1975. — P. 350–377.

31. *Kainz F. Geleitwort. Sprachtheorie* / F. Geleitwort Kainz. — Stuttgart : Gustav Fisher Verlag, 1978. — 15 s.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

32. *Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов* / О. С. Ахманова. — М. : Советская энциклопедия, 1966. — 608 с.

33. *Фразеологічний словник англійської мови* / [сост. К. Т. Баранцев]. — К. : Учбово-педаг. вид-во, 1956. — 390 с.

34. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / [ed. A. S. Hornby]. — Oxford : Oxford University Press, Moscow : Russian Language Publishers, 1982. — 509 p.

35. *The Concise Oxford Dictionary of Quotations*. — London : Oxford University Press, 1992. — 464 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

36. *Funny You Should Mention It. A Collection of Classic Humor* / [By P. Skalka]. — Kansas-City, 1075. — 147 p.

37. *Pei M. The story of Language* / M. Pei. — Philadelphia. — N. Y., 1965. — P. 12.

38. *The Book of American Humor 20-th century* / [Sel. by Belova]. — Moscow : Raduga Publishers, 1984. — 522 p.

39. *Thoughts that Help Us Live* / [Sel. by Skorodumova, Sutormen]. — Moscow : Paramedic, 1992. — 192 p.

40. *Wilde O. Aphorisms* / O. Wilde // *The Book of Irish Humour*. — Moscow : Raduga Publishers, 1986. — P. 87–99.

Надійшла до редакції 21.01.13

© 2013 Ю. А. Купчишина
(м. Житомир)

ЛІНГВО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ *DEATH* У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

КУПЧИШИНА Ю. А. ЛИНГВО-КОГНИТИВНИЙ АСПЕКТ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ *DEATH* У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

Статтю присвячено дослідженню концепту *DEATH* та засобам його реалізації в художніх творах В. Вулф, Е. Хемінгуейта Р. Бредбері. Концепт визначено як поняття, функціональні характеристики якого змінюються під впливом розвитку культури та мови. Розглянуто структуру концепту та його основні функції. У статті досліджується очуднене зображення смерті людиною (антропоцентричний аспект) та твариною (аніمالістський аспект).

КУПЧИШИНА Ю. А. ЛИНГВО-КОГНИТИВНИЙ АСПЕКТ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КОНЦЕПТА *DEATH* В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Статья посвящена исследованию концепта *DEATH* и средствам его реализации в художественных произведениях В. Вулф, Э. Хемингуэяи Р. Брэбери. Концепт характеризуется как понятие, функциональные характеристики которого изменяются под влиянием развития культуры и языка. Определено структуру концепта и его основные функции. В статье рассматривается остранинное изображение смерти человеком (антропоцентрический аспект) и животным (анималистский аспект).

KUPCHYSHYNA J. A. LINGUO-COGNITIVE ASPECT OF THE CONCEPT OF DEATH REPRESENTATION IN FICTION

The article deals with linguistic approaches to the problem of defamiliarized concept of *DEATH*. The illustrated material is based on works by V. Woolf, E. Hemingway and R. Bradbury.

This paper generalizes the main assets of concept studies, a field of cognitive studies as it has shaped in linguistics. The concept is a notion, the functional characteristics of which are changed under the influence of culture and language. The author defines the structure, typology and the main functions of concept. The notion of textual concept is also stated in the article. It is the way to interpret the individual concept of the author's world. Stylistic variations, known as foregrounding, hypothetically prompt defamiliarization (ostranenie) evoke feelings, and prolong reading time. Defamiliarization expresses pragmatic aspects in the description of human feelings, emotions and abstract notions. Thorough attention is paid to the basic types of defamiliarized objects: anthropocentric view (perception of human: an adult or a child) and animalistic (perception of an animal). These two aspects are considered to be the most expressive because of original and unfamiliar view they represent. The concept of defamiliarized vision of *DEATH* by the anthropocentric and animalistic views has been considered in the paper. It has mainly been realized through original metaphors, hyperbolic simile, antithesis, irony, lexical and phonostylistic expressive means. Traditional conceptual metaphors *DEATH IS DREAM*, *DEATH IS PEACE* take original emotional coloration in works by V. Woolf, E. Hemingway and R. Bradbury through a series of transformations in the conceptual nature of image. This paper puts forward the issue of imagery as the integration of literary fancy. It highlights cognitive mechanisms that lead to the emergence of new images which cause a possible breakthrough in the conceptualization of the world.

Ключові слова: концепт, очуднення, образ, концептуальна метафора.

Постановка наукової проблеми. Залучення здобутків когнітивної науки до лінгвістичних вчень сприяло глибшому розумінню взаємозв'язку процесів мислення та вербалізації думок. Для дослідження художніх текстів перспективною стає інтеграція напрацювань таких філологічних дисциплін, як когнітивна лінгвістика (Дж. Лакофф, М. Тернер, Ж. Фоконьє, С. А. Жаботинська, О. М. Кагановська, З. Д. Попова, Й. А. Стернін) та когнітивна поетика (Р. Цур, П. Стоквелл, М. Фрімен, О. П. Воробйова, Л. І. Белехова).

Актуальність роботи зумовлена загальною антропоцентричною спрямованістю сучасних досліджень та зростанням інтересу до вивчення мовних явищ крізь призму когнітивно-дискурсивного підходу. Ефект очуднення, вперше запропонований В. Б. Шкловським, сприяє високій емотивності художнього тексту, нарощуванню

інтенсивності [1], тому дослідження очудненого бачення концептів визначає його оригінальність та новизну. *Очуднення розуміють як такий спосіб художньої оповіді, коли події, явища та об'єкти описуються ніби вперше, під незвичним кутом зору* [11]. Створені очудненим сприйняттям, нові концепти мовної картини світу синтезують абстрактне і конкретне; вони є результатом авторського бачення світу, емпіричного досвіду та мовної компетенції індивіда.

Метою статті є вивчення образного світу письменників через залучення аналізу ключових метафоричних концептів із виокремленням концептуальних домінант та словесних образів, що дозволяє дослідити концептуальний аспект творів художньої літератури.

У лінгвістиці концепт традиційно тлумачився як абстракція окремих чуттєвих ознак, а згодом розширив свій обсяг до рівня єдності загального, одиничного й особливого. Концепти розглядаються лінгвістами як “базові одиниці ментальної репрезентації” [2, с. 162–163]. О. О. Селіванова розглядає концепт як інформаційну структуру свідомості, різносубстратну, організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [9, с. 410]. Класичне тлумачення концепту представлено О. С. Кубряковою: “Концепт – термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини”. Концепт – це оперативна одиниця концептуальної картини світу, яка відбиває знання та досвід людини у вигляді “квантів” знання [7, с. 90]. В. І. Карасик вказує, що підходи до тлумачення концепту зведені до лінгвокультурного й лінгвокогнітивного підходів [6]. Вони розрізняються векторами відносно індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості.

Ю. С. Степанов класифікує концепт як енергетичний згусток культури, ментальну картинку того, що не завжди можна виразити словом, але можна побачити, почути, відчути, упізнати, згадати. Концепт, на відміну від поняття, хоча й фіксує загальні і специфічні властивості сушого, проте не “визначається”, а “переживається”, тобто містить яскраві ознаки емоційного [4, 10]. Ототожнення концепту і значення нерідко зводить дефініцію першого до семного набору в семантичній структурі слова [9]. З. Д. Попова та А. Й. Стернін наголошують, що концепт – це одиниця концептосфери, а значення – одиниця семантичної системи, семантичного простору мови. А. Й. Стернін підкреслює, що концепт і значення є явищами когнітивної природи, результатом відображення дійсності. При цьому значення є частиною концепту, названою регулярно використаним і

відтвореним у певній мовній спільноті мовним знаком і комунікативно релевантною для цієї спільноти [8, с. 136–138].

Складним і дискусійним поняттям лінгвоконцептології є структура концепту. Структура концепту включає різноманітні ментальні репрезентації, ідеалізовані когнітивні моделі: пропозиції, схеми, фреймові мережі, сценарії, ментальні простори. Інколи структура концепту представлена у вигляді рівневої моделі або декількох шарів: смислового та вербального, образно-асоціативного та предметно-почуттєвого [2]. О. О. Селіванова обстоює концепт як інформаційну когнітивну структуру свідомості, вбудовану до колективної чи індивідуальної концептосфери [9]. Зв'язки концепту із внутрішнім лексиконом (знаннями в мові та про мову) підпорядковані механізмам взаємодії, кодовим переходам вербального й концептуального у свідомості людини. Аналіз матеріалу дослідження підтверджує думку В. І. Карасика про наявність у структурі концепту образного компонента. Він розмежовує у структурі концепту образно-перцептивний компонент, поняттєвий (інформаційно-фактуальний) компонент та ціннісну складову [6]. У роботах З. Д. Попової та Й. А. Стерніна структура концепту описується як польова модель: у ній виокремлюється ядро, базові шари та інтерпретаційне поле, яке утворює периферію концепту [8]. Ознаками концепту є зв'язність з іншими концептами; відкритість як невичерпність їхнього змісту; наявність їх у межах певним чином організованих концептуальних доменів, які є фоном концепту; цілісність; динамізм і креативність як здатність змінюватися, поповнюватися новим значенням [9, с. 417–418].

Типологія концептів, яку використовують З. Д. Попова та Й. А. Стернін, включає: концепти-уявлення (узагальнений образ предмета або явища), концепти-схеми (узагальнена просторово-графічна або контурна схема), концепти-поняття (відображають наукову і виробничу сфери дійсності (термінологія), концепти-фрейми (багатокомпонентний концепт з цілісністю складових частин), концепти-сценарії (послідовність декількох епізодів впродовж часу; стереотипні епізоди з прикметами руху, розвитку), концепти-гештальти (цілісний образ, який поєднує чуттєві і раціональні елементи, а також динамічні та статичні аспекти об'єкта або явища) [8, с. 115]. На підставі параметра об'єкта концептуалізації виокремлюються такі концепти: категоріальні (ЧАС, ПРОСТІР); теософські (ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ДОЛЯ); телеономні (за А. М. Приходько) (ПРАВДА, СПРАВЕДЛИВІСТЬ); антропоконцепти (МАТИ, ПРЕЗИДЕНТ); емоційні концепти (ГНІВ, РАДІСТЬ) тощо [3].

У сучасній лінгвістиці й когнітивній поетиці розробляється поняття художнього концепту (термін С. А. Аскольдова-Алексєєва), що характеризує авторський вибір концептуальних пріоритетів і формує індивідуально-авторську картину світу в

художньому творі, яка визначається естетичними домінантами письменника [2]. Художній концепт відрізняється від концепту культури та мовного концепту в плані змісту і в плані вираження, за структурою і за обсягом.

О. М. Кагановська визначає художній (текстовий) концепт як мовленнєво-розумове утворення змістового плану, яке характеризується багатосмисловою напруженістю й надкатегоріальністю і на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак метаобразів художнього твору з метою їхньої подальшої імплікації [5, с. 24]. Художній концепт виступає як нерозривна єдність його смислових атрибутів, що ґрунтується на їхній поняттєвій/асоціативній спільності. Концептуальний аспект зображення абстрактних і конкретних понять репрезентовано сукупністю художніх концептів, які відображають свідомість письменника. Моделювання їхньої структури проводиться із застосуванням концептуального аналізу, який використано у сукупності методик, що включають методики аналізу в термінах концептуальних метафор і асоціативно-смислових полів [2, с. 130].

Художній твір завжди вирізняється авторською індивідуальністю, його індивідуальним стилем, який отримав назву ідіостилію і розглядається як сукупність особистісних авторських задумів, виражених в художньому творі через авторський вибір мовних засобів і способів їх комбінування. Авторські смисли або, інакше, концепти є спробою інтерпретувати індивідуально-авторський світогляд.

Характерною особливістю оповідань В. Вулф, Е. Хемінгуей та Р. Бредбері є очуднене зображення неживих предметів і явищ, абстрактних понять людиною (антропоцентричний аспект) або твариною (аніمالістський аспект). Концептуальні метафори в художніх творах письменників різноманітні, а їх найбільша оригінальність досягається тоді, коли метафори накладаються одна на одну або взаємопов'язані в межах одного оповідання. У цьому разі спостерігається конвергенція словесно-поетичних образів. Накладання метафор сприяє підвищеній експресивності художніх текстів. Характерним для когнітивного стилю В. Вулф, Е. Хемінгуей, Р. Бредбері є очуднене зображення поняття СМЕРТЬ.

Однією з головних антитез у творчості Р. Бредбері є опозиція понять життя і смерті, живого і неживого. Слід зазначити, що характерною особливістю ідіостилію письменника є представлення очудненого бачення абстрактних явищ дітьми та дорослими. Діти зіставляють смерть з поняттям живого. Така ідея реалізується автором на мовному рівні використанням контекстуальних антонімів, тобто антитези. Р. Бредбері використовує дієслова, що символізують життя, рух, енергію, дитячу безтурботність, щастя: *tolaugh, torun, tojump, ridehigh, toperform, tocross, torush*. З іншого боку, автор обирає дієслівні словосполучення, що характеризують мотив відходу від світла, веселощів, радості: *to go*

into darkness; to leave behind on the bright shore; to see the darkness; to be dead inside; to pass in silence. Діти сприймають смерть як відсутність світла, темряву, що у текстах реалізується лексичними одиницями: *shadow, darkness* ‘темрява’; *night* ‘ніч’; *twilight* ‘сутінки’; *deathman* ‘кат’.

Якщо для дітей СМЕРТЬ – це ТЕМРЯВА, то для людей похилого віку у проаналізованих творах Р. Бредбері смерть більш схожа на СОН, відпочинок від життя. Метафоричне зображення СМЕРТІ як марення, сну в романі "Dandelion Wine" виражається іменниками *dream; sleep; easeinbed*: "A long time back, she thought, I dreamed a dream, and was enjoying it so much when someone wakened me, and that day I was born. And now? Now, let me see ... She cast her mind back. Where was I? She thought. Ninety years ... how to take up the thread and the pattern of that lost dream again? She put out a small hand. There ... yes, that was it. She smiled. Deeper in the warm snow hill she turned her head upon her pillow. That was better. Now, yes, now she saw it shaping in her mind quietly, and with a serenity like a sea moving along an endless and self-refreshing shore. Now she let the old dream touch and lift her from the snow and drift her above the scarce-remembered bed".

Цю ідею розкриває комплекс стилістичних прийомів: авторське порівняння *serenity like a sea moving along an endless and self-refreshing shore* ‘той сон почав помалу зринати в її свідомості, заколисливий, наче тихе море, що хлюпочеться вповодж безконечного, вічно молодого берега’, вибір епітета *scarce-rememberedbed* ‘забутий’ вдало характеризує стан між сном і дійсністю, що передує сну; розгорнута метафора як один з базових прийомів реалізації очудненого бачення абстрактних явищ: *she let the old dream touch and lift her from the now and drift her above the scarce-remembered bed*. Темрява для дитейчи сон для дорослих – смерть завжди викликає почуття самотності, неминучості і страху.

Зазвичай поняття СМЕРТЬ асоціюється з втратою, порожнечею. У Р. Бредбері самотність, як правило, є щось всепоглинаюче, хворобливе: "Heknewlittleofdeath, fear, ordread. Death was the waxen effigy in the coffin when he was six and Great-grandfather passed away, looking like a great fallen vulture in his casket, silent, withdrawn, no more to tell him how to be a good boy, no more to comment succinctly on politics. Death was his little sister one morning when he awoke at the age of seven, looked into her crib, and saw her staring up at him with a blind, blue, fixed and frozen stare until the men came with a small wicker basket to take her away. Death was when he stood by her high chair four weeks later and suddenly realized she'd never be in it again, laughing and crying and making him jealous of her because she was born. That was death. And Death was the Lonely One, unseen, walking and standing behind trees, waiting in the country to come in, once or twice a year, to this town, to these streets, to these many places where there was little light, to kill one, two, three women in the past three

years. *That was Death*".

Епітет *alone* – *without other people; alone in the universe; waiting in the country to come in, once or twice a year, to this town, to these streets, to these many places; swelling loneliness*, що підкреслюють глобальність почуття самотності; метафора, що є алюзією на страшні історії з дитинства *Death was the Lonely One, death was the waxen effigy in the coffin when he was six; death was his little sister* ‘Смерть була восковою подобою; смерть була його маленькою сестричкою, чий застиглий погляд, він, семирічний, побачив у колисці; смерть була Нелюдом’. Концептуальна метафора СМЕРТЬ як ЖИВИЙ ОБ’ЄКТ створює індивідуальний очуднений образ абстрактного поняття смерті очима дитини, яка не розуміє значення смерті, однак бачила її наслідки, а саме її неминучість і відчуває страх. Автор інтерпретує смерть через життя, наповнене жахом: *“Life was a horror lived in them at night, when at all sides sanity, marriage, children, happiness, were threatened by an ogre called Death”*. Атмосфера страху виражена іменником *horror*. Персоніфікація підсилює почуття страху, що оживає *a horror lived*. Метафора *life was ... an ogre called Death* – не випадкова, адже вона підсилює небезпеку і страх.

Неодноразово Р. Бредбері використовує слово СМЕРТЬ з великої літери. Таке уособлення смерті провокує ще більший страх. Насиченість синтаксичних стилістичних прийомів створюють ефект емоційного напруження читача: *deathwas..., deathwas...; that was Death; but this was more than Death*. Повтор конструкцій підсилюють почуття страху. Концептуальна метафора СМЕРТЬ Є НЕМИНУЧИСТЬ виражає ідею зображення смерті як невід’ємного завершення життя: *he [the Lonely One] always comes through here, some night he'll come through; I've tasted every victual and danced every dance; now there's one last tart I haven't bit on, one tune I haven't whistled*.

Антропоморфна метафора реалізується в оповіданні Р. Бредбері “Fever Dream”, де смерть сприймається маленьким хлопчиком. Чарльз страждає від лихоманки і вважає, що смерть може бути викликана мікробами, які оволодівають тілом людини і трансформують його: *“Now he had nobody. It was all gone. It was under him, but it was filled with a vast pulse of some burning, lethargic drug. It was as if a guillotine had neatly lopped off his head and his head lay shining on a midnight pillow while the body, below, still alive, belonged to somebody else. The disease had eaten his body and from the eating had reproduced itself in feverish duplicate. I am dead, he thought. I've been killed, and yet I live”*. Концептуальна метафора СМЕРТЬ Є ХВОРОБА підкреслює думку про те, що смерть є всепоглинаючою (*the disease had eaten his body and from the eating had reproduced itself in feverish duplicate*); порівняння (*it was as if a guillotine had neatly lopped off his head*) втілює ідею швидкоплинності смерті,

антитеза (*I've been killed, and yet I live*) підсилює відчуття страху, увиразнюючи ефект прагматичного парадоксу. Очуднене сприйняття СМЕРТІ дитиною створює емотивний ефект та підкреслює емоційність його переживань.

В оповіданнях Р. Бредбері “The Emissary” та “The Dog in The Red Bandana” собака – символічний образ, оскільки зображується як провісник СМЕРТІ: *“Dogs not only know what life is, but sense and consider death”*. Такий метафоричний опис підкреслює, що ці істоти без гріха. В обох оповіданнях собака представлена в якості друга, який безболісно супроводжує головних героїв до самої смерті. Оповідання “The Emissary” розповідає про трагічну історію 10-річного хлопчика на ім'я Мартін, який не може ходити. Собака – це очі і ноги Мартіна, його вірний друг: *“Dog told as he always told. Lying there, Martin found autumn as in the old days before sickness bleached him white on his bed. Here was his contact, his carry-all, the quick-moving part of himself he sent with a yell to run and return, circle and scent, collect and deliver the time and texture of worlds in town, country, by creek, river, lake, down-cellar, up attic, in closet or coal-bin”*. Антропоморфна метафора *dog told as he always told*, метафора *Martin found autumn; before sickness bleached him white*; інверсія *here was his contact* додають висловлюванню підвищеної емотивності та підкреслюють такі атрибутивні компоненти концепту СМЕРТЬ як неминучість, невідомість, вічний спокій; метафоричне порівняння *autumn as in the old days before sickness* виражає спогади хлопчика про безтурботні часи з дитинства, коли він не хворів.

Концептуальні метафори СМЕРТЬ Є ТИША, СМЕРТЬ Є ЗИМА реалізуються у фрагменті тексту: *“Dead, which meant cold to Martin, which meant silence and whiteness and winter come long before its time. Dead, silent, cold, white. The thoughts circled round, blew down, and settled in whispers”*, втілюючи ідею про відсутність у хлопчика страху перед смертю. Білий колір виступає як символ чистоти дитячого сприйняття (смерть як холодна пора року), безтурботності та спокою. Завершення оповідання Р. Бредбері “The Dog in The Red Bandana” є парадоксальним, оскільки собака, яка приводить хворого пацієнта до смерті, виявляється втіленням Ісуса. Як бачимо, письменник використовує численні алюзії: *“For they are without sin. Mankind would line up behind them to beg for entrance. The dogs would instantly run to stand by Saint Peter and help admit the sinful beast called man”*.

Таким чином, в оповіданнях “The Emissary” та “The Dog in The Red Bandana” образ смерті зображено незвичним баченням дитини та дорослою людиною (антропоцентричний аспект). Діти сприймають смерть як відсутність світла, марення; для людей похилого віку СМЕРТЬ Є СОН, СМЕРТЬ Є СПОКІЙ.

В центрі оповідання В. Вулф “Symbol” зображення роздумів оповідачки, яка відпочиває в альпійському курортному містечку. Сидячи на балконі готелю, вона дивиться

на гору, роздумуючи про те, що гора може символізувати. При цьому, оповідачка занурюється у спогади про те, як вона чекала на смерть своєї матері, щоб вийти заміж і бути вільною. Парадоксальність оповідання, його символізм розкриває характер героїні і змушує переосмислити звичні асоціації, пов'язані зі сходженням і гірськими вершинами. Письменниця буквально і метафорично зображає гору в різних ракурсах. Як наслідок, гора символізує смерть – СМЕРТЬ Є СВОБОДА: *“There was a scurry of dry particles now and again, covering nothing. It was too high for breathing flesh or fur covered life; the graves in the churchyard near the hotel recorded the names of several men who had fallen climbing; in the forties of the last century two men, in the sixties four men had perished. They died trying to climb the mountain. They died in attempt to discover ...”*. Лексика близьких тематичних груп *graves* ‘могили’, *had fallen climbing* ‘зірвались з гори’, *solitary* ‘самітник’, *can not live another week* ‘не можна прожити й тижня’, *disappeared* ‘зникли’, *bodies* ‘мертві тіла’ окреслює сприйняття життя і смерті. Також В. Вулф використовує колір та його відтінки, які асоціюються зі смертю: *“It was filled with snow, iridescent like pigeon’s breast, or dead white ... the snow was iridescent one moment; and blood red; pure white, according to the day”*.

Роман В. Вулф “Mrs Dalloway” проголошує естетику смерті, а не життя. Головні герої Септімус Сміт та КларісДеллоуей – незнайомі, але їхні життя протікають в одних просторово-часових проміжках. Коли Кларіс прогулюється парком, вона проходить повз Септімуса, що сидить на лавці. Септімус – людина, яка після закінчення війни не може знайти спокій і своє місце в житті. Він розуміє, що життя прекрасне, але жахливими є люди: *“Septimus Warren Smith, aged about thirty, pale-faced, beak-nosed, wearing brown shoes and a shabby overcoat, with hazel eyes which had that look of apprehension in them which makes complete strangers apprehensive too”*. Смерть сприймається Септімусом як СВОБОДА, а ідея самогубства звучить як виклик світу. Антитеза ЖИТТЯ-СМЕРТЬ підкреслює ідею того, що Кларіса позбавлена такої можливості. Вона покарана і приречена на життя: *“Somehow it was her disaster – her disgrace. It was her punishment to see sink and disappear here a man, there a woman, in this profound darkness, and she forced to stand here in her evening dress”*.

Покидаючи світ, Септімус протиставляє себе людській природі, постає викликом тієї самотності, що поглинає людей, залишаючи їх бездушними: *Death was defiance* ‘Смерть кидала виклик’; *Death was an attempt to communicate* ‘Смерть була спробою порозумітися’; *there was an embrace in Death* ‘Смерть тримала в обіймах’. Таким чином, СМЕРТЬ в проаналізованому оповіданні розглядається як щось глибоке, вічне та недосяжне. СМЕРТЬ Є СВОБОДА, нова сходинка для подальшого життя обраних.

В оповіданні Е. Хемінгуея “The short happy life of Francis Macomber” під час полювання головних героїв розповідь ведеться від імені третьої особи – лева (аніمالістський аспект). Таким чином, у творі зображено погляд тварини на абстрактні поняття, а саме відчуття болю, коли в нього потрапляє куля. Застосовуючи прийом очуднення, письменник розкриває таємницю того, що відчував лев перед смертю: “*Then watching the object, not afraid, but hesitating before going down the bank to drink with such a thing opposite him, he saw a man figure detach itself from it <...> solid bullet that bit his flank and ripped in sudden hot scalding nausea through his stomach. He trotted, heavy, big-footed, swinging wounded full-bellied, through the trees toward the tall grass and cover, and the crash came again to go past him ripping the air apart. Then it crashed again and he felt the blow as it hit his lower ribs and ripped on through, blood sudden hot and frothy in his mouth, and he galloped toward the high grass where he could crouch and not be seen <...>*”. Концептуальна метафора БІЛЬ – це СТРАХ виражає відчуття лева, коли його шкіру прострілює куля. Він відчуває, як вона тріщить і куля пронизує його внутрішні органи. Зумисне нагромадження сполучника *and* (полісиндетон) та лексика близьких тематичних груп *bullet ripped on through* ‘куля пройшла на виліт’, *wounded full-bellied* ‘поранила в бік’, *crashed ribs* ‘потрапила в ребра’, *blood in his mouth* ‘кров на язиці’ підсилює незвичне для нього усвідомлення СМЕРТІ.

Висновки. Очуднене сприйняття смерті людиною чи твариною сприяє виникненню нових образних понять. Традиційні концептуальні метафори СМЕРТЬ Є СОН, СМЕРТЬ Є СПОКІЙ, СМЕРТЬ Є МАРЕННЯ тощо набувають оригінальності й емоційного забарвлення у проаналізованих творах В. Вулф, Е. Хемінгуея та Р. Бредбері завдяки ряду перетворень у концептуальній природі образу. Створення таких образів, які не мають аналогів, призводять до зміни усталених поглядів на поняття “смерть” і “життя”. Описові техніки В. Вулф в їх взаємодії з образністю і символікою виступають додатковим джерелом словесних ефектів у модерністському пейзажному дискурсі. Подальший аналіз очуднення видається нам перспективним у плані дослідження крізь призму емотивності художнього тексту, яке може бути продовжено на матеріалі поетичних фрагментів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белехова Л. І. Словесний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : [монографія] / Л. І. Белехова. — К. : КНЛУ, 2002. — 368 с.
2. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезиці Шекспіра : [монографія] / В. Г. Ніконова. — Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. — 364 с.

3. *Воркачев С. Г.* Счастье как лингвокультурный концепт : [монография] / С. Г. Воркачев. — М. : ИТДГК Гнозис, 2004. — 236 с.
4. *Демьянков В. З.* “Концепт” в философии языка и в когнитивной лингвистике / В. З. Демьянков // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования. — М. : Калуга, 2007. — С. 26–33.
5. *Кагановська О. М.* Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / О. М. Кагановська. — К., 2003. — 52 с.
6. *Карасик В. И.* Антология концептов / В. И. Карасик, И. А. Стернин. — М. : Гнозис, 2007. — 512 с.
7. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: на пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, Рос. академия наук, Институт языкознания, 2004. — 560 с.
8. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. : Восток-Запад, 2007. — 314 с.
9. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
10. *Степанов Ю. С.* Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 248 с.
11. *Шкловский В. Б.* О теории прозы / В. Б. Шкловский. — М. : Советский писатель, 1983. — 384 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Bradbury R. Short Stories* / R. Bradbury. — М. : Raduga, 2001. — 228 p.
13. *Hemingway E. The Fifth Column and the First Forty-Nine Stories* [Електронний ресурс] / E. Hemingway. — Режим доступу : http://archive.org/stream/firstfortyninest/firstfortyninestmbp_djvu.txt.
14. *Woolf V. A Haunted House and other short stories* [Електронний ресурс] / V. Woolf. — Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91h/>.

Надійшла до редакції 10.12.12

© 2013 К. А. Мележик
(г. Симферополь)

ФАКТОРЫ ПЕРЕКЛЮЧЕНИЯ КОДОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ СТУДЕНТОВ

МЕЛЕЖИК К. А. ФАКТОРЫ ПЕРЕКЛЮЧЕНИЯ КОДОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ СТУДЕНТОВ

В статье изучается двуязычное переключение кодов (ПК) как результат взаимодействия английского и русского языков в условиях учебной и бытовой коммуникации, определяются три группы факторов, способствующих ПК: 1) компенсаторные, обеспечивающие непрерывность речевого потока; 2) идентифицирующие социальную группу говорящего в коммуникативной ситуации; 3) личностные, подчеркивающие эмоционально-стилистическую вариативность сообщения и отношение к партнерам коммуникации и излагаемому содержанию.

МЕЛЕЖИК К. А. ФАКТОРИ ПЕРЕМІКАННЯ КОДІВ В АНГЛОМОВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті вивчається двомовне переключення кодів (ПК) як результат взаємодії англійської та російської мов в умовах навчальної та побутової комунікації, визначаються три групи факторів, що сприяють ПК: 1) компенсаторні, що забезпечують безперервність мовного потоку, 2) ідентифікаційні, що вказують соціальну групу мовця в комунікативній ситуації; 3) особистісні, що підкреслюють емоційно-стилістичну варіативність повідомлення і ставлення до партнерів комунікації.

MELEZHNIK K. A. FACTORS OF ENGLISH-RUSSIAN CODE SWITCHING IN STUDENTS' COMMUNICATION

The paper studies bilingual code switching (CS) as a result of interaction of English and Russian languages in classroom and home communication. Three groups of factors are claimed to account for the students' CS: 1) compensatory, ensuring continuity of speech production, 2) identifying the speaker's social group in a communicative situation; 3) attitudinal, emphasizing personal evaluation of message content and communication partners.

Ключевые слова: переключение кодов, англоязычная коммуникация студентов, компенсаторные и идентифицирующие факторы.

Студенты, изучающие английский язык, часто демонстрируют в учебной аудитории явление, известное как «переключение кодов», вставляя в свою речь на родном языке слова, словосочетания и целые предложения по-английски, и наоборот, включая в свою английскую речь слова, словосочетания и целые предложения родного языка. Хотя двуязычные участники коммуникации используют переключение кодов подсознательно, этот феномен детерминируется определенными социальными и языковыми факторами.

Объектом настоящей статьи является двуязычное переключение кодов (ПК) как результат взаимодействия английского и русского языков в условиях учебной коммуникации. Изучение ПК в английской речи студентов дает возможность систематизировать его типы и по-новому взглянуть на социолингвистический аспект этого явления, что и составляет новизну предлагаемого исследования.

Актуальность темы исследования определяется интересом современной социолингвистики к изучению факторов, активизируемых в порождении речевого высказывания.

Принимая во внимание тот факт, что двуязычие – это обычное явление в современном мире, не будет безосновательным утверждать, что изучение ПК в условиях учебной коммуникации способствует получению более точного представления о механизме речевого общения. Социолингвистические факторы использования ПК широко обсуждаются в специальной литературе. См., например, критический анализ исследований различных аспектов ПК в докторской диссертации Ю. А. Русакова [3], кандидатской диссертации Ю. И. Студеничника [4], и других трудах [1; 2].

Цель настоящей работы – систематизировать факторы русско-английского ПК в учебной коммуникации, показать, что данное явление языкового контакта подчиняется определенным правилам, а также выяснить, какие формы принимает и почему происходит переключение кодов.

Материалом исследования послужили наблюдения, осуществленные в ситуациях учебной англоязычной коммуникации, и эксперименты, проведенные с участием студентов Таврического национального университета им. В. И. Вернадского.

Современная социолингвистика пересматривает понятие "билингва", под которым часто подразумевался лишь человек, в равной мере (на уровне родного) владеющий двумя языками. Применительно к современной украинской учебной языковой ситуации можно различать избирательный (или дополнительный) билингвизм, когда человек, живущий в окружении носителей украинского / русского языка, изучает какой-либо иностранный язык (в школе, университете, на курсах и т.д.), и ситуационный (или вычитающий) билингвизм, связанный с выездом за границу, постоянным общением с иностранцами и т.п., независимо от того, явились эти ситуации целенаправленными или вынужденными. Во втором случае освоение нового языка является социально детерминированным. Избирательный билингвизм присущ, как правило, людям, заинтересованным в использовании двух языков, и характеризуется добавлением второго языка к родному. Ситуационный билингвизм охватывает людей независимо от их языковых способностей и, в случае длительного проживания за границей, сопровождается постепенным ослаблением (вычитанием) родного языка, что характерно для иммигрантов, поселившихся в новой стране [8, с. 144–145].

Между выбором языка и содержания общения и взаимосвязанными совокупностями факторов социальной среды, проявляющимися в соответствующих ситуациях, существует высокая степень корреляции. Эта корреляция проявляется в том, что конкретные наборы подобных коммуникативных ситуаций могут характеризоваться конкретным выбором языка общения, но выбор языка общения необязательно определяется общепринятыми

социокультурными нормами и ожиданиями. На уровне индивидуального речевого общения он может зависеть и от моделей языковой компетенции, и от ролевых отношений, принятых в данном виде социальной практики [6, с. 240]. Поэтому переключение кодов, наблюдаемое в учебной коммуникации наших студентов, следует рассматривать не как признак небрежной речи, а как ценностный символ, идентифицирующий социальные и культурные предпочтения говорящего [7, с. 112].

В нашем исследовании студенты, изучающие английский язык в университете, – это русско-английские (или украино-английские) билингвы, для которых ситуативно-обусловленный выбор языка общения является социальным фактором, символизирующим их самоидентификацию с определенным социальным коллективом.

Действительно, исследователи молодежной речи неоднократно фиксировали, как студенты, чье обучение идет на английском языке, общаясь с другими людьми, активно перемежают свою речь английскими словами и выражениями или же переключаются на английский, как бы сообщая собеседнику о своей принадлежности к иной социальной категории. Они могут использовать свое знание английского языка для того, чтобы создавать смешанные формы и структуры, что подчеркивает их идентичность с двуязычной группой [5, с. 50].

По мнению А. Ю. Русакова, в таких ситуациях индивидуумы с помощью инструмента ПК создают один личный код, характеризующийся внутренней вариативностью. Модель такого кода может соответствовать более или менее адекватному описанию ситуации сосуществования в языковой компетенции индивида разных регистров одного и того же языка (в социолингвистическом понимании этого слова). Отсюда следует возможность наличия в языковой компетенции носителя языка двух или более кодов и механизма перехода с одного кода на другой при порождении речи. Такая модель точно также реалистически описывает ситуацию владения индивидом двумя или более языками, т.е. мы имеем дело со своего рода континуумом [3, с. 11–12].

На этом основании мы считаем, что первая группа факторов, способствующих ПК, заключается в том, что непрерывность индивидуального языкового континуума требует компенсаторного ПК, в тех случаях, когда говорящий по тем или иным причинам не может выражать свою мысль на одном языке и вынужден компенсировать этот недостаток переходом на другой код. Компенсаторные факторы включают: необходимость эквивалентной передачи смысла высказывания, перебивание словом или замечанием с целью уточнения, многократное или однократное повторение [9; 10].

Вторая группа факторов имеет место в случае намерения говорящего идентифицировать себя с какой-либо социальной группой и по каким-либо причинам

исключить других участников коммуникативной ситуации, не владеющих вторым кодом. Среди идентифицирующих факторов – управление конфликтом, внутригрупповая идентификация, цитирование [9].

Третья группа факторов просматривается в тех ситуациях, когда билингв использует ПК в качестве социолингвистического инструмента, подчеркивающего эмоционально-стилистическую вариативность сообщения и личное отношение к партнерам коммуникации и излагаемому содержанию. Личностные факторы имеют место в случае необходимости уточнения адресата высказывания, персонификации, оценки сообщения, поэтического перифраза, улучшения формы выражения [9].

Чтобы выяснить, какие факторы актуализируются в переключении кодов, осуществляемом студентами, мы провели наблюдения на практических занятиях по английскому языку, где ПК наиболее часто используется как студентами, так и преподавателями. Как свидетельствуют наши подсчеты, на учебном занятии продолжительностью 90 мин. студенты включают в свою английскую речь отдельные русские слова в 60–70% случаев, словосочетания – в 20–25% случаев, целые высказывания – в 10–15% случаев. Для сравнения, ПК преподавателей характеризуется включением в их английскую речь 35–40% целых высказываний по-русски, 30–35% словосочетаний и 25–30% отдельных слов.

Таким образом, ПК, наблюдаемое в студенческой аудитории, может охватывать несколько высказываний и словосочетаний или даже одно слово и происходить в соответствии с предметом и целью обсуждения. ПК может быть спонтанным, незапланированным и встречаться в любой позиции речевого потока. Здесь проявляется неспособность говорящего полностью выразить себя на английском языке и происходит включение элементов русского языка с целью компенсации этой неспособности, т.е. переключение кода по компенсации, которое может быть либо вызвано эмоциональным состоянием говорящего либо обусловлено контекстом коммуникативной ситуации, когда говорящий выведен из нормального состояния.

Для ПК преподавателей характерна ситуация, когда говорящий может предвидеть и планировать влияние того или иного фактора, и переключение с одного кода на другой происходит на естественных границах речевого потока: в конце фразы, синтаксического периода, при наиболее спокойном режиме общения – по завершении обсуждения какой-либо темы.

При высокой степени владения разными кодами, когда использование их в значительной мере автоматизировано, сам процесс ПК может не осознаваться говорящим,

особенно в тех случаях, когда другой код используется не целиком, а во фрагментах, как это происходит в наблюдаемых коммуникативных ситуациях. Например, говоря на одном языке, студент может вставлять в свою речь элементы другого языка – фразеологизмы, отдельные слова, междометия, частицы, и т.д., что свидетельствует о достаточно высокой степени владения языком. Тем не менее, по нашим наблюдениям, ПК может иметь место в любой билингвистической ситуации, независимо от уровня владения английским языком.

На условиях добровольности, мы отобрали группу информантов, которым было предложено проследить в течение двух недель за их личным ПК и, после этого, заполнить опросные листы.

В опросе принимали участие 25 студентов старших курсов, изучающих английский в качестве основного языка и имеющих хорошие и отличные оценки по специальным дисциплинам, читаемым на английском языке. Возраст испытуемых: от 20 до 25 лет; родной язык: русский – 14 человек, украинский – 7 человек, крымско-татарский – 4 человека; продолжительность изучения английского языка (включая занятия в школе, на курсах и индивидуально): от 10 до 14 лет; гендерный состав группы: женщины – 21, мужчины – 4.

Ниже приводится предъявленный респондентам англоязычный текст опросного листа, который был составлен, опираясь на проведенные автором наблюдения и анализ работ по факторам ПК.

Questionnaire on Code Switching

Instruction: Please fill this questionnaire completely by selecting the options where possible.

Personal information: a) Sex – male/female; b) Age group – 20-22/23-25; c) What is your first language; d) How long have you studied English?

1. What language(s) would you like to speak permanently if you had a choice?

English; Your first language; Other (Please name).

2. What foreign language(s) was/were used in teaching you in high school?

English; Other (Please name).

3. What language(s) do you normally use to communicate with your friends?

English; Your first language; Other (Please name).

4. What language(s) do you normally use to communicate with your family?

English; Your first language; Other (Please name).

5. In what language do you prefer to interact with your English teachers out of classes?

English; Russian; both.

6. How often do you switch/change your language from one to another during one English class period of 90 minutes?

1-5 times; 5-10 times; 10-15 times; 15-20 times; More .

7. How often do you switch over to English while speaking your first or another language out of classes?

1-5 times; 5-10 times; 10-15 times; 15-20 times; More.

8. Why do you use words in Russian even while speaking in English during classes? Please choose as many possible reasons as you like:

No similar words in English; Did not know the English words; To fill in a stopgap; Easier to speak in Russian; To add emphasis; To avoid misunderstanding; To convey intimacy; To have privacy; Other reason (please state).

9. Why do you sometimes switch over to English while speaking your own language out of classes? Please choose as many possible reasons as you like:

No similar words in my own language; Did not know the words in my own language; To fill in a stopgap; Easier to express the idea in English; To add emphasis; To avoid misunderstanding; To convey intimacy; To have privacy; Other reason (please state).

По первому вопросу: 22 респондента ответили, что предпочли бы постоянно общаться только по-английски, 2 – на украинском и английском языках, 1 – на крымско-татарском и английском языках.

По второму вопросу: 11 респондентов обучались в школе на русском языке, 7 – на украинском языке, 6 – в школе с преподаванием ряда предметов на английском языке, 1 – в школе с преподаванием ряда предметов на французском языке.

14 респондентов используют в общении с друзьями английский и русский языки, 7 – английский, русский и украинский языки, 4 – английский, русский и крымско-татарский. В общении с семьей 11 респондентов используют только русский язык, 6 – украинский и русский языки, 4 – крымско-татарский и русский языки, 3 – русский и английский языки, 1 – украинский, русский и английский языки. Общаться со своими преподавателями только по-английски предпочитают 7 респондентов, по-английски и по-русски – 15, только по-русски – 3.

Таким образом, ответы на первые пять вопросов дают достаточно полное представление об этой группе респондентов как о людях, владеющих, помимо родного, еще одним или двумя языками и постоянно использующих их в бытовой коммуникации.

В условиях учебной коммуникации, где по определению должен преобладать английский язык как цель обучения, переключение респондентов на русский язык характеризуется следующим процентным отношением: 1–5 раз в течение 90 мин. – 8%, 6–10 раз в течение 90 мин. – 16%, 11–15 раз в течение 90 мин. – 28%, 16–20 раз в течение 90 мин. – 36%, более 20 раз – 8%, не используют ПК – 4%.

Респонденты по-разному оценивают факторы, побуждающие их использовать ПК. В 28% случаев к ПК прибегают для заполнения пауз хезитации с тем, чтобы сохранить непрерывность речевого потока. 16% ПК объясняются незнанием соответствующего английского слова или фразеологизма, 12% – более легким способом выражения своего суждения по-русски, 12% – попыткой избежать неправильного понимания со стороны партнера коммуникации. В 8% случаев, когда речь идет о местных реалиях, респонденты не могут найти нужного слова и прибегают к ПК. Такой же процент ПК объясняется стремлением эмфатически выделить какое-либо утверждение. В 16% случаев респонденты объяснили использование ПК эмоциональным фактором, который не был предложен в качестве возможного ответа, – негативной реакцией на высказывания своих коллег или преподавателя.

В условиях бытовой коммуникации интенсивность переключения респондентов на английский язык зависит от того, кто является их партнером в коммуникативной ситуации, и характеризуется следующим процентным отношением: 1–5 раз в течение дня – 36%, 6–10 раз в течение дня – 32%, 11–15 раз в течение дня – 16%, 16–20 раз в течение дня – 12%, более 20 раз – 4%.

Наиболее частотные идентифицирующие факторы ПК в 36% случаев бытовой коммуникации наблюдаются, когда партнеры коммуникации переходят на английский язык, тем самым, исключая всех остальных, не владеющих этим языком, из процесса речевого общения. Кроме того, в 32% случаев они могут использовать ПК, чтобы выразить свое особое отношение к партнеру в качестве символа социальной солидарности. В 20% случаев респонденты объяснили использование ПК эмоциональным фактором, который активизируется при обсуждении определенных тем, вызывающих состояние возбуждения, фрустрации и т.п. И, наконец, в 12% случаев респонденты обращаются к английскому языку для номинации интернациональных, американских, британских и т. п. реалий.

Выводы. Завершая наше обсуждение, еще раз подчеркнем, что переключение языковых кодов представляет собой попеременное использование элементов двух или более языков в рамках одного коммуникативного акта более или менее двуязычными говорящими, каковыми являются наши респонденты. Мы поддерживаем мнение О. Серта и Р. Скибы [9; 10], которые полагают, что ПК не служит препятствием к усвоению языка, а знание факторов, вызывающих ПК может способствовать развитию учебного билингвизма.

ПК, наблюдаемое в студенческой аудитории, может охватывать несколько высказываний и словосочетаний или даже одно слово и происходить в соответствии с предметом и целью обсуждения. ПК может быть спонтанным, незапланированным,

однако, если влияние того или иного фактора ПК говорящий может предвидеть и даже в каком-то смысле планировать, то переключение с одного кода на другой происходит на естественных границах речевого потока: в конце фразы, синтаксического периода, при наиболее спокойном режиме общения – по завершении обсуждения какой-либо темы.

При высокой степени владения разными кодами, когда использование их в значительной мере автоматизировано, сам процесс ПК может не осознаваться говорящим, особенно в тех случаях, когда другой код используется не целиком, а во фрагментах, как это происходит в наблюдаемых коммуникативных ситуациях. Например, говоря на одном языке, студент может вставлять в свою речь элементы другого языка – фразеологизмы, отдельные слова, междометия, частицы, и т.д., что свидетельствует о достаточно высокой степени владения языком. Тем не менее, по нашим наблюдениям ПК может иметь место в любой билингвистической ситуации, независимо от уровня владения английским языком.

В условиях учебной и бытовой коммуникации, определяются три группы факторов, способствующих ПК: 1) компенсаторные, обеспечивающие непрерывность речевого потока; 2) идентифицирующие социальную группу говорящего в коммуникативной ситуации; 3) личностные, подчеркивающие эмоционально-стилистическую вариативность сообщения и личное отношение к партнерам коммуникации и излагаемому содержанию.

Наши наблюдения в университетской аудитории подтверждают, что ПК используется на занятиях по английскому языку как студентами, так и преподавателями. Факторы, характеризующие тот или иной тип студенческого ПК, варьируются в зависимости от типа коммуникативной ситуации, окружения и целей участников. Результаты нашего исследования доказывают, что основные факторы ПК в учебной аудитории связаны с необходимостью сохранения непрерывности речевого потока, осложненной недостаточной компетенцией в английском языке. В бытовой коммуникативной ситуации ПК выполняет для студентов функцию социолингвистического инструмента групповой идентификации и социальной солидарности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Гамперц Дж.* Переключение кодов хинди-пенджаби / Дж. Гамперц // Новое в лингвистике. — М., 1972. — Вып. 6. — С. 190–203.
2. *Головко Е. В.* Переключение кодов или новый код / Е. В. Головко // Европейский университет в Санкт-Петербурге. Труды факультета этнологии. — СПб., 2001. — Вып. 1. — С. 298–316.

3. *Русаков А. Ю.* Интерференция и переключение кодов (севернорусский диалект цыганского языка в контактологической перспективе) : дисс. ... доктора филол. наук. : 10.02.20 / А. Ю. Русаков. — СПб., 2004. — 105 с.

4. *Студеничник Ю. И.* Английско-тагальское переключение кодов в условиях двуязычия на Филиппинах : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.20 / Ю. И. Студеничник. — СПб., 2006. — 136 с.

5. *Møller J.* Research on youth and language in Denmark / J. Møller, P. Quist // International Journal of the Sociology of Language. — 2003. — № 159. — P. 45–55

6. *Preisler B.* Deconstructing 'the domain of science' as a sociolinguistic entity in EFL societies: The relationship between English and Danish in higher education and research / B. Preisler // The Consequences of mobility. — Roskilde : Roskilde University, 2005. — P. 238–248.

7. *Preisler B.* English in Danish and the Danes' English / B. Preisler // International Journal of the Sociology of Language. — 2003. — № 159. — P. 109–126.

8. *Quist P.* New Copenhagen 'Multi Ethnolect'. About language use among adolescents in linguistic and culturally heterogeneous settings / P. Quist // Danske Talesprog. Institut for Dansk Dialektforskning. — København : C.A. Reitzels Forlag, 2000. — Vol. 1. — P. 143–212.

9. *Sert O.* The factors of code switching in ELT classrooms [Электронный ресурс] / O. Sert // The Internet TESL Journal, 2006. — Режим доступа : <http://iteslj.org/Articles/Sert-CodeSwitching.html>.

10. *Skiba R.* Code switching as a countenance of language interference [Электронный ресурс] / R. Skiba // The Internet TESL Journal, 1997. — Режим доступа : <http://iteslj.org/Articles/Skiba-CodeSwitching.html>.

Надійшла до редакції 12.03.13

Ю. К. Островська
(м. Донецьк)

ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА МЕЖІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ ОЦІННИМИ НЕОЛОГІЗМАМИ-ПРИКМЕТНИКАМИ

ОСТРОВСЬКА Ю.К. ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА МЕЖІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ ОЦІННИМИ НЕОЛОГІЗМАМИ-ПРИКМЕТНИКАМИ

Стаття присвячена описові шляхів поповнення словникового складу англійської мови межі ХХ – ХХІ століть оцінними неологізмами-прикметниками, зокрема у роботі детально розглянуто морфологічні способи утворення ад'єктивних інновацій з оцінною семантикою та зазначено їхню продуктивність. У статті надано інформацію про місце досліджуваних одиниць у загальному корпусі англійських оцінних неологізмів зазначеного періоду та представлено результати аналізу словотвірних формантів, що беруть участь в утворенні нових оцінних прикметників.

ОСТРОВСКАЯ Ю.К. ПУТИ ПОПОЛНЕНИЯ СЛОВАРНОГО СОСТАВА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУБЕЖЕ ХХ – ХХІ ВЕКОВ ОЦЕНОЧНЫМИ НЕОЛОГИЗМАМИ-ПРИЛАГАТЕЛЬНЫМИ

Статья посвящена описанию путей пополнения словарного состава английского языка рубежа ХХ – ХХІ веков оценочными неологизмами-прилагательными, в частности в работе детально рассмотрены морфологические способы образования адъективных инноваций с оценочной семантикой и указана их продуктивность. В статье содержится информация о месте исследуемых единиц в общем корпусе английских оценочных неологизмов указанного периода и представлены результаты анализа формантов, участвующих в образовании новых оценочных прилагательных.

OSTROVSKA YU. K. WAYS OF REPLENISHMENT OF THE ENGLISH WORD STOCK AT THE TURN OF THE 20th–21st CENTURIES WITH EVALUATIVE NEOLOGISMS-ADJECTIVES

The article deals with the ways of replenishment of the English word stock at the turn of the 20th–21st centuries with evaluative neologisms-adjectives. In particular, it focuses on morphological means of the coinage of adjectival innovations with evaluative semantics and casts light upon their productivity. The article contains information about the place of the units under study in the corpus of the English evaluative neologisms of the period in question. Besides, it provides results of the analysis of word-building elements participating in the coinage of new evaluative adjectives. The paper also concerns itself with the role of the word-building elements in the colouring of adjectives-neologisms.

Ключові слова: оцінний неологізм, інновація, прикметник, словотворення, англійська мова.

1. Вступні зауваження

Неологізми, що містять у своїй семантичній структурі оцінний компонент, формують значний шар загального корпусу новотворів в англійській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття і є важливим засобом вербалізації ціннісної картини світу. Мова як складний інструмент людського спілкування постійно удосконалюється, пристосовується до потреб епохи, мовців, при цьому поповнення словника, як і еволюція мови в цілому, регулюється чинниками як зовнішнього, так і внутрішнього порядку. Природним здається, що нові мовні одиниці, які вербалізують те, що є актуальним для суспільства в певний період, відображають виникнення нових ідей, соціальних, економічних, політичних явищ та процесів, часто набувають яскраве соціальне забарвлення та певну оцінку, що обумовлює актуальність цього дослідження. Попри увагу лінгвістів до категорії оцінки (Н. Д. Арутюнова, О. Л. Бессонова, О. М. Вольф, О. А. Івін, В. М. Телія, С. С. Хідекель, Г. Г. Кошель, D. Katz, P. H. Nowell-Smith та ін.) [1; 2; 4; 8; 9; 14; 20; 21] відсутні роботи,

присвячені дослідженню та описові оцінної семантики англійських неологізмів, в тому числі зазначеного періоду.

Словотвір нових мовних одиниць, новотвори з певною структурою, частиномовною належністю тощо неодноразово опинялися в центрі уваги дослідників (О. Л. Гармаш, Ю. А. Жлуктенко, М. М. Полюжин, Т. М. Сакал, L. Bauer, G. Cannon, E. V. Pennanen та ін.) [5; 6; 10; 11; 12; 16; 17; 18; 19; 22]. Результати частиномовного аналізу ціліснооформлених оцінних інновацій в англійській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття свідчать про перевагу неологізмів-іменників (953 од., 74,4% від загального обсягу вибірки – 1946 од.). Другою за репрезентативністю виявилася група оцінних інновацій-прикметників (257 од., 20% від дібраного матеріалу). **Мета** цієї статті – проаналізувати та описати способи утворення англійських оцінних неологізмів-прикметників, що досі не ставали предметом окремого дослідження. Варто зазначити, що в цій роботі представлено результати, які стосуються морфологічних способів утворення прикметникових інновацій. Семантична деривація та запозичення як шляхи поповнення англійської мови новотворами мають бути розглянуті окремо.

Корпус дослідження в англійській мові визначався за “Словником нових слів і словосполучень (рубіж століть)” Ю. А. Зацного, “The Oxford Essential Dictionary of New Words” за редакцією Е. МакКін та “Англо-українським словником неологізмів” Ю. А. Зацного та А. В. Янкова [23–25]. Текстову вибірку формують приклади з мови англійських та американських ЗМІ, творів художньої літератури, а також з інтернет-баз інновацій [26–30 та ін.].

2. Основні результати дослідження

2.1. Вивчення шляхів виникнення оцінних новотворів-прикметників дозволяє встановити їхню продуктивність (див. табл. 1).

Таблиця 1. Шляхи виникнення оцінних прикметників-інновацій

Шляхи виникнення	Кількість	%	Приклади
1. Словотвір	235	91	
1.1. Утворення похідних слів	137		
1.1.1. Суфіксація	69	27	<i>nerdy</i> ‘добре обізнаний у техніці, особливо електронний’
1.1.2. Префіксація	62	24	<i>übercool</i> ‘надзвичайно вдалий, класний’
1.1.3. Конверсія	6	2	<i>sketch</i> ‘дуже дивний, чудернацький’
1.2. Телескопія	49	19	<i>awefulsome</i> (aweful + awesome) ‘такий, що поєднує жахливе з благоговійним’
1.3. Словоскладання	49	19	<i>casualty-free</i> ‘«безжертвений», майже без втрат у живій силі (про майбутні війни)’

Продовження табл. 1

2. Лексико-семантичний (семантична деривація)	15	6	Goldberg ‘занадто або невинуватено хитромудрий за дизайном або конструкцією’
3. Запозичення (іншомовні та внутрішньомовні)	7	3	<i>zhlub</i> ‘непомітний, середній (про людину)’
Разом	257	100	

Так, у зазначений період в англійській мові переважають оцінні прикметникові інновації, утворені суфіксальним та префіксальним способами (27% та 24% відповідно). Доволі продуктивними виявляються телескопія і словоскладання. Найменшу частку оцінних неологізмів-прикметників утворено шляхом конверсії (2,3%).

2.2. Нові оцінні суфіксальні прикметники. Дослідження процесів утворення афіксальних оцінних неологізмів-прикметників засвідчує високу продуктивність формантів, які з’явилися в англійській мові досліджуваного періоду шляхом афіксалізації лексем (**-friendly**, **-savvy**, **must-** тощо), який отримав назву «процес формантизації» (Ю. А. Зацний, Т. О. Пахомова). Одним з найпродуктивніших словотворчих елементів, які беруть участь в утворенні англійських оцінних неологізмів-прикметників межі ХХ – ХХІ століть, виявився формант **-friendly**. Одиниці з цим афіксом наявні в різних семантико-ідеографічних класах дібраних інновацій і їх об’єднує сема “такий, що створює сприятливі умови для позначуваного основою”: *bio-friendly*, *planet-friendly*, *work-friendly*, *investor-friendly*, *security-friendly* та інші.

Досить численними є позитивнооцінні інновації-прикметники із словотвірним елементом **-savvy**, які характеризують осіб як фахівців, експертів у певній сфері, тих, хто добре знається на чомусь, наприклад, *online-savvy* ‘віртуозний у роботі в Інтернеті і з комп’ютерною технікою’ (“*The Goodlers, for their part, are used to the attention from presidential candidates eager to add a hip, online-savvy, we-get-it aspect to their resumes <...>*”), *market-savvy* ‘той, який добре знається на кон’юнктурі ринку’ (“*The French couture houses are being grossly outsold by their more market-savvy competitors*” (Newsweek, 22 Jan 1996)) тощо.

Серед малопродуктивних та непродуктивних суфіксів і суфіксоїдів, які беруть участь в утворенні англійських оцінних прикметників, такі: **-y** (*zhlubby* ‘несмачний, непоказний’ – від запозиченої основи, *nerdy* ‘добре обізнаний у техніці, особливо електронній’), **-ly** (*actorly* ‘надмірно чи недоречно афективний або артистичний’), **-ic** (*alzheimic* ‘забудькуватий або неухважний’ (у життєвих ситуаціях)), **-able** (*clubbable* ‘такий, що належить до престижного клубу’), **-al** (*hyper-parental* ‘притаманний батькам, які виховують дітей шляхом постійного втручання в їхнє життя’), **-less** (*workless* ‘такий, який характеризується хронічним безробіттям’), **-genic** (*obesogenic* ‘такий, що спричиняє ожиріння (про чинник)’ та деякі інші. Як демонструє матеріал дослідження, більшість аналізованих прикметників є відсубстантивними.

2.3. Нові оцінні префіксальні прикметники. Переважна більшість префіксів та префіксоїдів, задіяних у словотворі оцінних прикметників, – це форманти, які так само використовуються у префіксальному словотворенні оцінних іменників відповідного періоду. Така тенденція може пояснюватися генетичною спорідненістю цих частин мови, адже вони походять з одного класу імен, а також, маючи схожі номінативні функції у мові, доповнюють одна одну [13].

Вищезазначена тенденція підтверджується наявністю в англійській мові кінця ХХ – початку ХХ століття оцінних прикметників-неологізмів, здебільшого позитивно забарвлених, у творенні яких задіяні ті ж форманти інтенсифікуючого характеру, що беруть участь і у деривації оцінних іменників цього ж періоду, при цьому однак необхідно зауважити, що їхня продуктивність у словотворі прикметників нижча: **mega-** (*megadiverse* ‘з великою кількістю і розмаїттям біологічних видів’, *megamotivated* ‘надцілеспрямований’), **über-** (*übercool* ‘надзвичайно вдалий, класний’, *übersexual* ‘суперсексуальний’), **hyper-** (*hyperpowerful* ‘притаманний супердержаві’).

Серед інших префіксів та префіксоїдів, спільних для творення субстантивних та ад’єктивних інновацій, такі: **cyber-** (*cyberpathic* ‘який характеризується збоєм (про комп’ютерну програму)’), *cyber-grounded* ‘такий, що не має доступу до Інтернету’), **must-** (*must-have* ‘необхідний чи дуже бажаний’), **multi-** (*multi-platinum* ‘виданий багатомільйонними тиражами (про музичний диск)’), **anti-** (*anti-genocide* ‘протигеноцидний’ (“*Spengler’s recent column cites David Rieff, a liberal who originally supported Iraq regime change on “humanitarian” – anti-genocide – grounds*” (The Washington Post, Aug 1, 2007)).

2.4. Нові оцінні прикметники-компози. Семантична та емоційно-експресивна місткість прикметників-комполитів сприяє їхній здатності набувати маркованості і виражати оцінку. Зазначимо, що серед оцінних складних прикметників фіксуємо як ідіоматичні складні слова, в яких значення кожного з компонентів частково або повністю втрачене, так і неідіоматичні компози, в яких зберігаються значення компонентів.

Аналізовані складні оцінні прикметники-неологізми утворюються здебільшого словоскладанням на базі підрядних двокомпонентних словосполучень. Щодо моделей прикметників-комполитів, то фіксуємо кількісну перевагу одиниць із структурами N + Adj (*firepower-intensive* ‘«вогнеємний», із широким використанням суперточної вогневої сили (про війну)’), *casualty-free* ‘«безжертвенний», майже без втрат у живій силі (про майбутні війни)’), Adj + N (*barefoot-luxury*, елегантно простий (про інтер’єр рекреаційних приміщень)), N + N (*cookie-cutter* ‘притаманний масовому виробництву: одноманітний і безликий’), N + up (*sneakers-up* ‘збанкрутілий, припинивший свою діяльність’) та деякими іншими.

2.5. Нові оцінні прикметники-телескопізми. Досить значну групу оцінних складних ад’єктивних інновацій формують одиниці, утворені телескопією. Телескопія (злиття, зрощення) є способом словотвору, що полягає у злитті повної основи одного

твірного слова з усіченою основою іншого або у поєднанні двох усічених основ вихідних слів. Оцінні неологізми-прикметники утворюються переважно шляхом злиття двох прикметників: *annoynymous* (*annoynous* + *anonymus*) ‘надокучливий та анонімний’, *atrosive* (*atrocious* + *corrosive*) ‘настільки жорстокий, що шкідливий для людини та її психіки’, *fashionable* (*fashion* + *noble*) ‘такий, що є взірцем моди для інших’ (“*Ralph Lauren is one of the fashionable people. The movie "The Devil Wears Prada" is about some fashionable people*” (USA Today, Nov. 21, 2006)) тощо.

Семантика нового слова, утвореного шляхом телескопії, включає в себе повністю або частково значення компонентів, що входять до його структури. Така особливість телескопізмів, виразність та експресивність їхньої внутрішньої форми, очевидно, зумовлює їхню активність як засобів оцінної номінації в англійській мові кінця XX – початку XXI століття.

2.6. Нові оцінні прикметники, утворені конверсією. Під конверсією розуміють деривацію нового слова від основи іншої частини мови без додавання будь-яких формантів. Її результатом є наявність двох омонімічних слів, які мають однакову морфологічну структуру і належать до різних частин мови.

Нові англійські оцінні прикметники межі століть походять здебільшого від іменників. Цей спосіб утворення оцінних інновацій-прикметників представлений в англійській мові досліджуваного періоду поодинокими прикладами (*crunchycon* ‘характерний для запеклих консерваторів’).

3. Висновки

3.1. Перевага прикметників, поряд з іменниками, в межах англійських оцінних неологізмів досліджуваного періоду підтверджує загальну тенденцію до номіналізації, про яку пишуть дослідники різних мов світу в останні роки (Г. М. Віняр, В. І. Заботкіна, Л. Ферм та ін.) [3; 7; 15].

3.2. Щодо механізмів утворення оцінних прикметникових новотворів, у зазначений період найпродуктивнішими виявилися суфіксальний та префіксальний способи. Високою продуктивністю також відзначаються телескопія та слово- і основоскладання.

3.3. У ході дослідження виявилось, що утворення оцінних прикметникових інновацій відбувається в руслі загальних словотвірних тенденцій англійської мови, водночас, як засвідчує аналіз, кінець XX – початок XXI століття характеризується появою та активізацією низки нових формантів, здатних надавати утворюваним одиницям певного забарвлення.

Щодо кореляцій між словотвірними формантами та знаком оцінки неологізмів, з’ясовано, що, попри перевагу негативно або позитивно забарвлених одиниць в межах інновацій, утворених за участю певного словотвірного форманту, у більшості випадків оцінне значення нового слова мотивується комбінацією значень основи та афікса.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341 с.
2. Бессонова О. Л. Оценка как семантический компонент лексического значения слова (на материале существительных-наименований лица в английском, французском и украинском языках) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / О. Л. Бессонова. — Донецк, 1995. — 184 с.
3. Віняр Г. М. Словотворчі тенденції в сучасній українській мові (на матеріалі усного і писемного мовлення 80-х — початку 90-х років ХХ століття) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Г. М. Віняр. — Дніпропетровськ, 1992. — 229 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. — М. : Наука, 1985. — 228 с.
5. Гармаш О. Л. Системність словотвору англійської мови та інноваційні процеси / О. Л. Гармаш. — Запоріжжя, 2005. — 200 с.
6. Жлуктенко Ю. А. Динамика словообразовательной системы и неологизмы / Ю. А. Жлуктенко // Английские неологизмы. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 5–11.
7. Заботкина В. И. Семантика и прагматика нового слова (на материале английского языка) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / В. И. Заботкина. — М., 1991. — 372 с.
8. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. — М. : Изд-во МГУ, 1970. — 230 с.
9. Кошель Г. Г. Оценочная предикатная номинация в современном английском языке (на материале дерогативных наименований лица) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Г. Г. Кошель. — М. : МГПИИЯ им. М.Тореза, 1980. — 27 с.
10. Нешко С. І. Афіксальне вираження конотації в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / С. І. Нешко. — Х., 2002. — 19 с.
11. Полюжин М. М. Особенности функционирования системы префиксации в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / М. М. Полюжин. — М., 1975. — 26 с.
12. Сакал Т. М. Історико-ономасіологічне та когнітивне дослідження префіксальних неологізмів у англійській мові : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Т. М. Сакал. — Львів, 2004. — 220 с.
13. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття : (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. — [2-ге вид., переробл.]. — К. : Пугач, 2005. — 388 с.

14. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. — М. : Наука, 1986. — 143 с.
15. *Ферм Л.* Особенности развития русской лексики в новейший период (на материале газет) / Л. Ферм. — Uppsala, 1994. — 238 с.
16. *Adams V.* An Introduction to Modern English Word-formation / V. Adams. — L. : Longman, 1973. — 230 p.
17. *Bauer L.* English Word-Formation / L. Bauer. — Cambridge : CUP, 1983. — 296 p.
18. *Cannon G.* Blends in English word-formation / G. Cannon // *Linguistics* 24. — 1986. — P. 725–753.
19. *Cannon G.* Bound-morpheme items : New patterns of derivation / G. Cannon // *Language and Civilization. A Concerted Profusion of Essays and Studies in Honour of Otto Hietsch.* — Frankfurt, 1992. — Vol. II. — P. 478–494.
20. *Katz D.* The Functional Approach to the Study of Attitudes / D. Katz // *Public Opinion Quarterly.* — 24. — 1960. — P. 164–204.
21. *Nowell-Smith P. H.* Ethics / P. H. Nowell-Smith. — Oxford : Blackwell, 1957. — 283 p.
22. *Pennanen E. V.* Conversion and Zero-Derivation in English / E. V. Pennanen. — Tampere : Acta Universitatis Tamperensis, 1971. — Ser. A. — Vol. 40. — 76 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

23. *Англо-русский словарь новых слов и словосочетаний (рубеж столетий)* / [сост. Ю. А. Зацный]. — Запорожье : Запорожский государственный университет, 2000. — 243 с.
24. *Зацный Ю. А.* Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття : англо-український словник : [словник] / Ю. А. Зацный, А. В. Янков. — Вінниця : Нова Книга, 2008. — 360 с.
25. *McFedries P.* *The Word Lover's Guide to New Words* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.wordspy.com/>.
26. *The Oxford Essential Dictionary of New Words* / [ed. by E. McKean]. — Oxford. — New York : Oxford University Press, 2003. — 334 p.
27. *Urban Dictionary* / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.urbandictionary.com/>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

28. *Newsweek.* — 1996. — Jan. 22.
29. *The Washington Post.* — 2007. — Aug. 1.
30. *USA Today.* — 2006. — Nov. 21.

Надійшла до редакції 12.02.13

СЛОВОТВОРЧІ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ОЦІННИХ АНТРОПОНІМІВ

СИСОЄВА Є. С. СЛОВОТВОРЧІ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ОЦІННИХ АНТРОПОНІМІВ

Стаття присвячена опису словотворчих моделей одиниць англійського антропонімікону з оцінною семантикою. Дослідження оцінних антропонімів не може бути вичерпним без аналізу їх структурних особливостей. Вивчення структури досліджуваних одиниць сприяє більш ґрунтовному аналізу оцінки у шарі антропонімів, оскільки словотворчі форманти розглядаються з погляду їх ролі у наданні оцінним антропонімам позитивного чи негативного забарвлення. Результати структурного аналізу досліджуваних оцінних антропонімів дозволяють розширити відомості про тенденції антропонімічного словотвору в системі англійської мови.

СЫСОЕВА Е. С. СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ МОДЕЛИ АНГЛИЙСКИХ ОЦЕНОЧНЫХ АНТРОПОНИМОВ

Статья посвящена описанию словообразовательных моделей единиц английского антропонимикона с оценочной семантикой. Исследование оценочных антропонимов не может быть полным без анализа их структурных особенностей. Изучение структуры исследуемых единиц дает возможность более основательно проанализировать оценочную семантику антропонимов, поскольку словообразовательные форманты рассматриваются с точки зрения их роли в формировании позитивной либо негативной оценочной окраски антропонимов. Результаты структурного анализа исследуемых оценочных антропонимов позволяют расширить сведения о тенденциях антропонимического словообразования в системе английского языка.

SYSOIEVA YE. S. WORD-BUILDING MODELS OF ENGLISH EVALUATIVE ANTHROPONYMS

The article deals with the description of the word-building models of English anthroponyms with evaluative semantics. The investigation of the evaluative anthroponyms is not complete without the analysis of their structural peculiarities. The study of the structure of the lexical units under consideration enables to carry out a deeper analysis of the evaluative semantics of anthroponyms as the word-building formants are considered from the viewpoint of their importance for the formation of positive or negative evaluation of anthroponyms. The results of the structural analysis of the evaluative anthroponyms under study make it possible to further investigate the tendencies of anthroponymic word-building in the system of the English language.

Ключові слова: оцінний антропонім, словотворча модель, антропооснова, гіпокористичний суфікс.

1. Вступні зауваження

Досліджуючи морфологічну структуру особових імен, лінгвісти використовують в антропоніміці такі терміни, як “тема” або “антропооснова” (термін А. А. Живоглядова, К. Б. Зайцевої [5; 6]), що є загальною основою імені. Антропонімічні одиниці, що складаються з однієї антропооснови (теми), є однотемними, ті, що є результатом складання двох антропооснов, є двотемними. Результати компонентного аналізу мовного матеріалу свідчать про можливість виокремлення двох структурних типів оцінних антропонімів (дали ОА): однотемних (простих і похідних) і двотемних. Як свідчать результати дослідження, за кількісними показниками значно переважає структурний тип однотемних ОА (2869 одиниць, що становить 87,6% від загального обсягу вибірки), частина двотемних ОА становить 406 ОА, що становить 12,4% від загальної кількості одиниць вибірки.

2. Морфологічні характеристики однотемних ОА

Аналіз морфологічних характеристик однотемних ОА довів, що непохідні досліджувані одиниці утворені від іменників та прикметників, а похідні однотемні ОА є

результатом більш складного словотвору: додавання гіпокористичних (зменшувально-пестливий) суфіксів до іменників та скорочених імен, а також оформлення дієслівних антропооснов суфіксом активного діяча (див. табл. 1).

Таблиця 1. Словотворчі моделі одностемних ОА

Структурні моделі		Кількість	%	Приклади
Непохідні	Іменник	984	34,3	<i>Melody (f)</i> – англ. <i>melody</i> ‘мелодія’; <i>Earl (m)</i> – давньоангл. <i>eorl</i> ‘воїн, дворянин, принц’; <i>Brush (m)</i> – англ. <i>brush</i> ‘щітка’
	Прикметник	892	31,2	<i>Honey (f)</i> – англ. <i>honey</i> ‘мила, кохана’; <i>Candida (f)</i> – лат. ‘біла’; <i>Randy (m)</i> – англ. <i>randy</i> ‘розгульний, безладний’
Похідні	Іменник + гіпокористичні суфікси -on(-in), -ey(-y)	538	18,7	<i>Fogey (m)</i> – англ. <i>fog</i> ‘туман’; <i>Tuffin (m)</i> – англ. <i>tuf</i> пох. від <i>tough</i> ‘міцний’; <i>Hawkey (m)</i> – англ. <i>hawk</i> ‘хижак, войовничо налаштована людина’
	Дієслово + суфікс -er	284	9,9	<i>Carter (m)</i> – англ. <i>cart</i> ‘везти у возі’; <i>Brewer (m), Brewster(m)</i> – англ. <i>brew</i> ‘варити пиво’; <i>Fille r(m)</i> – англ. <i>fill</i> ‘наповнювати’
	Скорочене ім’я + гіпокористичні суфікси -ette / -etta, -elle, -inda, -ene, -bel, -ita, -aine	172	5,9	<i>Paula (f) > Paulette (f), Cheryl (f) > Cherelle (f), Balla (f) > Belinda (f)</i>
Разом		2870	100	

З таблиці 1 видно, що до найбільш продуктивного структурного типу одностемних оцінних антропонімів належать непохідні й похідні одиниці. Кількісні дані аналізу структури одиниць свідчать про перевагу в англійській антропонімічній системі непохідних оцінних антропонімів (1876 одиниць, 57,3% від загального обсягу вибірки), утворених шляхом відапелятивного творення імені, тобто безафіксальним способом від іменників і прикметників.

2.1. З-поміж непохідних ОА переважають одиниці, утворені від іменників. Ця словотворча модель найбільш продуктивна, вона нараховує 984 одиниць (34,3% від загальної кількості одностемних ОА). За цією моделлю утворені імена з диференціальною семою “міжособистісні стосунки”, особові імена, що вказують на соціальний статус і рід діяльності, а також деякі імена сфери релігії. Більшість відапелятивних антропонімів, утворених від назв квітів, рослин, коштовного каміння, весняних і літніх місяців, що імпліцитно конотують ніжне ставлення того, хто надає ім’я, до особи-носія імені,

творюються безафіксальним шляхом від іменників. До цього семантичного класу, в основному, відносимо ОА, що виникли в XIX ст., утворені від назв квітів і рослин і які не втрачають актуальності в сучасній англійській антропонімічній системі. Наприклад, апелятив однотемного жіночого імені *Willow*, який збігається за звуковою і графічною формою з англійським іменником *willow* ‘верба’ (давньоангл. *welig*) [14], збагачує поняттєвий обсяг імені семою «грація, гнучкість», саме такі зовнішні характеристики має однойменне дерево. У процесі надання імені вибір суб’єкта номінації на користь цього імені базується на бажанні наділити об’єкт номінації легкістю, грацією руху, гнучкістю. Сема гнучкості, грації в семантичній структурі прикметника *willowy* є домінантною: ‘*a person who is willowy is tall, thin, and graceful*’ [15]. Так само англійський антропонімikon поповнився ще однією одиницею, утвореною від назви квітки. Семантика жіночого імені *Clematis* (грецьк. *klēmatis* ‘витка рослина’) [19] виявляє прагнення тих, хто іменує, наділити того, кого іменують, гнучкістю в спілкуванні з оточуючими. Прикладом ще одного жіночого “квіткового” імені служить антропонім *Blossom*, що виник у XIX ст., у той час, коли англійці запозичують модні тенденції французької антропонімічної системи використовувати слова загальнонародного словника як особові імена. У вказаний період іменник *blossom* ‘цвітіння (плодових дерев)’ вживався як пестлива форма іменування молодої дівчини.

Популярність іншого жіночого імені, утвореного від назви польової квітки *Clover* – англ. *clover* ‘конюшина’ (давньоангл. *clāfre*) [17], пов’язана з популярністю і поширеністю схожого за звучанням жіночого алюзивного літературного імені *Chloe*. Закохані Дафніс і Хлоя – персонажі старогрецького пасторального роману “Дафніс і Хлоя” Лонга, усі події якого, так само як і переживання героїв, розгортаються на тлі описів природи. Отже, схожість імен *Clover* і *Chloe* полягає не лише у фонетичних особливостях, їх також об’єднує асоціативно-етимологічний зв’язок з поняттям “природа”. Позитивне ставлення іменувальника до іменованого також експлікує жіноче особове ім’я *Cherry*, етимологія якого пов’язана з французьким прикметником *chérie* ‘дорога’. Проте ім’я не зберегло свого апелятивного значення. За даними антропонімічного словника [17], одиниця спочатку виникла в англійській антропонімічній системі як англізоване прочитання французького прикметника. Сьогодні внутрішня форма імені асоціюється з назвою ягоди (англ. *cherry* ‘вишня’).

Слід відзначити наявність варіативного вживання форм імен з однаковою етимологією в системі англійської антропонімії. Прикладом цього може слугувати пара однотемних антропонімів, утворених від іменників *Daisy* (f), – англ. *daisy* ‘маргаритка’ і *Margaret* (f) – франц. *marguerite* ‘маргаритка’ [14; 17]. Носія імені *Daisy* іменують, використовуючи французький еквівалент *Margaret*. З погляду популярності, за даними служби Office for National Statistics за період 2008–2009 рр., ім’я *Daisy* є поширенішим і

популярнішим серед англійців, ніж його французький еквівалент, що можна пояснити прагненням англійців виявити національну гордість, а також поступовий відхід від стереотипу про витонченість французьких особових імен [<http://www.statistics.gov.uk>].

Однотемні ОА, утворені від іменників, що означають назви квітів і рослин, є доброзичливими особовими іменами (термін А. І. Рибакіна [14]), тобто експлікують тільки позитивні інтенції щодо того, кому надається ім'я, з боку того, хто надає ім'я. Отже, значна частина так само утворених ОА є позитивно-оцінними. Проте є деякі винятки. Наприклад, однотемне чоловіче ім'я *Daffodil*, утворене від англійського іменника *daffodil* 'нарцис' [14], належить до непопулярних, саме тому повна форма імені практично не вживається при наданні імені, популярнішим є дериват *Dilly*, оскільки він не має смислового зв'язку із загальною основою повної форми імені. З погляду семантики, особове ім'я *Daffodil* характеризується негативною оцінкою, яку актуалізує культурно-історичний компонент значення імені. У світовій культурі ім'я Нарциса нерозривно пов'язане з грецьким міфом про нещасного юнака, що страждав від почуття нерозділеного кохання, полюбивши власне відображення в дзеркальній воді. Ім'я стало символом, що означає одну з людських вад – самозакоханість.

До однотемних непохідних ОА, утворених від іменників, віднесені також деякі одиниці, що позначають статус і рід діяльності носія імені. Наприклад, відапелятивне ім'я *Earl (m)*, утворене від аристократичного англійського титулу (спочатку прізвисько, подібно до варіантів іменування *Duke (m)*, *King (m)*, *Queen (f)* [14; 18]), уперше вживається як особове ім'я в XII ст. і походить від старофранц. *eorl* 'воїн, принц, дворянин'. На думку лексикографів А. І. Рибакіна, Л. Данклінга, Е. Ерліха, К. Еванса, П. Хенкса, Ф. Ходжес, у більшості випадків названі антропонімічні одиниці вживалися як відпрізвиськові особові імена [14; 11; 12; 13; 18]. Подібні імена спочатку надавалися тим, хто працював на службі у графів, герцогів, королів. Отже, структурно-семантичні характеристики вище розглянутих пропріальних одиниць імплікують невисокий соціальний статус носіїв подібних імен, що дає основу маркувати таку антропонімічну лексику як негативно-оцінну. Ще одним прикладом однотемного професійного імені (термін К. Б. Зайцевої [6]), утвореного від іменника, служить чоловіче ім'я *Clark* [17], яке спочатку давалося клеркам, офісним службовцям, а в середні віки також дрібним церковним службовцям, які заробляли на життя завдяки умінню читати й писати. Цікаве походження однотемного жіночого імені *Paige* [17], нині популярного переважно в американській антропонімічній системі. Очевидний етимологічний зв'язок аналізованого ОА з однотемним професійним відпрізвиськовим ім'ям *Page (m)*, утвореним відапелятивним способом від іменника *page* 'паж, дрібний службовець'. Носіями імені *Page (m)*, згідно з даними лексикографічних джерел, були дрібні службовці в підпорядкуванні у високих посадовців. Перехід чоловічої

форми імені в жіночу пояснюється, ймовірно, наявністю соціокультурного компонента в семантичній структурі імені. Першим відомим носієм імені стала американська актриса Janis Paige, що народилася в 1920 р. під справжнім ім'ям Donna Mae Jaden. Кінокритики одностайні в думках про те, що актриса, вибравши саме такий псевдонім, прагнула виразити думку про те, що актор – служитель мистецтва. Сучасний вибір цієї антропонімічної одиниці як особового імені, ймовірно, ґрунтується на прагненні зробити установку на бажаній для жінки внутрішній якості, як покірливість.

З-поміж однотемних ОА англійського походження, що означають рід діяльності і статус, виділяється ряд одиниць, утворених від апелятивів-запозичень з інших мов. Слід зазначити, що оцінні характеристики імен-запозичень, що означають рід діяльності і соціальний статус, в сучасній англійській АС протилежні до оцінки одиниць суто англійського походження. Наприклад, семантика імен *Delroy (m)*, варіанта імені *Leroy (m)*, утвореного від старофранцузького іменника *le roy* ‘король’ [14], або одиниці *Rex (m)* [14], внутрішня форма якої збігається з латинським іменником *rex* ‘король’, або лексичне тло імені латинського походження *Dominic (m)* – лат. *dominic* [14] ‘пан, повелитель’, не ускладнена пейоративними конотативними компонентами, вони, швидше, обсерваційно-нейтральні або доброзичливі.

Структурно-семантичний аналіз деяких однотемних непохідних ОА, утворених від іменників, свідчить про наявність серед одиниць, що означають риси характеру і особистісні якості людини, групи імен, чия семантика характеризується метафоричністю апелятивної основи. Наприклад, ім'я *Petra (f)* [18], що порівняно недавно увійшло в англійську антропонімічну систему як жіночий варіант імені *Peter (m)* [18], утворене від латинського іменника *petra* ‘скеля, камінь’. Апелятив у цьому випадку образно характеризує носія імені як людину сильну, міцну духом, витривалу, стійку до труднощів. Дослідники П. Хенкс і Ф. Ходжес [18] підкреслюють той факт, що антропонім активніше вживається як жіноче ім'я, оскільки в контексті сучасного життя не втрачає актуальності питання про жіночу емансипацію. Цілком імовірно, що в сім'ях, де мають вагу питання про рівність жінок у правах з чоловіками і відхід від стереотипів про провідне становище чоловіків у сучасному суспільстві, вибір тих, що надають ім'я, припадає на користь імені *Petra (f)*. Відпрізвиськове чоловіче ім'я *Craig (m)* [18], утворене від назви місцевості в Шотландії з компонентом гельськ. *creag* ‘скеля’, являє чоловічий варіант іменування з подібною семантикою.

Групу однотемних імен сфери релігії репрезентують імена пуритан, представників крайнього крила церковного руху реформістів. Пік активності пуританського руху припадає на період правління Єлизавети I (1558 – 1603 pp.) і Едуарда VI (1547 – 1553 pp.) і до періоду Реформації 1660 р. У цей час в англійській АС виникає новий шар антропонімів, так званих пуританських імен. Як особові імена використовувалися

абстрактні іменники типу “*mercy*”, “*faith*”, “*hope*”, “*grace*”, “*charity*”, “*prudence*”, “*sage*”, “*virtue*”, які віддзеркалювали ідеали пуританської культури. Подібна традиція іменування ідентична язичницькому підходу до створення імен, що імпліцитно розкривають основні цінності і пріоритети культури. З погляду семантики пуританських імен, вони становлять семантичне поле, яке може бути ідентифіковане як “християнські добродієвості”: *Mercy*, *Grace*, *Charity*, *Hope*, *Prudence*, *Patience*, *Clemency* [18]. Щодо гендерної характеристики пуританських імен, слід наголосити, що ці ОА характеризуються варіативністю вживання як у функції жіночих, так і у функції чоловічих особових імен.

У силу своєї ексцентричності, а також неоднозначного ставлення до представників крайнього крила церковного реформістського руху, пуританські імена стають згрубілими і непопулярними. Набуваючи пейоративного забарвлення, вони не зберігаються в основному антропонімічному фонді і в XVIII ст. виходять з активного вжитку.

2.2. Група однотемних непохідних ОА, крім особових імен, утворених від іменників, представлена також 892 антропонімічними одиницями (31,2% від загального обсягу однотемних ОА), утвореними від прикметників. Морфологічні особливості цієї групи одиниць, а саме дискриптивний характер ад’єктивних загальних основ, пояснює той факт, що значна частина англійських оцінних особових імен, що означають риси характеру і особистісні якості, утворені за цією словотворчою моделлю. Семантика цих одиниць, в основному, ускладнена позитивною оцінною характеристикою. Наприклад, відпрізвиськові ОА *Curtis* (*m*) (англ. *courteous*, франц. *curteis* ‘ввічливий’), *Hilary* (*f*) (лат. *hilaris* ‘веселий, радісний’), *Cassian* (*m*) (*casus* ‘порожній, беззмістовний’), *Clemēns* (*m*) (англ. *clement* ‘жалісливий, милосердний’) [17; 18] зберегли власне апелятивне значення. Поняттєвий обсяг апелятива ОА співвідноситься у свідомості мовної особистості в англійському лінгвокультурному просторі із позитивною чи негативною особистою якістю, що робить ім’я популярним чи непопулярним у сучасній АС.

Цікавим постає також процес зміни конотативно-асоціативних полів у лексичному тлі деяких ОА. Прикладом слугує відпрізвиськове чоловіче ім’я *Dexter* [17], яке спочатку використовувалося як прізвисько жінки-фарбувальниці і за структурою було однотемним похідним (давньоангл. *dēag* ‘фарбувати’, **-estere** – суфікс жіночого роду, що означає активного діяча). Ім’я із подібним етимологічним компонентом, як і низка інших пейоративних професійних імен, не могло бути активним елементом ономастичного простору, оскільки асоціювалося з важкою мало оплачуваною працею ремісника. Проте в середньо-англійський період розвитку антропонімікону гендерні ознаки особового імені елімінуються, втрачається апелятивне значення давньоанглійських компонентів загальної основи. За звуковою і графічною формою ім’я збігається з латинським прикметником *dexter* ‘правий, успішний’ (у цей період виникає антропонімічна мода на неанглійські,

латинізовані імена). У сучасному ономастичному просторі цей ОА активно використовується в англійській і американській системі іменування як побажальне однотемне ад'єктивне особове ім'я.

До однотемних непохідних ОА належать одиниці, утворені в основному від англійських прикметників, які описують бажані риси вдачі й особистісні якості того, кому надають ім'я. Наприклад, *Noble (m)* – англ. *noble* ‘благородний, піднесений, доблесний’, *Loyal (m)* – англ. *loyal* ‘вірний, відданий’, *Merry (f)* – англ. *merry* ‘веселий, радісний’ [14; 17; 18], *Manley (m)* – англ. *manly* ‘мужній, відважний’, *Happy (f)* – англ. *happy* ‘щасливий’, *Gay (m)* – англ. *gay* ‘веселий, безтурботний’ [14; 17; 18]. Усі вище перераховані одиниці є позитивно-оцінними, проте спостерігається зміна оцінної характеристики в семантиці колись дуже популярного побажального антропоніма *Gay (m)*. З появою в семантичній парадигмі прикметника *gay* значення “гомосексуальний” ім'я стає непопулярним, оскільки у свідомості мовної особистості ім'я асоціюється в першу чергу з новим пейоративним значенням.

Отже, вибір однотемних простих антропонімічних одиниць з прозорою семантикою як індивідуальних імен зумовлений асоціацією зі значеннями апелятивів, від яких вони утворені, а також надією на те, що якості, які ці прикметники позначають, стануть рисами характеру носіїв таких імен. У цьому випадку можна говорити про таку важливу властивість імені, як тотемність, доброзичливість.

2.3. Похідні ОА розглядаються як одиниці з наявністю гіпокористичних суфіксів. Цей морфологічний тип охоплює 994 одиниці, що становить 34,6% від обсягу однотемних ОА. За частиномовною належністю апелятивних основ ОА вибірки поділяються на три групи: 1) утворені від іменників з додаванням похідних гіпокористичних суфіксів; 2) похідні від скорочених імен з додаванням суфіксів; 3) внутрішня форма яких походить від дієслова з додаванням суфікса активного діяча **-er**. До першої групи віднесено 538 особових імен (18,7% від загального обсягу однотемних ОА). Група ОА, утворених за другою моделлю, нараховує 284 одиниці (9,9%). Третя модель охоплює 172 одиниці (5,9%).

Для утворення похідних ОА використовується порівняно невеликий набір суфіксів. ОА, утворені від іменників, найчастіше оформлені суфіксами: **-on (-in)**, **-ye (-y)**. Така морфологічна структура конотує відтінок пестливості. З погляду семантичних характеристик, антропоніми, віднесені до цієї словотворчої моделі, є здебільшого обсерваційно-прізвиськовими. Наприклад, ім'я *Fogey (m)* [17], утворене від іменника *fog* – англ. ‘туман’, спочатку давалося дитині, народженій в туманну погоду, що за англійськими повір'ями вважається ознакою щасливого і забезпеченого життя. Особове ім'я *Boney (m)* (англ. *bone* ‘кістка’, *bonny* ‘худорлявий’) спочатку використовувалося як прізвисько людини худорлявої статури. Жіноче ім'я *Queenie* [18], що потрапило до англійської АС у період Вікторіанства, було популярне як ім'я-перифраз або гіпокористика повної форми іменування *Victoria (f)* в сім'ях, де до королеви ставились з пошаною. ОА типу *Rocky (m)*

(англ. *rocky* ‘міцний, сильний’), *Tuffin (m)* (англ. *tuf* змінене від *tough* ‘міцний’), *Hawkey (m)* (англ. *hawk* ‘хижак, войовничо налаштована людина’), *Chapon (m)* (англ. *chap* ‘приятель, жартівник’), *Goldie (f)* [14; 17; 18] належать до доброзичливих імен, що прогнозують і називають такі внутрішні і зовнішні якості, як фізична сила, твердість духу, бойові якості воїна, невимушеність у спілкуванні з людьми, легке ставлення до життя, красива європейська зовнішність. Але слід підкреслити, що етимологічні характеристики деяких оформлених за таким зразком імен у сучасному антропоніміконі можуть видаватися прихованими й незрозумілими (*Fogey*, *Queenie*), основна ж частина пропріальних одиниць є активними елементами англійської системи іменування.

Дієслівні апелятивні основи зазвичай доповнюються в морфологічній структурі англійських ОА суфіксом активного діяча **-er**. Таким чином оформлений антропонім репрезентує ознаки дії, вираженої тим або іншим дієсловом, а наявність суфікса **-er** у внутрішній формі імені асоціює носія подібного імені з виконанням цієї дії.

Одиниці семантичного класу професійно-посадових ОА, які виникли в англійській АС в XVII ст., утворені за цією словотворчою моделлю. За етимологічними характеристиками це відпрізвиськові імена, що спочатку виконували дві основні функції: диференційну і дескриптивну. Прикладом слугують такі ОА: *Fletcher (m)* – давньоангл. *fleche* ‘робити стріли’, *Chandler (m)* – старофр. *chandele* ‘робити, продавати свічки’, *Carter (m)* – англ. *cart* ‘везти віз’, *Brewer(m)* – англ. *brew* ‘варити пиво’, *Harper (m)* – англ. *harp* ‘грати на губній гармошці’ [14; 17; 18]. Подібні імена виконували диференційну функцію, прогнозуючи при іменуванні особи професійно-посадові і соціальні ознаки. ОА типу *Tinker (m)* – англ. *tinker* ‘виконувати роботу неякісно, нашвидкуруч’, *Flitter (m)* – англ. *flit* ‘не доводити справу до завершення’ виконували дескриптивну функцію, характеризуючи спосіб виконання певної роботи [14; 17; 18]. Професійно-посадові імена давалися сільським ремісникам, дрібним торговцям, підмайстрам, часто переходили разом із сімейною справою від покоління до покоління. На думку К. Б. Зайцевої [6], такі одиниці іменування експлікують невисокий соціальний статус людини та вказують на рід діяльності носія, повідомляючи інформацію про невеликі доходи. З часом в середовищі сільського населення відбувається переосмислення мотивів надання імені. Однотемні професійно-посадові імена поступово витісняються складнішими за структурою і семантикою двотемними іменами, що належать представникам королівської знаті, людям дворянського походження. У сучасній АС англійської мови в силу структурно-семантичної прозорості імена, що вказують на рід діяльності і соціальний статус, не користуються значною популярністю і є пасивними елементами системи іменування [7; 8; 9].

Порівняно невелика група похідних ОА (172 одиниці) утворена на основі скорочених особових імен за допомогою антропонімічних зменшувально-пестливих

суфіксів. Наприклад, повна форма імені *Gillespie (m)* [17], утвореного від шотландського гельського *Gilleasbaig* ‘слуга єпископа’, оформлена демінутивним суфіксом **-ie**, характерним для шотландської і північно-англійської антропонімічних систем, що робить антропонім м’якшим за звучанням і значенням. Найбільш продуктивним є жіночий демінутивний суфікс французького походження **-ette (-otte)**, що конотує відтінок пестливості в семантиці імен, наприклад: *Harriette (f)*, *Henriette (f)*, *Paulette (f)*, *Lynette (f)*, *Clarette (f)*, *Anette (f)*, *Lynette (f)* [17; 18] та ін. В англійській морфології **-ette** має значення ‘small; a female; not real’ [17, с. 811]. Продуктивним є також французький зменшувально-пестливий суфікс **-elle**, додавання якого робить ім’я піднесеним і витонченим, як і всі французькі імена. Наприклад, дуже популярне в єврейських сім’ях жіноче ім’я *Rachel* розширило межі свого вжитку після появи піднесеного деривату *Rachelle*, ім’я *Cheryl* отримало нове життя з появою гіпокористичного варіанта імені *Cherelle*. Менш продуктивними є суфікси **-inda**, **-ene**, **-etta**, **-bel**, **-ita**, **-aine**: *Lorinda(f)* < *Lora* + **-inda**; *Belinda(f)* < *Bella* + **-inda**; *Cherene(f)* < *Cher (Cherida, Cheryl, Cheryth)* + **-ene**; *Carene(f)* < *Cara* + **-ene**; *Lucetta(f)* < *Lucia* + **-etta**; *Henrietta(f)* < *Henry(m)* + **-etta**; *Christabel(f)* < *Christine* + **-bel**; *Evita* < *Eva* + **-ita**; *Lorraine(f)* < *Loral* + **-aine** [14; 17; 18].

3. Морфологічна структура двотемних ОА

Аналіз морфологічної структури двотемних ОА свідчить про наявність таких словотворчих моделей: іменник + іменник (193 ОА, 6% від загальної кількості двотемних ОА); прикметник + іменник (114 ОА, 3,5%); дієслово + іменник (98 ОА, 3%) (див. табл. 2).

Таблиця 2. Словотворчі моделі двотемних ОА

Структурний тип	Словотворчі моделі	К-сть	%	Приклади
Двотемні антропоніми	Іменник + іменник	193	47,7	<i>Wilfrid (m)</i> – герм. <i>wil</i> ‘воля’ + <i>frid</i> ‘світ’; <i>Wystan (m)</i> – давньоангл. <i>wīg</i> ‘битва’ + <i>stān</i> ‘камінь’
	Прикметник + іменник	114	28,1	<i>Lightfoot (m)</i> – <i>light</i> ‘світлий’ + <i>foot</i> ‘стопа’; <i>Heavytop</i> – <i>heavy</i> ‘важкий’ + <i>top</i> ‘верхня частина’; <i>Highflier (m)</i> – <i>high</i> ‘високий’ + <i>flier</i> ‘об’єкт, що швидко рухається’
	Дієслово + іменник	98	24,2	<i>Makejoy (m)</i> – <i>make</i> ‘створювати’ + <i>joy</i> ‘радість’; <i>Swishtail (m)</i> – <i>swish</i> ‘шмагати різкими’ + <i>tail</i> ‘задня частина’; <i>Drinkwater (m)</i> – <i>drink</i> ‘пити’ + <i>water</i> ‘вода’
Разом		405	100	

Дані таблиці 2 свідчать, що найактивнішими є двотемні ОА, утворені за моделлю

іменник + іменник (193 ОА, 47,7% від загальної кількості двотемних ОА). Цей факт, на нашу думку, зумовлений перевагою саме субстантивних ініціалей та фіналей у складі давньоанглійських складних особових імен, які складають внутрішню форму більшості сучасних двотемних ОА. Такі одиниці є історико-оцінними, оскільки їхня поява в ономастичному просторі, а також виникнення оцінки в їхньому лексичному тлі є хронологічно більш віддаленими.

3.1. У сучасному англійському антропоніміконі серед двотемних антропонімів переважають такі, форманти яких за семантичними характеристиками співвідносяться з поняттям боротьби, воїна, його чеснот. Прикладами подібних одиниць служить низка імен, які мають загальну ініціаль *ēad* (давньоангл. ‘щастя, процвітання’): *Edmund (m)* – давньоангл. *mund* ‘захисник’, *Edric (m)* – давньоангл. *rīc* ‘міць, сила’, *Edwin (m)*, *Edwina (f)* – давньоангл. *wine* ‘друг, захисник’, *Edgar (m)* – давньоангл. *gār* ‘спис’, *Edward (m)* – давньоангл. *ward* ‘захисник’; імена *Cadwalader (m)* – валлійськ. *cad* ‘битва’ + *gwaladr* ‘ватажок’, *Wilfrid (m)* – давньоангл. *wil* ‘воля’ + *frid* ‘мир’, *Cadogan (m)* – валлійськ. *cad* ‘битва’ + *gwogawn* ‘слава’, *Rhodri (m)* – валлійська. *rhod* ‘колесо, рушійна сила’ + *rhi* ‘правитель’, *Cathaoir (m)* – ірландськ. *cath* ‘битва’ + *vir* ‘людина’ [14; 17; 18] та ін. Однак у більшості випадків компоненти двотемних імен не зберегли доантропонімічне значення.

3.2. Двотемні ОА, утворені за словотворчою моделлю іменник + прикметник (114 ОА, 28,1% від загальної кількості двотемних ОА) спочатку виконували функцію доброзичливих імен або імен-характеристик. Наприклад, жіноче ім’я *Rhiannon* походить від кельтського королівського титулу *Rigantona* ‘велика королева’; французьке ім’я німецького походження *Robert* утворене формантами *hrod* ‘слава, визнання’ + *berth* ‘яскравий’; чоловіче ім’я давньоанглійського походження *Egbert* у перекладі означає ‘блискучий меч’; ім’я дружини англійського короля Вільяма IV (William IV) *Adelaide* утворене складанням основ *adal* ‘благородний’ + *heid* ‘походження’ [14; 17; 18]. Усі ці імена марковані як позитивно-оцінні, оскільки мають тотемний, побажальний характер, використовуються при називанні з метою наділити іменованого славою, силою, доблестю, благородством. І навпаки, імена *Campbell (m)* – гаельськ. *cam* ‘кривий’ + *beul* ‘рот’ (‘криворотий’); *Cameron (m)* – гаельськ. *cam* ‘кривий’ + *shorn* ‘ніс’ (‘кривоносий’); *Blodwen (f)* – валлійськ. *blawd* ‘квіти’ + *gwen* ‘білий, чистий, святий’; *Rhonwen (f)* – валлійськ. *rhawn* ‘волосся’ + *gwen* – ‘білий, світлий, благословенний’ [17], будучи спочатку обсерваційно-прізвиськовими іменуваннями, стали іменами-характеристиками. Перші дві одиниці *Campbell (m)*, *Cameron (m)* є негативно-оцінними, оскільки характеризують зовнішні якості як відхилення від норми. Сміслові зв’язки компонентів традиційних валлійських імен *Rhonwen (f)*, *Blodwen (f)* [14; 17; 18] являють характеристику ідеалу європейської жіночої краси, тому марковані позитивною оцінкою.

3.3. Найменш численною групою двотемних ОА є одиниці, утворені шляхом складання дієслова та іменника (98 особових імен, 24,2% від загальної кількості двотемних ОА). Подібні варіанти іменування не зустрічаються в реальній антропонімічній системі. Це в основному відпрізвищеві літературні ОА: *Swishtail*, *Makejoy*, *Blatherwick*, *Drinkwater* [18] та ін. За походженням такі ОА є окказіоналізмами, тобто вигаданими автором імена з метою більш яскравої характеристики та вираження власного позитивного чи негативного ставлення до персонажів твору. Відомо, що з XVII століття в Англії існує антропонімічна мода при хрещенні давати дітям як особові імена такі поширені прізвища, як *Wotton*, *Pickering*, *Sidney*, *Rodney* [6]. Обираючи іменування своїм персонажам, автор художнього твору, користуючись значною свободою, все ж підпорядковується закономірностям національної АС. Цікаві приклади “імен, що говорять”, імен-епіграм містить роман У. Теккерея “Ярмарок марносластва” [23]: *Swishtail*, *Makejoy*, *Blatherwick*, *Drinkwater* та ін. У романі власниками адвокатської контори є містер Хіггс (*Higgs*) і містер Болтунігс (*Blatherwick*) (використовуються варіанти передачі імен російською мовою, запропоновані М. А. Дьяконовим) [22]. Для іменування названих персонажів Теккерей використовував узуальне ім'я *Higgs*, а також вигадане автором (окказіональне) ім'я з оцінною основою, “що говорить”, *Blatherwick*, використавши при цьому дієслівний формант *blather* – англ. ‘базікати дурниці’ та субстантивний формант – іменник *wick* – англ. ‘гніт’. Подібна тактика іменування дає можливість автору закодувати в імені явну характеристику персонажа за рядом ознак, а також висловити своє позитивне або негативне ставлення до персонажа. При першому ж знайомстві з персонажем, декодуючи тільки значення імені *Blatherwick*, доходимо висновку про те, що герой не володіє професійними якостями, оскільки адвокатам не властиво говорити багато на абстрактні теми. Формант *wick* дає уявлення про зовнішність персонажа – це худорлявий, високий чоловік. Вартий уваги в цьому випадку і спосіб передачі імені українською мовою. М. А. Дьяконов наводить номінальну основу цього імені і додає формант -ігс для співзвучності обох імен (Хіггс і Болтунігс), зберігаючи при цьому комічний ефект [22]. Двотемний ОА *Swishtail* утворений шляхом складання дієслівної та субстантивної основ: англ. *swish* ‘шмагати різкою’ + *tail* ‘задня частина’. Ім'я належить суворому власнику школи. Сміслові зв'язки компонентів складного імені дають уявлення про його основний педагогічний метод. Звідси і український еквівалент імені – доктор Порка.

4. Висновки

Результати словотвірного аналізу одиниць корпусу дослідження свідчать про можливість виділення двох основних структурних типів ОА за кількістю “тем” (під “темою” розуміємо апелятивну основу імені): однотемних (простих та похідних) та двотемних. Кількісний аналіз основних структурних типів одиниць вказує на перевагу однотемних ОА

над двотемними, що пояснюється структурною простотою та семантико-етимологічною прозорістю однотемних імен. Дослідження словотвірних особливостей англійських ОА виявляє, що найбільш продуктивним є спосіб апелювативного (безафіксного) утворення однотемних непохідних ОА від іменників та прикметників. До англійських ОА, утворених від іменників, віднесено імена з диференційною семою “міжособистісні стосунки”, імена, що вказують на соціальний статус та рід діяльності, деякі імена сфери релігії, а також відапелювативні ОА, що походять від назв квітів, рослин, коштовного каміння, весняних та літніх місяців. ОА, внутрішня форма яких містить апелювати на позначення квітів, рослин, коштовного каміння, розглядаються як “доброзичливі”, тому експлікують лише позитивні інтенції учасників надання імені щодо іменованого.

Найпродуктивнішою словотворчою моделлю двотемних ОА є складання двох номінативних основ; меншою продуктивністю характеризуються ОА, утворені складанням прикметника та іменника; найменшою за кількісним критерієм є група складних імен, утворених складанням дієслова та іменника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аскольдов С. А.* Концепт и слово / С. А. Аскольдов // *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология.* — М. : Academia, 1997. — С. 267–279.
2. *Беліцька Є. М.* Конотонімізація онімів як лексико-семантичний процес : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.15 / Є. М. Беліцька. — Донецьк, 2000. — 185 с.
3. *Болотов В. И.* К вопросу о значении имен собственных / И. В. Болотов // *Восточно-славянская ономастика.* — М. : Наука, 1972. — С. 336–346.
4. *Буштян Л. М.* Общеязыковая коннотация собственных имен в художественном произведении / Л. М. Буштян // *Русский язык.* — К., 1982. — Вып. 4. — С. 51–74.
5. *Живоглядов А. А.* Особые случаи перевода смысловых имен собственных (на материале перевода поэмы Н. В. Гоголя «Мертвые души» на английском языке) / А. А. Живоглядов // *Теория и практика перевода.* — К. : Высш. шк., 1982. — Вып. 7. — С. 60–72.
6. *Зайцева К. Б.* Англичане / К. Б. Зайцева // *Системы личных имен у народов мира.* — М. : Наука, 1986. — С. 37–42.
7. *Кам'янець В. М.* Структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. М. Кам'янець. — Львів, 2001. — 18 с.
8. *Мурясов Р. З.* Словообразование и теория номинации / Р. З. Мурясов // *Вопросы языкознания.* — 1989. — № 2. — С. 39–53.

9. *Отин Е. С.* Семантическое и словообразовательное освоение в русском языке имен персонажей западно-европейской литературы (из словаря собственных имен, развивших референтные коннотации) / Е. С. Отин // *Античность XX век: проблемы изучения литературы и языка.* — Донецк : ДонГУ, 1996. — С. 172–186.

10. *Шеремет Л. Г.* Значение и стилистический потенциал английских имен собственных (именования людей) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Л. Г. Шеремет. — Л., 1984. — 198 с.

11. *Dunkling L.* The Guinness Book of Names / L. Dunkling. — Lnd, 1993. — 255 p.

12. *Ehrlich E.* What's in a Name? How Proper Names Became Everyday Words / E. Ehrlich. — N.Y. : Henry Holt and Company, 1999. — 238 p.

13. *Evans C. K.* Common American Given Names of the Twentieth Century: a Preliminary Analysis by Decades / C. K. Evans // *Onoma.* — N.Y., 2003. — Vol. 38. — P. 217–234.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

14. *Рыбакин А. И.* Словарь английских личных имен / А. И. Рыбакин. — М. : Русский язык, 1989. — 221 с.

15. *Butler A.* Butler's Lives of the Saints / A. Butler, H. J. Thurston, D. Attwater. — Christian Classics, 1954. — 1954 p.

16. *Collins English Dictionary and Thesaurus.* — HarperCollins, 2011. — 990 p.

17. *Freedman T.* The Wordsworth Dictionary of First Names / T. Freedman, I. Maclead. — Herefordshire : Wordsworth Editions LTD, 1997. — 254 p.

18. *Hanks P.* A Dictionary of First Names / P. Hanks, F. Hodges. — Oxford, N.Y. : Oxford University Press, 1996. — 444 p.

19. *Macmillan English Dictionary.* — London : Macmillan Publishers Limited, 2002. — 1675 p.

20. *Simpson J.* Oxford English Dictionary. Second edition. Twenty volumes / J. Simpson, F. Weiner. — Clarendon Press, 1989. — 21789 p.

21. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged.* — Chicago : A Merriam-Webster, 1993. — 3136 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

22. *Теккерей У.* Ярмарка тщеславия / У. Теккерей ; [перев. М. А. Дьяконов]. — М. : Эскмо, 2010. — 928 с.

23. *Thackeray W.* Vanity Fair / W. Thackeray. — Oxford : University Press, 1994. — 768 p.

Надійшла до редакції 04.03.13

© 2013 О. В. Харченко
(м. Київ)

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ “ГРОШІ” В АМЕРИКАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ КОМІЧНОГО

ХАРЧЕНКО О. В. СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ “ГРОШІ” В АМЕРИКАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ КОМІЧНОГО

Стаття фокусує свою увагу на лінгвостилістичних особливостях американського дискурсу комічного. Проведене дослідження виявляє ряд стилістичних засобів комічного, що пов'язані з концептом ‘гроші’. В американських комедійних фільмах, літературі та поезії, частотно зустрічаються такі комічні ситуації та сценарії як ‘гроші розмовляють’, ‘жорстка торгівля’, ‘комічно малий хабар’, ‘громадський бартер’, ‘якби я був багатим’. Кодифікація назв американських різновидів класичних стилістичних фігур дискурсу комічного та їх знижений характер є цікавим лінгвостилістичним явищем американського комунікативного простору.

ХАРЧЕНКО О. В. СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА “ДЕНЬГИ” В АМЕРИКАНСКОМ ДИСКУРСЕ КОМИЧЕСКОГО

Статья фокусирует своё внимание на лингвостилистических особенностях американского дискурса комического. Проведённое исследование выявляет ряд стилистических средств, которые связаны с концептом ‘деньги’. В американских комедийных фильмах, литературе и поэзии частотно встречаются такие комические ситуации и сценарии как ‘деньги разговаривают’, ‘жесткая торговля’, ‘комически малая взятка’, ‘неожиданный бартер’, ‘если бы я был богачом’. Кодификация названий американских разновидностей классических стилистических фигур дискурса комического и их сниженный характер – интересное лингвостилистическое явление американского коммуникативного пространства.

KHARCHENKO O. V. STYLISTIC DEVICES OF THE CONCEPT “MONEY” VERBALIZATION IN AMERICAN COMIC DISCOURSE

The article focuses on the research of lingo-stylistic peculiarities of American comic discourse, which is defined as a text with specific and extra linguistic stock of realization of inner laughing intention, unrolled in the dynamic social situation of laughing, joy and playful communication. The conducted research reveals a number of comic stylistic means connected with such concept as ‘Money’. Such comic situations or scenarios as ‘Money talks’, ‘Haggle Baggle’, ‘Comically Small Bribe’, ‘Pro Bono Barter’, ‘If I were a rich man’ are used quite frequently in American literature, poesy and comedy films. They are typically based on such stylistic figures as anantapodaton and paraprosookian, the cognitive pattern of distinction and the mechanism of associative provocation. More often such human emotion as greediness is mock. The codification of the names of the variants of the classic stylistic figures, utilized in the comic discourse, and their metaphoric, not classic, and pejorative character, is an interesting phenomenon of the American communicative space.

Ключові слова: американський дискурс комічного, каламбур, клаймакс, обмовка за Фройдом, анантаподатон, асоціативний механізм, оксюморон тощо.

Актуальність статті визначена необхідністю ідентифікації лінгвостилістичних механізмів комічного сучасного американського гумору. Об'єктом дослідження виступає сучасний американський дискурс комічного. Матеріалом для аналізу слугували фрагменти дискурсу комічного з декількох художніх творів та кінокомедій США. Предметом дослідження є клішовані стилістичні засоби, що пов'язані з концептом ‘гроші’. Мета статті – виявлення та загальна характеристика ряду стилістичних засобів, що призводять до комічного ефекту, і що відображають комічні ситуації, спричинені операціями з грошима. Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Аналіз сучасного американського дискурсу комічного та комплексу проблем пов'язаних з ним. Постановка завдання. Ідентифікація та аналіз клішованих стилістичних засобів, які

залучаються у комплексних трансформаціях переключення серйозної тональності на комічну, при актуалізації концепту “гроші”. Аналіз останніх досліджень і публікацій базується на роботах В. И. Карасика [2, с. 10–120], В. О. Самохіної [4, с. 7–220], В. Я. Проппа [6, с. 15–155], М. Л. Макарова [5, с. 15–155], М. М. Бахтіна [1, с. 20–125], які найбільш адекватно та глибоко дослідили проблеми аналізу дискурсу в цілому, та гумористичного дискурсу зокрема. Наукові результати. У статті дається визначення та аналіз ряду стилістичних засобів американського гумору, проведено уточнення понять теоретичного аналізу дискурсу комічного.

Спираючись на роботи В. И. Карасика та В. О. Самохіної, що ґрунтовно висвітлили таке лінгвістичне явище як гумористичний дискурс, ми визначаємо дискурс комічного як комунікативне послання, яке динамічно розгортається в ситуації сміхової та ігрової комунікації, визначається стратегією розваги і висміювання (інколи маніпулювання й ідентифікації), яке відбувається в певних когнітивних рамках, що характеризуються несподіваною зміною когнітивних патернів, залученням асоціативних механізмів; має певний лінгвальний та екстралінгвальний інвентар реалізації механізмів рефреймінгу змісту та реалізації глибинних інтенцій сміху, зниження, профанації, гри, можливої агресії чи лібідо. Дискурс комічного включає динамічний процес як когнітивного так і комунікативного плану, ситуацію, психологічний та екстралінгвальний контекст, пресупозицію комунікантів, а також результат мовленнєвої діяльності – сміх чи гедонічний ефект. За характером комунікації дискурс комічного включає три головні різновиди: гумористичний дискурс, сатиричний дискурс, іронічний дискурс [8, с. 199–200].

Уточнюючи поняття “концепт” ми приєднуємося до таких лінгвістів, як В. В. Красних [3, с. 45–50], О. С. Кубрякова [4, с. 5–10] та інших, які вважають, що “концепт”, як оперативна змістова одиниця пам’яті, містить інформацію логіко-аналітичного, вербального та асоціативного плану. Очевидно, ця інформація зберігається, у вигляді концептів та пропозицій (терміни когнітивної лінгвістики) в зонах пам’яті лівої півкулі, а щодо образно-візуальної інформації, то вона зберігається у вигляді фрейм-структур (термін когнітивної лінгвістики), гештальтів та візуально-просторових матриць у зонах пам’яті правої півкулі. Таким чином, ми визначаємо термін “концепт” як поліструктурну змістову одиницю пам’яті, когнітивну одиницю ментального лексикону з усією сукупністю валентних зв’язків на понятійному, вербальному, асоціативному та факультативному ціннісно-оцінному рівнях, яка співвіднесена з певними денотатами, декларативними та емпіричними знаннями.

Концепт “гроші” на понятійному рівні ми визначаємо як специфічний товар, що є універсальним мірилом вартості інших послуг та товарів, засобом накопичення,

обігу і платежу.

Коли адресант у певній ситуації, шляхом застосування ряду комунікативних тактик, а саме тактики брехні, тактики двозначності, тактики маніпулювання, тощо, намагається вплинути вербально на адресата та отримати перевагу при обговоренні фінансової операції, у адресанта актуалізується когнітивний патерн евристичного впливу (*heuristic bias*), що проявляється у зміні когнітивних рамок сприйняття дійсності, зміні вербальної поведінки (мовлення) та соціальної поведінки (*біхейвіорем*), які можуть стати алогічними, інколи асоціальними, що часто призводить до перетворення стандартної фінансової операції у комічну, при цьому реалізується глибинна інтенція пейоризації, через висміювання такої людської вади як жадібність.

Актуалізація евристичного когнітивного патерну (*heuristic bias*), під впливом такої емоції як жадібність часто призводить до комічних ситуацій, комічного мовлення, що періодично відображається як в американських художніх творах так і у комедійних фільмах. Звісно, що такого роду дискурс комічного обертається в першу чергу навколо концепту ‘гроші’, оскільки, якби не було б певної фінансової операції то не було б і дискурсу комічного.

У цій статті ми зробимо спробу зосередити свою увагу на виявленні та аналізі деяких стилістичних засобів комічного (звісно їх кількість значно більша), притаманних американському дискурсу комічного, які частотно використовується для створення комічного ефекту і пов’язані з американською фінансовою культурою та концептом “гроші”.

Comically Small Bribe ‘**Комічно малий хабар**’ – комічна ситуація або сценарій, що вербалізується через сценарій або макропропозицію сценарію (початок торгів – пропозиції аргументації – кінець торгів), що складається із ряду пропозицій, якими обмінюються адресант та адресат, під час діалогічної інтеракції, при цьому наприкінці діалогічної інтеракції, адресант пропонує неочікувано малий хабар, а адресат несподівано погоджується його прийняти, або з образою відмовляється. Фактично, у вербалізованому вигляді, комічна ситуація *Comically Small Bribe*, в якості стилістичного механізму комічного, містить фігуру ‘анантоподатон’ (прийом використання несподівано-вірогідної чи алогічної відповіді або коментаря, переважно комічної тональності, на логічно обгрунтоване запитання чи твердження серйозної тональності під час діалогічної інтеракції), а на змістовому рівні, комічна ситуація *Comically Small Bribe* обертається навколо концепту ‘ГРОШІ’.

У ситуативній комедії “*Boy Meets World*” (1993-2000, режисера Майкла Джакобса) є

епізод де малий панк просить у Боба хабар, а той замість двадцяти доларів пропонує лише ... сім:

*“Punk child: I've got nothing to say to you... but Andrew Jackson on the other hand ...
Bob: Jackson, huh? ... [opens wallet] He's not in, do you have anything you'd like to tell Abe Lincoln and the Washington”* [10].

Комічний ефект діалогу викликає комічна ситуація *Comically Small Bribe*, стилістична фігура ‘анантаподатон’, яка посилюється антономазією (стилістичною фігурою оцінної експресії, що побудована на застосуванні власного ім’я замість загального, або заміною власної назви описовим зворотом), оскільки 20 доларів називається ім’ям президента, зображеним на купюрі – Ендрю Джексоном, 5 доларів – Авраамом Лінкольном, 1 долар – Джорджем Вашингтоном.

У анімаційній сімейній ситуативній комедії “Dinosaurs” (1991–1994, режисера Майкла Джакобса) є фрагмент де батько сімейства Еарл Сінклер намагається дати хабара поліцейському, який затримав Сінклера на машині:

“Earl Sinclair : Surely we can talk about this. After all, this is kind of a coincidence.

Officer Bettelheim: A coincidence? How? Earl Sinclair: Well, that ticket has my name on it, and I do believe this crisp one dollar bill has your name on it. Wouldn't you call that a coincidence? Officer Bettelheim: No, I would call that a cheap attempt at bribery. Earl Sinclair: What if it was a five? What. Oh come on, you're not giving me another ticket.

Officer Bettelheim: Section 9, paragraph 4, setting a bad moral example [11].

Комізм діалогу спричинює комічна ситуація *Comically Small Bribe*, що актуалізує стилістичну фігуру анантаподатон, оскільки Еарл Сінклер пропонує всього один долар за своє порушення, а потім ‘розщедрився’ аж на п’ять. Поліцейський відмовляється від хабара, педантично указуючи на пункт порушення, згідно із законами штату. Посилюється комічний ефект ‘алюзією’ на Сінклера Левіса (відомого американського сатирика, який у романі “Бєббіт” зобразив обмеженого, але дуже практичного провінціального американського бізнесмена, теж батька сімейства) та ‘алюзією’ на Бруно Бєтлєхейма (відомого американського психоаналітика, послідовника Зігмунда Фроїда).

“Pro Bono” Barter ‘Громадський бартер’ – комічна ситуація або сценарій, який полягає у тому, що під час діалогічної інтеракції, професійна людина (часто адвокат) замість грошового гонорару за виконану роботу несподівано отримує пропозицію, взяти якісь товари, як-то рибу, фрукти, овочі, промислові товари. У вербалізованому вигляді, комізм сценарію *“Pro Bono” Barter* викликає стилістична фігура ‘анантаподатон’, а сам сценарій обертається на рівні змісту навколо концепту “ГРОШІ”. Серед юристів США

термін *Pro bono* означає юридичну практику на громадських засадах, тобто 50 годин безкоштовної роботи заради малозабезпечених американців.

У комп'ютерній грі "The Simpsons Hit & Run" (Дж. Портер, компанія Radical Entertainment), розробленій на основі ситуативної комедії *The Simpsons*, один з головних героїв Гомер просить водія машини підвезти його, а замість стандартної грошової оплати пропонує водію ... зробити масаж. Homer: "Will you come and get me? I'll pay you in back rubs!" [16].

Комічний ефект цього фрагменту дискурсу спричинюється саме сценарієм "*Pro Bono*" *Barter*", стилістичною фігурою 'анантаподатон', когнітивним патерном чіткого контрасту й асоціативним механізмом провокації.

У романтичній кінокомедії "Doc Hollywood" (1991, режисера Майкла Кетон Джонса), головний герой – доктор Бенджамін Стоун, що отримав запрошення на роботу пластичним хірургом в Голівуд, застрягнув випадково у невеличкому південному містечку, де за свою медичну допомогу несподівано отримує не гроші, а поросся В свою чергу, віддавши машину в ремонт, він пропонує автомеханіку замість грошей те саме поросся: "Dr. Benjamin Stone: You want to trade, the pig for the part? Melvin the Mechanic: If you can part with the pig. Dr. Benjamin Stone: Good" [13]. На фоні комічної ситуації "*Pro Bono*" *Barter*" (бартер пороссям, замість грошей), комізм діалогу викликає стилістичний засіб 'анантаподатон', який посилюється фігурою контрасту 'хіазм' (*pig for the part ... part with the pig*), де омонім *part* застосовується у двох значеннях ('доля у грошах' та 'розставатися'), алітерацією (*pig ... part ... part ... pig*), виявляючи глибинні інтенції гри та вирішення фінансової проблеми. На когнітивному рівні спостерігаємо залучення патерну чіткого контрасту та механізм асоціативної вивідності.

***Money talks* 'Гроші розмовляють'** – комічна ситуація або сценарій американського дискурсу комічного, який полягає у тому, що, порушуючи норми ввічливості та інколи навіть закони штату, адресант завдяки великим грошам виходить сухим з води. При цьому висміюється аморальність не лише адресанта, але й адресата. На нашу думку, комізм ситуації '*Money talks*' викликає стилістична фігура 'анантаподатон', а сама ситуація обертається на рівні змісту навколо концепту "ГРОШІ".

Розглянемо американський жарт "Business is business":

"A crusty old man walks into a bank and says to the teller, "I want to open a f**kin' checking account". The astonished woman replies, I beg your pardon, sir. I must have misunderstood you. What did you say? "Listen up, damn it. I said I want to open a f**kin' checking account now!" "I'm very sorry sir, but that kind of language is not tolerated in this

*bank”. The teller leaves the window and goes over to the bank manager to inform him of her situation. The manager agrees that the teller does not have to listen to that foul language and that guy really needs some teliing-off. They both return to the window and the manager asks the old geezer, “Sir, what seems to be the problem here?” “There is no f**kin problem,” the man says. I’ve just won \$200 million bucks in the damn f**kin lottery and I want to put my f**kin money in this f**kin bank”. “Oh ... I see,” says the manager, “and is this f**kin bitch giving you a hard time, SIR ???” [9].*

Комізм діалогу викликає комічна ситуація ‘*Money talks*’, що актуалізує такі стилістичні засоби як ‘анантаподатон’ та стилістична фігура ‘бафос’ (різновид соціолінгвістичного дисонансу, коли ввічлива лексика несподівано переривається лайливою). Посилюється комізм фігурою повтору ‘діакоп’ (вульгарна лексема *f**kin* застосовується 7 разів, *damn* – 2 рази). ‘Анантаподатон’ проявляється у тому, що ввічлива співробітниця банку наприкінці жарту перетворюється у *f**kin bitch*, а брутально вульгарний старий чоловік стає *Sir*. На когнітивному рівні спостерігаємо залучення патерну чіткого контрасту та механізм асоціативної провокації.

Прецедентною в американському комунікативному просторі став діалог із комп’ютерної гри в карти “*Yu-Gi-Oh. The Abridged Series*”:

“Yu gi: Did you just summon a lot of monsters all at once. Kaiba: Yeah, so? Yu gi: You can't do that, it's against the rules. Kaiba: Screw the Rules, I Have Money!” [15].

Порушуючи правила гри, Каїба (персонаж комп’ютерної гри), вигукує, що у нього є гроші і йому начхати на правила. Комічний ефект діалогу викликає сценарій *Money talks*, стилістична фігура ‘анантаподатон’. Інтенсифікатором комічного виступає ‘градація’ (нагнітання емоційної напруги), що передається знаком оклику та фігурою ‘бафос’ (перехід з ввічливої лексики на вульгарну *Screw the Rules*). На когнітивному рівні маємо актуалізацію патерну чіткого контрасту та механізм асоціативної провокації.

Haggle-Baggle ‘**Жорстка торгівля**’ – комічна ситуація або сценарій американського дискурсу комічного, коли рід час діалогічної інтеракції, активна торгівля двох комунікантів, призводить до несподіваних результатів, і все ж таки відбувається. Під час торгівлі, імпліцитно, висміюється така людська вада як жадібність. На нашу думку, у вербалізованому вигляді, комізм ситуації *Haggle-Baggle*, що обертається навколо концепту “ГРОШІ” переважно викликає стилістична фігура ‘анантаподатон’.

У пригодницькому фільмі “*The Mummy*” (1999, режисера Стівена Соммерса) зустрічаємо два трагікомічних фрагмента дискурсу де застосовується вищеназвана комічна ситуація. В обох випадках доля американця Ріка залежить від красуні Евелін, яка, у першому випадку викупає його із в’язниці, торгуючись з начальником буцегарні

Г.Хассаном, а у другому випадку вона пропонує тюремщику 25% прибутку від продажу артефактів єгипетської Хамунаптри, зупиняючи страту Ріка через повішення:

(1) “*Evelyn: I will give you one hundred pounds to save this man's life. Warden Gad Hassan: Madame, I would pay one hundred pounds just to see him hang. Evelyn: Two! Two hundred pounds! Warden Gad Hassan: Proceed. Evelyn: Three hundred pounds! Five hundred pounds! Warden Gad Hassan: [looks at her] And what else? [puts his hand on her thigh] Warden Gad Hassan: I'm a very lonely man*” [17].

Комізм діалогу викликає комічна ситуація *Haggle-Baggle*, стилістична фігура ‘анантаподатон’, імпліцитний натяк на те, що у Єгипті початку ХХ сторіччя закон – це те саме що й базар та ‘іннуедо’ сексуального плану. Посилюється комізм ‘градацією’ (фігурою емоційного впливу) та фігурою повтору ‘діакоп’ (замість лексичної одиниці *law, hundred pounds* застосовується 5 разів).

(2) “*Evelyn: If you spare his life, I'll give you ten percent.*

Jailer: Fifty percent. Evelyn: Twenty. Jailer: Forty. Evelyn: Thirty.

*Jailer: *With finality* Twenty five. Evelyn: *Triumphantly* Ah! Deal!*

*Jailer: *Realizing his mistake* Dammit ... Cut him down! [17].*

У цьому діалозі, що відбувається під час повішення Ріка, радість тюремщика з приводу чудової бізнес-угоди (стилістична фігура ‘градація’ – Ah! Deal!) вступає у різкий контраст з процедурою позбавлення життя Ріка. Одночасно робиться імпліцитний натяк на те, що життя людини коштує декілька відсотків бізнес угоди. Комізм кінцівки діалогу викликає стилістична фігура ‘бафос’ (несподіваний перехід з ввічливої на вульгарну лексику *Dammit*).

У пригодницькому фільмі “*Pirates of the Caribbean: The Curse of the Black Pearl*” (2003, режисера Гора Вербинського) є діалог, де два капітани піратських шхун торгуються з приводу здобичі, у разі повернення “Чорної перлини”: “*Barbossa: I want 50 per cent of ye plunder. Jack Sparrow: 15. Barbossa: 40. Jack Sparrow: 25. Barbossa: [considering] Jack Sparrow: And I'll buy you the hat. A really BIG one... Commodore*” [18].

Комізм діалогу викликає сценарій *Haggle-baggle*, стилістична фігура ‘анантаподатон’, що проявляється у несподіваній кінцівці діалогу – окрім грошей Джек Горобець обіцяє Командору купити велику шляпу, тим самим робиться імпліцитний натяк, на те, що Командор – велике та гордовите чванько. Командор звісно погоджується. Посилюється комізм стилістичною фігурою ‘градацією’ (A really BIG one).

If I were a rich man ‘Якби я був багатієм’ – комічна ситуація або сценарій американського дискурсу комічного, що актуалізує переважно стилістичні фігури

‘анантаподатон’ або ‘парапросдокіан’ (несподівана, часто алогічна кінцівка монологу), який полягає у тому, що один з комунікантів, розмірковуючи над можливістю отримання великих грошей, висловлює несподівані фантазії, тим самим актуалізуючи переключення з логічної інференції на абсурдну чи неочікувано вірогідну інференцію.

У кінокомедії “Office Space” (1999, режисера Майка Джаджа) два програміста розмірковують над можливістю розбагатіти наступним чином:

“Peter Gibbons: What would you do if you had a million dollars?”

Lawrence: I'll tell you what I'd do, man: two chicks..., man.

Lawrence: Well, what about you now? What would you do?

Peter Gibbons: Nothing” [12].

Комічний ефект діалогу викликає сценарій *If I were a rich man*, стилістична фігура ‘анантаподатон’, Замість логічно прогнозованого варіанту відповіді від високоінтелектуального програміста (розвиток бізнесу, прибуткові інвестиції, нерухомість тощо), комунікант хоче ... зустрічатися з двома дівчатами, виявляючи тим самим глибинну інтенцію лібідо, другий комунікант виявляється ... взагалі нічого не хоче, що є теж неочікуваним (стилістична фігура ‘анантаподатон’). Посилюється комізм тавтологією (*What would you do ... what about you now? What would you do?*). На когнітивному рівні у цьому діалозі спостерігається залучення механізму асоціативної провокації та когнітивного патерну чіткого контрасту.

У пісні “If I Had a Million Dollars” рок групи “Barenaked Ladies” (1996) є наступні рядки: *“If I had a million dollars... Well I'd buy you an exotic pet. Yep, like a llama, or an emu...”* [14]. У цьому фрагменті дискурсу використовується комічна ситуація *If I were a rich man*, стилістична фігура ‘парапросдокіан’. Замість стандартного набору “американської мрії” (великий власний будинок, щаслива сім'я, великий банківський рахунок), комунікант висловлює несподіване побажання отримати екзотичну тварину ламу та не менш екзотичного птаха Ему, що є проявом переключення з логічної на неочікувано вірогідну інференцію, актуалізацією механізму асоціативної провокації та когнітивного патерну чіткого контрасту.

Висновки. З початку XXI століття розпочався процес номінації та кодифікації термінології американських клішованих комічних ситуацій та стилістичних засобів, які частотно використовуються в американському дискурсі комічного. Більшість комічних ситуацій, що пов'язані із концептом “ГРОШІ”, які нам вдалося виявити у процесі дослідження у комунікативному просторі США, а саме *Comically Small Bribe, Money talks, Haggle-Baggle, If I were a rich man*, виявляють та висміюють таку емоцію комунікантів як ‘жадібність’, у вербалізованому плані містять такі є стилістичні фігури як анантаподатон і

парапродокіан, мають не класичні (латинські, грецькі або французькі), а експресивні публіцистично знижені назви, що містять традиційні метафори (*Money talks*), сленгову римовану назву (*Haggle-Baggle*), розмовно-побутові назви (*If I were a rich man*, *Comically Small Bribe*) та свідчать про тенденцію метафоризації та пейоризації термінології американської лінгвостилістики комічного. Лише один стилістичний засіб комічного, виявлений нами у цій статті, має частково латинську назву (*Pro Bono Barter*), що фактично є оксюмором (*Pro Bono*- громадський та безкоштовний, *Barter* – обмін товарами, послугами тощо). Перспективами аналізу є подальше виявлення, класифікація та аналіз, суто американських лінгвостилістичних засобів створення комічного ефекту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бахтин М. М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. — М. : Мысль, 1979. — 280 с.
2. *Карасик В. И.* Язык социального статуса / В. И. Карасик. — М. : Гносиз, 2002. — 389 с.
3. *Красных В. В.* «Свой» среди «чужих»: миф или реальность / В. В. Красных. — М. : Гносиз, 2003. — 375 с.
4. *Кубрякова Е. С.* Память и ее роль в исследовании речевой деятельности / Е. С. Кубрякова // Текст в коммуникации. — М., 1991. — С. 4–21.
5. *Макаров М. Л.* Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. — М. : ИТДГК Гносиз, 2003. — 280 с.
6. *Пропп В. Я.* Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне) / В. Я. Пропп. — М. : Лабиринт, 1999. — 288 с.
7. *Самохина В. А.* Современная англоязычная шутка : [монография] / В. А. Самохина. — Харьков : Харьков. национ. ун-т им. В. И. Каразина, 2008. — 355 с.
8. *Харченко О. В.* Американський дискурс комічного (на матеріалі комедійних фільмів, художніх та публіцистичних творів ХХ й ХХІ сторіч) : [монографія] / О. В. Харченко. — К. : Сталь, 2010. — 355 с.
9. *Cyrus A. V.* Money Talks. Business is Business : Joke [Електронний ресурс] / А. В. Cyrus. — 2012. — Режим доступу : <http://www.fropki.com/money-talks-vt40782.html>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Jacobs Michael.* Boy Meets World : Sitcom [Електронний ресурс] / Michael Jacobs. — Walt Disney, ABC, 1993. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/>

watch?v=91JalkDpwaE.

11. *Jacobs Michael*. Dinosaurus episode "License to Parent": Family Sitcom [Електронний ресурс] / Michael Jacobs. — Walt Disney, ABC 1994. — Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=f-VVu4xPChI>.

12. *Judge Mike*. Office Space : Comedy Film [Електронний ресурс] / Mike Judge. — 20thCentury Fox, 1999. — 89Мн. — Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=_IwzZYRejZQ.

13. *Michael Caton-Jones*. Doc Hollywood : Romantic Comedy [Електронний ресурс] / Caton-Jones Michael. — Warner Bros, 1991. — 104 Мн. — Режим доступу: [http://www.youtube.com/watch?v=KZEJryQns24\(1.10.2012\)-Doc Hollywood](http://www.youtube.com/watch?v=KZEJryQns24(1.10.2012)-Doc+Hollywood).

14. *Page Steven*. If I had\$100000 : Song [Електронний ресурс] / Steven Page. — 1996. — Режим доступу: <http://www.lyrics007.com/Barenaked%20Ladies%20Lyrics/If%20I%20Had%20A%20Million%20Dollars%20Lyrics.html>.

15. *Peckham Aaron*. Screw the rules I have money : Dictionary [Електронний ресурс] / Aaron Peckham. — 2012. — Режим доступу: <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Screw%20the%20Rules%2C%20I%20Have%20Money!>.

16. *Porter Jason*. The Simpsons Hit&Run : Computer Game [Електронний ресурс] / Jason Porter. — Radical Entertainment, 2003. — Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=Q7j_dnxIGII.

17. *Sommers Stephen*. The Mummy : Historical Adventure Film [Електронний ресурс] / Stephen Sommers. — Universal Pictures, 1999. — 125Мн. — Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=4pEuRa2D8x4>.

18. *Verbinsky Gore*. The Pirates of the Caribbean: the Curse of the Black Pearl : Adventure Fantasy Film [Електронний ресурс] / Gore Verbinsky. — Walt Disney Pictures, 2003. — 135Мн. — Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=0Z1XpfbuZOA>.

Надійшла до редакції 05.11.12

© 2013 В. А. Хохлова
(г. Донецьк)

ОСОБЕННОСТИ ОБЪЕКТИВАЦИИ КОНЦЕПТОСФЕРЫ “МАТЕРИАЛЬНЫЙ МИР ЧЕЛОВЕК” СРЕДСТВАМИ АНГЛИЙСКОЙ ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

ХОХЛОВА В. О. ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ "МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ" ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ ТОПОНІМІЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті представлено аналіз особливостей відображення концептуальної картини світу в англійських фразеологічних одиницях з топонімічним компонентом, який свідчить про те, що концептуалізації піддається перш за все такий сегмент об'єктивної дійсності англійської лінгвокультури як “Матеріальний Світ Людини”. Топоніми у складі фразеологічних одиниць виступають носіями та трансляторами соціо-історичних фактів, духовної та матеріальної культур, національного менталітету певного етносу, в силу того, що вони конденсують весь своєрідний комплекс культури і психологію даного народу, неповторний спосіб його образного мислення.

ХОХЛОВА В. А. ОСОБЕННОСТИ ОБЪЕКТИВИЗАЦИИ КОНЦЕПТОСФЕРЫ “МАТЕРИАЛЬНЫЙ МИР ЧЕЛОВЕКА” СРЕДСТВАМИ АНГЛИЙСКОЙ ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

В статье представлен анализ особенностей отражения концептуальной картины мира в английских фразеологических единицах с топонимическим компонентом, который свидетельствует о том, что концептуализации прежде всего подвергается такой сегмент объективной действительности английской лингвокультуры как “Материальный Мир Человека”. Топонимы в составе фразеологических единиц являются носителями и трансляторами социо-исторических фактов, духовной и материальной культуры, национального менталитета определенного этноса, в силу того, что они конденсируют весь своеобразный комплекс культуры и психологию данного народа, неповторимый способ его образного мышления.

KHOKHLOVA V. A. PECULIARITIES OF CONCEPTUAL SPHERE "MATERIAL WORLD OF A PERSON" OBJECTIFICATION BY MEANS OF THE ENGLISH TOPONYMIC PHRASEOLOGY

The paper presents the analysis of the characteristic features of the conceptual model of the world reflection in English phraseological units with a toponymic component, which suggests that first of all such an important segment of the objective reality as the conceptual sphere "Material World of Man" can undergo conceptualization.

Conceptual model of the world consists of a complex of ideas and views on the reality based on individual and collective experience of a particular ethnic group. Phraseological units with a toponymic component representing this conceptual model are remarkable for strongly pronounced ethnic qualities due to national and cultural peculiarities of the historical past, national reception, as well as the mentality of the English people. They have the ability to display the cultural identity of the British people considered as the ground of its mentality.

Toponymic components within the phraseological units are treated not only as bearers of subject-logical meaning but also as translators of socio-historical facts, spiritual and material culture, national mentality of a particular ethnic group, because they condense the unique culture complex and the psychology of a nation, the unique way of its creative thinking.

Ключевые слова: топонимическая фразеология, топонимический компонент, концептуализация, концептосфера, макроконцепт, микроконцепт.

1. Вводные замечания

Концептуальная картина окружающего мира у носителей определенного языка создается из целого комплекса представлений и взглядов на действительность на основе индивидуально и коллективно накопленного опыта той или иной лингвокультуры [3, с. 65]. Одним из наиболее наглядных средств экспрессивно-оценочного, относительно устойчивого представления человека о внешнем мире, посредством которого вербализуются элементы материальной культуры народа являются фразеологические единицы (далее ФЕ), объединенные каким-либо однотипным компонентом, являющимся смысловым центром ФЕ и формирующим культурно-маркированные фразеологические

образы [5, с. 62]. Такими однотипными компонентами в составе ФЕ могут быть имена собственные (онимы), среди которых топонимы, как один из видов ономастических единиц, отражают, хранят, передают культуру того или иного языкового сообщества [6, с. 57]. Топонимы являются наиболее ярко выраженными носителями национально-культурной семантики, поскольку именно им, как наименованиям различных географических названий, принадлежит главная роль в процессе осмысления человеком его жизненного пространства. В составе ФЕ, с помощью которых концептуализируется реальный материальный мир английского лингвосообщества, топонимы выступают своеобразными языковыми памятниками разных этапов социо-исторического развития Великобритании, т.е. обладают “общей языковой историей и, в то же время, отдельной историко-культурной биографией, которые по мере исторического развития обрастают ценностными смыслами” [4, с. 6]. Все вышесказанное обуславливает важность изучения фразеологических единиц с топонимическим компонентом (далее ФЕТК) с целью выявления тех фрагментов материального мира английской лингвокультуры, которые концептуализируются средствами топонимической фразеологии. Так, например:

ФЕТК *London is a roost for every bird* ‘Лондон – это насест для любой птицы’ передает информацию о том, что человек любой национальности, религии и взглядов может найти себе место в Лондоне. В ‘разноцветном’ Лондоне проживают 14 млн. жителей со всего света. На улицах этого мирового мегаполиса можно встретить людей из Африки, Азии, Америки, Австралии;

ФЕТК *all countries stand in need of Britain and Britain of none* ‘все страны находятся в зависимости от Великобритании, а Великобритания ни от кого не зависит’ свидетельствует о доминирующем положении бывшей Британской империи на экономической и политической арене мира в определенный период ее исторического развития;

ФЕТК *to send somebody to Coventry* ‘бойкотировать кого-либо, прекратить общение с кем-либо, игнорировать’ восходит к книге первого министра короля Эдварда Хайда, графа Кларендона “История великой революции и гражданских войн 1642–1651 в Англии” в которой содержится информация о том, что в г. Ковентри находилась тюрьма, где содержались ссыльные роялисты, часто устраивавшие бунты [9, с. 13].

ФЕТК, будучи национально-маркированными единицами, являются средством номинации различных объектов и явлений реального мира, демонстрируя тем самым принцип антропоморфного мировосприятия, соизмерения окружающей действительности с образом самого человека [7, с. 44]. Отражая концептуальную картину мира через определенные концептуальные фрагменты, ФЕТК создают своеобразную “мозаику”,

внутри которой концептосфера “материальный мир человек” является одной из самых значимых в концептуальной картине мира носителей английского языка [2, с. 21]. Концептосфера “материальный мир человек”, будучи весьма сложной системой вербализованных концептов, относится к категории фундаментальных концептов когнитивно-культурологической фразеологии, и выражает чувственно-образные доминанты любой этноязыковой картины мира, а также наиболее важные жизнесмыслы, сформированные тем или иным социокультурным сообществом [1, с. 58; 5, с. 7].

Все вышесказанное обуславливает **актуальность** изучения топонимической фразеологии как средства особого видения мира и отражения английской национальной ментальности.

Объектом рассмотрения в данной работе являются топонимические фразеологизмы как особый класс антропокультурных образований.

Предметом исследования является определение особенностей вербализации концептосферы “материальный мир человека” через национально-культурную семантику, заложенную в английских ФЕТК.

Целью статьи является выявление особенностей объективации концептосферы “материальный мир человека ” средствами английской топонимической фразеологии.

Материалом исследования послужили 256 ФЕТК английского языка, отобранные из авторитетных фразеологических, толковых, лингвострановедческих, этимологических и энциклопедических словарей английского языка [13–19].

2. Основные положения

Изучение особенностей репрезентации такого важного концептуального фрагмента, как “материальный мир человек” во всей совокупности биолого-психологических, эмоциональных, мыслительных, религиозных, социальных факторов, связанных с бытием человека свидетельствует о том, что ФЕТК обладают способностью отображать культурное самосознание английского народа, рассматриваемое как основа его ментальности [12, с. 56].

Анализ материала показывает, что концептосфера “**МАТЕРИАЛЬНЫЙ МИР ЧЕЛОВЕКА**”, вербализованная средствами английской топонимической фразеологии, представлена следующими макроконцептами: 1) здоровье человека, 2) внешний вид человека, 3) профессиональная и социальная деятельность человека, 4) еда, 5) смерть, 6) быт человека, 7) материальное положение человека, 8) система правосудия (см. табл. 1.).

Таблица 1. Репрезентация концептосферы “материальный мир человека” средствами английской топонимической фразеологией

Концептосфера	Макроконцепты	Кол-во ФЕ	% ФЕ	Микроконцепты	Кол-во ФЕ	% ФЕ
Материальный мир человека	1. Здоровье человека	56	21,87	Болезни человека	31	12,11
				Вредные привычки человека	25	9,76
	2. Внешний вид человека	41	16,01	Внешность	23	8,98
				Предметы одежды	18	7,03
	3. Профессиональная и социальная деятельность человека	36	14,06	Профессиональные виды деятельности	21	8,20
				Социальные виды деятельности	15	5,86
	4. Еда	32	12,5	Сладкие блюда	12	4,69
				Рыбные блюда	10	3,9
				Мясные блюда	5	1,96
				Напитки	3	1,17
				Овощи и фрукты	2	0,78
	5. Смерть	27	10,55	Насильственная смерть	16	6,25
				Естественная смерть	11	4,30
	6. Быт человека	23	8,98	Семейный быт	13	5,08
				Развлечения	10	3,9
	7. Материальное положение человека	21	8,21	Бедность	15	5,86
				Богатство	6	2,35
	8. Система правосудия	20	7,82	Законодательство	14	5,47
				Тюремное наказание	6	2,35
	Всего:		256	100%		256

В рамках концептосферы “МАТЕРИАЛЬНЫЙ МИР ЧЕЛОВЕКА”, как следует из таблицы, наиболее репрезентативным является макроконцепт “ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА”, соотносящийся со следующими микроконцептами:

1. “Болезни человека”: (31 ФЕ – 12,11%) среди ФЕ, относящихся к этому микроконцепту, такая болезнь как ‘расстройство желудка’ представлена почти половиной ФЕТК в данном микроконцепте, в составе которых используются различные топонимы, являющиеся географическими названиями азиатских и африканских колоний бывшей Британской империи, характеризовавшиеся экономической отсталостью данных регионов, плохим водоснабжением и абсолютной антисанитарией: *Dehli belly*, *Tunis stomach*, *Rangoon runs*, *Hong Cong dog*, *Tokyo trots*, *Malta dog*, *Cairo crud*, *Bombay oyster*, *Aztec*

twostep, *Bombay crud*, *Adriatic tummy*, *Bechuana tummy*, *Bastra belly*;

Происхождение ФЕТК *Rangoon itch* ‘грибковая половая инфекция’ связано с тем, что в г. Рангун до 1989 г., крупнейшем экономическом центре Мьянмы, бывшей Британской колонии Бирмы, в котором проживали представители разных национальностей (бирманцы, карены, шаны), абсолютно отсутствовала система здравоохранения, что вызывало данное заболевание [11, с. 223];

ФЕТК *Neapolitan flavour* (*Neapolitan bone-ache* (груб., букв.: ‘Неапольская боль в костях’)) ‘сифилис’, является саркастическим названием данного венерического заболевания, которое было впервые обнаружено именно в Неаполе, что можно объяснить тем фактом, что Неаполь – город в Южной Италии, расположенный на берегу Неаполитанского залива Тирренского моря, является важным транспортным узлом, морским портом, куда в свое время приходило огромное количество кораблей из разных стран, включая Великобританию, экипажи которых были заражены сифилисом;

2. “**Вредные привычки человека**”: (25 ФЕ – 9,76%) среди изучаемых ФЕТК можно также выделить те, которые отражают пристрастие человека к употреблению или изготовлению наркотических средств: так в африканских, азиатских странах, странах южной Америки процветал наркобизнес, являясь главным источником их финансового благополучия: *African black* ‘марихуана’; *Arctic explorer* ‘наркоман, употребляющий кокаин’; *Cambodian red* ‘красновато-коричневая марихуана из Камбоджи’; *China white* 1) ‘чистый или почти чистый героин’, 2) ‘фентанил, синтетический наркотический анальгетик’; *Columbian gold* ‘марихуана высокого качества’ (цвета black, red, white соответствуют цвету наркотического средства); *Machu Picchu* ‘крепкая марихуана из Перу’; *Frisco speedball* / *San Francisco bomb* ‘вводимая внутривенно смесь героина, кокаина и ЛСД’; *Gainesville green* ‘разновидность марихуаны из Гейнесвиля, штат Флорида’.

Такие вредные привычки как сквернословие и пристрастие к алкоголю также нашли свое отражение в английских ФЕТК: *to talk Billingsgate* ‘ругаться как базарная торговка’ (*Billingsgate* – название рыбного рынка) – женщины, которые торговали на рыбном рынке в Лондоне, постоянно использовали нецензурную лексику в своей речи; ФЕТК *lit up like Main Street (Broadway)* ‘1. пьян в стельку; 2. ярко освещенный, залитый светом’ восходит к определенному историко-культурному факту – *Main Street* и *Broadway* являются названиями улиц, известных центров индустрии развлечений, которые характеризуются яркой, беззаботной жизнью.

Макроконцепт “ВНЕШНИЙ ВИД ЧЕЛОВЕКА” вербализован группой ФЕТК, которые позволяют описать такие параметры внешности человека, как стрижка, борода,

фигура представителя англоязычного лингвосообщества, его пристрастия в выборе одежды и материала для пошива, который представлен следующими микроконцептами:

1. **“Внешность”**: (23 ФЕ – 8,98%) ФЕТК *Eton crop* ‘женская стрижка под мальчика’ получила распространение в британской культуре по аналогии со стрижкой, которую носили ученики этого престижного частного учебного заведения;

ФЕТК *Newgate frill* ‘бородка отпущенная ниже подбородка’ является отголоском иронического отношения к моде на ношение бороды, характерной для заключенных Ньюгейтской тюрьмы;

ФЕТК *Newgate knocker* прическа в виде ‘пучка волос’ также получила свое название вслед за прической, которую носили заключенные тюрьмы в г. Ньюгейт;

Помимо национально-культурной семантики, данные ФЕТК содержат в себе и оценочные коннотации, которые могут быть отрицательными, указывая на недостатки внешности человека, традиционно ассоциируемые с таким заведением, как тюрьма, либо напротив, положительными на основе параллели с соответствующими традициями, сложившимися на протяжении нескольких веков в привилегированных высших учебных заведениях Оксфорда, Итона и Кэмбриджа.

2. **“Предметы одежды”**: (18 ФЕ – 7,03%) многие ФЕТК, номинирующие этот микроконцепт, возникли в связи с различными предметами одежды, которую носили в высших учебных заведениях Англии, расположенных в разных городах Великобритании: *Cambridge slippers* ‘Кэмбриджские туфли без шнурков с резинкой на подъеме’; *Eton collar* ‘широкий отложной воротник’; *Eton jacket* ‘черный, до пояса, напоминающий фрак пиджак без фальд’.

В семантике ФЕТК этой группы также фиксируется такая особенность национальной культуры Великобритании, как производство высококачественных шерстяных тканей, преимущественно на севере страны, где распространено животноводство: *Oxford mixture* ‘Оксфордский меланж’ – шерстяная ткань темно-серого цвета с узелками; ФЕТК *Scotland cloth* ‘твид’ – шерстяная ткань, изначально получившая свое распространение в Шотландии;

ФЕТК *Tweed jacket* ‘твидовый пиджак’ – название этой ткани, из которой производились такие пиджаки, является результатом ошибки, т. к. правильное слово *tweed* (шотландский вариант английского *twill*) — хлопчатобумажная или шёлковая ткань с диагональным переплетением нитей, идущая обычно на подкладку. При доставке одной партии этой ткани в Лондон в 1826 г. слово было неправильно истолковано, а так как ткань производилась на текстильной фабрике, расположенной на реке Твид, то

предположили, что она так и называется tweed [[http://ru.wikipedia.org/wiki/Твид_\(ткань\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Твид_(ткань))].

ФЕТК, репрезентирующие макроконцепт **“ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА”** характеризуют человека с точки зрения его профессии, принадлежности к определенному социальному классу:

1. **“Название профессий”**: (21 ФЕ – 8,20%) ФЕТК *Harley street* ‘врачи’ (улица в Лондоне, где расположены кабинеты преуспевающих врачей); ФЕТК *Fleet parson* ‘священник, готовый за мзду венчать тайно кого угодно’ (когда-то на улице Fleet находилась тюрьма, при которой служил священник, венчавший всех, кто ему платил); ФЕТК *Downing Street* ‘чиновники’ — улица в Лондоне, на которой расположены здания правительства Великобритании.

2. **“Социальные характеристики человека”**: (15 ФЕ – 5,86%) ФЕТК *Tyburn blossom* ‘вор’ освещает исторический факт, относящийся к 1183-1783 гг., когда всех воров публично казнили на площади в городе Тайберн;

ФЕТК *a Broadway boy* ‘картежник и дамский угодник’ (на улице Бродвей – главной улице Нью-Йорка, расположены конторы крупных торговых фирм и финансовых учреждений, магазины, кино, театры, отели, рестораны, что естественно притягивало к себе людей, ведущих легкий образ жизни). Возникновение подобных ФЕТК обусловлено воздействием таких экстралингвистических факторов, как жесткая стратификация английского общества, что породило преклонение перед обладателями высоких титулов, и наоборот, пренебрежительное отношение к бедным слоям населения.

Макроконцепт “ЕДА” репрезентується цілим рядом ФЕТК, обозначающими различные названия национальных блюд, которые представлены следующими микроконцептами:

1. **“Сладкие блюда”**: (12 ФЕ – 4,69%) ФЕТК *Yorkshire pudding* ‘йоркширский пудинг’ – гарнир из пресного теста, по форме круглый и тонкий, который подают с соусом, картофелем и ростбифом перед основным блюдом. Прежде это блюдо производилось в промышленных городах Йоркшира, в настоящее время оно является неотъемлемой частью британской национальной кухни;

ФЕТК *Lancashire cheese* ‘ланкаширский сыр’ – традиционный твердый английский сыр с уникальным вкусом и зернистой структурой, рецептура которого была стандартизирована в конце 19 века в одноименном графстве Ланкашир;

ФЕТК *Bakewell tart* ‘Бэйквэлский пирог’ – сладкий пирог с клубничным вареньем’. В 1820 году владелица гостиницы White Horse Inn в городке Бэйквэл, графство Дербишир (гостиница существует до сих пор и называется Rutland Arms), поручила повару испечь

пирожные с джемом. Оставив подробный рецепт и ингредиенты, она уехала по своим делам, а повар, не до конца понявший способ приготовления этого блюда, вместо того, чтобы размешать тесто с массой из яиц и миндаля, решил поместить ее сверху, прямо на джем. После выпекания пирожного оказалось, что результат не так уж плох, а одобрительные возгласы посетителей гостиничного ресторана убедили как повара, так и хозяйку выпекать пирожные с джемом именно таким образом. Слой сахарной массы и небольшая сладкая вишенка сверху появились чуть позже, когда Bakewell tart стали производить в больших количествах для продажи в супермаркетах [10, с. 126].

2. **“Рыбные блюда”**: (10 ФЕ – 3,9%) ФЕТК этой группы обозначают названия блюд из рыбы и морепродуктов, которые имеют большой удельный вес в рационе британца занимают блюда из рыбы и морепродуктов, что обусловлено островным положением страны и высокой занятостью населения в мореплавании: *Norfolk capon* «норфолкский каплун» ‘копченая селедка’; *Colchester natives* ‘устрицы’ – г. Колчестер известен своими устрицами;

3. **“Мясные блюда”**: (5 ФЕ – 1,96%) ФЕТК *the flitch of Dunmow* ‘засоленный и копченый мясной бок’ отражает старинный обычай, сохранившийся в городке Данмоу, графство Эссекс, согласно которому каждая супружеская пара, давшая клятвенное заверение, что в течение предыдущего года ни разу не ссорилась и не мечтала о разводе, при выходе из церкви получает копченый свиной окорок;

ФЕТК *Lancashire hotpot* ‘ланкаширский горячий горшочек’ – блюдо из тушёного мяса и овощей, являющееся фирменным блюдом графства Ланкашир, где его часто подают с маринованной краснокочанной капустой или свеклой. Сейчас это блюдо распространено на всей территории Соединённого Королевства.

4. **“Напитки”**: (3 ФЕ – 1,17%) ФЕТК *London gin* ‘лондонский джин’ – джин появился в Англии в 1689 году, когда на английский трон, свергнув своего тестя, взошел Вильгельм III Оранский. Будучи голландцем по происхождению, и оставаясь голландским королем, он испытывал большие неудобства из-за плохого владения английским языком. Для того, чтобы компенсировать этот недостаток и добиться уважения своих новых подданных, король запретил ввоз в страну импортных спиртных напитков с целью создания местной индустрии и поддержки внутренних производителей;

ФЕТК *Scottish whisky* ‘шотландский виски’ – виски, произведённый на территории Шотландии. Будучи «национальным» продуктом, этот виски имеет категорию «названия, законодательно закреплённого географически», и защищён государственными законодательными актами Великобритании, Европейского Союза и Всемирной Торговой Организации. К слову, современное слово «Whisky» произошло от гэльского «uisge

beatha» или «usquebaugh», что означает в переводе ‘вода жизни’. Интересно, что виски изначально рекомендовался как лекарственное средство, качеству которого приписывали сохранение здоровья, продление жизни и прописывали его для облегчения колик в животе, от паралича и даже от оспы.

5. **“Овощи и фрукты”**: (2 ФЕ – 0,78%) ФЕТК *Yorkshire kidney* ‘йоркширская почка’ является шутовым названием картофеля. Англичане так иногда называют картофель за особое пристрастие к нему йоркширцев, а американцы традиционно ассоциируют картофель и блюда из него с ирландцами – как это ни странно, считается, что южноамериканский картофель обратно в Северную Америку в 1719 г. завезли именно ирландские переселенцы;

ФЕТК *Ribston pippin* ‘Рибсто-пепин’ сорт яблок. Сорт выведен в г. Рибстон-Галл (Йоркшир, Англия) из зернышка, привезенного в 1686 или в 1688 г. из г. Руана, исторической столицы Нормандии.

Макроконцепт “СМЕРТЬ” представлен ФЕТК с исключительно негативной оценочной семантикой, в которых актуализируется общественно-историческая практика людей, подытоживается опыт, накопленный английским народом за многовековую историю его существования. Данный макроконцепт представлен ФЕ, которые соотносятся с двумя микроконцептами:

1. **“Насильственная смерть”**: (16 ФЕ – 6,25%) ФЕТК этой группы с одной стороны обозначают характер наказания за совершенное тяжкое преступление – смертной казни, применяемой в Великобритании вплоть до 1969 года: ФЕТК *dance the Tyburn jig* ‘быть повешенным’; *Tyburn tree* ‘виселица’ – г. Тайберн был местом публичных казней, существовавшим в течение 600 лет;

ФЕТК *Scarborough warning* ‘предупреждение, сделанное за очень короткий срок; расправа без суда’ (предполагается, что выражение возникло в связи с частыми случаями расправы без суда над разбойниками в Скарборо в XVI веке).

С другой стороны, насильственной смерти в результате каких-либо военных действий: ФЕТК *to fight like Kilkenny cats* ‘бороться до взаимного истребления’. Мотивировка данной ФЕТК связана с эпизодом, который произошел в ирландском городе Килкенни в XVIII в.; солдаты местного гарнизона связали для забавы двух кошек хвостами и перекинули их через бельевую веревку, чтобы понаблюдать за их дракой. Когда кто-то послал за офицером с просьбой прекратить эту жестокую забаву, один из солдат отрубил кошкам хвосты – и животные разбежались. На вопрос офицера, откуда взялись окровавленные хвосты, кто-то ответил, что две кошки дрались до тех пор, пока не

съели друг друга до хвостов.

2. “Естественная смерть”: (11 ФЕ – 4,30%) ФЕТК этой группы были усвоены английской лингвокультурой из общемировой, в частности, античной культуры, где смерть отображалась посредством ярких метафорических образов: ФЕТК *to cross the Styx* ‘умирать’ – в греческой мифологии Стикс – река, через которую тени умерших переправлялись в страну мертвых;

ФЕТК *in Golgotha are the skulls of all sizes* ‘перед смертью все равны’ подчеркивает идею о том, что от смерти никому не суждено уйти, так как даже сын Господний, Иисус, был казнен на горе Голгофа.

ФЕТК, вербализующие макроконцепт “БЫТ ЧЕЛОВЕКА” соотносятся с такими микроконцептами, как:

1. “Семейный быт”: (13 ФЕ – 5,08%) ФЕТК этой группы являются результатом освоения Великобританией разных уголков мира: в ФЕТК *to go to Cannes* ‘пойти в туалет’ наблюдается игра слов, а именно географического названия Cannes, города на юге Франции и слова *can* – ‘отхожее место’;

ФЕТК *go to Denmark* ‘сделать операцию по изменению пола’. Данная ФЕТК восходит к такому историческому факту, как первая успешно проведенная операция по изменению пола художником Эйнаре Вегенере, которая имела место в Дании 5 марта 1930 года. Этот опыт был воспринят всеми, кто хотел изменить свой пол, так как известно, что Британия является страной, в которой активно защищают права нетрадиционалов;

ФЕТК *Manilla paper* ‘коричневая бумага, которая используется в хозяйстве’ – обладая удобной гаванью, Манила является главным портом Филиппин и одним из наиболее оживлённых портов мира, в котором активно ведется торговля бумагой и фанерой.

2. “Развлечения”: (10 ФЕ – 3,9%) ФЕТК данной группы отражают знакомство жителей Великобритании с всевозможными азартными играми, о которых англичане узнали из своих путешествий: *the curse of Scotland* (карт.) ‘девятка бубен’ (букв.: “проклятие Шотландии”); *Mississippi marbles* ‘игральные кости’; *California bible* ‘колода карт’; *Caliphornia prayer book* ‘колода карт’.

Макроконцепт “МАТЕРИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА”, представлен ФЕТК, соотносящимися с такими микроконцептами, как:

1. “Бедность”: (15 ФЕ – 5,86%) ФЕТК *on the high-road to Needham* содержит вымышленный топоним Needham, являющийся частью географического названия небольшой деревни недалеко от города Ипсвича – Needham Market, и имеет значение ‘на пути к нищете, быть на грани разорения/банкротства’ (букв.: ‘по дороге в Нидам’).

Данный топоним представляет собой дериват существительного ‘need’ (нужда, бедность) и суффикса *-ham*.

ФЕТК *in Queer Street* (уст.) ‘в беде, в долгах’ (букв.: ‘на странной, сомнительной улице’) связана с тем, что в XIX веке прилагательное ‘queer’ – ‘странный, сомнительный’ использовалось во многих сленговых терминах, обозначающих нечестных или криминальных людей или их деятельность. Данная улица является вымышленным топонимом, однако существует улица *Carey Street*, на которой были расположены суды по делам о несостоятельности, и происхождение данной ФЕ непосредственно связывают с этой улицей;

ФЕТК *Nothing is certain in London, but expense* ‘ничего не является таким стабильным в Лондоне, как расходы’. Лондон – один из самых дорогих городов в мире, так как даже очень богатые люди, проживающие в Лондоне, вынуждены экономить.

2. **“Богатство”**: (6 ФЕ – 2,35%) ФЕТК *to live in Easy Street* ‘быть богатым’ (букв.: ‘жить на Беспечной улице’) образуется на основе каламбура, где прилагательное ‘easy’ – ‘легкий’ выступает маркером легкости бытия и ассоциируется с благоприятными условиями жизни; *as poor as the Bishop of Chester* ‘безмерно богатый’. Во времена средневековья город-графство Чешир был весьма богатым и жители города – прихожане не скупилась на пожертвования для церкви, поэтому служащие церкви жили в достатке.

Макроконцепт “СИСТЕМА ПРАВОСУДИЯ” вербализован ФЕТК, которые подчеркивают важность для британской нации такого правового института, как законодательная система, и которые соотносятся с двумя микроконцептами:

1. **“Законодательство”**: (14 ФЕ – 5,47%) происхождение ФЕТК *Courtesy of England* досл. ‘любезность со стороны Англии’ – это юридическое право вдовца, которое связано с исторически-сложившейся законодательной системой Англии, согласно которой муж после смерти жены имеет право на часть ее собственности при условии, что у них есть ребенок;

ФЕТК *Borstal system* ‘система заключения в тюрьму несовершеннолетних’ отсылает нас к системе тюремных заключений несовершеннолетних преступников на срок, зависящий от их поведения, в тюрьме города Борстал в графстве Кент.

2. **“Тюремное наказание”**: (6 ФЕ – 2,35%) ФЕТК *Newgate bird* ‘уголовник, заключенный’ содержит название города Ньюгейт, в котором находилась главная тюрьма Лондона на протяжении 700 лет, с 1188 по 1902 годы, расположенная у северных, или Новых, ворот лондонского Сити, в непосредственной близости от уголовного суда Олд-Бейли, откуда в тюрьму перевозили приговорённых к смертной казни;

ФЕТК *Heart of Mid-Lothian* ‘Эдинбургская тюрьма’ восходит к роману Вальтера

Скота “Сердце Мид-Лотиана”, в котором так называется эта эдинбургская тюрьма. Следует отметить, что Мид-Лотиан (Средний Лотиан) – название одного из шотландских графств, до 1921 года включавшего в себя г. Эдинбург.

3. Заключение

Анализ особенностей отражения концептуальной картины мира во фразеологических единицах с топонимическим компонентом показывает, что концептуализации, прежде всего, подвергается такой фрагмент объективной действительности английской лингвокультуры как “материальный мир человека”. ФЕТК, репрезентирующие данную концептосферу отличаются ярко-выраженной этноспецификой, что объясняется, главным образом, национально-культурными особенностями исторического прошлого, национальной рецепции, а также ментальности английского народа. Важно также отметить, что географические названия, используемые как компоненты фразеологических единиц, являются носителями не только предметно-логического значения, но и выразителями характерных черт этнокультурного лица английского лингвосообщества.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Апресян В. Ю.* Образ людини за даними мови: спроба системного опису / В. Ю. Апресян // Питання Мовознавства. — 1995. — № 1. — С. 57–59.
2. *Вежбицкая А.* Понимание культур через средство ключевых слов / А. Вежбицкая. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 288 с.
3. *Воркачев С. Г.* Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. — 2001. — № 1. — С. 64–72.
4. *Горбаневский М. В.* Лингвокультурология и топонимика: новый взгляд на природу географических названий / М. В. Горбаневский // Функциональная семантика языка, семиотика знаковых систем и методы их изучения : [тезисы докл. междунар. конф.]. — М. : Российский университет дружбы народов, 1997. — Ч. II. — С. 339–342.
5. *Кулик Н. Д.* Когнітивні аспекти значення фразеологічної одиниці / Н. Д. Кулик // Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності : всеукр. наук. конф., 25–27 січ. 1999 р. : матеріали. — Львів : Літопис, 1999. — С. 61–63.
6. *Мокиенко В. М.* О собственном имени в составе фразеологии / В. М. Мокиенко // Перспективы развития славянской ономастики. — М. : Наука, 1980. — С. 57–67.
7. *Серебрянников Б. О.* Роль людського фактора в мові. Мова і мислення / Б. О. Серебрянников. — М. : Наука, 1988. — 244 с.

8. Убийко В. И. Концептосфера человека в семантическом пространстве языка [Электронный ресурс] / В. И. Убийко — Режим доступа : <http://www.osu.ru/doc/1026/author/3052/lang>.

9. *Aylmer G. E. The Historical Background* / G. E. Aymer // *The Age of Milton: Backgrounds to Seventeenth-Century Literature*. — Manchester : Manchester University Press, 1980. — P. 1–33

10. *Frake C. O. Language and Culture Description* / C. O. Frake. — Stanford, CA : Stanford University Press, 1980. — 265 p.

11. *Hyam R. Britain's Imperial Century, 1815-1914: A Study of Empire and Expansion (Cambridge Imperial and Post-Colonial Studies)* / R. Hyam. — Macmillan UK, 2002. — 377 p.

12. *Ruthrof H. The Body in Language* / H. Ruthrof. — London ; N. Y : Cassell, 2000. — 193 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

13. *Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь* / А. В. Кунин. — М. : Живой язык, 1998. — 944 с.

14. *Ammer C. The American Heritage Dictionary of Idioms* / C. Ammer. — Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin Harcourt, 1997. — 729 p.

15. *Cambridge Idioms Dictionary*. — Cambridge : Cambridge University Press, 2006. — 500 p.

16. *Cowie A. P. Oxford Dictionary of English Idioms* / A. P. Cowie, R. Mackin, I. R. McCaig. — Oxford : Oxford University Press, 1993. — 685 p.

17. *Longman Dictionary of English Idioms*. — London : Longman Group Ltd. The Pitman Press, 1979. — 677 p.

18. *Siefring J. Oxford Dictionary of Idioms* / J. Siefring. — Oxford : Oxford University Press, 2004. — 340 p.

19. *Spears R. A. Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs* / R. A. Spears — McGraw — Hill, 2005. — 1080 p.

Надійшла до редакції 17.02.13

РОМАНСЬКИ МОВИ

© 2013 С. Ю. Кремзикова
(м. Донецьк)

VERBA SENTIENDI У КОНТЕКСТІ ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ СТАРОФРАНЦУЗЬКОГО ПЕРІОДУ)

КРЕМЗИКОВА С. Ю. VERBA SENTIENDI У КОНТЕКСТІ ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ СТАРОФРАНЦУЗЬКОГО ПЕРІОДУ)

У статті аналізуються особливості функціонування дієслів чуттєвого (зорового та слухового) сприйняття в дискурсах старофранцузького періоду. Розглядаються приклади з двома основними реалізаціями ситуації: зорового сприйняття та ментального осмислення. У певному контексті, зважаючи на синтаксичні зв'язки, такі дієслова характеризуються ознакою інтенції й уможливають реалізацію додаткового значення ментального процесу. Корелюючи з дієсловами мислення та мовлення, вони формують з ними лексико-семантичні мережі, що слугують засобами вираження епістемічної модальності.

КРЕМЗИКОВА С. Е. VERBA SENTIENDI В КОНТЕКСТЕ ЭПИСТЕМИЧЕСКОЙ МОДАЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ СТАРОФРАНЦУЗСКОГО ПЕРИОДА)

В статье анализируются особенности функционирования глаголов чувственного (зрительного и слухового) восприятия в дискурсах старофранцузского периода. Рассматриваются примеры с двумя основными реализациями ситуации: зрительного восприятия и его осмысления. В определенном контексте, в зависимости от синтаксических связей, такие глаголы характеризуются признаком интенции, что способствует реализации дополнительного значения ментального процесса. Вступая в корреляцию с глаголами ментальных процессов и речевых действий, они формируют лексико-семантические ряды, которые и являются средством выражения эпистемической модальности.

KREMZYKOVA S. Y. VERBA SENTIENDI IN THE CONTEXT OF EPISTEMIC MODALITY (ON THE OLD FRENCH MATERIAL)

The article deals with the peculiarities of the VERBA SENTIENDI (verbs of physical perception) functioning in the Old French discourses. Two kinds of situations are analyzed as examples: visual perception and its mental interpretation. Such verbs and constructions with them are characterized by the sign of intention and promote the realization of additional mental meaning. Correlating with mental process verbs and speech verbs, they form lexical and semantic networks and verbalize situations of physical and mental perception and give their interpretation in the Old French discourses. It appears from this study that meanings which are intuitively accessible come to light with a semantic classification based on syntactic and distributional properties of the language. That proves the possibility of discovery of a semantic identity of the verb founded on different theoretic ideas. Recent work on verbal polysemy has shown that taking into account syntactic as well as semantic and lexical properties, not only allows us to better understand the link between syntax and meaning, but also offers an operational framework for the description of verbal meaning.

Ключові слова: епістемічна модальність, діяльнісна ситуація, дієслово чуттєвого сприйняття, дискурс, старофранцузький період.

Вступ

У сучасних лінгвістичних розвідках дієслова перцепції (*Verba Sentiendi*) часто асоціюються з дієсловами ментальних процесів, оскільки характеризуються інтенційністю, яка набуває різноманітних рис відповідно до характеру перцепції та структури дієслівних конструкцій, які реалізуються у дискурсі. Невипадково, у різних мовах (зокрема, французькій та російській), лінгвісти вказують на один і той факт, що конструкції *voir si* та *voir que* ‘бачити, що...’ вказують на вищий рівень інтенційності, ніж саме дієслово *voir* ‘бачити’ [2, с. 114; 15, с. 66]. Таким чином, дієслова перцепції

виступають як такі, що реалізують вторинне значення ментальних процесів, які тісно зв'язані з феноменом перцепції. Тобто те, що сприймається через органи чуттів та через свідомість, відноситься до розряду близьких явищ і пояснює реальну близькість функціонування дієслів перцепції та мислення.

Отже, завданням статті є показати взаємообумовлений характер мережі концептів перцептивних дій та ментальних процесів, як інгредієнтів ситуації епістемічної модальності у дискурсах старофранцузького періоду, коли актуалізація кожного окремого значення передбачає функціонування всієї системи понять як цілості, первинним елементом якої є поняття особи. Оскільки особа характеризується не тільки предикатами фізичного чуттєвого сприйняття, а й психічними – ментальними та емоційними предикатами (такими, як наприклад, намір, мотив, емоційний стан), які відрізняють її (особу) від учасників ситуації не-осіб, необхідно виявити засоби вербалізації тих ситуацій, які відбивають особливості таких аспектів сприйняття дійсності людиною Середньовіччя.

Дослідження дискурсу як посередника між психо-когнітивними механізмами людської свідомості та зовнішнім контекстом уможливорює пізнання феномену вербалізації когнітивних процесів, що відбувається через тлумачення смислової складової мовних проявів. Виходячи із когнітивно-дискурсивної спрямованості, ми розглядаємо дієслова перцепції у кількох ракурсах: системному – у синхронії старофранцузького періоду (їх взаємодії з дієсловами мислення та мовлення); структурному (морфемному та словотвірному устрою дієслів та їх похідних); когнітивному, коли увагу зосереджено на ментальних процесах, і дискурсивному, коли вони реалізують різні діяльнісні ситуації у мовленні відповідно до парадигматико-синтаксичних відношень. Регулярність такого типу відношень, завдяки яким у мовних формах закріплюються зв'язки та асоціації, що існують у мовців про об'єкти дійсності, дозволяє усвідомити те, які ознаки виступали як релевантні у тому часовому періоді, коли вони (ці одиниці) функціонували, а також, яка система знань про означуване була на тому етапі розвитку суспільства.

Епістемічні відношення як елементи суб'єктивної модальності в ситуаціях чуттєвого сприйняття

Епістемічна модальність як складова суб'єктивної модальності зорієнтована на визначення того, що має відношення до знання, на вираження значень вірогідності / достовірності, істинності повідомлюваного не лише на рівні висловлення, а й на рівні взаємозв'язку між учасниками комунікативної ситуації [7, с. 270]. Епістемічна модальність кваліфікується також як «впорядкована система доказових знань, яку реалізовано в певному тексті у вигляді умовиводу» і як «виражене в тексті ставлення до

опосередкованих знань» [11, с. 200]. Поняття віри та знання не змішуються. Знання, на відміну від вірувань, базуються на логічній системі інформації. Це дозволяє аналізувати роль лексичних одиниць та граматичних категорій (їх зміст і форму) в організації дискурсу з урахуванням знань мовця, його досвіду, намірів.

Епістемічний модус експліціюється у висловленні за допомогою цілої низки засобів, до яких, перш за все, відносяться епістемічні дієслова знання та думки *savoir* ‘знати’, ‘розуміти’, *penser* ‘думати’, *compter* ‘вважати’, а також близькі до них за значеннями перцептивні дієслова *veoir* ‘бачити’, *apercevoir* ‘підмічати’. Дієслова, епістемічний статут яких базується на компоненті “імовірність”, що входить до їхньої семантики, також виступають як експліцитні засоби вираження епістемічної модальності. У розвідках, проведених на матеріалі різних мов, ставиться й вирішується проблема взаємодії різних чинників, які призводять до того, що дієслова “нераціонального” значення набувають смислових та синтаксичних рис дієслів знання, основна функція яких полягає у властивості вводити судження [1, с. 7–30; 5, с. 47; 6, с. 225–234; 14, с. 245–247].

Одним із важливих прагматичних параметрів, які характеризують суб’єктивну модальність, є вказівка на джерело відомостей мовця. Мовець повідомляє про подію, посилаючись на повідомлення іншої особи, на видіння, на здогадки, на знання, або на свій власний досвід. А. Вежбицька називає такий тип речень “евіденціальними” [4, с. 360]. Евіденціальність відбиває контакт мовця ыз зовнішнім світом, звідки він отримує інформацію. Категорія евіденціальності характеризується прямим безпосереднім сприйняттям інформації (чуттєвий досвід людини), непрямим безпосереднім (джерело інформації мовця про подію – його умовивід) та опосередкованим сприйняттям інформації (слова конкретної особи, посилання на когось невідомого, загальний фонд знань, загальні істини) [9, с. 321–322; 13, с. 33–35]. Отже, евіденціальність стикається з епістемічними відношеннями, які зв’язують знання з його джерелом. Суб’єкт сам робить висновки щодо наслідків, до яких може привести така ситуація, робить прогноз на наступні дії.

Оскільки у внутрішньому світі людини немає чітких кордонів, що розподіляють ментальну та емоціональну сфери, для вивчення людських концептів, подібних концептам зорового сприйняття, логічним було б поєднання принципів ситуаційної семантики та когнітивної моделі, яка структурує ментальні простори [2, с. 7; 8, с. 179]. Людина має властивість бачити не тільки зримий, а й невидимий аспект світу. Стало припустимим розподіляти зорове сприйняття на два типи: перцептивне (просте) та епістемічне (когнітивне). Зсув зорових даних у бік когнітивних смислів (вони детермінуються шляхом ментальних процесів) відбивається у значенні слів, що відносяться до осмислення, а не до

наочного уявлення дійсності. Вчені розмежують “зоровий досвід” та “зорове сприйняття” [3, с. 24–25]. “Зоровий досвід” може бути зіставлений з пропозиційною настановою думки, яка допускає розгортання у пропозицію, таким чином формуються значення осмислення та розуміння побаченого.

Засоби вираження епістемічної модальності у дискурсі

У старофранцузькому епічному дискурсі реалізуються ситуації, коли дієслова зорового сприйняття корелюють з дієсловами чи іменниками зі значенням процесу, що розгортається не тільки у просторі, а й в часі. Значення суто зорової картини ускладнюється компонентами осмислення та оцінки, суб’єктивного відношення, наприклад, формами кон’юнктиву дієслова зорового сприйняття та інфінітиву дієслова руху: «*Don't veïsciés Sarrazins desrengier, De totes pars la place aclaroier; cascuns s'enfuit por sa vie aslongier*» [Asprem. I, 3317–3319] ‘Бачили б ви, як порушуються ряди Сарацинів ...’. З іншого боку, підрядні речення після перцептивних дієслів допускають згортання до повної їх заміни номіналізаціями. Вербалізація батальної ситуації в її процесі, потребує ментальної дії, внаслідок якої відбувається узагальнення картини битви до однієї (найхарактернішої в даний момент) її риси. Опосередковане сприйняття інформації (через умовивід) відбиває зміни в значенні дієслова *veoir* ‘бачити’: через трансформацію значення у більш загальне ‘відчувати’, а при кореляції його з іменником звуку через контамінацію до незвичайного для дієслова зорового сприйняття значення ‘чути’, наприклад: «*La veïsciés une tele crïor, Elmes trenciés et escus pains a flor*» [Asprem. I, 3580–3581] ‘Бачили б ви, який там стояв крик...’.

Діяльнісні ситуації батального характеру, які вербалізуються у старофранцузькому епосі, включають дієслів зорового та слухового сприйняття. Цей прийом використовується для надання сценарію більшої вірогідності. Статус свідка передбачає, що суб’єкт сприйняття – це учасник ситуації, що знаходиться поряд з мовцем, не виключаючи його самого. Слухачі, а потім і читачі епічних поем, сприймають картину бою ніби свідки, що є присутніми, які бачать і чують її розгортання у просторі та часі. Дієслова слухового ряду відбивають уявне чи напевне сприйняття: «*Baron “dist il”, or soies gardent, ça oi grant noise en cest tornoiemet*» [Asprem. I., 5152–5153] ‘... чую великий шум цієї битви’; «*Ço dist Marsilies: “De Carlemagne vos voeill oïr parler”*» [Rol., 520] ‘... хочу послухати, що ви розповісте про Карла Великого’. Зорове сприйняття є синхронним до того стану речей, що відносяться до його кола; воно відображає тільки конкретне діяння, взяте в одному із своїх аспектів. З іншого боку, зорова інформація не зводиться тільки до сприйняття форми та кольору, вона включає також процедури класифікації,

інтерпретації, встановлення каузативних та інших зв'язків. У такому разі в діяльнісній ситуації, що розгортається навколо перцептивного дієслова, суб'єкт дії поєднує дві ролі: роль суб'єкта сприйняття та роль суб'єкта ментальної дії, наприклад: «*La veïscies tos les dex conbrissier. N'ont tel vertu qu'ils e puissent aidier. A ses barons done Karles l'or mier*» [Asprem. I., 3449–3451]; «*La veïssciés comencier tel tornoi, dont siet millier en i remesent quoi*» [Asprem. I., 3192–3193].

Дієслова зору, які належать до сфери сприйняття, окрім значень спостереження, враження, набувають значення ментальних процесів. Інформація, яку людина отримує через зір, сприймається згідно з ментальними операціями: 1) таксономії (віднесення до класу); 2) ідентифікації(впізнання); 3) інтерпретації; 4) встановленні імплікацій [2, с. 114]. Перші дві базуються на визначенні схожостей і розбіжностей, третя – на встановленні можливих знакових відношень; четверта – на знанні каузальних, наслідкових та інших зв'язків. Суб'єкт прогнозує подальший розвиток ситуації, спираючись на опосередковану евіденціальність. На пересіченні концептів “зір” та “мислення” спостерігається пересічення багатьох інших концептів. Невипадково звертається увага на такі особливості дієслів сприйняття, як їх смислова диференційованість та глибока концептуальність. Для старофранцузького епічного дискурсу характерною є кореляція дієслів зорового сприйняття та конструкцій з віддієслівними похідними, які описують стан суб'єкта, його почуття: «*François le voient, s'en sont en grant effroi, li plus hardi sen ot esmai en soi, Et ne quedent bien tienent le caploi*» [Asprem. I, 170] ‘Французи бачать це і від цього їх охоплює великий жах, найсміливіші відчувають у собі страх...’. У таких ситуаціях значення дієслова зорового сприйняття ускладнюється компонентами мисленнєвої дії «сприйняти», «зрозуміти», а також елементами оцінки, суб'єктивного відношення, іноді оказіональних значень, що займають місце між дієсловами знання та думки: *бачити – робити висновок – знати, чи бачити – спостерігати – відчувати – оцінювати*. Адже поняття знання та думки є суттєво близькими центральними епістемічними поняттями.

Дієслова думки характеризуються двома обов'язковими валентностями: валентністю на суб'єкт думки та валентністю на пропозицію [3, с. 8]. Валентність на пропозицію виражається підрядним реченням, або його номіналізацією. Порівняймо: 1) «*Que granz deporz est de veoir Con fet trabuchier et cheoir Chevax et chevaliers ansanble*» [Charrette, 5997–5999] та 2) «*Et vit molt grant defoleïz, De chevax, et grant froisseïz D'escuz et de lances antor; Bien resanbla que grant estor De plusors Chevaliers I ot*» [Charrette, 309–313]. У прикладі (1) валентність дієслова включає підрядне речення, яке відтворює діяльнсну

ситуацію в розгорнутому вигляді як послідовність подій – «... *veoir Con fet trabuchier et cheoir Chevax et chevaliers ansamble*» ‘... бачити, як змушують спотикатися і падати коней і лицарів разом’. Зорове сприйняття спрямовано на предмет та доступну сприйняттю дійсність, які інтерпретуються суб’єктом сприйняття відповідно до ситуації. Той факт, що перцептивне дієслово корелює з об’єктом – конкретним предметом чи явищем як результатом дії, є підтвердженням його спрямування на предметне ім’я, а не на ім’я якості. У наведеному прикладі (2) такими предметними іменами є вмотивовані дієсловами іменники конкретного результату дії – *defoleiz* ‘витоптана кіньми земля’ та *froisseiz* ‘уламки відрозтрощених щитів та списів’. Представлення ситуації похідними іменами дії, які не мають безпосередніх зв’язків з мотиваторами–дієсловами, є одним із способів непрямой репрезентації. Коли для цього використовуються синонімічні імена дії, то одне з них непрямо репрезентує інше, а разом вони слугують для експлікації різних характеристик референта. Конструкції з похідними, які називають конкретний результат дії, можуть бути трансформовані у підрядні речення типу “побачив, що...”. Зазначена риса дієслова – набувати властивості керувати “*що підрядним*” – вважається одним із показників функції думки. Відокремлюючись від предмета чи ситуації, таке сприйняття концептуалізується та отримує окрему номінацію. Явище, коли повна лексична одиниця породжує більш ніж одну прагматичну одиницю, кваліфікується як поліпрагматизація.

Конкретний аналіз діяльнісних ситуацій з дієсловами перцептивного сприйняття підтверджує думку, висловлену Н. Д. Арутюновою про те, що перцептивне значення, яке поступово зближається з когнітивним, відбиває знання різного ступеня достовірності [2, с. 117]. Наближення значення перцептивного дієслова (зокрема, *veoir* ‘бачити’) до ментальної настанови супроводжується введенням займенка (*que* ‘що’). Звертає на себе увагу те, що речення, які починаються з “*veoir que...*” ‘бачити, що ...’, не завжди відбивають ситуацію пов’язану із зоровим сприйняттям, а навпаки передають мисленнєве судження. У старофранцузьких дискурсах подібні “евіденціальні” елементи виконують роль коннекторів у розгортанні діяльнісних ситуацій з перцептивно-епістемічною модальністю: підсумовуючи інформацію попередньої фази ситуації, вони прогнозують перспективу розвитку наступних її епізодів. Наприклад, у типовій для епічного дискурсу ситуації битви: «*Rollant veit que la bataille serat, plus se fait fiers que leon ne leupart*» [Rol., 1110–1111] ‘Коли Ролан бачить, що має бути битва, то розлютився більше ніж лев чи леопард ...’; чи у визначальній для куртуазного дискурсу ситуації пошуку (очікування) пригод: «*Quant li rois vit que ne vendroit aventure, si a tel duel...*» [Veng. Rag., 52–53] ‘Коли король побачив, що пригода не трапиться, то так засмутився...’. Базуючись на інформації,

що отримана через зорове сприйняття та умовивід (опосередковану евіденціальність), суб'єкт прогнозує можливість розгортання ситуації.

На важливу роль зору в сприйнятті зовнішнього світу і взагалі в діяльності людини – поведінці, мисленні, спілкуванні, пізнанні – вказується у розвідках з різних наукових галузей, стверджується також, що зорове сприйняття супроводжується ментальними процесами. У цьому зв'язку справедливою є думка, що ментальна лексика може бути інтерпретована як така, що має перцептивне походження, така, що вмотивовується візуальним сприйняттям [1, с. 47; 2, с. 85; 10, с. 117–118]. Ментальна сфера концептуалізується відповідно зоровому сприйняттю, спирається на пам'ять та має властивість спостерігати мисленнєво не тільки те, що можливо, а й те, що неможливо. Зв'язок зорового сприйняття з ментальними процесами є необхідною умовою інтерпретації та категоризації предметного й непередметного світу. Невипадково в епічному та куртуазному дискурсах дієслова зорового сприйняття корелюють з дієсловами мислення та мовленнєвої дії, а також з абстрактними іменниками: «*Ce fol panser et cele rage, Si veïssent tot son corage; Lors si fust trop grant la folie*» [Charrette, 6865–6867]; «*Erec an l'esgarder s'areste Por demander et por savoir*» [Erec, 5376–5377]. Імена дії та якості, які вводяться дієсловами зорового сприйняття “відразу ж попадають у потік семантичних процесів”, що характеризуються переходом абстрактного значення у предметне значення результату дії, місця дії, збірного поняття, тощо [2, с. 140]. Отже, перцептивне значення поступово зближається з когнітивним сприйняттям, яке сприяє процесу пізнання реалій світу і встановленню певного ступеню їх достовірності.

Компонентами діяльнісної ситуації з дієсловами зорового сприйняття в такому контексті є не тільки провідник дії – спостерігач, а й “манера спостерігання”. У багатьох випадках до складу компонентів ситуації додаються “оцінка”, “класифікація”, “інтерпретація”. Наприклад: «*La veïssiez si grant dulong de gent, Tant hume mort e nasfret e sanglent*» [Rol., 1655–1656] ‘Бачили б ви там таке велике горе людей, стільки мертвих, пораних, закривавлених’.

Характерним для епічного дискурсу старофранцузького періоду є функціонування форм умовного способу, коли дієслово зорового сприйняття передає значення мисленнєвої дії. До його семантичної структури входять значення припущення, сумніву, розуміння, висновку, а також усвідомлення та набуття життєвого досвіду. Такі формули в епічному дискурсі автор чи виконавець вживає, звертаючись до слухача, який не може бути присутнім при події і повинен собі її уявити: «*La veïssiés entrals dos grant mellee, Desor les elmes donent mainte cole: N'a pierre en l'elme, tant soit bien seelee, As cols qu'il*

donent ne soit d'eul salivee» [Asprem. 1, 2299–2302]. ‘Бачили б там між ними тяжку битву, по шоломах наносять стільки ударів...’.

У ситуаціях, що відбивають епізоди спілкування героїв, переважають форми дійсного способу представлення дії. Пор.: “*Sire cuens Hue*” *dist li Danois Ogier*, “*Veés celui desor cel blanc destrier?*” [Asprem. 1, 9391–9392]; «*Veés la crois u ils e fist drecier Les clox es pies et les palm es ficier*» [Asprem.1, 9410–9411]. Різниця між двома представленнями ситуації за допомогою дієслова *voir* (в одних контекстах як “бачити того, хто сидить на білому коні”, в інших як “мислити”, “уявляти”) підкреслюється і його можливістю мотивації похідних імен дії у першому випадку і неможливістю – у другому. Порівняймо *veoir /la veüe*: “*Ne la pois hui veoir ne aproismier: Tote nos fait la veüe cangier*» [Asprem. 1, 9412–9413]; а також *veoir que* / ‘бачити, що...’ “*Quant Rollant veit quel abataille serat, Plus se fait fiers que leon ne leupart*» [Rol.]. ‘Коли Ролан бачить (розуміє), що буде битва, стає сміливішим за льва чи леопарда’.

Відеодані орієнтують людину в ситуаціях, що змінюються, керують її діями, слугують джерелом її пізнання; «*Au matin quant il fu ajorné, Erec qui fu an son esvoil, Vit l'aube clere et le soloil, Si se lieve tos tet atorne*» [Erec, 5672–5675]; «*Deus,*» *dist Erec*, «*con grant richesce! Alons veoir la forteresce, Et si ferons nostre ostel prandre El chastel, que j'i vuel desçandre*» [Erec, 5415–5418]. Розмежовуються поняття ситуації (як категорії смислу) та поняття здійснення ситуації. Здійснення ситуації не дорівнює певній дії чи події, оскільки дія може повторюватись декілька разів у межах відповідного відрізка часу. Відеоряд та так звані “об’єкти думки” розподіляються за різними позиціями в дискурсі. Суто епістемічні модуси фіксують оцінку ситуації на основі накопиченого знання: «*Et mout fet ta biautez a plaindre; Car demain la verrons estaindre*» [Erec, 5521–5522]; «*Seul de veoir sa contenance, Sa grant biauté et sa sanblance, A si les cuers de toz a lui, Que tuit redotent son enui, Chevalier, dames et puceles*» [Erec, 5537–5541].

Дієслова зорового сприйняття, до структури яких входить префікс *es-*, що надає дії значення “спрямування з якогось початкового пункту, з середини”, відтворюють моментальну цілісну дію (починально-звершувальну), зокрема, ситуації з дієсловом *esgarder* ‘глянути’, ‘поглянути’, ‘кинути погляд’: «*N'en i a nul, s'il a bien esgarde; Que tuit ne soient si uel estincele*» [Asprem. I, 10715–10716]; «*Le cieuf del mortal irois esgarde; Molt dolce mentena Deu aore*» [Asprem. II, 10712–10713]. Вони вказують на відправний момент розвитку діяльній ситуації: перцептивне сприйняття дійсності – ментальна оцінка ситуації – інформація – прийняття вольового рішення. Невипадково перцептивні дієслова часто супроводжуються дієсловами ментальної та мовленнєвої дій *dire* ‘сказати’,

parler ‘говорити’, *demander* ‘питати’, *savoir* ‘знати’, *conseiller* ‘радити’: «*Erec an l'esgarder s'arestes Por demander et por savoir Se nus li porroit di revoir Qui de cel chastel estoit sire*» [Erec, 5373-5379]; «*A mervoilles l'esgardent tuit; La vile an fremist tote et bruit, Tuit an consoill en tet parolent*» [Erec, 5501-5503]; «*Tote sansanble le regardent Et de sa grant biauté se saignent Et a grant mervoille le plainnent*» [Erec, 5506–5508].

Ментальна оцінка ситуації та її учасників на базі зорового сприйняття може мати подвійне спрямування, особливо в мовленнєвих актах звернення до другої особи: «*Li dist: «Par Deu, Qualogrenant, Mout vos vos* voi or preu et saillant*» ‘...ви уявляєте самі себе (вбачаєте себе) хоробрим та сміливим’. У даному випадку дієслово зорового сприйняття має значення суто мисленнєвої дії, яка до того ж приписується одним співрозмовником іншому. Навмисне приписування особі якостей ніби існуючих в її самооцінці приводить до зворотного результату – зменшення позитивного іміджу героя, його значущості.

Дієслова групи *oïr*, *antandre* ‘чути’, *escouter*, *orellier* ‘слухати’ (також як і дієслова групи *veoir* ‘бачити’) включають перцептивний і ментальний компоненти, оскільки суб’єкт перцептивного дієслова суміщує роль суб’єкта сприйняття і роль суб’єкта ментальної дії. Як суб’єкт сприйняття він чує (бачить), але сприймає дію пасивно, а як інтенціональний суб’єкт, суб’єкт ментальної дії, він виявляє певну активність у сприйнятті та оцінюванні. Дієслова зі значеннями ‘слухати’, ‘дивитися’ включають окрім ментального, ще й вольовий аспект, а дієслова ‘чути’, ‘бачити’ окрім пасивного сприйняття включають і результат дії [24; 25]. Пор.: «*Que que ils on conte contoit Et la reïne l'escoutoit*» [Yvain, 79e41] ‘В той час, як він розповідав свою історію, королева його слухала’; «*Dame, trestuit cil qui sont ci, Fet Kex, boen gré vos en savront Et volantiers l'escoteront*» [Yvain, 79f85] ‘Мадам, усі, хто тут присутні, будуть вам за це вдячні і охоче його вислухають’; «*Cil qui le issus erent anclos Oïrent la voiz et le son; S'issirent fors de la meison*» [Yvain, 80c217] ‘... почули голоси та звуки і вийшли з будинку’. Діяльнісні ситуації, що розгортаються навколо дієслів групи *oïr*, *orellier*, *escouter*, включають три фази: пасивний початок сприйняття, більш активну ментальну дію та вольовий, цілеспрямований компонент, що відноситься як до першого, так і до другого.

Функціонування перцептивних дієслів у дискурсах старофранцузького періоду, зокрема епічному та куртуазному, відбиває, яким чином чуттєве сприйняття впливає на осмислення ситуації. По-перше, дієслова зорового та слухового сприйняття у діяльнісних ситуаціях корелюють з дієсловами ментальної дії *apercevoir* ‘помічати’, *penser* ‘думати’, *savoir* ‘знати’ та дієсловами волевиявлення *devoir* ‘мусити’, *voloir* ‘хотіти; по-друге, дієслова зорового та слухового сприйняття корелюють з дієсловами мовлення /

звукопродукування – *esgarder, oïr, orellier, escouter, antandre // demander, dire, crïer, braire, plorer, corner*. Дієслова мовленнєвої дії включають до своєї семантичної структури такого компонента ситуації як «спосіб». Тому ідентифікація способу звучання відбиває перехід від дієслова звуку до дієслова мовленнєвої дії та свідчить про багатоаспектний устрій діяльнісної ситуації з перцептивно-ментальним модусом. По-третє, дієслова зорового і слухового сприйняття та дієслова ментальної і мовленнєвої дії, корелюючи між собою, формують лексико-семантичну мережу відповідної діяльнісної ситуації в дискурсі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Апресян Ю. Д.* Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. — М., 1995. — № 1. — С. 37–67.
2. *Арутюнова Н. Д.* Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 336 с.
3. *Арутюнова Н. Д.* «Полагать» и «видеть» (к проблеме смешанных пропозициональных установок) / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. — М. : Наука, 1989. — С. 7–30.
4. *Вежбицкая А.* Восприятие: семантика абстрактного словаря / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. XVIII. — С. 336–369.
5. *Дмитровская М. А.* Знание и мнение: образ мира, образ человека / М. А. Дмитриевская // Логический анализ языка. Избранное 1988–1995. — М. : Индрик, 2003. — С. 47–55.
6. *Кремзикова С. Ю.* Слововір та дискурс: діяльнісні ситуації у старофранцузькій мові : [монографія] / С. Ю. Кремзикова. — К. : Вид-чий Дім Дмитра Бураго, 2010. — 512 с.
7. *Лайонз Дж.* Лингвистическая семантика / Дж. Лайонз ; [пер с англ.]. — М. : Языки славянской культуры, 2003. — 397 с.
8. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф ; [пер. с англ. И. Б. Шатуновского]. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 792 с.
9. *Плунгян В. А.* Общая морфология / В. А. Плунгян. — М., 2000. — 383 с.
10. *Рябцева Н. К.* Дискурсивное vs недискурсивное знание в языке, познании, мышлении, культуре и коммуникации / Н. К. Рябцева // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. — М., 2002. — № 1. — С. 116–125.

11. Скибицька Н. В. Очевидність і епістемічна модальність у комунікативно-прагматичному аспекті / Н. В. Скибицька // Мовні і концептуальні картини світу. — К. : Прайм. — М, 2002. — № 6. — Кн. 2. — С. 198–204.
12. Сусов И. П. Прагматика и теория релевантности / И. П. Сусов // Тверской лингвистический меридиан. — Тверь : Научная книга, 2006. — Вып. 6. — С. 3–15.
13. Сусов А. А. Многоуровневый анализ риторической структуры / А. А. Сусов // Тверской лингвистический меридиан. — Тверь : Научная книга, 2006. — Вып. 6. — С. 23–54.
14. Шведова Н. Ю. Три заметки о смысловых пересечениях / Н. Ю. Шведова // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — С. 242–254.
15. Rabatel A. Les verbes de perception en contexte d'effacement énonciative / A. Rabatel // Travaux de linguistique. — Bruxelles : DUCULOT, 2003. — № 46. — P. 49–88.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. *Asprem.*: La Chanson d'Aspremont. Chanson de geste du XII-e siècle. Texte du manuscrit de Wellaton Hall édité par Louis Brandin. T. 1–2. — Paris : Champion, 1923. — T. I. — 208 p.; T. II. — 211 p.
17. *Charrette*: Chrétien de Troyes. Le Chevalier de la Charrette (Lancelot). Edition du texte par K. D. Uitti. — Paris : Bordas, 1989. — 7134 octosyllabes. — 150 p.
18. *Erec*: Chrétien de Troyes. Romans. Erec et Enide. Edition et traduction de Jean-Marie Fritz, d'après le manuscrit BN fr. 1376. — P. : Librairie Générale française, 1994.
19. *Raguidel*: Raoul de Houdenc. La Vengeance Raguidel. Edition électronique publiée par May Plouzeau. — Université d'Ottawa : Faculté des Arts. Laboratoire de français ancien. — 2002.
20. *Rol.*: La Chanson de Roland / éditée par I. Short. — P. : Librairie Générale française, 1990. — 273 p.
21. *Yvain*: Chrétien de Troyes. Le Chevalier au Lion. Edition du texte par P. Sala, effectuée par P. Servet. — Paris : Honoré Champion, 1996. — 6807 vers.

Надійшла до редакції 18.03.13

ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2013 Г. Г. Дрінко
(м. Горлівка)

ІМПЕРАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ В СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

ДРІНКО Г. Г. ІМПЕРАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ В СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Статтю присвячено зіставному аналізу імперативних конструкцій, які входять до складу простих і складних речень в англійській та українській мовах. Ґрунтуючись на текстовій вибірці з творів англійських, американських та українських авторів проведено опис конотацій імперативу в складних реченнях.

ДРИНКО А. Г. ИМПЕРАТИВНЫЕ КОНСТРУКЦИИ В СЛОЖНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЯХ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Статья посвящена сопоставительному анализу императивных конструкций, которые входят в состав простых и сложных предложений в английском и украинском языках. Проведено описание коннотаций императива в сложных предложениях, основываясь на текстовой выборке из произведений английских, американских и украинских авторов.

DRINKO A. G. IMPERATIVE CONSTRUCTIONS IN COMPLEX SENTENCES (IN ENGLISH AND UKRAINIAN)

The article provides the contrastive analysis of imperative constructions, being a part of simple and composite sentences in the English and Ukrainian languages. The aim of this article is to display and analyze the models of incentive constructions in simple and composite sentences; to investigate semantics of composite imperative sentences and thus to reveal the peculiar properties of connotation of imperative in the compared languages. In the process of research, two groups of imperative constructions have been distinguished, according to the structure: unextended and extended. The first type of constructions is the most frequent way to express the categoric speech acts, such as order, command. Simple sentences with unextended imperative constructions are characterized by brevity and conciseness, because orders and commands suppose their immediate implementation. Extended imperative constructions consist of the nucleus, expressed by a verb in the imperative mood that interacts with other components. The more the structure of the imperative construction is extended, the less emphatic incentive functionality is. Therefore composite sentences are used to show the inducement from neutral to categoric. In the compared languages three groups of composite sentences were distinguished: complex, compound and asyndetic. All types of composite sentences are used in those cases, when the speaker induces the interlocutor not only to the action, but also convinces of the need and expediency. The difference between the two languages lies in the fact that complex sentences (67%) are the most frequent in English, and in Ukrainian – compound (50%).

Ключові слова: спонукальні конструкції, імператив, просте речення, складне речення, конотація.

1. Загальні зауваження. Спонукальні висловлення – універсальний продукт мовленнєвої діяльності, специфіка прескрептивних відношень між учасниками мовленнєвого спілкування та засоби їхнього мовного оформлення інтенсивно вивчаються на матеріалі різних мов. Це сповна зрозуміло, враховуючи, що спонукальні вислови представлені майже у всіх мовах, мають досить явну семантику та їм властива формальна різноманітність [3].

Історія вивчення імперативу пов'язана з іменами таких учених, як О. І. Беляєва, Л. А. Бірюлін, О. В. Бондарко, В. В. Виноградов, О. П. Володін, І. М. Кобозева, А. В. Немешайлова, О. М. Пешковський, Л. О. Сергієвська, О. О. Шахматов, В. С. Храковський та ін.

У багатьох дослідженнях описані граматичні, семантичні, прагматичні, типологічні особливості імперативних конструкцій та правила їх функціонування у мові.

Останнім часом увагу дослідників привертають імперативні речення, які за своїми семантико-прагматичними властивостями дуже тісно зв'язані з комунікативною ситуацією, оскільки від умов та різноманітних характеристик комунікативного акту більшою мірою залежить адекватна інтерпретація наказових речень [3].

2. Актуальність статті визначається необхідністю продовження досліджень порівняльного характеру в ракурсі англійської та української мов. Порівняльне дослідження дозволяє виявити закономірності схожості та відмінності мов. Ш. Баллі писав, що «при зіставленні виявляються характерні риси мов, які легко дозволяють виявляти оригінальність кожної, та загальний тип, який кожна з них представляє» [1, с. 39].

3. Об'єктом аналізу виступають складні спонукальні речення в англійській та українській мовах, **предметом** – імперативні конструкції (далі ІК), які входять до складу цих речень.

4. Мета цієї статті – встановити та описати набір інваріантів (моделей) ІК у простому та складному реченні. Дослідити семантику складних імперативних речень в англійській та українській мовах, також шляхом порівняння виявити різні конотації імперативу мов, що зіставляються.

5. Означена мета зумовлює вирішення таких **завдань**: 1) виявити типи складних імперативних речень у зіставляюваних мовах; 2) здійснити порівняння схожості та відмінності у структурі складного імперативного речення англійської та української мов.

6. Матеріал дослідження. Дослідження виконано на матеріалі 3593 прикладів, зібраних методом суцільної вибірки з творів художньої літератури англійських, американських та українських авторів першої половини двадцятого сторіччя. До цієї вибірки ввійшли спонукальні речення з ІК, серед яких безпосередні одиниці аналізу, тобто спонукальні конструкції з імперативом у складних реченнях, складають 193 приклади в англійській мові та 177 прикладів в українській мові.

7. Суб'єктами дії в складному реченні, також як і в простому, є: “прямий адресат”, “непрямий адресат”, “адресат спільної дії”. Л. О. Сергієвська розрізняє монособ'єктні та полісуб'єктні складні речення [5, с. 90], наприклад: *Приходь, відповіла вона, і її тихе “ти” сповнило його чарівним теплом* [11, с. 339]. У полісуб'єктних складних реченнях учасниками дії є декілька осіб, наприклад: *Та ви зайдіть, ми вам розкажемо, а ви їх у “Перці”... От матеріальчик! Зайдіть, поговоримо!* [7, с. 304].

Дія виконується / не виконується безпосередньо після моменту мови або у недалекому майбутньому. Модально-часовий план імперативу в простому реченні часто

уточнюється показниками часу *зараз, негайно, завтра, now, at once, immediately* тощо. У складному реченні може міститися відразу декілька часів, наприклад: *Сказала – йди, скажи лицареві, якщо пам'ятає мене, щоб прийшов до мене, а не пам'ятає, щоб дав мені шматочок хліба для матері* [8, с. 256]. Час спонування може уточнюватися підрядними реченнями, особливо чітко це прослідковується в підрядних реченнях часу, наприклад: *Коли візьмете Здолбуново, братці, і знищите Петлюру, не забудьте сказати тамошнім мешканцям: громадяни, великодушно пробачте, що змушені були дати бій* [8, с. 219]. *“Here’s Matt’s letter! Read it and take it to Grandma when you have finished with it” adding presently in an absent voice, “then bring it back to me”*. ‘Візьми лист Метта! Прочитай і коли закінчиш, знеси його бабусі,’ і неуважно додала, – ‘потім віддаси його назад мені’ [14, с. 142].

8. Прості спонукальні речення передають усі відтінки спонукальної модальності, починаючи від категоричних (наказ, команда) до некатегоричних (прохання, благання) [2, с. 12]. У категоричних мовленнєвих актах, таких як, команда, наказ, заперечення, складні речення не використовуються, оскільки вони характеризуються граничною стислістю, лаконічністю. В. С. Храковський, О. П. Володін відмічали, що для контекстів імперативних форм, які виражають наказ, не характерно викладання його причин та мотивів, тим більше що, наказ начальника до підлеглого, не підлягає обговоренню й звичайно віддається в ситуації дефіциту часу [6, с. 165]. Складні речення частіше використовуються в тому випадку, коли потрібно уточнення мотивів спонування, наприклад: *“Wait just half a minute”, she cried, “and I’ll be ready for you”*. Почекай хвилинку, вигукнула вона, зараз я тобі все приготую’ [14, с. 369]. *Коваль прочитав: “Ідь звідси на чотири вітри, бо інакше буде тобі смерть!”* [9, с. 209]. Слід зауважити, що складні речення передають відтінки, починаючи від нейтрального спонування й закінчуючи некатегоричним.

9. За структурною ознакою імперативні конструкції в мовах, що зіставляються, можна поділити на непоширені та поширені. Ці конструкції, перш за все, використовуються в простих спонукальних реченнях.

І. непоширені ІК. Ядром непоширених ІК є дієслово у формі наказового способу, наприклад: англ. *Stop!, See!*; укр. *Дивись! Зачекай!*. Ці конструкції є найбільш уживаними в зіставляваних мовах та використовуються для вираження прескриптивного спонування, яке містить облігаторність виконання дії. Роль Мовця пріоритетна через його більш високе соціальне положення, старший вік тощо). Таким чином, сфера використання таких висловлювань відображає субординативні відношення та соціально-психологічну дистанцію між співрозмовниками;

II. Поширені ІК. У поширених ІК ядро, дієслово в наказовому способі, вступає у взаємодію з іншими компонентами:

1) ІК з повтором, наприклад: *Sit down, sit down!* [13, с. 144]. Ці конструкції передають наполегливе прохання та наказ, або дозвіл в одному спонукальному реченні, наприклад: *She looked up. Come in, come in* [14, с. 73];

2) подвійний імператив, поєднання імперативу за допомогою сполучника *and* з дієсловом, яке номінує саму дію. Така конструкція створює видимість логічної структури наслідку, наприклад: *Come up and meet my Aunt* [13, с. 43];

3) емпатичні ІК типу *Do be quiet!*, в яких емпатичне дієслово *do* є додатковим елементом при використанні імперативу. Конструкції такого типу звичайно передають ввічливі прохання, скарги або вибачення, пропозиції та наполегливе прохання (але не наказ), наприклад: *Do tell me* [13, с. 85]. В. С. Храковський виділяє дві основні функції цього імперативу – нагадування та увиразнення [6, с. 197]. Функція нагадування реалізується в контексті повторного волевиявлення при попередньому відмовленні або затримці з боку виконавця зробити дію, *Do come to the point. 'Ближче до суті'* [15, с. 170]. Функція увиразнення реалізується в протиставному контексті, наприклад: *I don't care whether you are successful or not but do be happy. 'Мені байдуже, досягнеш ти успіху чи ні, але неодмінно будь щасливий'* [14, с. 198]. Слід відмітити, що емпатичні спонукальні речення використовуються у рівних відношеннях між співрозмовниками та близькою соціально-психологічною дистанцією між ними;

4) ІК, ускладнені двома та більш компонентами, наприклад: англ. *Send Mr. Blair to me*; укр. *Покажіть мені цього професора*. Ядром є дієслово у формі наказового способу з трьома залежними компонентами, наприклад: англ. *Keep it up for your father tonight*; укр. *Подайте мені цей листочок негайно*. Залежними компонентами можуть бути: звертання *ти, ви*, (англ. *you*), наприклад: англ. *You wait!*; укр. *Ви зайдіть!*; або англ. *My darling, come in.*; укр. *Синку, допоможи!*; прислівники та числівники, наприклад: англ. *Go ahead*; укр. *Йди сюди*; зворотні чи вказівні займенники, наприклад: англ. *Help yourself. Read this*; укр. *Допоможи собі. Читай це*; іменники, особові займенники в формі об'єктного відмінка, наприклад: англ. *Say the word; Introduce me*; укр. *Неси гроші. Спитай мене*; неособові форми дієслова, наприклад: *Stop talking* 'Припини розмовляти'; англ. *Try to answer*; укр. *Зайдіть подивуватися*. В українській мові відсутні ІК з герундієм.

5) ІК із сполученням дієслова у формі наказового способу та спеціальних слів, таких як: *please, kindly* в англійській мові та *будь ласка* в українській мові, наприклад: англ. *Please, listen to me*; укр. *Будь ласка, зайдіть*;

б) ІК з аналітичною формою імператива, яка утворюється за допомогою *Let: Let's break it down*. Форми *Let's / Let us* є формами «сумісної дії», оскільки передає спонукання до дії, в якій участь приймуть обидва співрозмовники: адресант та адресат (або група адресатів).

Наявність в ІК залежних компонентів надає реченню іншого конотативного значення.

10. Згідно з семантико-синтаксичними особливостями речення, до складу яких входять досліджені ІК, що виражають спонукальність та вплив на дію, поділяються на дві групи:

- 1) прості речення з імперативними конструкціями;
- 2) складні речення з імперативними конструкціями.

10.1. Безумовно, на першому місці за способом вираження спонукальності стоять прості речення з імперативними конструкціями. Однак наявність інших структурних ознак речення таких як: односкладність, двоскладність, поширеність, непоширеність, ускладненість, неускладненість, повнота та неповнота, доповнює спонукальність іншими конотативними смислами [4].

Одні структурні ознаки сприяють вираженню спонукання (наявність звертання, непоширеність, неповнота), наприклад: англ. *You wait!*; укр. *Ви зайдіть*, а інші – перешкоджають (наприклад, ускладнення додатковими компонентами). Так, на рівні простого речення такі засоби, як звертання, слова та обороти, що описують мовленнєву ситуацію спонукання, лексичний повтор, інверсія, вміст другорядних членів речення, визначають міру категоричності спонукання, семантичну та емоціонально-експресивну забарвленість, стильову приналежність наприклад: англ. *For God's sake, darling. Don't, don't sell yourself!* 'Заради усього святого, милий, не продавай себе' [14, с. 335]. Кожен компонент ІК слугує для пом'якшення прохання, яке переходить до благання. Вигукове сполучення: *For God's sake* надає усьому реченню експресивного забарвлення. Звертання *darling* надає інтимності, імператив *don't sell* актуалізує небажаність дії, при повторі заперечного допоміжного дієслова *Don't, don't* проявляється конотація умовляння. І все це разом представляє емоційний та вкрай експресивний спонукальний вислів.

Чим поширеніша структура речення, тим менш категорична спонукальна функціональність. Другорядні члени вносять додатковий сенс до спонукання, як рішучість, невимушеність, згода.

Так, до складу речення *Sing, you dog. Sing. Or I'll kill you.* [14, с. 403] входить маркер, якій вказує на негативні емоції адресанта. Це, звертання, виражене оцінним висловленням *you dog*, яке підсилює значення погрози, вказує на конкретного адресата. Повтор ІК показує категоричність спонукання та обов'язковість виконання дії. Продовження речення *Or I'll kill you* є маркером рішучості мовця виконати погрозу. Але такі звертання, як *dear*,

darling, знімають категоричність, показують доброзичливе відношення до виконавця дії, наприклад: англ. *Come, Mary, dear* [14, с. 198].

10.2. До другої групи складних речень з ІК входять 3 групи речень (див. табл.1). ІК, які були виділені у простому реченні, також входять до складу і складного речення.

Таблиця 1. *Типи складних речень з ІК в англійській та українській мовах*

№	Тип речення	Англійська мова		Українська мова	
1.	Складносурядне речення	130	67%	59	33%
2.	Складнопідрядне речення	40	21%	88	50%
4.	Безсполучникове речення	23	12%	30	17%
	Разом	193	100%	177	100%

Поширені імперативні конструкції у складному реченні використовуються у тому випадку, коли мовець прагне не лише спонукати слухача до дії, але і переконати в її доцільності або необхідності, та привносять різні конотативні значення.

1) Так, у складному реченні із сурядним зв'язком найчастіше вживаються поширені ІК та прийменники *and, but, or*, наприклад: англ. *Sit down or stand aside and don't blatter the ears off us* [14, с. 638]; укр. *Згадуйте мене і на ту весну приїздіть сюди* [10, с. 286]. Складносурядне речення знижує ступінь спонукальності та надає додаткового значення прохання, наполегливого прохання, погрози, або попередження, наприклад: англ. *Sup up your porridge and be quite* [14, с. 528]; укр. *Ідіть до тієї балки й одразу починайте копати дірки-схрони* [12, с. 235]. Складносурядні речення найчастіше використовуються в англійській мові (67%), наприклад: *Stay here, and I'll bring up a cab* [13, с. 445]. Це пов'язано з тим, що мовленнєвий акт прохання є найбільш поширеним в англійській мові.

2) Складнопідрядні речення займають перше місце в українській мові (50%), (пор. в англійській 21%), та привносять наступні конотації:

a) переконливого прохання, наприклад: англ. *If there's anything worrying you, tell me and I'll fix it* [13, с. 177]; укр. *Скажіть, скажіть мені про те найважливіше, якщо знаєте* [11, с. 469];

b) поради, наприклад: англ. *If there's anything I can do, count on me* [14, с. 389]; укр. *Тільки ж нікому не кажіть, бо одразу ж почнеться* [12, с. 407];

c) пропозиції, наприклад: англ. *Have just a few puffs if you feel it will do you good* [13, с. 94]; укр. *Приїжджайте ввечері, щоб ніщо не заважало, тоді й порадимось* [9, с. 128];

d) погрози, наприклад: англ. *Look here, Messner, if you refuse to get out, I'll thrash you.* [14, с. 91]; укр. *Ти-но мені не коверзуй, бо як візьму запругу...* [12, с. 113].

У головному реченні використовуються ІК, які спонукають слухача до дії, а у підрядному реченні мотивується можливість, необхідність, бажаність або доцільність виконання цієї дії. Цим і ослаблюється імперативна функціональність.

3) Безсполучникові речення найменш використовуються в обох мовах (англ. мова – 12%, укр. мова – 17%) хоч у цих реченнях сфера мотивації значно ширше, чим у складносурядного або складнопідрядного речення. Імперативні конструкції виражають наслідок, не втрачаючи, але актуалізуючи свою спонукальність та семантичну самостійність [4, с. 17], наприклад: англ. *Get it then, I'll turn you off.* [13, с. 164]; укр. *Неодмінно повісьте в кімнаті, побачите, він вас трохи грітиме* [11, с. 304].

11. Висновки

11.1. Як результат порівняльного дослідження виявлено непоширені та поширені ІК. Непоширені ІК складаються тільки з одного ядерного компоненту – дієслова в наказовому способі. У поширених ІК ядро ускладнюється двома або декількома компонентами.

11.2. Непоширені та поширені ІК входять до складу як простого, так і складного речення. Однак просте речення з ІК є найчастішим способом вираження спонукування в обох мовах.

11.3. ІК входять до складу 3 типів складних спонукальних речень: складносурядних, складнопідрядних та безсполучникових. В англійській мові найчастотнішими складними реченнями з ІК є складносурядні речення (67%), в українській мові – складнопідрядні (50%). Найменш частотними складними реченнями з ІК в обох мовах є безсполучникові (англ. 12 %, укр. 17 %).

11.4. Посилення або послаблення імперативності залежить від лексичного змісту другорядних членів синтаксичної конструкції. Чим поширеніша структура речення, тим менш категорична спонукальна функціональність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. — М. : Изд-во ин. лит., 1955. — 416 с.
2. *Воронцова Г. Н.* Очерки по грамматике английского языка / Г. Н. Воронцова. — М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1960. — 390 с.
3. *Головина Н. В.* Семантика императива и способы его выражения в современном английском и русском языках : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.17 «Сравнительно-историческое и типологическое сопоставление» / Н. В. Головина. — М., 1997. — 18 с.

4. Мелехова Л. А. Коннотация императива : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. А. Мелехова. — М., 2012. — 18 с.

5. Сергиевская Л. А. Сложное предложение с императивной семантикой (в современном русском языке) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Л. А. Сергиевская. — М., 1995. — 401 с.

6. Храковский В. С. Семантика и типология императива : Русский императив / В. С. Храковский, А. П. Володин. — Л. : Наука, Ленингр. отд., 1986. — 213 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Вишня О. Вишневі Усмішки / О. Вишня. — К. : Державне видавництво художньої літератури, 1960. — 480 с.

8. Довженко О. Кіноповісті / О. Довженко. — К. : Дніпро, 1983. — 439 с.

9. Кашин В. Твори : [в 3 т.] / В. Кашин. — К. : Дніпро, 1987. — 1150 с.

10. Куліш М. П'єси / М. Куліш. — К. : Наукова думка, 1998. — 302 с.

11. Підмогильний В. Оповідання / В. Підмогильний. — К. : Наукова думка, 1991. — 800 с.

12. Самбук Р. Останній заколот: Романи / Р. Самбук. — К. : Рад. письменник, 1989. — 528 с.

13. Galsworthy J. End of the Chapter / J. Galsworthy. — Foreign Publishing House. — М., 1960. — 602 с.

14. Cronin A. J. Hatter's Castle / A. J. Cronin. — Foreign Languages Publishing House. — М., 1963. — 669 с.

15. Huxley A. Crome Yellow / A. Huxley. — М., Progress Publishers, 1979. — 278 с.

Надійшла до редакції 15.01.13

© 2013 Ю. В. Каліущенко
(м. Донецьк)

СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНІ ВІДНОШЕННЯ В КОНСТРУКЦІЯХ З ОЛЬФАКТОРНИМИ ДІЄСЛОВАМИ

КАЛУЩЕНКО Ю. В. СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНІ ВІДНОШЕННЯ В КОНСТРУКЦІЯХ З ОЛЬФАКТОРНИМИ ДІЄСЛОВАМИ

У статті розглядаються конструкції з ольфакторними дієсловами та суб'єктно-об'єктні відношення в цих конструкціях в англійській, латиській, російській та українській мовах у зіставному аспекті. Ці конструкції відображають семантичний та синтаксичний рівні ситуації з ольфакторними дієсловами. Проаналізовано семантичні особливості ольфакторних дієслів, а також можливості реалізації суб'єкта та об'єкта на семантичному та синтаксичному рівнях.

КАЛИУЩЕНКО Ю. В. СУБЪЕКТНО-ОБЪЕКТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В КОНСТРУКЦИЯХ С ОЛЬФАКТОРНЫМИ ГЛАГОЛАМИ

В статье рассматриваются конструкции с ольфакторными глаголами и субъектно-объектные отношения в этих конструкциях в английском, латышском, русском и украинском языках в сопоставительном аспекте. Данные конструкции отображают семантический и синтаксический уровни ситуации с ольфакторными глаголами. Проанализированы семантические особенности ольфакторных глаголов, а также возможности реализации субъекта и объекта на семантическом и синтаксическом уровнях.

KALIUSHCHENKO Y. V. SUBJECT-OBJECT RELATIONS IN CONSTRUCTIONS WITH OLFACTORY VERBS

The paper deals with the contrastive analyses of the olfactory verbs constructions and the subject-object relations of constructions in English, Latvian, Russian and Ukrainian. These constructions reflect the semantic and syntactic levels of a situation with the olfactory verb. Semantic features of the olfactory verbs as well as subject and object realization possibilities on the semantic and syntactic levels have been analyzed. The conducted research manifested the fact that Russian and Ukrainian, as representatives of the Slavic language group, show more common morphological, semantic and syntactic properties than each of these languages with English and Latvian.

Ключові слова: ольфакторне дієслово, конструкція, Суб'єкт, Об'єкт, Експірієнсер, Стимул.

1. Вступні зауваження. Вивчення суб'єктно-об'єктних відношень дієслівної лексики є актуальною темою лінгвістичних досліджень [2; 4]. Сучасні дослідження присвячені зокрема аналізу можливих реалізацій суб'єкта та об'єкта як на синтаксичному (поверхневому), так і семантичному (глибинному) рівнях [5, с. 223]. Одним з ефективних засобів відображення взаємодії цих двох рівнів є моделювання конструкцій з зазначенням синтаксичних та семантичних актантів ситуації з дієсловами [3, с. 392–394]. Проте наукового висвітлення бракує дієсловам тематичній групі чуттєвого сприйняття, а саме ольфакторним дієсловам (від лат. *olfacio* 'відчувати запах, нюхати'), тобто дієсловам на позначення сприйняття запахів нюхом. Ця стаття присвячена саме дослідженню особливостей суб'єктно-об'єктних відношень на основі конструкцій з ольфакторними дієсловами (далі ОД) в англійській, латиській, російській та українській мовах, що й зумовило актуальність статті.

Мета дослідження полягає у зіставному аналізі конструкцій з ольфакторними дієсловами та їх суб'єктно-об'єктних відносин в англійській, латиській, російській та українській мовах. Мета роботи передбачає розв'язання таких основних завдань:

встановлення корпусу ольфакторних дієслів на базі лексикографічних джерел в чотирьох мовах; вибірка речень з ОД із інтернет-корпусів; розробка класифікації ОД за семантичними групами на основі диференціальних сем; моделювання конструкцій, які відображають семантичні та синтаксичні актанти ситуації з ОД на матеріалі речень вибірки; проведення семантичного аналізу лексем, які виражають суб'єкт та об'єкт ОД в мовах дослідження.

Матеріалом роботи слугує вибірка ОД з лексикографічних джерел у кількості 12 ОД в англійській мові, 11 – в латиській, 21 – в російській та 16 – в українській [7; 10; 12; 14; 15]; а також текстова вибірка художньої літератури з інтернет-корпусів, яку склали 210 речень з ОД в англійській мові, 27 – в латиській, 201 – в українській та 1130 – в російській [8; 9; 11; 13]. Значна розбіжність між кількістю речень з ОД, отриманих з корпусів різних мов, пояснюється, по-перше, обсягом самих корпусів: найоб'ємнішим є корпус англійської та російської мов, меншим – корпус української мови, найменшим – корпус латиської мови; по-друге, частотністю вживання ОД в кожній з мов.

2. Ольфакторні дієслова як підгрупа перцептивної лексики. Ольфакторні дієслова разом з дієсловами інших чотирьох модусів перцепції (зорової, слухової, тактильної та смакової) становлять тематичну групу перцептивних дієслів. Ольфакторне сприйняття постає на третім місці після зорового та слухового в ієрархії важливості модусу перцепції для життєдіяльності людини [6, с. 1297]. Воно відіграє значну роль у формуванні людиною уявлення про картину зовнішнього середовища. Проте лексичних засобів для опису ольфакторної перцепції в мовах дослідження не багато, тому що «у мові три чверті всіх слів на позначення перцептивних уявлень належать до зору та слуху, і лише менша частина слів розподілена між іншими модусами чуттєвого сприйняття» [1, с. 14].

Перцептивні дієслова всіх п'ятих модусів перцепції, ольфакторної зокрема, мають двох обов'язкових учасників, які реалізуються на семантичному та синтаксичному рівнях, а саме синтаксичних актантів Суб'єкт (підмет) сприйняття та Об'єкт (додаток), яким на семантичному рівні відповідають семантичні актанти Експіріенсер і Стимул [2, с. 197–225]. Експіріенсером виступає істота (тварина або людина), яка має фізичну здібність сприймати щось органами перцепції, а Стимулом – істота або неістота, яка сприймається Експіріенсером органами перцепції. Стимулом ольфакторних дієслів може функціонувати продуцент запаху, носій запаху чи сам запах. У роботі досліджуються ольфакторні дієслова на позначення активного сприйняття, під яким розуміється усвідомлене цілеспрямоване сприйняття Експіріенсером Стимула за допомогою нюха, напр.: (1) укр. *Її було чотирнадцять років, вона любила гризти тверді мюслі й нюхати червоний чай із пелюсток шипшини.* У цьому прикладі Експіріенсер *вона* активно сприймає нюхом – нюхає – Стимул перцепції *червоний чай*.

Експіріенсер, Стимул та дієслово стають обов'язковими семантичними учасниками конструкцій з ОД. На синтаксичному рівні конструкції Експіріенсеру відповідає Суб'єкт речення. Проте Стимул, в залежності від структури мови дослідження та семантичних диференційних сем дієслова, може бути переданий не тільки прямим Об'єктом.

3. Типи конструкцій з ОД. Текстова вибірка з інтернет-корпусів чотирьох мов дозволила скласти п'ять синтаксичних конструкцій з ОД та визначити семантичні групи ОД, які зустрічаються в цих моделях. Однак, якщо всі п'ять конструкцій зустрічаються в російській мові, то в українській мові були відмічені чотири, а в англійській та латиській – дві (див. табл. 1).

3.1. Перша конструкція S + Pred + Odir : Експіріенсер + ОГ + Стимул є характерною для всіх мов дослідження, в ній функціонують більшість ОД вибірки (168 речень (80%) в англійській мові, 24 речення (96%) – в латиській, 798 (71%) – в російській) та 132 (66%) – в українській). Цю конструкцію створює Суб'єкт, якому відповідає семантичний актант Експіріенсер, ОД як предикат та прямий Об'єкт, виразником якого на семантичному рівні є Стимул сприйняття, напр.: (2) англ. *He watched the old man as he carefully sniffed the wine, sipped it, rolled it around his palate* 'Він спостерігав, як старий чоловік обережно понюхав вино, зробив ковток, покрутив його по піднебінню'. Предикатом першої конструкції виступають дієслова п'яти семантичних груп: ОД, які мають значення 'нюхати', 'нюхати наркотичні речовини' та 'обнюхувати' виконують синтаксичну роль предиката конструкції в англійській, латиській, російській та українській мовах, ОД 'нюхаючи, знайти по запаху' – в англійській, російській та українській, ОД 'нюхаючи, насолоджуватись запахом'.

3.1.1. ОД англійської, латиської, російської та української мов зі значенням 'нюхати' знаходять виявлення у конструкції S+Pred + Odir : Експіріенсер+ОГ+Стимул, напр.: англ. *smell, sniff, snuff*; лтс. *ostit, paost, paostit*; рос. *нюхатъ, понюхатъ, нюхнутъ*; укр. *нюхати, понюхати, нюхнути*. Дієслова цієї семантичної групи мають найширшу семантику, вони можуть сполучуватись з Експіріенсером твариною або людиною та необмеженим по семантичним ознакам Стимулом, пор.: англ. (3) *Lucinda closed her eyes and sniffed the air ecstatically* 'Люсінда закрила очі та із захопленням нюхала повітря'; (4) лтс. *Suns riņķo viņiem apkārt, osta akmeņus* 'Собака крутиться біля них, нюхає каміння'; (5) рос. *Попробовал бы он на голодный желудок нюхатъ мамин яблочный пирог* 'Спробував би він на голодний шлунок нюхати мамин яблучний пиріг'; (6) укр. *Я понюхав квіточку – пахла болотом*. Як показали наведені приклади, Стимулом сприйняття для ОД з лексикографічним тлумаченням 'нюхати' виступають слова різних семантичних типів, пов'язаних з землею, їжею, повітрям, рослинами.

Таблиця 1. Конструкції з ОД та їх кількісна характеристика

Конструкції з ОД	Значення ОД	ОД та їх частотність в текстових вибірках			
		Англ.	Лтс.	Рос.	Укр.
1	2	3	4	5	6
<i>S + Pred + Odir:</i> Експір. + ОГ + Стимул	‘нюхати’	<i>smell</i> 22	<i>ostit</i> 2	<i>нюхать</i> 122	<i>нюхати</i> 60
		<i>sniff</i> 127	<i>paost</i> 2	<i>понюхать</i> 169	<i>понюхати</i> 41
		<i>snuff</i> 1	<i>paostit</i> 2	<i>нюхнуть</i> 33	<i>нюхнути</i> 6
	‘нюхати’ (про тварин)		<i>paošņat</i> 1		<i>нюшити</i> 4
			<i>ošņat</i> 2		
	‘нюхати наркотич. речовину’	<i>sniff</i> 6	<i>paost</i> 2	<i>нюхать</i> 22	<i>нюхати</i> 7
		<i>sniff up</i> 1	<i>paostit</i> 1	<i>понюхать</i> 24	<i>понюхати</i> 1
		<i>snuff</i> 1		<i>нюхнуть</i> 22	
				<i>понюхивать</i> 7	
	‘нюхаючи, насолоджуватись запахом’	<i>savour</i> 2			
		<i>scent out</i> 1		<i>разнюхать</i> 3	<i>унюхати</i> 1
	‘нюхаючи, знайти по запаху’ (про тварин)			<i>разнюхивать</i> 4	<i>винюхувати</i> 3
				<i>вынюхивать</i> 21	<i>винюхати</i> 1
				<i>вынюхать</i> 2	
‘обнюхати’	<i>sniff along</i> 1	<i>apostit</i> 10	<i>обнюхать</i> 182	<i>обнюхати</i> 8	
	<i>sniff round</i> 4	<i>izostit</i> 1	<i>обнюхивать</i> 180		
	<i>sniff about</i> 2	<i>apošņāt</i> 3			
<i>S + Pred + Oprep:</i> Експір. + ОГ + Стимул	‘нюхати’	<i>sniff</i> 42		<i>понюхать</i> 3	<i>нюхнути</i> 1
				<i>нюхнуть</i> 1	
	‘нюхати, намагаючись розпізнати запах’			<i>принюхиваться</i> 88	<i>пронюхуватися</i> 22
				<i>принюхаться</i> 22	<i>принюхатися</i> 1
‘нюхаючи, звикнути до запаху’			<i>принюхаться</i> 11	<i>принюхатися</i> 1	
	‘нюхати когось’			<i>обнюхиваться</i> 3	

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
<i>S + Pred + Oinstr:</i> Експір. + ОГ + Стимул	‘надмірно нюхати наркотич. речовину’			обнюхаться 3	
<i>S + Pred + FCC:</i> Експір. + ОГ + Стимул	‘нюхати’			нюхать 1	нюхати 1
				понюхать 4	понюхати 5
<i>S + Pred:</i> Експір. + ОГ	‘нюхати навколо себе’			нюхаться 1	пронюхуватися 26
				принюхиваться 82	принюхатися 10
				принюхаться 88	
				обнюхиваться 2	
	‘нюхати один одного’ (про тварин)		oșnățies 1	нюхаться 2	обнюхатися 1
				обнюхиваться 14	
				обнюхаться 5	
	‘надмірно нюхати наркотич. речовину’			обнюхаться 2	обнюхатися 1
Всього: 1568		210	27	1130	201

3.1.2. Ольфакторні дієслова семантичної групи 'нюхати наркотичні речовини' (англ. *sniff, sniff up, snuff*; лтс. *paost, paostit*; рос. *нюхать, нюхнуть, вынюхать*; укр. *нюхати, понюхати*) в конструкції S + Pred + Odir : Експірієнсер + ОГ + Стимул сполучуються виключно зі Стимулом на позначення наркотичної речовини (тютюну, клею та інш.) та Експірієнсером людиною, напр.: (7) укр. *А безпритульні діти у підвалах нюхають клей*. Російське ОД *вынюхать* ускладнене додатковою диференційною семою 'повністю, без залишку', а ОД *нюхнуть, понюхивать* – семами часу 'одноразово, швидко' та 'час від часу'.

3.1.3. Третю семантичну групу склали ОД у значенні 'обнюхувати', напр.: англ. *sniff along, sniff round, sniff about*; лтс. *apostit, izostit, apošņāt*; рос. *обнюхать, обнюхивать*; укр. *обнюхати*. У семантиці ОД цієї групи закладена імпліцитні семи 'з усіх боків' та 'ретельно'. Експірієнсером при даних ОД може бути як тварина, так і людина, Стимулом – найчастіше людина, частина її тіла, одяга, тварина або їжа, напр.: (8) англ. *A large, tabby cat came in, sniffed round his shoes then jumped up on his lap* 'Великий смугастий кіт зайшов у кімнату, обнюхав його черевики та потім сприбнув йому на коліна'; (9) лтс. *Daniela ik pa apostija savu roku, kada vėl smaržoja pės kucėna* 'Данієла ніби то обнюхала свою руку, яка ще пахла цуценям'.

3.1.4. Наступна семантична група ОД, які вживаються у першій конструкції, має спільне значення 'нюхаючи, знайти по запаху'. Дані ОД були знайдені лише в англійській, російській та українській мовах, напр.: англ. *scent out*; рос. *разнюхать, разнюхивать, вынюхивать, вынюхать*; укр. *унюхати, винюхувати, винюхати*. Суб'єктом ситуації з ОД звичайно виступає лише тварина, а Об'єктом її сприйняття – людина, інша тварина, їжа, речовина. Проте іноді для більшої образності та при метафоричному переносі такі ОД можуть вживатися з Суб'єктом 'людина', пор.: (10) рос. *Прежде всего, Лыско отыскал место, где ночевал олень, а потом разнюхал и запутанный след в траве* 'Лиско, насамперед, знайшов місце, де ночував олень, а потім рознюхав і заплутаний слід у траві' та (11) рос. *Оба курили, и кто они – я разнюхал в буквальном смысле* 'Обидва курили, й хто вони – я рознюхав у буквальному значенні слова'.

3.1.5. Останню п'яту групу будує ОД англійської мови *savor* зі значенням 'нюхаючи, насолоджуватись запахом'. Так як семантика даного ОД ускладнена семою 'задоволення, насолода', то Експірієнсером стає лише людина, бо тільки вона може усвідомлювати, що отримує від запаху насолоду, бо він для неї дуже приємний. Згідно з даними вибірки Стимулом сприйняття, яким насолоджується Експірієнсер, є запах їжі, напр.: (12) англ. *Mary poured herself a cup of tea and savored the aromatic smells of good food for which this house was known for miles around* 'Мері налила собі чашку чаю та насолоджувалась запахами хорошої їжі, якою цей дім славився навкруги'.

3.2. Другу конструкцію складає Суб'єкт сприйняття, ольфакторне дієслово як

предикат та прийменниковий Об'єкт (prepositional Object), який на семантичному рівні дорівнює Стимулу: $S + Pred + Oprep$: Експірієнсер + ОГ + Стимул. Ця конструкція характерна для англійської, російської та української мов, ОД латиської мови у конструкції виявлено не було. Другою конструкцією можна представити 42 речення вибірки (20%) в англійській мові, 128 (11%) – в російській та 24 (12%) – в українській. ОД англійської, російської та української мов семантичної групи 'нюхати' є складовою частиною конструкції, а також ОД російської та української мов семантичної групи 'нюхати, намагаючись розпізнати запах' й російські ОД 'нюхаючи, звикнути до запаху' та 'нюхати когось'.

3.2.1. Дієслова першої семантичної групи, які функціонують у цій моделі, позначають 'нюхати', напр.: англ. *sniff*; рос. *понюхать, нюхнуть*; укр. *нюхнути*. Англійський ОД *sniff* сполучується з Об'єктом з прийменником *at*. Незважаючи на те, що наявність чи відсутність прийменника може змінювати семантику перцептивного дієслова (пор. *I looked at the girl* 'Я подивився на дівчину' – активне, цілеспрямоване сприйняття; *I saw the girl* 'Я побачив дівчину' – інертне, нецілеспрямоване сприйняття), аналіз матеріалу виявив, що прийменник не змінює семантичних особливостей ольфакторного дієслова і воно має ідентичну сполучуваність зі Стимулом та Експірієнсером, як в конструкції з прямим Об'єктом, пор.: (13) англ. *The dog stopped to sniff at something in the grass* 'Собака зупинилась, щоб понюхати щось у траві'; (14) *She stopped to sniff the freesias* 'Вона зупинилась, щоб понюхати фрезії'. ОД російської та української мов *понюхать, нюхнуть* та *нюхнути* відповідно використовуються з Об'єктом з прийменником 'з', якщо на семантичному рівні Стимулом є посуд, посудина, але імплікується його вміст, пор.: (15) рос. *Михеевский старик понюхал из горлышка* 'Міхеєвський старий понюхав з горлечка'; (16) укр. *Поет заховав руки під стіл, нюхнув навіщось із недопитої чарки* та (17) рос. *Взволнованная, она понюхала из хрустального флакончика какого-то снадобья* 'Стурбована, вона понюхала з кришталевого флакончика якогось зілля'. У прикладах 15 та 16 вміст посуду як справжній Об'єкт сприйняття синтаксично є невираженим, а в реченні 17 він з'являється експліцитно як прямий Об'єкт *снадобье* 'зілля', проте це змінює тип конструкції.

3.2.2. До наступної семантичної групи належать російські та українські ОД зі спільним значенням 'нюхати, намагаючись розпізнати запах когось, чогось' такі, як: рос. *принюхиваться, принюхаться*; укр. *принюхуватися, принюхатися*. У конструкції $S + Pred + Oprep$: Експірієнсер + ОГ + Стимул з цими дієсловами сполучується Об'єкт з прийменником 'к' в російській мові та 'до' – в українській, напр.: (18) рос. *Лошади настораживают уши, раздувают ноздри, как будто принюхиваясь к свежему воздуху, которым пахнет от приближающейся тучи* 'Коні нащулюють вуха, роздувають ніздрі, ніби то принюхуючись до свіжого повітря, яким пахне від хмари, що наближалася';

(19) укр. *Діти вешталися навколо столу, принохуючись до пирога, що поважно відпочивав, прикрившись рушником.* Як ілюструють приклади, Експіріенсером може виступати людина або тварина, а Стимулом – найчастіше якийсь невідомий запах або повітря, пор.:

(20) укр. *Так хочеться припасти щогою до теплого бананового листа, яке вкриває кадіб, принохуватися до незвичного кислуватого запаху, яким тягне звідти, прислухатися до неголосного булькання рідини і мріяти про Гірібалу, про Калькутту, про спокійне і радісне життя.*

3.2.3. Третю та четверту семантичну групи утворюють ОД російської та української мови, які позначають 'нюхаючи, звикнути до запаху' та 'нюхати один одного', напр.: рос. *принохаться*; укр. *принохатися* й *обнюхиваться*. ОД *принохатися* має у своїй семній структурі сему 'звичка' та функціонує зі Стимулом, який виражає неприємний або незвичний для Експіріенсера запах та на синтаксичному рівні знаходить прояв як Об'єкт з прийменником 'до' ('к' в російській мові), напр.: (21) рос. *Народ в конце концов не выдержал коммунизма, но к запахам, видать, принохался и просто их не замечает* 'Народ зрештою не витримав комунізму, але до запахів, певно, принохався та просто їх не помічає'.

З російським рефлексивним дієсловом *обнюхиваться* у цій конструкції експліцитно постає Об'єкт сприйняття з прийменником 'с', на семантичному рівні Експіріенсером та Стимулом сприйняття постають тварини (зазвичай собаки) пор.: (22) рос. *Он, встречаясь с другими собачонками, с необыкновенною охотой с ними обнюхивался по всем собачьим правилам* 'Він, зустрічаючись з іншими цуценятами, з незвичною охотою обнюхувався з ними за всіма собачими правилами'.

3.3. Третій тип конструкцій *S + Pred + Oinstr*: Експіріенсер + ОГ + Стимул було виявлено лише в російській мові з ольфакторним дієсловом *обнюхаться* на позначення надмірного споживання наркотичних речовин. Дана конструкція зустрілась лише у 3 реченнях вибірки (0,2%) ОД *обнюхаться* має диференційні семи 'надмірно' та 'шкода для здоров'я'. Суб'єктом у даній ситуації є людина, а Об'єктом в інструментальному (орудному) відмінку – наркотична речовина, напр.: (23) рос. *Его вовсе не интересовал тот факт, что сын-разгильдяй обнюхался кокаином... нагло проехал на красный свет и врезался в «Москвич»* 'Його зовсім не турбував той факт, що його син-нехлюй обнюхався кокаїном... нагло проїхав на червоне світло й урізався у «Москвіч»'.

3.4. Конструкція *S + Pred + FCC*: Експіріенсер + ОГ + Стимул складається на синтаксичному рівні зі Суб'єкта, предиката та Finite Complement Clause 'підрядного речення з особовою формою дієслова' зі сполучником 'чим'. Цим синтаксичним актантам відповідають семантичні актанти Експіріенсер, ОД та Стимул. У цій моделі функціонують дієслова семантичної групи 'нюхати' російської (*нюхать, понюхать*) та української (*нюхати, понюхати*) мов, напр.: (24) рос. *Один раз учитель химии принес нам в класс ящик,*

наполненный древесным углем, и предложил желающим понюхать, чем он пахнет ‘Одиного разу вчитель хімії приніс до нас в клас ящик, наповнений деревним вугіллям, і запропонував бажаним понюхати, чим він пахне’; (25) укр. *Я заплющив очі і став нюхати, чим пахне навколо мене.* Конструкція з підрядним реченням з особовою формою дієслова знайшла прояв у 5 реченнях (0,4%) вибірки російської мови та у 6 реченнях (3%) вибірки з інтернет-корпуса української мови.

3.5. Остання п’ята конструкція, яку конструює Суб’єкт сприйняття та рефлексивне ОД як предикат, виглядає наступним чином: *S + Pred: Експірієнсер + ОГ*. Дана конструкція можлива в 1 реченні (4%) в латиській мові, в 196 реченнях (17,4%) російської вибірки та в 39 реченнях (19%) в українській мові. ОД трьох семантичних груп було проаналізовано при вживанні у цій конструкції, а саме: ‘нюхати навколо себе’, ‘нюхати один одного (про тварин)’ та ‘надмірно нюхати наркотичні речовини’.

3.5.1. Першу семантичну групу дієслів п’ятої конструкції становлять російські та українські «автокаузативні» [4, с. 664] ОД зі значенням ‘нюхати навколо себе’, напр.: рос. *нюхаться, принюхаться, обнюхиваться*; укр. *принюхуватися, принюхатися*. Імплицитна сема ‘навколо себе’ проявляється у рефлексивності цих дієслів, які не потребують Об’єкта, бо Суб’єкт у цій ситуації є тотожним Об’єкту, пор.: (26) рос. *А крыса тоже, на лапки встает, нюхается* ‘А щур теж, на лапки встає, нюхає навколо себе’; (27) укр. *Поводячи своїм довгим хоботом то в один бік, то в другий, він продовжував занепокоєно принюхуватися.*

3.5.2. Семантична група дієслів з тлумаченням ‘нюхати один одного (про тварин)’ була відмічена в латиській, російській та українській мовах. Ця група складається з реципрокальних [4, с. 662] дієслів лтс. *ošņāties*, рос. *нюхаться, обнюхиваться, обнюхаться* та укр. *обнюхатися*. Суб’єктом сприйняття при цих ОД може бути лише тварина, напр.: (28) лтс. *kuldīdzniece sūdzējās, ka, mēģinot piekļūt viņas afgāņu kucei, ik dienas ar žogtalu ošņājas* (обнюхиваться о собаках) *un nekārtīgas bedres izrakņā bariņš bezšķirnes klaidoņi*; (29) рос. *Они стояли, не спешиваясь, друг против друга. Лошади их с похрапом обнюхивались* ‘Вони стояли, не спішучись, один проти одного. Коні їхні з похрапом обнюхувались’; (30) укр. *Дайте кошеняті з собакою можливість спочатку вивчити один одного на деякій відстані, а потім спокійно обнюхатися.*

3.5.3. Третю семантичну групу утворюють ОД на позначення ‘надмірно нюхати наркотичні речовини’ російської та української мов. Дані ОД (рос. *обнюхаться*, укр. *обнюхатися*) імплікують в своїй семантиці наркотичні речовини як Об’єкт сприйняття [4, с. 663], тому він може не бути присутнім, і конструкції спрощується до п’ятого типу *S + Pred*, пор.: (31) рос. *Животина обнюхалась и уже мирно ходит по полю, выгрызая мелкую травку на высоких местах* ‘Худобина обнюхалася та вже мирно ходить по полю, виточуючи дрібну травичку на високих місцях ’; (32) укр. *Любі наші громадяни, ми*

законом забороняємо вам палити сигарети, але обкуритися й обнюхатися маєте тепер повне право.

4. **Семантичний аналіз Суб'єкта та Об'єкта.** Дослідження Суб'єктів в конструкціях з ОД в мовах дослідження виявило, що на семантичному рівні Експіріенсером виступає переважно людина, і лише в меншій частині речень Експіріенсер є твариною: в 26 (33%) реченнях – в англійській мові, 9 (12,3%) – в латиській, 430 (38%) – в російській та в 28 (18,2%) реченнях – в українській. Семантичний аналіз можливих Об'єктів ольфакторного сприйняття дозволив поєднати їх у 15 груп (див. табл. 2): людина, частина тіла людини, тварина, наркотичні речовини, квіти, рослини (трава, кущі, дерева), їжа, одяг, посуд або посудина, приміщення, повітря (та пар, запах), земля (або те ще до неї відноситься, напр.: дорога), рідина, невідомий предмет або запах та слова різної семантики. В англійській мові більшість Об'єктів постають як слова семантичної групи 'повітря' (в 57 реченнях вибірки (27,4%)), в латиській – групи 'частина тіла' (в 7 реченнях (38%)); в російській – як слова семантичної групи 'повітря' (в 119 реченнях вибірки (145)) та в українській – як слова групи 'їжа' (в 30 реченнях (19,4%)). У всіх чотирьох мовах група 'приміщення' є однією з найменш чисельних, або взагалі невиражених (в англійській та латиській мовах).

Таблиця 2. Семантичні групи Об'єктів сприйняття

Семантичні групи Об'єктів	Мова			
	Англ.	Лтс.	Рос.	Укр.
Людина	12	4	113	9
Частина тіла	19	7	63	4
Одяг	6	1	60	4
Тварина	8	1	56	3
Наркотик, табак	–	3	82	9
Квітка	7	–	28	10
Рослина	2	2	38	10
Їжа	24	2	89	30
Повітря	57	3	119	27
Посуд	27	1	65	10
Земля	9	1	64	9
Рідина	13	–	50	8
Приміщення	–	–	31	3
Слова різної семантики	15	1	38	10
Невідомий предмет/запах	1	–	37	17
Всього	208	26	933	163

5. **Висновки.** Здійснене дослідження суб'єктно-об'єктних відношень у конструкціях з ольфакторними дієсловами дозволило зробити наступні висновки.

5.1. Найбільшу кількість ОД та речень з ними виявила російська мова, майже однаково – англійська та українська, а найменшу – латиська, що може свідчити про різний ступень важливості нюхового сприйняття в життєдіяльності носіїв аналізованих мов (див. 1).

5.2. Було виділено п'ять конструкцій з ОД в чотирьох мовах дослідження: усі п'ять конструкцій зустрічаються в російській мові, в українській мові були відмічені чотири, а в англійській та латиській – дві. Лише один тип конструкцій S + Pred + Odir: Експіріенсер + ОГ + Стимул є спільним для чотирьох мов, він же є і найчисельнішим у всіх мовах. Найбільшу кількість спільних конструкцій мають російська та українська мови (див. 3–3.5.3.).

5.3. В конструкціях із ОД функціонують дієслова 12 семантичних груп. Три семантичні групи 'нюхати', 'нюхати наркотичні речовини' та 'обнюхувати' зустрічаються у всіх проаналізованих мовах, група ОД зі значенням 'нюхаючи, насолоджуватись запахом' була відмічена виключно в англійській мові. Українська та російська мови демонструють найбільшу кількість ізоморфних семантичних рис, ніж кожна з них з англійською або латиською (див. табл. 1).

5.4. У переважній частині речень вибірки Суб'єктом сприйняття виступає людина, що свідчить про антропоцентричність та суб'єктивність світосприйняття людини. Вираження Об'єкта сприйняття демонструє більшу семантичну варіативність, оскільки у всіх чотирьох мовах було виділено 15 груп Об'єктів. Проте кількісна характеристика типів Об'єктів відрізняється в мовах дослідження (див. табл. 2).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Колбенева М. Г. Органы чувств, эмоции и прилагательные русского языка: [лингво-психологический словарь] / М. Г. Колбенева, Ю. И. Александров. — М. : Языки славянских культур, 2010. — 368 с.
2. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 608 с. — (Studia philologica).
3. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. — 1981. — Вып. X : Лингвистическая семантика. — С. 369–495.
4. *Geniušiene Emma* Die Reflexivverben des Litauischen im Vergleich zu denen des Lettischen, Russischen und Deutschen / Emma Geniušiene // Zeitschrift für Slawistik beiträge zur Baltistik II. Band XXIII. — Berlin : Akademie Verlag, 1978. — S. 657–666.
5. *Langacker Ronald W.* Settings, participants and grammatical relations / Ronald W. Langacker // Meanings and prototypes : studies in linguistic categorization / [edited by Savas Tsohatzidis]. — New York : Routledge, 1990. — P. 213–238.
6. *Viberg A.* Verbs of perception : A typological study / A. Viberg // Explanation of language universals. — Berlin, 1984. — P. 1294–1307.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [ред.-уклад. В.Т.Бусел]. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с. [ВТССУМ]
8. *Корпус української мови* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209/>.
9. *Национальный корпус русского языка* [Электронный ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ruscorpora.ru/>.
10. *Словарь русского языка* : [в 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз. / под ред. А. П. Евгеньевой]. — М. : Русский язык, 1981–1984. — 2560 с.
11. *British National Corpus of Brigham Young University* [e-source]. — Available at : <http://corpus.byu.edu/bnc/>.
12. *Latviesu valodas vardniza* : [30000 pamatvardu un ti skaigrojumu]. — Riga : Avots, 2006. — 1215 lpp.
13. *Līdzsvars mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss* [e-source]. — Available at : <http://www.korpuss.lv/>.
14. *Longman Dictionary of Contemporary English* / [ed. by D. Summers]. — Harlow : Pearson Education Limited, 2003. — 1949 p. [LDCE]
15. *Oxford Dictionary of Synonyms and Antonyms* / [ed. by Alan Spooner]. — Oxford : Oxford University Press, 2005. — 572 p. [ODSA]

Надійшла до редакції 20.02.13

© 2013 О. А. Кудря
(м. Горлівка)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

КУДРЯ О. А. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті представлено огляд лінгвістичних праць, присвячених дослідженню англійських та українських кольоропозначень. Зокрема, автор зосереджує увагу на класифікації зазначених одиниць в зарубіжному та вітчизняному мовознавстві, пропонує власну типологізацію кольоропозначень сучасної англійської та української мов. У статті розглядаються також різні підходи до вивчення кольоропозначень, методи поповнення аналізованої групи новими лексемами.

КУДРЯ О. А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦВЕТОБОЗНАЧЕНИЙ АНГЛИЙСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ

В статье представлен обзор лингвистических работ, посвященных изучению английских и украинских цветообозначений. В частности, автор концентрирует свое внимание на классификации данных единиц в зарубежном и украинском языкознании, предлагает собственную типологизацию цветообозначений современного английского и украинского языков. В статье также рассматриваются различные подходы к изучению цветообозначений, методы пополнения анализируемой группы новыми лексемами.

KUDRYA O. A. THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE STUDY OF ENGLISH AND UKRAINIAN COLOUR TERMS

The group of colour terms has been studied in psychological, philological, ethnolinguistic, historical, physiological and other aspects. In non-linguistic studies the scientists investigate the colour itself, in linguistics the colour terms are studied.

All the studies in the sphere of English and Ukrainian colour terms are mainly based on two theories – the theory of relativity (Sapir-Whorf hypothesis) and universality (Berlin-Kay theory). Although they contradict each other, the theories should be both considered in the study of the analyzed units.

In English and Ukrainian linguistics colour terms are usually classified into basic, non-basic, secondary etc. The given article presents the classification of English and Ukrainian colour terms considering their structural, semantic and part of speech peculiarities. The present work deals with different approaches to the study of colour terms in English and Ukrainian, the methods of the extension of the given lexical group.

The results of our analysis testify to the fact that the problems of English and Ukrainian colour terms description and classification are still open in modern linguistics and require special consideration.

Ключові слова: кольоропозначення, первинні та вторинні кольоропозначення.

Людині властиво бачити навколишній світ у кольорі, тому, створюючи нові об'єкти, вона наділяє їх колірними якостями. При номінації об'єктів навколишньої дійсності людина не обмежується лише базовими назвами кольору, а вигадує нові, які асоціативно пов'язані з предметами природи й побуту. Таким чином, дана група лексем не замкнута і має явні тенденції до розширення. Інтерес до зазначеної групи є невичерпним для фахівців найрізноманітніших галузей знань – психологів і філологів, етнолінгвістів, етнографів і антропологів, істориків та фізіологів. У нелінгвістичних працях у центрі дослідження є сам колір, тоді як у мовознавстві – кольоропозначення (далі КП). **Мета статті** – зробити огляд лінгвістичних робіт, присвячених вивченню англійських та українських КП, розглянути запропоновані науковцями класифікації зазначених одиниць та порівняти їх з власними результатами дослідження.

Незважаючи на те, що при лінгвістичному вивченні КП науковці звертаються до

термінів і понять, запозичених з інших наук (наприклад, колірна гама, спектр, контрастність, насиченість), але знання про те, як довжина хвилі пов'язана з різними позначеннями кольору, є цінним у посібниках з фізики, а коли його повторюють у лінгвістичних працях, подаючи як відповідь на питання про значення, це тільки заважає реальному розумінню того, що люди мають на увазі, коли вживають певні КП.

КП різних мов не завжди можуть відповідати одна одній. Так, в українській мові немає еквівалента англійському КП *blue* – *голубий*, *блакитний* і *синій*, а КП *orange* відповідає *оранжевий*, *помаранчевий*, *жовтогарячий* і *апелсиновий* тощо. Це підводить до думки про відмінність у системі КП різних мов, що було обґрунтовано Е. Сепіром і далі розвинено Б. Уорфом у теорії лінгвістичної відносності, згідно з якою кожна мова має власну картину світу та, через специфічність свого лексичного складу, містить у собі унікальну і неповторну класифікаційну систему, що визначає світогляд носія певної мови [9].

У ХХ столітті на вивчення КП найбільше вплинули американські вчені Б. Берлін та П. Кей, чия праця “Basic colour terms: their universality and evolution”, присвячена проблемі позначення кольору в мовах світу, претендує на спростування гіпотези Сепіра-Уорфа про релятивізм у мові та робить спробу встановити для системи базових КП кілька імплікативних універсалій. На думку Б. Берліна й П. Кея, для кожної мови центральним етапом розвитку системи КП є процес формування “ядра” – групи слів, які отримали назву “основні (або базові) кольороназви” (basic colour terms). Але в науковій літературі з'явилися думки, що суперечать теорії Берліна-Кея (див. роботи [13; 15; 18]). У цих дослідженнях були відзначені численні випадки, коли КП, що функціонують як основні, не є такими згідно зі згаданою теорією. Сумніви виникають і щодо приналежності до складу “основних” КП *сірий*, *рожевий*, *коричневий*, а в деяких мовах, наприклад, українській, існує два конкуруючих КП синього кольору – *синій* та *голубий*, що не передбачено даною теорією.

У лінгвістичній науці існує багато термінів на позначення слів із колірною семантикою – англ.: *colour terms*, *colour naming*, *colour definitions*; укр.: *кольороназви*, *назви кольору*, *лексеми на позначення кольору*, *колоративи* тощо. У нашій роботі використовуємо поширений у мовознавстві термін “кольоропозначення”. Серед лінгвістів немає єдиної позиції щодо того, які саме лексичні одиниці варто включати до групи КП. Деякі вчені не розмежовують слова-колоративи та інші одиниці з колірною номінацією і залучають до перших всі частини мови, які містять у собі сему кольору [10], інші дослідники [2] до КП відносять одиниці на зразок *плямистий*, *тьмянний*, *строкатий*, які, на нашу думку, є неконкретними, змішаними КП. Відсутня також і єдина класифікація КП.

У працях на матеріалі англійської мови найчастіше можна зустріти такі групи КП: basic colour terms: *black, white, grey, red, blue, orange, yellow, green, purple, pink, brown* (див. теорію Берліна-Кея [12]); non-basic, які за теорією Берліна-Кея не увійшли до 11 basic colour terms: *crimson, scarlet, blond, khaki, bluish, gold, silver*; secondary colour terms, які утворились від іменників і отримали вторинне значення кольору: *amaranthine, brick, buff, golden, orange, tobacco, salmon* тощо. Вважаємо, що така класифікація є досить умовною, адже лексеми *orange, pink*, хоча і відносяться до basic color terms, але водночас є похідними прикметниками від іменників *orange* ‘апельсин’, *pink* ‘гвоздика’. Найчастіше терміни “non-basic” та “secondary colour terms” вживаються як синонімічні [14]. А. Стейнвал для категорії небазових КП використовує термін “Elaborate Colour Terms (ECTs)”, який повністю збігається зі сполученням “secondary colour terms” Р. В. Кассона [17, с. 31].

В українській мові класифікацією КП займаються І. М. Бабій, А. П. Критенко, А. П. Кириченко, О. М. Дзівак, О. М. Крижанська, В. Й. Горобець та ін. Так, І. М. Бабій, відштовхуючись від дослідження А. П. Критенка, зазначає, що “в сучасній лінгвістиці всі назви кольорів прийнято поділяти на “основні” та “другорядні”. Основними є назви давнього походження, генетично споріднені з кольоропозначеннями в інших слов'янських мовах, вони становлять ядро всієї лексико-семантичної групи кольороназв, навколо якого розташовані назви пізнішого походження. Цими основними є сім семантично незалежних назв, які позначають “колір без відтінків”: *червоний, жовтий, зелений, голубий, синій, білий, чорний*. Усі інші є назвами відтінків основного тону, що вказують на міру вияву колірної якості, на інтенсивність колірного тону, змішування кольорів, на колірну ознаку, якої набув предмет у результаті певної дії чи процесу, і на ряд інших ознак. Вони семантично об'єднуються навколо “основних”. Їх багато, це майже всі наявні в мові колірні назви (*голубуватий, зелененький, червонястий, блідо-рожевий, темно-червоний* тощо)” [1, с. 4]. За відношенням назви кольору до поняття про нього дослідниця виділяє два типи назв кольорів: 1) назви, що позначають конкретну колірну ознаку предмета чи явища об'єктивної дійсності; 2) назви, що характеризують забарвлення предмета, не вказуючи на конкретний характер кольору (умовні кольороназви). Перший тип охоплює: а) невмотивовані (*білий, жовтий, сірий* тощо) та вмотивовані з погляду носіїв мови кольоропозначення (*малиновий, калиновий, пшеничний* тощо); б) лексеми з колірною семантикою різних граматичних категорій (*синій, синь, синьо* тощо); в) назви, що вказують на ступінь вияву колірної ознаки (*зеленастий, жовтуватий* тощо). Другий тип назв кольорів включає такі групи: а) назви, які визначають ступінь насиченості, інтенсивності кольорів, не називаючи конкретної колірної якості (*ясний, світлий, темний,*

блідий тощо); б) назви, що вказують на спосіб поєднання кількох невизначених кольорів у певній формі (*рябий, зозулястий, картатий, смугастий, пістрявий* тощо); в) назви для неозначеного кольору, які вказують на загальне забарвлення реалій, не визначаючи його конкретного характеру (*кольоровий, барвистий, різнобарвний, двобарвний, строкатий, квітчастий* тощо); г) назви, що виражають відтінки певного забарвлення предметів і явищ природи (*соковитий, свіжий, злинялий, яскравий, чистий, брудний* тощо); г) назви, які вказують на загальний характер забарвлення реалії, зумовлений дією сонця, вітру (*загорілий, смуглявий* тощо); д) назви, що вказують на суб'єктивну оцінку певного колірному тону (*похмурий, ніжний, легкий, крикливий* тощо) [1, с. 4–5]. Вважаємо, що колоративи, які І. М. Бабій відносить до другого типу й позначає як “умовні кольороназви”, передають або додаткові характеристики кольору (на зразок *ясний, смугастий, двобарвний, загорілий, похмурий*), або є інтенсифікаторами кольору (на зразок *яскравий, світлий, темний, блідий*). У межах згаданої класифікації досліджувані нами вторинні КП відносяться до першого типу, а саме – це вмотивовані з погляду носіїв мови КП.

О. М. Крижанська зазначає, що “усі українські назви кольорів за походженням можна поділити на дві лексико-семантичні групи: первинні й вторинні. До первинних належать назви кольорів, які в сучасній українській мові не співвідносяться з іменниками-референтами й означають абстрактні колірні якості. Їхнє походження та зв'язок з певною конкретною назвою розкривається за допомогою етимологічного аналізу (*червоний, рум'яний, рудий, жовтий, зелений* і т.д.). Вторинними є українські кольороназви, що передають конкретний колір за колірною подібністю до предметів і явищ навколишнього світу” [6, с. 22]. Авторка пояснює існування в українській мові різних видів КП наступним чином: “широковживані назви кольорів, у яких забулася внутрішня форма (“первинні”), набувають узагальнено-умовного значення кольору. Таке позначення кольору здається іноді недостатньо точним, дуже узагальненим, таким, що не передає усі відтінки, що розрізняються оком. Так виникають все нові й нові колірні означення, наприклад: *вишневий, бордовий, рожевий, малиновий, пунцовий* і подібні. Ці вторинні назви кольорів проходять той самий шлях розвитку, що й первинні, наприклад, *вишневий* (кольору стиглого плоду вишні), *бордовий* (кольору вина бордо). Для позначення найбільш точного кольору або його відтінку в мові з'являються нові метафоричні колірні означення: *восково-жовте лице, блідо-рожеві шматочки хмар*. У мові існують також складні назви, виражені описовими конструкціями зі словами *колір, барва, відтінок*, наприклад: *уста кольору стиглої вишні, уста кольору пелюстків темної мальви, мундири кольору прілого сіна, обличчя кольору слонової кістки, вбрання кольору чайної троянди, кольору яблуневого цвіту* і подібні” [5, с. 58–59]. Таким чином, О. М. Крижанська виділяє такі

групи КП: первинні, вторинні та складні назви (що виражаються за допомогою описових конструкцій). Однак дослідниця ототожнює поняття похідних та вторинних КП, що, на нашу думку, є помилковим. Так, лексема *бордовий* є похідною з первинним колірним значенням. Більш того, КП *рожевий*, яку О. М. Крижанська відносить до вторинних назв кольору, не є ані похідною, ані вторинною. Деякі згадані авторкою вторинні КП (*пунцовий*) не закріплені в жодному з авторитетних лексикографічних джерел, і, ймовірно, не існують в українській мові.

На думку Н. М. Сологуб, в семантиці КП виявляється інколи лінгвокультурне значення. Кожне КП утворює своєрідне мікрополе, у якому варто розрізняти: 1) назви, у яких означення кольору є основним значенням слова і які утворюють систему, тобто є власне назвами кольору (*жовтий, жовтизна*); 2) назви, у яких означення кольору є додатковим значенням слова та які доповнюють систему, але своїми основними значеннями належать до інших тематичних словесних груп, тобто є невластивими назвами кольору (наприклад, небо як позначення *блакитного* кольору; калина як позначення *червоного* кольору тощо) [8].

Враховуючи зазначені класифікації, ми пропонуємо наступну типологізацію всіх КП сучасної англійської та української мов залежно від їх структурно-семантичних та частиномовних характеристик (схема 1).

Схема 1. Типологізація англійських та українських КП

Вибір тієї чи іншої групи КП визначає відмінність аспектів, методів їх вивчення та матеріал дослідження. Так, у мовознавстві англійські та українські КП є предметом уваги багатьох вчених, які досліджують особливості колірної лексики на матеріалі однієї мови. Багато робіт пов'язано з вивченням КП в історичному аспекті: Т. В. Бочкарьова, Д. Л. Лернер, Р. Е. Маклаурі, Дж. Д. Бернлі, К. П. Біггам, М. Ф. Кріг (англійська), А. Є. Іншаков, В. Й. Горобець, О. М. Дзівак, М. І. Чикало (українська). Історія та етимологія КП давно цікавила вчених. Українські дослідники історії КП часто спираються на наукові розвідки Н. Б. Бахліної (М. І. Чикало, А. Є. Іншаков). М. І. Чикало наголошує на необхідності вивчення КП в історичному аспекті та зазначає, що “кількісні та якісні характеристики лексики на означення кольорів можуть бути своєрідним індикатором загального розвитку суспільства на кожному історичному етапі, і її склад з погляду походження не тільки свідчить про певні тенденції розвитку мови, а й дає матеріал для висновків щодо історії самого народу: мовне сусідство, розвиток науки, війни, торгівля – все це знаходить часткове відображення в динаміці розвитку досліджуваної лексико-семантичної групи, яка в своїй основі належить до найдавніших шарів лексики” [11, с. 186].

На матеріалі української мови лексико-семантичну групу КП досліджувала О. М. Дзівак, у працях якої КП аналізуються на лексико-семантичному й словотвірному рівнях, визначається місце КП у лексико-семантичній системі сучасної української мови. Дослідниця характеризує семантику кольору як тривимірну систему, де для кожного кольору потенційно можливий цілий ряд назв, у якому кожне слово підкреслює окрему ознаку одного спільного змістового поняття. Таку групу КП, яка об'єднана за загальним значеннєвим співвідношенням і передає один колір, лінгвіст визначає як синонімний ряд, мікросистему із певною внутрішньою структурою. У дослідженні О. М. Дзівак подано характеристику КП за походженням і мотивованістю на синхронному зрізі.

У західно-європейському мовознавстві на походження вторинних англійських КП (secondary colour terms) звертає увагу Р. В. Кассон, відносячи до вторинних КП усі небазові (non-basic) КП [14]. Зокрема дослідник зазначає, що вторинні, або небазові, терміни, які постійно були позначеннями тону (hue terms), уперше ввійшли до англійського колірної лексики в пізній середньоанглійський період (the Middle English period) [14]. З часом список вторинних англійських КП постійно поповнювався, особливо у другій половині 19 століття. Тобто, перехід від значення яскравості до значення тону (що відбувся в період 1350-1500 pp.) ознаменував появу вторинних англійських КП, які підпорядковані (subordinates) базовим КП та є їх гіпонімами (hyponyms), а також, як правило, є похідними від назв об'єктів унаслідок метонімічного процесу [14]. А. Стейнвал вважає термін “secondary colour terms” не зовсім доречним і пропонує “Elaborate Colour

Terms (ECTs)” [17, с. 31]. Наукові розвідки в галузі похідних КП Р. В. Кассона та А. Стейнвала створили базу для вивчення вторинних КП. Однак вчені аналізують лише деякі вторинні КП, не розмежовують вторинні та похідні КП, не включають до об’єкта дослідження двоосновні КП. Спираючись на вчення Р. В. Кассона, А. Стейнвала, Б. Берліна, П. Кея та інших, німецький лінгвіст М. Матші (Marion Matschi) простежує історичний розвиток англійських КП в ономасіологічному та семасіологічному аспекті й зазначає, що “через економічні й культурні зміни багато назв кольору були запозичені з французької та латинської мов, але ще більше є результатом метонімічного розширення назв об’єктів (entity senses). Саме тому всі види об’єктів та понять (наприклад, рослини, тварини, їжа тощо) можуть бути використані для позначення кольору” [16, с. 56]. Лінгвіст наголошує на тому, що вивчення КП неможливе без залучення інших, окрім лінгвістики, дисциплін (фізики, історії мистецтв, хімії, етимології тощо), а урахування таких факторів при розподілі КП на первинні та вторинні (третинні) є складним. З огляду на це автор пропонує поділяти КП на хроматичні (*red, orange, yellow, green, blue, indigo, violet*), нехроматичні (*brown, magenta, pink*) та ахроматичні (*black, grey, white*). Серед хроматичних виділяються теплі (*red, orange, yellow*) та холодні (*blue, green, violet*) кольори [16, с. 58]. Таким чином, у роботі М. Матші змішуються поняття “колір” (clour), яке є прийнятним для нелінгвістичних праць, та “кольоропозначення” (colour term), що є лінгвістичним терміном. Згадана типологізація доцільна для кольору, але не КП. Розвиток вторинних КП автор, вслід за Р. В. Кассоном, пояснює наступним чином: після Норманського завоювання було запозичено багато вторинних КП, проте, окрім запозичень, вторинні КП активно утворювались як похідні від назв об’єктів та явищ природи – металів, мінералів, тканин, барвників, тварин, рослин, фруктів, явищ природи. “Продуктивність метонімії має свій пік у 19 ст. як результат індустріалізації, колонізації й розширення реклами, газетних та журнальних статей, появи перших мас-медіа” [16, с. 130].

У мовознавстві широко вивчаються КП як на матеріалі англійської, так і української мови. Проте роботи, які б базувались на зіставному (порівняльному) аналізі КП зазначених мов, практично відсутні. Варто відзначити дослідження А. Вовка та його словник назв кольорів [4], до написання якого автора спонукала “неусталеність значення назв кольорів і їхніх відтінків як в англійській, так і в українській мовах” та “відсутність в українській мові систематичної номенклатури кольору (так дуже потрібної, напр., у мистецтві) і будь-якої системи називання кольорів” [4, с. 10]. Цей словник містить важливий матеріал щодо передачі англійських вторинних КП українською мовою, але словник фіксує також усталені англійські вторинні КП, на зразок *fawn* ‘оленячий’, які не

мають еквівалентного вторинного КП у сучасній українській мові. Потрібен час, щоб лексема на зразок ‘оленячий’ закріпилась у мові із значенням кольору. Позначаючи подібні КП як okazіональні, автор все ж прогнозує, що ці одиниці в подальшому будуть поповнювати словниковий склад мови. Адже на сьогодні саме українські й англійські мовні контакти є активним джерелом поповнення списку українських вторинних КП.

Для поповнення арсеналу КП використовуються як морфологічні (суфіксація, словоскладання, транспозиція іменників до сфери КП), так і синтаксичні засоби (компаративні конструкції). В англійській та українській мовах до числа складних КП належать, у першу чергу, дво- й (рідше) трьохскладні КП (на зразок (*amber-pink, viridian-orange-magenta, карамельно-жовтий, м'ясно-червоно-жовтий*). Водночас в українській мові складними, із “комплексною образною структурою” [7, с. 129], є словосполучення на зразок *неспіле авокадо, малиновий багрянець*. О. П. Василевич зауважує, що подібні конструкції “спираються на назву предмета” [3, с. 69]. Серед колірних композитів в обох мовах є узуальні, канонічні, що становлять частотні й звичні моделі (*golden-brown, brick-red, молочно-блідий, вогненно-червоний*), та новоутворення, що відображають “процес постійного розвитку колористичних складань і словосполучень” [7, с. 129] (*mussel-blue, farm-butter-yellow, неоново-синій, асфальтово-сірий*). Одні неологізми мають шанс закріпитись у мові, інші ж – зі зникненням їх прототипічного предмета-еталона можуть зникнути безслідно або “у зв’язку з дезактуалізацією свого прототипу скоротити сферу використання” [7, с. 129]. Наше дослідження свідчить про те, що сучасний етап функціонування як англійської, так і української мов характеризується розвитком складних КП. Це може бути пов’язано зі змінами кольоросприйняття сучасної людини, її прагненням до диференціації й деталізації колірних зв’язків, що, у свою чергу, може призвести до “розподілу” відтінків, “відокремлення” їх один від одного [7].

Таким чином, на сьогодні лінгвістика ще не має викінченого опису груп КП, у тому числі залишаються відкритими питання термінологічної означеності та класифікації досліджуваних одиниць. КП досліджуються з різних позицій та в межах різних підходів. Багатоаспектний підхід до вивчення КП визначається особливостями даної лексико-семантичної групи: різноманітністю її складу й шляхів утворення нових КП, її сполучними властивостями. Перспектива дослідження полягає в подальшому вивченні груп КП англійської та української мов залежно від їх структурно-семантичних та частиномовних характеристик.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабій І. М. Семантична характеристика назв кольору у сучасній українській мові

[Електронний ресурс] / І. М. Бабій // Рідна мова. — № 5. — Режим доступу :
http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/pdf/rn5.pdf

2. *Бабій І. М.* Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / І. М. Бабій. — К., 1997. — 239 с.

3. *Василевич А. П.* Цвет и названия цвета в русском языке / А. П. Василевич, С. Н. Кузнецова, С. С. Мищенко. — М. : КомКнига, 2005. — 216 с.

4. *Вовк А.* Англійсько-український словник назв кольорів і кольорознавства = English-Ukrainian dictionary of color names and color science / А. Вовк, Б. Струмінський. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : UKRAPRINT, 1986. — 94 с. — (Бібліотека українознавства, Т. 55).

5. *Крижанська О.* Формування нових значень слів і словосполучень в українській мові (на матеріалі колірних назв) / О. Крижанська // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. — Рівне : РДГУ, 2007. — Вип. 15. — С. 58–62.

6. *Крижанська О.* Яким буває червоне? (Синонімічні кольороназви в українській мові) / О. Крижанська // Урок української. — 2001. — № 2 (24). — С. 22–24.

7. *Кульпина В. Г.* Система цветообозначений русского языка в историческом освещении / В. Г. Кульпина // Наименования цвета в индоевропейских языках. Системный и исторический анализ. — М. : КомКнига, 2007. — С. 126–184.

8. *Сологуб Н. М.* Цвіт художнього слова О. Гончара / Н. М. Сологуб // Мовознавство. — 1988. — № 3. — С. 21–26.

9. *Уорф Б. Л.* Наука и языкознание / Б. Л. Уорф ; [пер. Б. С. Кубрякова, В. Н. Мурат] // Зарубежная лингвистика. — М. : Издательская группа «Прогресс», 1999. — № 1. — С. 92–106.

10. *Харченко В. К.* Словарь цвета : реальное, потенциальное, авторское / В. К. Харченко. — М. : Изд-во Литературного института им. А. М. Горького, 2009. — 532 с.

11. *Чикало М. І.* З історії назв кольорів в українській мові (XIV-XVIII) / М. І. Чикало // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Філологічної секції. — Львів, 1997. — Т. ССXXXIV. — С. 186–209.

12. *Berlin B. A.* Basic Color Terms : their Universality and Evolution / B. A. Berlin, P. Kay. — Berkeley ; Los Angeles : Un-ty of California Press, 1969. — 178 p.

13. *Biggam C. P.* Blue in Old English : Interdisciplinary semantic study / C. P. Biggam. — Amsterdam : Editions Rodopi, 1997. — 333 p.

14. *Casson R. W. Russet, Rose, and Raspberry. The Development of English Secondary Color Terms / R. W. Casson // Journal of Linguistic Anthropology. — 1994. — Vol. 4. — № 1. — P. 5–22.*

15. *Krieg M. F. The Influence of French Color Vocabulary on Middle English / M. F. Krieg // Michigan Academician. — 1979. — Vol. 11. — № 4. — P. 431–437.*

16. *Matschi M. Color Terms in English : Onomasiological and Semasiological Aspects / M. Matschi // Onomasiology Online, 2004. — № 5. — P. 56–139.*

17. *Steinvall A. English Colour Terms in Context / A. Steinvall. — Sweden : Umeå Universitet, 2002. — 263 p.*

18. *Wylter S. Colour and Language : Colour Terms in English / S. Wylter. — Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1992. — 203 p.*

Надійшла до редакції 20.02.13

© 2013 О. В. Лещенко
(м. Донецьк)

СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМИ ФІНАНСОВИХ, СТРАХОВИХ І КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ)

ЛЕЩЕНКО О. В. СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМИ ФІНАНСОВИХ, СТРАХОВИХ І КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ)

Статья посвящена изучению синтаксиса украинских рекламных слоганов финансовых, страховых и консалтинговых учреждений. Экспрессивность синтаксической структуры слоганов рассматривается во взаимосвязи с функцией рекламы, направленной как на привлечение внимания клиентов, так и на рыночное позиционирование учреждений.

ЛЕЩЕНКО О. В. СИНТАКСИС УКРАИНСКИХ РЕКЛАМНЫХ СЛОГАНОВ (НА МАТЕРИАЛЕ РЕКЛАМЫ ФИНАНСОВЫХ, СТРАХОВЫХ И КОНСАЛТИНГОВЫХ УСЛУГ)

Статья посвящена изучению синтаксиса рекламных слоганов украинских финансовых, страховых и консалтинговых учреждений. Экспрессивность синтаксической структуры рассматривается в взаимосвязи с функцией рекламы, направленной на привлечение внимания клиентов и на создание имиджа этих учреждений.

LESCHENKO O. V. SYNTAX OF UKRAINIAN ADVERTISING SLOGANS OF BANKS, CONSULTING AND INSURANCE COMPANIES

The article deals with the Ukrainian advertising slogans of banks, consulting and insurance companies. The syntactic structure of slogans has been studied in its connection with the function of advertisement which aims at attracting clients as well as company market positioning. Being a short and expressive language form, slogans are highly effective means of advertising. Short slogans are better to remember and they can persuade the bigger audience of customers. The most slogans under analysis consist of two to five words and are simple sentences. The sentence structure can be extended, e.g. by attributes that include the evaluation of the advertising companies. At the same time such extended slogans still stay compact. The word order in the sentences also helps emphasize its parts. In Ukrainian sentences the important information is given at the beginning of the sentence. Compound sentences in slogans are asyndetic ones. The characteristic feature of slogans is the use of one-member and incomplete sentences. These sentences convey only the new information to the audience. The slogans contain a great number of stylistic figures, such as parceling, parallelism, antithesis and aposiopesis. These devices make the slogans even more expressive. According to the aim of communication affirmative sentences are mostly used in slogans. They can have imperative semantics and thus persuade indirectly. In such a way customers feel as if they were partners of the company. In further studies the lexical and semantic peculiarities of slogans will be analysed in their connection to the pragmatic function of advertisements.

Ключові слова: рекламний слоган, прості речення, складні речення, односкладні речення, неповні речення, комунікативні типи речень, функція реклами.

1. Вступ. У цій статті розглядаються українські рекламні слогани банків, страхових, фінансових і консалтингових установ.

Слоган – це короткий вислів, що легко запам'ятовується, у якому подається інформація про послугу або установу. Він уводиться як для створення іміджу установи, так і для підвищення ефективності актуальної маркетингової кампанії [12, с. 152; 19, с. 59–61]. Слоган вважається одним з важливих елементів рекламного повідомлення разом із назвою установи, заголовком та ілюстрацією і розташовується зазвичай наприкінці рекламного тексту поряд із назвою установи, напр., слоган банку Райффайзен БАНК АВАЛЬ (1) *Тут вас розуміють* (Корреспондент 32/2012).

Стаття ґрунтується на матеріалах вибірки, яка нараховує 277 рекламних текстів із суспільно-політичних та економічних журналів «Корреспондент», «Фокус», «Експерт»,

«Деньги» і «Бизнес» за 2009–2012 роки. З 277 проаналізованих рекламних текстів 219 (79,1%) містили слогани, 58 (20,9%) були без слоганів.

Актуальність цієї роботи зумовлена, з одного боку, недостатнім опрацюванням конструкцій експресивного синтаксису як однієї з характеристик рекламного тексту загалом і слоганів зокрема [1, с. 126], з іншого боку, у цих конструкціях знаходять відображення зміни в синтаксисі сучасної української мови. В успішному слогані, що є короткою експериментальною мовною формою, максимально точно мають поєднуватися структурні можливості мови і комунікативна ефективність мовних одиниць. Попри багатоаспектність лінгвістичних досліджень реклами [3; 6; 12; 15], взаємозв'язок синтаксичних і прагматичних особливостей рекламних слоганів залишається малодослідженим питанням. Варто зазначити, що мова українських рекламних слоганів фінансових, консалтингових і страхових установ не була раніше предметом спеціального дослідження. Банки, страхові й консалтингові установи презентують нову економічну реальність в українській державі, що зараз розвивається, таким чином, ці сфери можуть бути також цікавими для лінгвістичних досліджень.

Метою статті є аналіз синтаксичних особливостей українських рекламних слоганів, функціональної значущості синтаксичних засобів, спрямованих на побудову рекламної комунікації у сфері послуг банків, фінансових, страхових і консалтингових установ.

2. Обсяг слогана. Кількість слів у реченні є важливим мовним показником, так, наприклад, Е. Різель вважає, що «від розміру мовної форми напряду залежать можливості цієї форми змінюватися і комбінуватися з іншими елементами» [20, с. 140]. Короткими вважаються, як правило, прості непоширені речення, що складаються з 3–5 членів речення і налічують до 10 слів [22, с. 90].

Кількість слів у слогані відіграє значну роль у визначенні ефективності слогана, оскільки короткі й експресивні слогани залишають у клієнта враження більшої переконливості. Слогани в розглядуваному корпусі прикладів налічують від 2 до 10 слів, тобто їх можна вважати короткими реченнями. Більшість слоганів – 140 – складаються з 2–5 слів, що відповідає 64% вибірки. Слоганів, що містять від 6 до 10 слів було 79 (36%). Прикладом слогана, що складається з двох слів, може слугувати слоган Ощадбанку (2) *Завжди поруч* (Корреспондент 50/2011). Тут висловлення стиснуте до мінімуму і слоган прочитується майже як клятва-обіцянка. У слогані (3) *Бізнес по-німецьки* (Фокус 11/2011) Банку Форум уся характеристика роботи банку полягає безпосередньо в прислівнику *по-німецьки*.

Короткі слогани ефективні тим, що можуть вмістити досить широку інформацію: вказати на загальні проблеми або передати загальновизнані цінності, що загалом

покращує розуміння і запам'ятовування слогана, напр.: слоган банку ПУМБ (4) *Комфортний банк*. (Корреспондент 20/2010) або слоган банку Platinum Bank (5) *Відповідальний банк* (Корреспондент 43/2010).

Короткі слогани сприяють також розширенню цільової аудиторії, так, наприклад, у слогані банку OTP Bank (6) *Банк Вашого успіху* (Фокус 7/2012) займенник *Вашого* включає в себе всіх клієнтів банку, слоган Альфа-Банку (7) *Банк нових можливостей* (Фокус 13/2013) актуальний для всіх клієнтів.

3. Структурні типи речень

3.1. Прості і складні речення

3.1.1. В аналізованому корпусі прикладів більшість слоганів є простими реченнями — 180 (82%) прикладів. З них 164 (91,1%) слогана складаються з одного простого речення, наприклад, слоган банку Київська Русь (8) *Ми **ОБЕРІГА**ємо Ваші фінанси!* (Фокус 22/2012), 16 (8,9%) слоганів — з двох простих речень, наприклад, слоган банку CRÉDIT AGRICOLE (9) *Мій банк — Креді Агріколь. Це має сенс* (Корреспондент 7/2012) і слоган банку ВТБ (10) *„Я думаю про футбол. Про гроші думає мій ВТБ“* (Бизнес 13/2012). Останній слоган становить написану від руки пряму мову відомого українського футболіста А. Вороніна. Прийом прямого цитування знаменитостей широко використовується в рекламних повідомленнях [21, с. 38; 16, с. 187]. Таким чином, банк позиціонує себе за допомогою відомого клієнта, що дає майбутнім клієнтам банку можливість для самоідентифікації і самоствердження. У слогані використаний прийом синтаксичного паралелізму, при цьому у другому реченні змінений порядок слів: на першому місці стоїть додаток *про гроші*. Завдяки повтору синтаксичної структури і зміні порядку слів посилюється смисловий акцент цього «олюдненого» слогана на лексемі *про гроші* й увага фокусується на діяльності банку. В українській мові порядок слів не фіксований і зазвичай найбільш важлива інформація в повідомленні виноситься на початок речення [18, с. 55].

Прикладом простого поширеного речення може бути слоган PORSCHE Finance Group (11) *Наша мета – продати Вам авто, а не кредит* (Бизнес 16/2012). Присудок *продати* має два додатки – *авто* і *кредит*. Другий додаток протиставляється першому за смислом і відокремлений синтаксично і за допомогою коми в окрему групу. У цьому реченні рема *а не кредит* іде за темою *Наша мета – продати Вам авто*. Частка *не* в препозиції сприяє вичленуванню реми. Завдяки актуальному членуванню інформації в реченні створюється необхідний смисловий акцент.

3.1.2. Прикладів слоганів, що складаються зі складносурядних речень, – 35 (15,9%).

Усі вони є безсполучниковими, наприклад, слоган банку UniCredit Bank (12) *Життя мінливе, ми з вами незмінно*. (Корреспондент 34/2012). У цьому слогані відсутність сполучника між двома реченнями привносить у слоган особливу динаміку руху вперед. Крім того, тут присутня стилістична фігура антитеза, побудована на повторі синтаксичної структури і на протиставленні лексем *мінливе* і *незмінно*. Таким чином, у сукупності лексичних і синтаксичних засобів у слогані прочитується постійність і розвиток як координати банку UniCredit Bank. Безсполучникові речення, частини яких протиставляються або порівнюються, часто використовуються в рекламних слоганах, оскільки така форма висловлення надає слогану афористичність і сприяє його кращому запам'ятовуванню [12, с. 156]. Розширений варіант слогана банку UniCredit Bank (13) *Життя мінливе, як і футбол, ми з вами незмінно*. (Бизнес 15/2012) становить собою складносурядне безсполучникове речення зі вставкою-порівнянням, у яку винесена важлива актуальна інформація про те, що банк гарантує підтримку своїм клієнтам як на час проведення чемпіонату Європа 2012, так і після цієї події. За допомогою такої вставки семантика слогана розширюється, а синтаксична структура залишається лаконічною.

Слоган (14) *Партнер сьогодні. Партнер назавжди*. (Корреспондент 14/2012) банку Universal Bank є складносурядним безсполучниковим реченням із пропущеним сполучником *та/і*. Крапка, що розділяє ці речення, створює своєрідну паузу, а прийом парцеляції робить слоган більш динамічним. Парцеляція – від лат. «розподіл на частини» – є одним із прийомів експресивного синтаксису і слугує для актуалізації інформації у повідомленні [1, с. 129; 2, с. 288]. Дослідники синтаксису співвідносять прийом парцеляції з основною тенденцією розвитку українського синтаксису до аналітизму, який виявляється там, де структурна цілісність речень порушується [5, с. 408–424, 823]. Цей слоган можна розглядати також як одне еліптичне речення з опущеною частиною іменного присудка, вираженого допоміжним дієсловом *є*. Недомовленість, викликана парцеляцією, активує розуміння сказаного, а саме те, що клієнти банку Universal Bank завжди можуть розраховувати на підтримку і співпрацю зі своїм банком. Розглянутий слоган цікавий ще й тим, що тут має місце синтаксичний паралелізм. Завдяки повтору синтаксичної структури і лексеми *партнер* створюється враження особливої переконливості.

3.1.3. Складнопідрядні речення зафіксовані в 3 (1,6%) слоганах. Наприклад, слоган Банку Форум Commerzbank Group (15) *Навіщо платити за те, що має бути безкоштовним?* (Фокус 5/2011). Цей слоган являє собою складнопідрядне речення з підрядною додатковою. Роль корелята в цьому реченні виконує вказівний займенник *те*, а підрядна частина приєднана до головної за допомогою сполучника *що*. Сполучник *що*

може вводити і підрядні означальні, що свідчить про загальну тенденцію розвитку української мови – заміни відносних займенників *котрий, який* на розмовні форми зі сполучником *що* [5, с. 831-833]. У ролі прикладу можна навести слоган банку БТА Банк (16) *Перший депозит, що захищає від валютних коливань* (Корреспондент 14/2010).

3.1.4. З усього корпусу прикладів один слоган (0,6%) складається зі складнопідрядного речення з підрядною додатковою і простого речення з дієприслівниковим зворотом у функції обставини способу дії, що є катафоричним покликанням на зміст підрядної частини: банк знає про потреби клієнтів і піклується про них – (17) *Ви знаєте, що для вас важливо. Ми працюємо, враховуючи це.* (Baltic International Bank, Фокус 13/2012).

3.2. Двоскладні та односкладні речення. Однією з важливих характеристик синтаксису рекламних слоганів є односкладні речення, які превалювали над двоскладними: у корпусі прикладів односкладних речень було 159 (72,6%), а двоскладних – 60 (27,4%). Як зазначає А.П. Загнітко, сутність односкладних речень полягає в економії мовних засобів і максимальної інформативності [4, с. 451]. Ця особливість цілком відповідає принципу лаконічності рекламного слогана. Односкладні речення в корпусі прикладів були як іменні, так і дієслівні.

3.2.1. Іменні односкладні (номінативні) речення є в 58 (26,5%) слоганах. Їхньою функцією є опис установи. Наприклад, слоган банку БМБанк (18) *Банк мого міста* (Корреспондент 39/2011) або слоган банку ProCredit Bank (19) *Банк для Вас та Вашої сім'ї* (Корреспондент 48/2011), який являє собою номінативне поширене речення з однорідними додатками. Слогани з іменними односкладними реченнями слугують позитивному іміджу банку, оскільки об'єднують у собі номінацію банку і його оцінні характеристики. У таких реченнях означення вживаються як у препозиції ((8) *Великий Український банк* — слоган Банку Фінансова Ініціатива), так і в постпозиції (слоган Укрсиббанку (9) *Банк позитивних змін* (Корреспондент 14/2010)).

3.2.2. Дієслівні односкладні речення в слоганах поділяються на означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні.

Означено-особові речення зафіксовані в 40 (18,3%) слоганах, наприклад, слоган Укресімбанку (20) *Йдемо назустріч* (Корреспондент 46/2011) або слоган страхової компанії АХА (21) *Змінюємо стандарти* (Експерт 14/2012). У слогані *Йдемо назустріч* речення наприкінці ніби обривається, тут наявна стилістична фігура апосіопеза (від грец. «умовчання»). Завдяки експресивності структури речення читачеві доводиться самому шукати завершення фрази. Це створює особливу напругу в оповіді, збільшує

опціональність смислів і тому викликає більшу зацікавленість клієнтів. Крім того, присудок, виражений дієсловом 1-ої особи множини, розцінюється як заклик банку і його клієнтів до спільної дії.

3.2.3. Прикладом неозначено-особового речення може бути слоган банку Райффайзен Банк Аваль (1) *Тут вас розуміють* (Корреспондент 32/2012). У цьому слогані суб'єкт дії – банк – не називається експліцитно, на нього вказує дейксис *тут*. Таких слоганів у корпусі прикладів 5 (2,3%).

3.2.4. Узагальнено-особові речення містяться в 10 (4,6%) слоганах, наприклад, слоган Асоціації «Об'єднана юридична група» (22) *«Не йти вперед — це йти назад»* (Експерт 30–31/2012) становить переклад сентенції з латини „Non progredi est regredi“. Слоган-сентенція, побудований як на експресивності лексики, так і на експресивності структури речення (тут знову використовується паралелізм), звучить як істинне висловлення.

3.2.5. Безособове речення було виявлене в одному слогані, це слоган ПриватБанку (23) *Вклади гарантовано* (Деньги 37-38/2009). У безособових реченнях з присудком, вираженим незмінюваною предикативною формою на *-но*, *-то*, акцент робиться не на процесі дії, а на його результаті (Загнітко 2011: 534), що посилює ефект короткого слогану. У наведеному прикладі важливою є обіцянка банку дотримуватися депозитних гарантій клієнтів.

3.2.6. Інфінітивні речення в рекламних слоганах виражають наказ, пораду, побажання, прохання або заклик до дії [8, с. 284]. У цьому корпусі прикладів інфінітивне речення представлено в слогані Банку Форум Commerzbank Group (15) *Навіщо платити за те, що має бути безкоштовним?* (Фокус 5/2011). Тут вказівка на безглуздість дії має спонукати клієнтів до нової дії, а саме – скористатися безкоштовним інтернет-банкінгом.

3.3. Неповні речення. Специфічною особливістю рекламних текстів є вживання неповних речень, що зумовлене як мовною компресією, так і прагматичною настановою, спрямованою на активізацію уваги адресата реклами на пропущений член речення [6, с. 117)]. У розглядуваному корпусі прикладів неповні речення містилися в 44 (20,1%) слоганах. Услід за І. Р. Вихованцем, у роботі розмежовуються неповні ситуативні й еліптичні речення [2, с. 102–105].

3.3.1. У неповних ситуативних реченнях пропущені члени можуть бути зрозумілі завдяки знанню контексту отримувачем інформації, наприклад, у слогані Укресімбанку (20) *Йдемо назустріч* (Корреспондент 46/2011) у ролі невербального контексту використовується ілюстрація. З іншого боку, недосказаність у слогані активує знання клієнта і формує разом із ним інформаційний контекст. Вона збуджує увагу клієнта. За

допомогою уяви клієнт виявляється залученим у світ ідей рекламованого банку. Можна сказати, що в таких слоганах імідж банку конструюється, створюється разом із клієнтом.

До неповних ситуативних слоганів можна також віднести слоган Укргазбанку (24) *По-українськи гостинно, по-європейськи спортивно!* (Корреспондент 19/2012). У цьому слогані за допомогою неповної синтаксичної структури й повтору-перерахування лаконічно передані позитивні характеристики цього банку: гостинний, сучасний та європейський (оскільки надає підтримку спортивному заходу європейського рівня).

3.3.2. В еліптичних реченнях пропущені члени (зазвичай підмет, присудок і додаток) відновлюються, виходячи з форми синтаксично залежного слова, наприклад, слоган патентно-правової фірми «Пархоменко і партнери» (25) *Професійність понад усе* (Корреспондент 32/2011). В еліптичних повідомленнях кожна його частина несе нову інформацію, а вже відома опускається. Часто нульовою формою присудка виступає дієслово *бути*, пов'язане з локативними синтаксемами [2, с. 104)]. Це, наприклад, слоган банку optbank (26) *Ваші бажання понад усе* (Експерт 12/2012) або слоган Ощадбанку (27) *20 років поруч з Вами!* (Корреспондент 49/2011). У слогані Ощадбанку пропущений підмет, ним може бути займенник *ми* або *банк*, і присудок, виражений дієсловом *бути* в 1-й особі множини або 3-й особі однини. Часте вживання конструкцій з пропущеними головними членами речення в поєднанні з обставиною місця (тут: *поруч з Вами*) дослідники пояснюють впливом розмовного мовлення на письмове [5, с. 816].

4. Комунікативні типи речень. У слоганах зустрічаються всі комунікативні типи речень: розповідні, питальні, спонукальні. Для виокремлення емоційно-експресивної оцінки використовуються також окличні речення. Так, за допомогою ствердження, запитання або спонукування відбувається включення слухача в процес комунікації.

4.1. Найбільш поширеним комунікативним типом речень у слоганах є розповідне речення, яке налічується у 162 (74%) слоганах. Наприклад, реклама Укргазбанку (28) *Державний підхід до банківської справи* (Фокус 26/2012) або слоган ПроКредит Банку (29) *Німецький банк для Ваших заощаджень* (Корреспондент 31/2012).

Особливий інтерес становлять речення, які є розповідними, але несуть характер спонукування до дії, наприклад, слоган (30) *Ласкаво просимо до UniCredit Bank* (Корреспондент 34/2012). Для того, щоб пояснити спонукальну модальність розповідних речень, можна зіставити комунікативні типи речень із типами мовленнєвих актів (далі МА). У межах прагматики МА становить собою комунікативно спрямовану дію [14, с. 109]. Один із засновників теорії МА Дж.Р. Сьорль [13] розмежовує такі типи МА: репрезентатив, директив, декларатив, комісив та експресив. Використовуючи терміни

Дж.Р. Сьорля, слоган банку UniCredit Bank можна вважати мовленнєвим актом директивом, іллокутивна мета якого – «спроба з боку Мовця добитися того, щоб Слухач щось здійснив» [14, с. 121]. Дж. Р. Сьорль називає такі МА непрямыми МА.

4.2. Спонукальні речення зустрічаються в 21 (9,6%) слогані, наприклад, слоган банку Crédit Agricole (31) *Сплачуйте вигідно* (Корреспондент 5/2012). Тут спонукання до дії виражене за допомогою дієслова *сплачувати* у формі імператива. Або слоган Укрсиббанку (32) *Україну та Францію підтримай — великі відсотки отримай!* (Фокус 13/2012). В одному слогані спонукальне речення зустрілося у формі прямої мови, яка пунктуаційно не відокремлена від ввідного речення: (33) *все більше людей говорять go з Visa* (Корреспондент 19/2012).

4.3. Питальні речення містяться в 9 (4,1%) слоганах, наприклад, слоган банку ERSTE Bank (34) *А з ким Ви банкігуєте?* (Корреспондент 14/2012). Цікавими з погляду своєї комунікативної функції є риторичні питання з конотативною семою негативної оцінки наявного стану речей і спонукання до нової дії, наприклад, слоган Банку Форум Commerzbank Group (15) *Навіщо платити за те, що має бути безкоштовним?* (Фокус 5/2011). Таке питальне речення в слогані не спрямоване на відповідь, а має своєю іллокутивною метою спонукати адресата виконати дію. У слогані не запитується, навіщо платити за прослуховування радіо (на ілюстрації крупним планом зображений платний радіоприймач), адресата намагаються переконати в розумності використання безкоштовного інтернет-банкінгу. Як підкреслює Є. Коваленко, питальні речення не характерні для слоганів [9, с. 95]. Найчастіше вони зустрічаються в заголовках, оскільки виконують текстоутворювальну функцію — уводять до основного тексту рекламного повідомлення.

4.4. Окличні речення були в 27 (12,3%) слоганах, наприклад, слоган Укргазбанку (35) *Наш клієнт – гостинна нація!* (Корреспондент 19/2012) або слоган Альфа-банку (36) *А мої мрії збулися з Альфа-банком!* (Фокус 14/2011).

5. Висновки

5.1. Типовий слоган української реклами фінансових, страхових і консалтингових установ складається з 2–5 слів (див. п. 2). Комунікативна значущість коротких слоганів полягає в тому, що вони краще запам'ятовуються, переконливіше звучать і спрямовані на широку цільову аудиторію.

5.2. Більшість слоганів складаються з одного простого речення (див. п. 3.1.1). Структура простих речень розширюється за допомогою однорідних членів речення (також у функції порівняльного звороту), означень у пре- і постпозиції, дієприслівникового звороту. У свою чергу, ці засоби беруть участь в інформаційному членуванні речення. Означення створюють

особливу семантичну щільність, при цьому слоган залишається лаконічним (див. п. 3.2.1); за допомогою дієприслівникового звороту відбувається розмикання синтаксичної структури і водночас зберігається семантична цілісність (див. п. 3.1.3); однорідні члени речення надають висловленню жвавості як у розмовному мовленні і здатні передати декілька характеристик установи (див. п. 3.1.1). Порядок слів та актуальне членування речення також сприяють виокремленню смислу в слоганах (п. 3.1.1).

5.3. Складносурядним реченням у слоганах властивий безсполучниковий зв'язок. Це надає висловленню динаміки (п. 3.1.2). Складнопідрядні речення не характерні для даного корпусу прикладів (див. п. 3.1.3).

5.4. У формуванні експресивності слоганів значну роль відіграють такі фігури синтаксичної стилістики, як парцеляція, паралелізм, апосіопеза й антитеза. Антитеза робить слогани схожими на афоризми (див. п. 3.1.2); паралелізм посилює смисл висловлення (див. п. 3.1.1, 3.1.2, 3.2.2); парцеляція виділяє окремі елементи висловлення (див. п. 3.1.2); апосіопеза здатна активувати увагу читача рекламного повідомлення (див. п. 3.2.2).

5.5. Характерною особливістю слоганів є односкладні – іменні та дієслівні – і неповні речення (див. п. 3.2, 3.3). Вживання односкладних речень дозволяє повідомити виключно необхідну інформацію про установу. Номінативні речення містять позитивну оцінну характеристику установи (див. п. 3.2.1). Неповні речення наближають слогани до розмовного мовлення (див. п. 3.3.2). Опущення членів речення посилює увагу реципієнтів реклами (див. п. 3.3.1).

5.6. Типовий слоган фінансових, страхових і консалтингових установ – це розповідне речення, яке містить стверджувальну або спонукальну семантику (див. п. 4.1). Низьку частотність спонукальних речень у слоганах можна пояснити тим, що звертання до клієнта має характер партнерства. Клієнт фінансових установ має бути впевненим у своїх діях і відчувати повагу до себе з боку установи. Питальні речення також не характерні для слоганів (див. п. 4.4).

5.7. Здійснений аналіз синтаксичних особливостей у слоганах свідчить про нові явища в українському синтаксисі: тенденції до аналітизму (див. п. 3.1.2) і зміни в письмовому мовленні під впливом структур розмовного мовлення (див. п. 3.1.2, 3.3.2).

5.8. У подальшому дослідженні передбачається вивчити лексичні та семантичні характеристики українських слоганів, здійснити лінгвопрагматичний аналіз. Такий підхід дозволить загалом визначити, як мовні засоби в слоганах формують імідж актуальної маркетингової компанії і яку роль вони відіграють у створенні позиціонування установ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Виноградова О. В.* Функціонування конструкцій експресивного синтаксису в рекламних текстах / О. В. Виноградова, Є. С. Коваленко // Лінгвістичні студії. — 2006. — № 14. — С. 126–130.
2. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
3. *Дядечко Л. А.* Рекламний слоган: прагматичний і соціофункціональний аспекти / Л. А. Дядечко // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. — 2009. — Вип. 169. — С. 53–59.
4. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови: Синтаксис / А. П. Загнітко. — Донецьк. : ДонНУ, 2001. — 662 с.
5. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. — Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. — 992 с.
6. *Зелінська О. І.* Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. І. Зелінська. — Харків, 2002. — 17 с.
7. *Зелінська О. І.* Характерні риси синтаксичної організації рекламного тексту / О. І. Зелінська // Лінгвістичні дослідження. — 2004. — Вип. 13. — С. 116–118.
8. *Коваленко Є.* Типологія простого речення в українських рекламних текстах / Є. Коваленко // Лінгвістичні студії. — 2008. — Вип. 16. — С. 282–288.
9. *Коваленко Є.* Типологія складного речення в текстах української реклами / Є. Коваленко // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. — 2010. — Т. 28. — С. 92–108.
10. *Литвинова А. В.* Слоган в рекламе : генезис, сущность, тенденции развития : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.01.10 / А. В. Литвинова. — М., 1996. — 185 с.
11. *Мозгунов В. В.* О синтаксической организации рекламного текста в русском языке : механизмы каузации / В. В. Мозгунов // Восточноукраинский лингвистический сборник. — 2006. — № 10. — С. 449–457.
12. *М'яснянкін Л. І.* Структурні типи слоганів у телевізійній рекламі / Л. І. М'яснянкін // Теле- та радіожурналістика. — 2012. — № 11. — С. 152–157.
13. *Сёрль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Сёрль // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. 17. — С. 170–194.
14. *Сусов И. П.* Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. — Винница : Нова Книга, 2009. — 272 с.

15. *Федорець С. А.* Англійські запозичення в мові сучасної української реклами : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / С. А. Федорець. — Харків, 2005. — 203 с.
16. *Hoffmann M.* Werbekommunikation stilistisch / М. Hoffmann // Handbuch Werbekommunikation. Sprachwissenschaftliche und interdisziplinäre Zugänge. — Tübingen : Narr (=UTB), 2012. — S. 179–195.
17. *Ising S.* Deutsche und russische Fernseh-Werbeslogans im Vergleich. Eine linguistische und interkulturelle Analyse / S. Ising. — Duisburg : Universitätsverlag Rhein-Ruhr, 2007. — 201 S.
18. *Ivanenko S.* Interkulturelle Stilistik der deutschen und ukrainischen Sprache. Vorlesungsreihe / S. Ivanenko. — Kyjiw, 2011. — 174 S.
19. *Janich N.* Werbesprache. Ein Arbeitsbuch / N. Janich. — [5., vollst. überarb. und erw. Aufl.]. — Tübingen : Narr, 2010. — 323 S.
20. *Riesel E.* Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. — Moskau : Verl. Hochschule, 1975. — 316 S.
21. *Sowinski B.* Werbung / B. Sowinski. — Tübingen : Niemeyer, 1998. — 112 S.
22. *Sowinski B.* Stilistik / B. Sowinski. — Stuttgart : Metzler, 1999. — 248 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бизнес. — 2012. — № 13; Бизнес. — 2012. — № 15; Бизнес. — 2012. — № 16; Деньги. — 2009. — № 37–38; Корреспондент. — 2010. — № 14; Корреспондент. — 2010. — № 20; Корреспондент. — 2010. — № 43; Корреспондент. — 2011. — № 32; Корреспондент. — 2011. — № 39; Корреспондент. — 2011. — № 46; Корреспондент. — 2011. — № 48; Корреспондент. — 2011. — № 49; Корреспондент. — 2011. — № 50; Корреспондент. — 2012. — № 5; Корреспондент. — 2012. — № 7; Корреспондент. — 2012. — № 14; Корреспондент. — 2012. — № 19; Корреспондент. — 2012. — № 31; Корреспондент. — 2012. — № 32; Корреспондент. — 2012. — № 34; Фокус. — 2011. — № 5; Фокус. — 2011. — № 11; Фокус. — 2011. — № 14; Фокус. — 2012. — № 7; Фокус. — 2012. — № 13; Фокус. — 2012. — № 22; Фокус. — 2012. — № 26; Эксперт. — 2012. — № 12; Эксперт. — 2012. — № 14; Эксперт. — 2012. — № 30–31.

Надійшла до редакції 12.02.13

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

2013 О. Ю. Гальченко
(м. Запоріжжя)

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ДІЛОВОМУ ПИСЬМУ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

ГАЛЬЧЕНКО О. Ю. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ДІЛОВОМУ ПИСЬМУ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядаються лінгвостилістичні особливості текстів офіційно-ділового стилю у методиці навчання діловому письму студентів немовних спеціальностей. Визначено лінгвостилістичні передумови формування англомовної компетентності в діловому письмі.

ГАЛЬЧЕНКО О. Ю. ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ДЕЛОВОМУ ПИСЬМУ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье рассматриваются лингвостилистические особенности текстов официально-делового стиля в методике обучения деловому письму студентов неязыковых специальностей. Определены лингвостилистические основы формирования англоязычной компетентности в деловом письме.

GAL'CHENKO O. Y. LINGVOSTYLISTIC BASICS OF THE METHODS OF TEACHING BUSINESS WRITING TO THE STUDENTS OF NONLINGUISTIC SPECIALITIES

The article deals with the lingvo-stylistic peculiarities of the official style texts in the modern theory of language teaching. The lingvo-stylistic basics of the English language proficiency formation process have been singled out. The written speech is based on the same lexical and grammatical material as the spoken language. Common speech material makes it possible to work with the development of written language in an organic connection with the speech, basing on it. However, observations have shown that the unity of the linguistic framework of oral and written speech does not mean that a student who is fluent in spoken language can satisfactorily recode it into writing. Text as a product of verbal communication it is created in reflects the characteristics of the product and the perception of verbal communication that determines its stylistic features. Style reflects the certain rules in the use of language in order to translate its` features, purpose and effect. These rules are of stylistic value. Stylistic meaning reveals the importance of the specific genre. Writing as a productive kind of speech activity is characterized by the complexity of the mechanisms of logically coherent and thoughtful expression generation. Its peculiarities are: context variability, clarity and argumentation, unfolded and rational layout, integrated use of graphic, orthographic, lexical, grammatical and stylistic means of communication for the simultaneous execution of the member of communication as an author, a reader and an editor. In the diplomatic language the use of a number of Latin and French words and expressions is typical, these words have some kind of terminology colouring in the language of diplomatic documents. Official-business language style features are resistance and reticence, common use of clichés. Business style is a combination of language, the function of which is the service in the sector of official-business relations, i.e. relations that arise between the state, between organizations or within them, between organizations and individuals in the process of production, economic and legal activities. Business language is implemented in the form of written documents, based on uniform rules for the genre varieties.

Ключові слова: ділове письмо, професійне ділове писемне мовлення, офіційно-діловий стиль, канцелярський підстиль, дипломатичний підстиль

Спроби вирішення проблеми формування англомовної компетентності в письмі мають місце у ряді досліджень: граматичний аспект писемної комунікації висвітлено Г. Е. Борецькою, навчання письма англійською мовою як другою іноземною є предметом дослідження І. В. Дубко, В. В. Бебих дослідила такий аспект, як самостійна робота у процесі навчання ділового письма. Методика навчання аотування професійно-орієнтованої літератури розроблена Т. М. Корж, О. М. Устименко створила методику навчання

написання фахової документації, а методику навчання студентів, створення наукового проблемно-тематичного повідомлення було розроблено Е. В. Васильєвою. Використання новітніх комп'ютерних технологій у навчанні письма було обґрунтовано О. О. Москалець та О. С. Синєкоп. Засади впровадження інтерактивного навчання у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності у письмі було розкрито Г. Ф. Кривчиковою. Систему вправ для навчання професійно спрямованого писемного мовлення розроблено у роботах О. В. Пінської, Н. Є. Березіної, Г. С. Скуратівської, Г. В. Лагвешкіної. Однак дотепер проблема навчання англomовного письма студентів коледжів залишається поза увагою науковців.

Світовий досвід науковців і практиків із проблематики письма (у психології і фізіології – Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, М. І. Жинкін, І. О. Зимня; у методиці викладання іноземних мов – Л. М. Колкер, Б. С. Мучник, Б. А. Лапідус, Е. В. Васильєва, О. В. Пінська, Л. К. Заєв, І. Б. Антонова, О. Б. Тарнопольський, К. Тріббл, Дж. С. Річардз, Д. Бені, Д. Кренмер, Дж. М. Суейлз, Е. Глендіннінг і Х. Ментел, А. Брукс і Р. Гранди, Т. Хедж, Р. Р. Джордан, А. Пінкас, В. К. Бетія, К. Херітідж, Б. Пайерін, Ф. Джесінг, М. Х'юбер, С. Мак-Картер, Х. Уїтбі та інші) свідчить про те, що письмо як продуктивний вид мовленнєвої діяльності характеризується складністю механізмів породження логічно зв'язних і продуманих висловлювань, наділених контекстністю і плановістю, ясністю і аргументованістю, розгорнутістю і раціональністю викладення; комплексним використанням графічних, орфографічних, лексико-граматичних і стилістичних засобів для реалізації комунікації; одночасним виконанням учасником комунікації ролі автора, читача і редактора.

У методичній літературі, присвяченій письму, найбільш частотними термінами є «письмо» і «писемне мовлення», якими оперують І. А. Грузинська, Ю. І. Пассов, К. А. Шатілов, І. Л. Бім, Р. К. Міньяр-Белоручев, О. М. Соловова, Н. Д. Гальскова та ін. Дані терміни співвідносяться з різними рівнями позначуваного денотата: «письмо» – з технічною стороною (графіка, каліграфія, орфографія), а «письмова мова» – з змістовною стороною процесу, з думками [7, с. 249].

У зв'язку з цим О. М. Соловова зазначає, що в англomовній методичній літературі не виявляється протиставлення цих двох термінів [12, с. 187]. У німецькомовній літературі фігурує тільки один термін – «Schreiben», «письмо». Все, що позначається у вітчизняній методиці терміном «письмо» (тобто графіка, каліграфія, орфографія), німецькі методисти відносять, серед іншого, до необхідних і обов'язкових передумов письма [13, с. 211–212].

Більшість авторів, використовуючи термін «письмо», мають на увазі технічний аспект,

тобто фіксацію мови за допомогою спеціального графемного коду, а у випадку з терміном «письмова мова» - процес письмового вираження своїх думок. Так, О. М. Соловова пише: «У методиці під письмом розуміють оволодіння учнями графічною та орфографічною системами іноземної мови для фіксації мовленнєвого і мовного матеріалу з метою його кращого запам'ятовування і в якості помічника в оволодінні усною мовою та читанням. Письмова мова і в лінгвістиці, і в методиці розглядається як «процес вираження думок у графічній формі» [12, с. 187]. Подібним же чином інтерпретується «письмо» і І. Л. Бім. «Письмо» розуміється нею як «письмова фіксація мови, знаків мови», а «письмова мова» – як «відносно самостійний вид РД, спрямований на вираз думок у письмовій формі» [2, с. 215]. Р. Н. Садовникова акцентує увагу тільки на письмовій мові і розглядає її як «одну з форм існування мови, котра протиставлена усному мовленню» [11, с. 10].

Аналогічна точка зору і у Ю. І. Пасова, який називає цю діяльність, на відміну від І. М. Садовникової, «письмом», яке може здійснюватися на двох рівнях: «1) рівень А – графічно і орфографічно грамотна фіксація власного усного мовлення при збереженні всіх його особливостей (за винятком, зрозуміло, інтонаційних); 2) рівень Б – продукування писемного мовлення з усіма притаманними їй особливостями (повнота, синтаксична складність, логічність, розгорнутість, лексичне розмаїття, граматична нормативність і т.д) [8, с. 274–275].

При створенні письмового тексту автор, продумуючи план, зміст, використовувани мовні засоби майбутнього твору, може неодноразово повертатися до написаного. Вважається, що при створенні письмового тексту, автор не орієнтується на конкретного читача. Однак це не зовсім так. Автор, дійсно, не знає його, але узагальнений образ читача неодмінно враховується. Д. С. Ліхачов у статті «Как писать» стверджував: «Треба завжди конкретно представляти собі або уявляти читача майбутньої роботи і як би записувати свою бесіду з ним» [5, с. 3].

Безсумнівна перевага письмового тексту для автора – можливість удосконалювати текст, редагувати його, повертатися до написаного, вносити правку, змінювати композицію та інші характеристики. Автор, створюючи письмовий текст, може спрогнозувати зорове сприйняття тексту, підкреслюючи свою, авторську, концепцію при написанні тексту: розбити його на абзаци, виділити якісь слова, використовувати при написанні різний шрифт, створити нумерацію і багато іншого.

Письмове висловлювання не розраховане на негайну реакцію адресата. Воно відділене від читача часом. Іноді автор навіть не може з упевненістю сказати, коли його текст дійде до читача. Письмовий текст дає нам, як і автору, унікальну можливість повертатися до

написаного. Така властивість тексту називається ретроспекцією. Найчастіше текст або його частини (наприклад, заголовки) по-іншому осмислюються після повторного прочитання.

Писемне мовлення будується на такому ж лексико-граматичному матеріалі, що й усне. Спільність мовленнєвого матеріалу дає можливість проводити роботу з розвитку письмового мовлення в органічному зв'язку з усним мовленням, з опорою на нього. Однак спостереження показують, що єдність лінгвістичної бази усного та писемного мовлення ще не означає, що студент, який досконало володіє усним мовленням, може задовільно перекодувати його в писемне [1, с. 27].

За переконанням С. Л. Рубінштейна [10, с. 394] внутрішнє мовлення (характерне для процесу письма, “мовлення мінус звук”) є соціальним з двох причин: по-перше, внутрішнє мовлення є похідною формою від мовлення зовнішнього; по-друге, виражена у слові думка кожної людини має власну аудиторію, його внутрішня аргументація зазвичай розрахована і до неї призвичаєна [10, с. 393]. Отже, у нашому дослідженні соціальний підхід реалізується через об'єднання учасників комунікації (авторів, читачів, редакторів) у світ професійно орієнтованої проблематики для досягнення навчальних цілей і намірів у процесі створення писемного тексту.

Текстова діяльність (термін зустрічається у Т. М. Дрідзе, О. В. Васильєвої, Т. В. Карих, Л. К. Мазунової) представляється як динамічний процес створення текстового продукту. Учасниками такої діяльності є і викладач, і студент. Вони “планують, організують, направляють і корегують діяльність” [6, с. 79], а також здійснюють інтеракції у процесі навчання для вирішення різноманітних завдань на всіх етапах написання тексту.

Згідно поглядів послідовників психологічної школи Л. С. Виготського, процес породження письмового тексту, як і будь-який інший вид діяльності, умовно розподіляється на п'ять основних етапів: 1) етап мотивації та формування мовленнєвої інтенції; 2) етап орієнтування; 3) етап планування; 4) етап реалізації плану; 5) етап контролю [4, с. 64].

Підвищення ролі писемного мовлення, яке за визначенням Л.К.Мазунової, є процесом “цілеспрямованої і контекстуально залежної взаємодії комунікантів, спрямованої на створення писемного тексту і передачі за допомогою його певної інформації”, пов'язано з економічною ситуацією в Україні, постійним збільшенням кількості та обсягу письмових контактів як через електронну пошту, так і традиційними засобами [6, с. 151].

Значущість цього виду мовленнєвої діяльності у професійному навчанні англійської мови можна розглядати в різних аспектах, а саме:

1) як засіб набуття професійного досвіду певного соціуму, що матеріалізовано в писемних текстах за розробленими цим соціумом канонами;

2) як спосіб дистанційної взаємодії, який потребує вмінь смислоорганізації, текстоорганізації і формально-технічної організації;

3) як інструмент інтелектуального, морального, етичного розвитку особистості;

4) як “технологію ... формування індивідуальної стратегії самонавчання” [6, с. 196].

У зв'язку з такою ситуацією писемне мовлення останнім часом починає фігурувати в програмах з англійської мови для професійного спілкування як самостійний вид мовленнєвої діяльності.

Текст, як продукт мовного спілкування, у процесі якого він був породжений, відбиває в собі характеристики породження й сприйняття мовного повідомлення, що визначає його стильові особливості. Стиль – це правила використання мови з метою втілення в ньому функції призначення й впливу, вказує М. П. Брандес. Ці правила мають стилістичне значення. Стилістичне значення розкриває й конкретизує жанрове значення [3, с. 32]. Функціональний стиль, підкреслює О. Д. Пономарів, це – різновид мовлення з властивими йому лексичними, фразеологічними, морфолого-синтаксичними, орфоепічно-акцентуаційними засобами, який використовується для здійснення однієї з функцій мови – спілкування, повідомлення та впливу [9, с. 5]. У нашому дослідженні ми дотримуємось найпоширенішої класифікації функціональних стилів, згідно з якою виокремлюється п'ять стилів: офіційно – діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний. Оскільки суспільні функції мови часто переплітаються, то й кожен із функціональних стилів має в собі елементи іншого. В англійській літературній мові у процесі її розвитку виокремився стиль ділового мовлення, або стиль ділових документів (*official style*). Цей стиль має певні цілі комунікації, має свої, загальні для цього стилю, закономірності та мовні характеристики. Розглянемо лінгвістичні особливості офіційно-ділового стилю як основного функціонального стилю у професійно орієнтованому письмі майбутніх менеджерів туризму.

Офіційно-діловий стиль вирізняється стійкістю та замкнутістю. У ньому більшою мірою розповсюджені кліше, штапованість та нормованість. Діловий стиль – це сукупність мовних засобів, функція яких – обслуговування сфери офіційно-ділових відносин, тобто відносин, що виникають між органами держави, між організаціями або усередині них, між організаціями й приватними особами в процесі їх виробничої, господарської, юридичної діяльності. Ділова мова реалізується у вигляді письмових документів, побудованих за єдиними для жанрових різновидів правилами. Типи документів різняться специфікою свого змісту (які офіційно-ділові ситуації в них відображені), а відповідно, і своєю формою (набором і схемою розміщення реквізитів –

змістовних елементів тексту документа); об'єднані вони набором мовних засобів, традиційно використовуваних для передачі ділової інформації.

Таким чином, сфера застосування ділового письма може розумітися як широка мережа офіційно-ділових ситуацій і як набір відповідних жанрів документів.

Розрізняють (згідно з різними джерелами) щонайменше 3 підстилі (різновиди) ділового стилю:

- 1) власне офіційно-діловий (канцелярський, як його часто іменують);
- 2) юридичний (мова законів і указів);
- 3) дипломатичний.

При ряді розходжень ці підстилі близькі один до одного за своїми основними характеристиками. Офіційно-ділові й дипломатичні документи зближає те, що вони орієнтовані на досягнення домовленості між двома сторонами або на формулювання позицій сторін при особливо «етикетної» природі дипломатичних формул. На відміну від них для «мови законів» характерне прагнення до перерахування умов і обставин, що тягнуть за собою юридичну відповідальність. Але саме в канцелярському підстилі чітко і послідовно виражені специфічні риси офіційно-ділового стилю в цілому.

Співвідношення «офіційно-ділова ситуація – відповідний жанр документа» означає, що зміст документа покриває безліч реальних ділових обставин, відповідаючи не окремій обставині, а цілому їхньому типу – ситуації. Внаслідок цього форма й мова документів в офіційно-діловому стилі виступають як стандартизовані (відповідно єдиним зразкам), а сама вимога стандартизації пронизує всю сферу ділової мови.

У сфері ділового мовлення мають справу з документом, тобто з діловим папером, що володіє юридичною силою, і сам факт обумовлює письмовий характер реалізації мовних засобів офіційно-ділового стилю.

Специфіка культури офіційно-ділового мовлення полягає в тому, що вона включає володіння двома різними за характером нормами:

- 1) мовними, які регулюють закономірності відбору мовного матеріалу для наповнення змістовної схеми документа;
- 2) текстовими, що реалізують закономірності побудови документа, закономірності розгортання його змістовної схеми. Документи відрізняють не тільки особливий стиль, й порядок їх заповнення, відтворення, наявність мовних штампів. Для цього використовують готові бланки.

Навіть конверти прийнято надписувати в певному порядку, це зручно і для тих, хто пише, і для поштових працівників.

Офіційно-діловий стиль – це стиль документів: міжнародних договорів, державних актів, юридичних законів, ділових паперів і т. д. Незважаючи на відмінності у змісті та різноманітність жанрів, офіційно-діловий стиль в цілому характеризується рядом характерних рис. До них відносяться:

- 1) стислість, компактність викладу;
- 2) стандартна форма розташування матеріалу;
- 3) використання термінології, номенклатури, складноскорочених слів, абревіатури;
- 4) вживання віддієслівних іменників, різних словосполучень, що служать для зв'язку частин складного речення (з тієї причини, що ...);
- 5) оповідальний виклад, використання речень з перерахуванням;
- 6) переважаючий принцип його конструювання, прямий порядок слів у реченні;
- 7) переважання складних речень;
- 8) відсутність експресивної лексики;
- 9) відсутність індивідуального стилю.

Відомо, що в лінгвістиці протиставляють два типи текстів: інформативний (науковий, діловий) і експресивний (публіцистичний, художній). Належність ділового мовлення до першого типу пояснює його деякі особливості, перш за все його стилістичний характер. Гранична інформативна призначеного ділового тексту знаходить своє відображення в прагненні пишучого до максимально строгого й стриманого характеру викладу, а тим самим – і в прагненні до використання стилістично нейтральних чи книжкових елементів. Це, в свою чергу, виключає можливість вживання у текстах ділової мови експресивно й емоційно забарвлених мовних засобів (наприклад, розмовно-просторічної лексики або вигуків), образних засобів або слів, що вживаються в переносному значенні: все це суперечило б вимозі точності ділової мови.

Вимога однозначності характерна для ділового мовлення. Наприклад, різниця між науковим та діловим мовленням: у першому однозначність необхідна, а у другому неоднозначність просто неприпустима. Ця вимога зумовлює використання в діловому мовленні термінів або термінізованих (близьких до однозначних) спеціальних засобів мови (ясно, що ця тенденція органічно пов'язана з юридичною силою документа, бо він не терпить двозначності). Такими вважаються, наприклад: постанова, резолюція – у канцелярському підстилі; позивач, відповідач – у юридичному підстилі; свідчити кому-небудь свою глибоку повагу – у дипломатичному.

Крім того, для ділового мовлення характерним є прагнення не вживати в текстах особисто-вказівних займенників він (вона, воно, вони), оскільки їх використання в контексті

(при наявності в ньому більше одного іменника того ж роду) може суперечити точності і ясності викладу. В області синтаксису ділова мова повинна бути логічною, аргументованою. З цієї причини ділова мова рясніє складними конструкціями: велика вжитковість складнопідрядних речень із сполучниками, які передають логічні відносини (придаткові причини, наслідку, умови), продуктивність усякого роду уточнень у тексті (прислівникові, дієприслівникові звороти, вставні конструкції), диференціація значенневих відносин за допомогою складних сполучень (типу «внаслідок того, що») і прийменників (типу «на предмет чого»). Перераховані відмітні мовні риси ділового стилю (стилістичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні) органічно вписуються в письмову сферу вживання цього стилю, у властиві йому жанри документації.

Всі специфічні (і текстові, і мовні) власне канцелярські риси офіційно-ділового стилю закріплені в ДСТУ та посібниках, що забезпечує високий рівень стандартизації і уніфікації текстів ділової документації.

Ділова мова має кілька різновидів. В області міжнародних відносин виділяється стиль дипломатичних документів; в галузі торгівлі та економіки – стиль комерційної кореспонденції; в галузі юриспруденції – мова кодексів, судово-процесуальних документів, державних постанов, парламентських рішень. Як особливий різновид ділового мовлення в сучасній англійській мові виділяється мова військових документів: наказів, статутів, донесень та ін.

Основна мета ділової мови – визначити умови, які забезпечать нормальну співпрацю двох сторін, тобто мета ділового мовлення – досягти домовленості між двома зацікавленими сторонами. Це відноситься і до ділового листування між представниками різних фірм, і до обміну нотами між державами, і до встановлення прав та обов'язків солдата, записаних у військовому статуті англійської армії, і до процедури нарад. Усі ці відносини знаходять те чи інше вираження у формі офіційного документа – листа, ноти, договору, пакту, закону, статуту і т. д. Навіть ті документи, в яких не з'ясовуються умови домовленості, а висловлюється протест проти порушення цих умов, пов'язані з основним завданням ділового мовлення – досягнення домовленості між двома і більш зацікавленими особами або організаціями.

Ця найбільш загальна функція ділового мовлення в значній мірі визначила і характерні особливості мови цього стилю. Перш за все, в ньому також, як і в стилі наукової прози, виробляється специфічна термінологія і фразеологія, наприклад: *I beg to inform you* 'прошу повідомити Вам'; *the above mentioned* 'вищевказаний'; *hereinafternamed* 'тут та надалі іменований'; *on behalf of* 'від імені'; *to constitute a basis* 'складати основу'; *to draw*

consequences ‘залучити наслідки’; *discontinue* ‘припиняти’; *negotiable* ‘той, що підлягає обговоренню’; *provided that* ‘за умови, що’; *provisional agenda* ‘попередній порядок денний’; *draft resolution* ‘проект рішення’; *adjournment* ‘відкладення терміну’.

Відповідно для інших сфер діяльності використовується своя специфічна термінологія. Для мови ділових документів характерна традиційність засобів вираження, яка прискорює процес формування фразеологічних одиниць типових для цього стилю. Традиційність засобів вираження лежить в основі іншої риси стилю англійських офіційних документів, а саме – наявність значної кількості архаїчних слів і виразів. У будь-якому діловому документі можна зустріти вживання таких слів, як *hereby* ‘даним (засвідчуємо / підтверджуємо)’; *henceforth* ‘у подальшому’; *aforsaid* ‘вищезгаданий’; *beg to inform* ‘прошу повідомити’ та ін.

Для дипломатичної мови характерне використання деякої кількості латинських і французьких слів і виразів, які отримали свого роду термінологічну забарвленість в мові дипломатичних документів. Найчастіше зустрічаються такі слова і вирази, як: *persona grata* ‘дипломатичний представник’; *persona non grata* ‘дипломатичний представник, що не користується довірою з боку приймаючої сторони’; *pro tempore* ‘тимчасово’; *the quorum* ‘кворум’; *conditio sine qua non* ‘обов’язкова умова’; *status quo* ‘стан на даний момент’; *mutatis mutandis* ‘з необхідними змінами’ та ін.

У стилі ділових документів слова вживаються переважно в основних предметно-логічних значеннях (за винятком тих випадків, коли похідні предметно-логічні значення є в даній сфері спілкування термінологічними). У зв’язку з цим виступає й інша особливість стилю ділового мовлення. Це відсутність яких би то не було образних засобів: у текстах ділових документів немає метафор, метонімії чи інших прийомів створення образності мовлення.

На відміну від мовних особливостей газетних повідомлень, які також характеризуються відсутністю образності, у деяких документах з’являється емоційно-забарвлена лексика. Однак, ці емоційні елементи мови в стилі ділового мовлення втрачають свою емоційну функцію, вони стають умовними формулами звертання, умовними позначеннями прохання, відмови, укладення і т. д.

Ділові листи можуть бути офіційними або неофіційними. Диференціація листів на офіційні та неофіційні знаходить відображення у стилістичному забарвленні лексико-граматичних засобів, що вибираються залежно від контексту ситуації спілкування. Офіційні ділові листи вирішують адміністративно-правові проблеми, які виникають між сторонами угоди у процесі її укладання, узгодження та виконання. При їх складанні використовують

стандартні фрази і конструкції, чітко визначену композиційну структуру, великий відсоток кліше, що підвищує рівень офіційності. Неофіційні ділові листи припускають вживання менш формалізованої лексики, експресивних мовних елементів. У них також використовуються шаблони, але менш формальні за стилем. Мовленнєвими засобами зменшення рівня офіційності виступають розмовні за стилем мовленнєві формули, кліше для встановлення, підтримання та виходу з контакту, спеціалізована лексика, термінологія та специфічна аббревіатура. Мовними засобами зменшення рівня офіційності виступають засоби пом'якшення категоричності: модальні фрази, дієслова, частки, розділові питання, умовний спосіб тощо та лексичні одиниці, що відповідають вимогам політкоректності.

Що стосується синтаксичних особливостей ділового мовлення, то найбільш загальними з них є довгі речення, розгорнуті періоди з надзвичайно розгалуженою системою сполучникового зв'язку. Іноді одне речення охоплює всі умови домовленості, які зумовлюють відносини і які можуть виникнути в результаті реалізації таких відносин. Ускладнений синтаксис ділових документів пояснюється історично. Зв'язки між реченнями відображають, як відомо, реальні зв'язки між поняттями. Цей зв'язок особливо чітко виступає при наявності відповідних сполучників, що визначають характер зв'язку. Крапка зазвичай вживалася тоді, коли зв'язок між частинами висловлювання переривався.

Таким чином, нами було визначено наступні лінгвостилістичні передумови навчання ділового письму студентів немовних спеціальностей: урахування можливості ретроспекції (переосмислення) тексту після повторного прочитання; єдність лінгвістичної бази усного та писемного мовлення; специфічні стилістичні особливості офіційно-ділового стилю (кліше, штампованість та нормованість). При формуванні англійської компетентності в ділового письмі варто звертати увагу також на такі лінгвостилістичні особливості текстів офіційно-ділового стилю, як: стислість, компактність викладу; стандартна форма розташування матеріалу; використання термінології, номенклатури, складноскорочених слів, аббревіатури; вживання віддієслівних іменників, різних словосполучень, що служать для зв'язку частин складного речення; оповідальний виклад, використання речень з перерахуванням; прямий порядок слів у реченні; переважання складних речень; відсутність експресивної лексики та індивідуальних мовних засобів; ускладнений синтаксис.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонов Е. А. Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности при обучении синтаксиса : автореф. дисс. на соискание учен. степени кандид. пед. наук : спец. 13.00.02 Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) / Е. А. Антонов. — М., 1989. — 19 с.

2. Бим И. Л. О функциях учебников иностранного языка / И. Л. Бим // Проблемы школьного учебника. — М. : Просвещение, 1984. — Вып. 14. — С. 27–35.
3. Брандес М. П. Стиль и перевод : [учеб. пособ.] / М. П. Брандес. — М. : Высш. шк., 1988. — 127 с.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский ; [под ред. В. В. Давыдова]. — М. : Педагогика-пресс, 1999. — 536 с.
5. Лихачев Д. С. Письма о добром и прекрасном / Д. С. Лихачев. — М., 1988. — 25 с.
6. Мазунова Л. К. Система овладения культурой иноязычного письма в языковом вузе : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Л. К. Мазунова. — Уфа, 2005. — 318 с.
7. Общая методика обучения иностранным языкам : [хрестоматия / сост. А. А. Леонтьев]. — М., 1991. — 360 с.
8. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур : [пособ. для учит., обеспечивающих получение общего среднего образования] / Е. И. Пассов. — Минск : Лексис, 2003. — 184 с.
9. Пономарів О. А. Культура слова: мовностилістичні поради : [навч. посібник] / О. А. Пономарів. — [2-ге вид., стереотип.]. — К. : Либідь, 2001. — 240 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — М. : Учпедгиз, 1946. — 704с.
11. Садовникова И. Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников : [учебн. пособ.] / И. Н. Садовникова. — М. : Владос, 1997. — 256 с.
12. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций : [пособ. для студ. пед. вузов и учителей] / Е. Н. Соловова. — М. : Просвещение, 2005. — 239 с.
13. Buchbinder V. A. Grundlagen der Methodik des Fremdsprachenunterrichts / V. A. Buchbinder, W. H. Strauss. — Leipzig : VEB Verlag Enzyklopadie, 1986. — 264 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

14. Emmerson P. Email English / P. Emmerson. — London : Macmillan Publishers Ltd, 2004. — 237 p.
15. Martin J. R., Jim. Factual Writing: exploring and challenging social reality / J. R., Jim. Martin. — Oxford University Press, 1990. — 100 p.
16. Taylor S. Garside's Model Business Letters and Other Business Documents / S. Taylor. — London : Financial Times Pitman Publishing, 1996. — 368 p.

Надійшла до редакції 22.02.13

© 2013 О. П. Улупова,
О. М. Попова
(м. Маріуполь)

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ “ДІЛОВА ІНОЗЕМНА МОВА” З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

**УЛУПОВА О. П., ПОПОВА О. М. ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ
ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ “ДІЛОВА ІНОЗЕМНА МОВА” З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ**

У статті розглянуто доцільність використання інтерактивних методів навчання іноземної мови, що сприяє вдосконаленню комунікативних навичок студентів та вивченню особливостей культури спілкування. Базовим принципом інтерактивних методів є принцип колективної взаємодії, який поглиблює знання як з іноземної мови, так і професійні знання, сприяє набуттю досвіду професійного спілкування та розвитку особистісних якостей.

**УЛУПОВА Е. П., ПОПОВА Е. Н. ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ПРОЦЕССЕ
ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ «ДЕЛОВОЙ ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК» С ЦЕЛЬЮ
ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

В статье рассматривается целесообразность использования интерактивных методов обучения иностранному языку, что способствует усовершенствованию коммуникативных навыков студентов и изучению особенностей культуры общения. Основным принципом интерактивных методов является принцип коллективного взаимодействия, который углубляет как знание иностранного языка, так и профессиональные знания, помогает приобрести опыт профессионального общения и совершенствовать личностные качества.

**ULUPOVA H. P., POPOVA H. N. THE USE OF INTERACTIVE METHODS IN THE PROCESS OF
TEACHING “BUSINESS ENGLISH” AIMED AT CREATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF
PROSPECTIVE SPECIALISTS**

The process of globalization and integration into the European and world community, participation of Ukrainian professionals in international projects demand the realization of such aspects of professional activity which stipulate a foreign language command. These new demands enforce higher school teachers and researchers to search for new methods and ways of foreign language teaching. Hence comes the necessity of educational process intensification through introduction of interactive methods of teaching. The article deals with expediency of interactive methods use in the process of foreign language teaching that helps improve students' communicative skills and learn communicative culture features. The basic principle of interactive methods is considered to be the principle of collective interaction which deepens knowledge both of the foreign language and that of the future profession, gives experience of professional communication and perfects personal qualities. Implementation of this principle in the process of language studying gives students an opportunity to use the foreign language naturally, thus obtaining new prospects in their future career. The contents of the future career may be reconstructed by means of creating miscellaneous communicative situations close to real-life situations and needs which aim at obtaining various communicative skills and cultural awareness. The article enlightens the necessary steps for carrying out interactive activities and gives reasons for their use. Some practical examples of this work are given and some ways of their use are offered. The author also stresses the importance of creating positive emotional atmosphere in the group of learners and points to the role of teacher in interactive exercises.

Ключові слова: комунікативна компетенція, інтерактивні методи, мовленнєва ситуація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями. Процеси глобалізації та інтеграції в європейській та світовій спільноті, участь українських фахівців у міжнародних проектах вимагають реалізувати такі аспекти професійної діяльності, які передбачають володіння іноземною мовою. Нові вимоги до фахівців стимулюють викладачів вищих навчальних закладів та науковців до пошуку нових підходів та методів викладання іноземних мов навіть у немовних вищих навчальних

зкладах України. Виникає необхідність інтенсифікації навчального процесу на основі введення в нього інтерактивних методів навчання.

Оскільки викладання іноземних мов має у наш час прикладний характер, перевага надається використанню комунікативних методів. Без сумніву, головною метою викладача є формування у студента комунікативної компетенції, тобто вміння здійснювати спілкування англійською мовою, обмінюватись ідеями у сфері взаємодії з іншими учасниками комунікативного процесу, доцільно використовуючи систему мови та речових норм, вміння підібрати стиль поведінки, адекватної автентичної комунікації. Цьому сприяють інтерактивні методи навчання .

Цінними для нашого дослідження є праці, присвячені формуванню комунікативної компетенції майбутніх фахівців з використанням інтерактивних методів (Ю. О. Семенчук, Р. П. Мильруд, И. Р. Максимова, Л. В. Мельник, Л. М. Вайсбурд та ін.). Деякі вчені, такі як С. С. Кашлев, визначають інтерактивне навчання як процес міжособистісної комунікації в навчальних умовах, для якого характерним є високий ступень інтенсивності спілкування, розмаїття видів, форм і прийомів діяльностей, цілеспрямована рефлексія та взаємовплив учасників педагогічного процесу [4, с. 9]. Дослідник Н. М. Пруднікова передбачає комплексний підхід до організації інтерактивних занять, формування за їх допомогою всіх аспектів мовленнєвої діяльності. На думку Л. В. Мельник інтерактивним може бути названий метод, завдяки якому той, хто навчається, є не лише учасником (спостерігачем, слухачем), а й саме активним творцем процесу навчання [5, с.410]. Близько до нашого розуміння інтерактивного навчання є його визначення Ю. О. Семенчуком, тобто як “сумісне виконання суб’єктами навчального процесу проблемно-орієнтованих завдань, що природньо супроводжується іншомовним спілкуванням, робить комунікативну взаємодію всіх комунікантів професійно значущою і мотиваційно підкріпленою” [10, с. 31]. Незважаючи на розробку проблеми інтерактивного навчання у психолого-педагогічній літературі, недостатньо висвітлено практичне застосування інтерактивних методів у процесі викладання дисципліни “Ділова іноземна мова”. Методика викладання англійської мови потребує поповнення робочого арсеналу викладачів прийомами, формами і методами інтерактивного навчання.

Отже, метою статті є визначити роль та особливості застосування інтерактивних методів навчання майбутніх фахівців діловому спілкуванню англійською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтерактивні форми аудиторної роботи збільшують можливість зв’язати знання, якими володіє студент, з новою інформацією, будувати нові перспективи і поглиблювати розуміння. Студенти, які приймають участь у такій діяльності, отримують

можливість користуватися іноземною мовою більш природньо, набувають необхідні комунікативні навички. Навчання студентів із застосуванням засобів інтерактивної діяльності відповідає вимогам особистісно-зорієнтованого підходу, а також узгоджується з вимогами загально-європейських рекомендацій щодо гуманізації та демократизації навчального процесу. Гуманістична педагогіка затверджує пріоритет суб'єктно-суб'єктних відносин, сприймаючи учня, як суб'єкта педагогічного процесу [3, с. 75]. Під час такої діяльності забезпечується позитивний вплив колективу на особистість студента, формуються сприятливі взаємовідносини в навчальній групі. Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки над іншою [9, с. 11].

У процесі реалізації комунікативних методів на практичних заняттях з іноземної мови слід пам'ятати, що їх базовим принципом є принцип колективної взаємодії, досягнення комунікативних цілей через соціально-інтерактивну діяльність: дискусії та обговорення, діалоги, речові та рольові ігри, імітації, імпровізації, дебати, вільне спілкування [6, с. 14]. Пріоритетним напрямком заохочування студента до іншомовного висловлювання є такий підбір питань, ситуацій, проблем, який сприяє бажанню висловлюватись та бути почутим. Викладач має цілеспрямовано заохочувати студентів до розмовної практики, пізнання соціо-культурних питань. Проблеми, навколо яких ведеться розмова, повинні бути пов'язані з майбутньою професійною діяльністю та викликати у студентів потребу самовираження, стимулювати їх мислення та пошук нових мовленнєвих засобів для відображення їх думок та ідей. Таким чином, мають бути створені такі навчальні ситуації, які, з одного боку, мають професійну значущість для студентів, а з іншого – дають змогу розкрити й реалізувати іншомовні комунікативні здібності, необхідні для діяльності фахівців певної галузі.

Навчальна мовленнєва ситуація трактується як “сукупність життєвих умов, що спонукають до висловлення думок і використання при цьому мовного матеріалу” [2, с. 10]. Виходячи з принципу ситуативної організації навчально-виховного процесу, можна відтворити зміст майбутньої фахової діяльності студентів. Програма курсу “Ділова англійська мова” передбачає набуття багатьох знань та вмінь, пов'язаних з розмовною практикою. Це і розмови по телефону, які потребують використання специфічної лексики та знань правил ведення офіційної розмови з службами та посадовими особами, і вміння поводитися на таможні, в аеропорту, приймати участь у ділових зустрічах, переговорах, презентаціях, тощо.

Під час занять студенти також з великою цікавістю ставляться до питань, пов'язаних з пошуком та влаштуванням на роботу. Їх діяльність стає дуже вмотивованою, мовленнєва

поведінка – творчою та результативною, самовираження стає важливішим, ніж демонстрація знань. Наприклад, реалізація цієї комунікативної ситуації у рольових і ділових іграх дає можливість студентам усвідомити аспекти поведінки фахівця, який має намір влаштуватися на роботу, допомагає майбутньому претенденту на певну посаду ознайомитись з колом ймовірних питань під час співбесіди, дати доречні відповіді, заповнити анкети, написати резюме та таке інше.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виділяємо наступні етапи застосування інтерактивних методів під час виконання комунікативно-зорієнтованих завдань: підготовчий, виконавчий та підсумковий.

На підготовчому етапі студенти знайомляться з лексичним матеріалом, створюють необхідні умови для подальшої мовленнєвої діяльності, тренують вживання словосполучень та фраз. Контекстне засвоєння лексики, деривація термінів, пошук значень слів та виділення ключових слів у тексті, складання лексичних карт, надання дефініцій, мовна здогадка з опорою на компоненти словотворення здійснюються в інтерактивному форматі у парах або міні-групах, що активізує виконання цього доволі складного процесу. Також на підготовчому етапі відпрацьовується теоретичний матеріал з певної теми, адже, перш ніж начати гру, треба ознайомитися з її правилами. Доречно виконати деякі вправи, націлені на прогнозування майбутньої взаємодії.

Формування комунікативної компетенції засобами міжособистісної взаємодії у процесі вивчення курсу “Ділова іноземна мова” неможливо без створення соціолінгвістичної компетенції, тобто вміння підібрати адекватні речові форми та засоби, які залежать від цілей спілкування та ситуації, від соціальної ролі учасників комунікативного процесу, від типу висловлювання, функціонального стилю (стаття, лист, доповідь). Виконуючи різноманітні вправи, студент має створити стиль правильної поведінки, навчитися вести діалог, правильно висловити та аргументувати свою думку, поцікавитись інформацією, уточнити факти або дані, запропонувати свої послуги.

Початковий етап комунікативної діяльності може складатися як з аудиторної, так і з самотньої роботи, що залежить від рівня знань студентів. При цьому студенти мають використовувати різноманітні джерела інформації, зразки документів, мережу Інтернет та багато інших. Далі йде активне обговорювання опрацьованого студентами матеріалу. Безпосередньо комунікація може відбуватися з використанням діалогів, полілогів, колективних діалогів між двома групами. Починати доцільно з мікродіалогів, на зразок розмови по телефону з секретарем, домовленості про зустріч або час проведення співрозмови, бесіди з порадником або заступником.

Ініціатива зазвичай переходить від одного партнера до другого. Адже якщо один із

співрозмовників має за мету здобути деяку інформацію, він планує свою мовленнєву поведінку та зберігає за собою ініціативу упродовж всієї розмови. Подібний діалог має назву “ініціативний” з боку того, хто запитує, та “реактивний” з боку того, хто відповідає. Ініціативний діалог потребує більшої активності, ніж реактивний, тому що вимагає певних зусиль для встановлення спрямованості змісту розмови та підбору форм його вираження. Моделі питань, надані викладачем, можуть бути дуже корисними для розвитку навичок складання питань у студентів першого року навчання. Це можуть бути питання на зразок: *What is a new idea of ... ? How would you comment on ... ? What would happen if ... ? What are the advantages and disadvantages of ... ? How does ... tie in with what we learnt before? Explain why/how ... ?* ‘Як ще можна поглянути на...? Як би ви прокоментували...? Що би трапилось, якби...? Які переваги та недоліки...? Яким чином ... зв’язано з тим, що ми вивчали раніше? Поясніть, чому/як...?’, та інші. Дидактична цінність подібної взаємодії як засобу навчання полягає в тому, що в ній поєднуються такі ознаки оптимальної технології навчання, як активність, зацікавленість, рольова діяльність, колективність, проблемність, тощо [11].

Студентам також пропонується матеріал, який містить тексти для читання та подальшого обговорення, післятекстові вправи та завдання, мікроконспекти із зразками документів, термінами, оголошеннями про вакансії, умови роботодавця щодо кваліфікації претендента, його персональних характеристик, можливості для кар’єрного росту, тощо. Це може бути мікроконспект, що містить основні питання, які треба обговорити, деякий автентичний матеріал, що можна сприймати за відповідну точку подальшого процесу гри. Наприклад, при рольовій грі “*Interviewing the job-seeker*” ‘Інтерв’ю з роботодавцем’, мікроконспект містить оголошення про вакансії, умови роботодавця щодо кваліфікації претендента, його персональних характеристик, можливості для кар’єрного росту та таке інше. Це можуть бути пропозиції щодо необхідних запитань, поведінки, одягу того, хто претендує на певну посаду. Наприклад, а) *for interviewees: -sound bright and confident; -speak up, use stress and range; -avoid negative body language; -look in the interviewer’s eyes;* б) *for interviewers: -show that you are interested; -ask for as much information as you can; decide which “tricky situations” you would like to test the candidate with.* ‘а) для тих, з ким проводять співбесіду: розмовляй розважливо та впевнено: – висловлюйся голосно та виразно, застосовуй наголос та вар’їруй діапазон голосу; – уникай негативної мови жестів: – дивись у очі того, хто проводить співбесіду; б) для тих, хто проводить співбесіду: – прояви свою зацікавленість; – запроси якомога більше інформації; – обдумай заздалегідь, за допомогою яких складних ситуацій ти бажав би протестувати кандидата на посаду’. Студентам також можуть бути запропоновані білети, карти, меню та інше, – усе, що дістало назву «прагматичні матеріали». Таким чином, завдяки автентичній

екстралінгвістичній інформації, яка є невід’ємною частиною професійно-орієнтованого навчання, здійснюється розвиток «прагматичної міжкультурної компетенції» [3, с. 54].

У ході дослідження ми переконалися, що дуже важливо на цьому етапі позбутися досить поширеної психологічної проблеми – невпевненості студента у своєму вмінні висловлювати думки іноземною мовою. Перехід до активного говоріння має бути пов’язаним з виконанням деяких психологічних умов.

Перш ніж висловлювати свої думки у великій групі, доцільно надати можливість невпевненим у своїх здібностях студентам “прорепетирувати” свої міркування у маленьких групах з партнерами, які більш впевнені та обізнані у іноземній мові. Це не тільки надасть змогу зняти психологічну напругу, а й стане додатковим фактором поліпшення знань. Такий варіант організації навчання, коли студенти, одержавши інструкції від викладача, працюють у групах, має назву «кооперативний». У ситуаціях кооперативного навчання існує позитивна взаємозалежність цілей, що їх досягають студенти [8]. Група може досягти певних цілей тільки якщо кожен член цієї групи буде успішним. Відбувається взаємне навчання та підтримка менш успішних студентів.

Позитивний соціально-емоційний клімат має бути неодмінним фоном на заняттях у навчальній групі. Роль викладача під час здійснення студентами спілкування у групах хоч і є контролюючою, не повинна заважати та включати довгі пояснення. Вона може бути різною залежно від складності завдання, мовленнєвої компетенції студентів або від інших факторів: *monitor discreetly or vanish; monitor actively or participate* ‘контролюй розважливо або відійди; контролюй активно або приймай участь’ [12, с. 93]. Будь-які помилки, які не змінюють зміст або сприйняття висловлювання, не повинні виправлятися викладачем під час висловлювання, тому що помилки притаманні усному мовленню більш, ніж письмовому, і постійне втручання у висловлювання може поглибити невпевненість та надати студенту додаткових труднощів. Позитивність оцінки себе та співрозмовника є важливою умовою зняття емоційної напруги. Від викладача потребується вміння підкреслити цінність досягнень студентів у їх розвитку. Тому активне говоріння слід починати у маленьких групах, у яких є підтримка співрозмовників та майже відсутній психологічний тиск [1, с. 153].

Колективна дискусія навколо проблем дає змогу виокремити коло питань, які, на думку студентів, потребують розв’язання. Кожне з цих питань обговорюється, аргументується і підкріплюється фактами, прикладами та цитатами. Можливі мінідискусії. Кульмінацією усієї підготовчої роботи є рольова гра – у нашому прикладі “інтерв’ю роботодавця з кандидатом”. Вона не виключає повернення до самостійної роботи, у ході якої студенти після визначення ролей окреслюють певний хід бесіди, готують питання та

відповіді. “Кандидат на посаду” пред’являє складене заздалегідь резюме, рекомендаційні листи, дипломи, сертифікати, супроводжувальний лист, заповнює анкети. Сама співбесіда стає демонстрацією набутих знань, творчого підходу до ведення розмови. Розвивається нестандартне мислення, формуються ділові якості майбутніх фахівців.

На завершальному етапі підводяться підсумки, обговорюються помилки та досягнення. Можливі такі завдання, як: написати *thank-you letter* ‘лист подяки’, або лист до друга з розповіддю про те, як пройшла співбесіда, протоколи, звіти або повідомлення у засобах масової інформації.

Як показано у наведеному прикладі, різні види інтерактивної діяльності пов’язані між собою та надають більше можливостей для розвитку комунікативних навичок.

Комунікативно-зорієнтоване навчання англійської мови може здійснюватися шляхом використання завдань на зразок “інформаційної нерівності” (*information gap*): *picture gap* ‘нерівність зображення’ (усі учасники навчально-рольової гри мають майже однакові картинки, але деякі зображення відрізняються. Відмінності необхідно виявити за допомогою питань, не маючи можливості бачити картинку партнера); *text gap* ‘текстова нерівність’ (студенти мають аналогічні тексти, або фрагменти того самого тексту, який запропоновано комусь із них, але в інших можуть бути відсутні деякі відомості, і недостачу інформації потрібно поповнити); *knowledge gap* ‘нерівність обізнаності’ (один студент має інформацію, якої немає у іншого, і її необхідно отримати у ході обговорення); *belief gap* ‘нерівність думки’ (студенти мають різні точки зору, а потрібно виробити єдину думку, дійти спільного знаменника); *reasoning gap* ‘доказова нерівність’ (учасники розмови мають різні докази, які потрібно зіставити і узагальнити). Прикладом завдання на зразок “інформаційної нерівності” може також бути будь-яка інша комунікативна діяльність.

Висновки і перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Таким чином, застосування інтерактивних методів у процесі викладання дисципліни “Ділова іноземна мова” сприяє формуванню комунікативної компетенції, яку ми розуміємо, як вміння здійснювати спілкування англійською мовою у професійній діяльності. У цьому сенсі інтерактивні методи навчання мають привабливість і пріоритетне значення, сприяють самопізнанню студентом самого себе як творчої особистості, професійному самовизначенню та самореалізації не тільки у професійній діяльності, а й у суспільно-значущій діяльності взагалі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Альбуханова-Славская К. А. Личностный аспект проблемы общения / К. А. Альбуханова-Славская // Проблемы общения в психологии. — М. : Просвещение, 1981. — 264 с.

2. *Вайсбурд Л. М.* Типология учебно-речевых ситуаций / Л. М. Вайсбурд // Психолого-педагогические проблемы интенсивного обучения иностранным языкам. — М. : Просвещение, 1981. — 316 с.
3. *Дмитренко Т. А.* Методика преподавания английского языка в ВУЗе : [учебн. пособ.] / Т. А. Дмитренко. — М. : МЭЛИ, 2009. — 92 с.
4. *Кашлев С. С.* Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. — Минск : Белорусский верасень, 2005. — 176 с.
5. *Мельник Л. В.* Використання інтерактивних технологій навчання в системі вищої педагогічної освіти / Л. В. Мельник // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, довід, проблеми : [зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.]. — Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. — Вип. 16. — 496 с.
6. *Мильруд Р. П.* Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Р. П. Мильруд, И. Р. Максимова // Иностранные языки в школе, 1998. — № 2. — С. 14–18.
7. *Національна доктрина розвитку освіти.* Указ Президента України 17 квітня 2002 року № 347/2002 // Освіта України. — № 33. — 23 квіт. 2002. — С. 4–6.
8. *Панфилова А. П.* Деловые беседы / А. П. Панфилова. — Л., 1989. — 176 с.
9. *Пометун О.* Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / О. Пометун // Шлях Освіти. — 2004. — № 3. — С. 10–15.
10. *Семенчук Ю. О.* Використання технологій інтерактивного навчання студентів-економістів термінологічної лексики / Ю. О. Семенчук // Іноземні мови, 2010. — №1. — С. 10–15.
11. *Тарнопольський О. Б.* Ділові проекти : [підруч. з ділової англ. мови для студ. вищих навч. закладів освіти та фак-тів екон. профілю] / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко. — К. : ІНК ОС, 2002. — 280 с.
12. *Jim Scrivener.* Learning teaching: A Guidebook for English language teachers. — Macmillan Books for Teachers, 2005. — 431 с.

Надійшла до редакції 14.02.13

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

С. М. ЛУЧКАНИН

ЗАГАЛЬНОМОВОЗНАВЧІ ТЕОРІЇ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РУМУНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ

(ЗІСТАВНО-ДІАХРОНІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ):

[монографія]. — Київ : Видавництво «Науковий світ», 2012. — 338 с.

Одним із пріоритетних напрямків вітчизняного мовознавства є намагання осмислити та на новітньому науковому рівні проаналізувати максимальну кількість як нових, так і вже відомих явищ. Повною мірою це стосується і історії лінгвістики, вагомого сегмента загального мовознавства. На нашу думку, історіографічне дослідження розвитку науки про мову в порівняльному аспекті потребує від науковця особливої підготовки, виваженого підходу до різних ідей і теоретичних напрацювань, уміння проаналізувати великий за обсягом емпіричний матеріал, створити та обґрунтувати певну концепцію дослідження.

Рецензована монографія С. М. Лучканина присвячена багатоаспектному дослідженню шляхів «становлення й розвитку загального мовознавства в Україні та Румунії в контексті передусім європейських загальнолінгвістичних ідей», аналізується внесок українського і румунського мовознавства у галузь загальних лінгвістичних студій (с. 9). Вступна частина відразу окреслює заявлену проблематику в усіх напрямках і вимірах із акцентуалізацією мети, предмета, теоретичного та практичного значення, перспективності роботи. Ні теоретичне, ні практичне значення не викликають заперечень і сумнівів, оскільки в монографії С. М. Лучканина вперше представлено «комплексний підхід до проблеми зіставно-порівняльного вивчення українських і румунських загальномовознавчих студій у контексті європейської лінгвістичної традиції» (с. 9–10), у науковий обіг вводиться невідомий або фрагментарно знаний лінгвістичний матеріал.

На наш погляд, монографічна робота С. М. Лучканина є вагомим внеском у розширення сучасних студіювань історії мовознавства в плані діячності теорії мови в українській і румунській лінгвістиці. Без сумніву робота зацікавить студентів, аспірантів, викладачів в курсах із загального мовознавства, зіставного і типологічного мовознавства, історії мови, лексикології і культури мови. Крім того, отримані результати дозволять поглибити інформативність словникових статей при укладанні словників різних типів, у тому числі і двомовних.

У першому розділі монографії «Лінгвістичні парадигми в історії мовознавства: описова (дескриптивна), порівняльно-історична (компаративна), структуралістична, антропоцентрична» (с. 13–49) автор подає вичерпну характеристику основних наукових

лінгвістичних парадигм у сучасному мовознавстві. Кожен із підрозділів охоплює історію становлення, стан вивчення, з'ясування основних напрямків поступального розвитку кожної із виділених парадигм. Досить вичерпно охарактеризовано різні теоретичні підходи та здобутки у дослідженні: 1) описової (дескриптивної) парадигми (с. 17–23). Зокрема, цілком слушно С. М. Лучканин вважає, що «варто показати найяскравіші лінгвістичні досягнення в межах описової парадигми, щоб остаточно розвінчати міф про нібито «донаукове мовознавство до кінця XVIII ст.» (с. 17). Грунтовно розглянувши здобутки, у тому числі і у персоналіях, описової парадигми, науковець доходить висновку, що досягнення лінгвістів у межах описової парадигми мають першість і посідають належне місце у лінгвістиці, «ними успішно користуємося і в наш час» (с. 23). 2) Належну увагу приділив автор монографії вивченню іншого мовознавчого напрямку – порівняльно-історичного мовознавства (с. 24–30). Прискіпливо, деталізовано, із залученням найрізноманітнішого історико-лінгвістичного матеріалу С. М. Лучканин дослідив здобутки лінгвістів у галузі компаративістики, зробивши аргументований висновок про те, що порівняльно-історичне вивчення мов залишається актуальним і у XXI ст., «а принципи історизму та зв'язку мови з культурою сприятимуть діалогу між народами» (с. 30). 3) Встановлення диференційних ознак структуралістичної парадигми та її виокремлення на тлі лінгвістичних напрямків – предмет наукового зацікавлення, що знайшов втілення у третьому підрозділі. Критичне опрацювання наукової літератури дозволило автору зробити екскурс в історію формування структуралістичної парадигми. Зокрема проаналізовано здобутки трьох структуральних шкіл, «які виділяють чи не в усіх підручниках і монографіях, присвячених структуралізму: 1) Празької лінгвістичної школи; 2) копенгагенського структуралізму; 3) американського структуралізму (дескриптивізму)» (с. 32). С. М. Лучканин наголошує, що в сучасному мовознавстві виділяють такі спільні положення, характерні для усіх напрямків структуралізму: а) мова – це системно-структурне утворення, у якому всі одиниці мовних рівнів пов'язані синтагматичними і парадигматичними відношеннями; б) мова – це система знаків, що співвідносяться з іншими знаковими системами в межах семіотики; в) дихотомія мови і мовлення; г) при вивченні мови з двох поглядів – синхронного і діахронного – перевага надається синхронному опису. Викликає інтерес аналіз внеску Н. Хомського у досліджуваний напрям та оцінка його діяльності у радянській історії мовознавства на фоні різноманітних історико-політичних процесів. Дослідник зупиняється на висвітленні здобутків антропоцентричної парадигми, де послідовно з'ясовані витoki когнітивної лінгвістики, з простеженням проблем лінгвокогнітології, лінгвокультурології та етнолінгвістики. Значну увагу автор приділив ключовим ідеям когнітивізму, з аналізом

праць А. Вежбицької, О. О. Корнілова, І. О. Голубовської. Разом з тим, автор монографії свідомо не зупиняється детально на аналізі антропоцентричної парадигми, «бо поглиблене опрацювання проблем і перспектив відносно нової галузі знань – когнітивної лінгвістики – справа майбутнього» (с. 48).

У другому розділі рецензованої монографії «Загальномовознавчі теорії української та румунської лінгвістики на етапі їхнього становлення і початкового періоду розвитку» (с. 50–164) автор продемонстрував уміння будувати власну стратегію інтерпретації поставлених проблем. Розділ має чітко продуману структуру і відбиває лінгвістичне мислення згідно з авторською концепцією. Значну увагу приділено вивченню початкового періоду розвитку давньоукраїнського і старорумунського мовознавства. Констатується, що витoki перших загальномовознавчих ідей пов'язані насамперед із ставленням державності румунського народу та національно-визвольною боротьбою в Україні в XVII ст. Автор робить цікаве та креативне узагальнення про те, що спостерігається типологічна подібність розвитку мовознавчих ідей і напрямків у давніх українській і румунській лінгвістиках, «зумовлених активною діяльністю літописців, хроністів, письменників-полемістів, усіх тогочасних книжників» (с. 164). С. М. Лучканин стверджує, що перша граматики румунської мови «Gramatica rumânească» Дімітріє Євстатієвича Брашовяну була створена під впливом слов'янської культурологічної парадигми, зокрема на румунських теренах була поширена «Граматики слов'янська» Мелетія Смотрицького. У рецензованому розділі ґрунтовно розглянуто здобутки румунських і українських філологів кінця XVIII–XIX ст. Чільну увагу автор приділив діяльності Трансільванської школи, до якої входили визначні румунські лінгвісти (Р. Темпля, Г. Шінкай, Й. Будаї-Деляну). Досягненням представників цього угруповання стало те, що вчені обґрунтували необхідність заміни кирилиці латиницею як доказової бази латинського характеру румунської мови. Хоча загальнолінгвістична діяльність представників Трансільванської школи обмежувалася вузькою галуззю румунської національної філології, як позитивний аспект дослідження зазначимо, що С. М. Лучканин дає вельми позитивну і виважену оцінку внеску лінгвістів-«трансільванців» у формування наукового погляду на румунську мову як романську. Досить ємним і змістовним постає у цьому вимірі розгляд потужного латинського напрямку у румунському мовознавстві у 1840–1870 рр. Найвизначнішим представником у румунському загальному мовознавстві поміркованого латинізму був Т. Чіпаріу. У компаритивному аспекті С. М. Лучканин розглядає діяльність М. О. Максимовича, який також був прихильником етимологізації української орфографії з метою доведення давнього походження української мови. Стрижневою є теза про те, що правопис української та румунської мов під історико-етимологічним кутом зору Т. Чіпаріу

та М. О. Максимовича доводив старожитність національної української і румунської мов. Разом з тим С. М. Лучканин наголошує, що «Т. Чіпаріу став засновником історичної граматики румунської мови і розглядав румунську мову серед інших романських мов, М. О. Максимович аналізував ознаки української мови в системі споріднених східнослов'янських мов» (с. 166). Не обійшов увагою автор монографії діяльність А. Пумнула у румунському мовознавстві та П. Куліша – в українському. Вчені теоретично обґрунтували фонетичний принцип правопису і використовували його у практиці, що сприяло укріпленню національно-мовної свідомості двох етносів.

Об'єктивною, постає, на наш погляд, авторська інтерпретація діяльності в історії румунського мовознавства Йона Еліаде-Радулеску, «адепта італійської течії» (с. 166). Й. Еліаде-Радулеску вважав, що румунська мова – це необроблений діалект італійської мови, і вона має право на подальший розвиток тоді, коли не пориватиме зв'язків з італійською мовою. Вчений також стверджував, що основу літературної мови повинні складати як мова, якою безпосередньо говорить народ, так і мова церковних книжок як данина традиції. С. М. Лучканин вбачає заслуги Й. Еліаде-Радулеску в історії румунського мовознавства у тому, що він першим остаточно звернувся до живої романської мови, а не мертвої латини, задля модернізації й уніфікації румунської мови; увів в ужиток велику кількість латино-романських неологізмів, які замінили застарілі терміни. Загальнолінгвістична концепція Богдана Петрічейку Хаждеу та загальномовознавчі погляди О. Потебні розглянуто крізь призму характеристики культури та встановлення особливостей співвідношення мови і культури двох народів. Автор стверджує, що окремі лінгвістичні постулати Хаждеу, а саме: важливість мовних законів, еволюція мови в тісному зв'язку з розвитком соціуму, розмовна мова у її діалектному розмаїтті, проблеми семантичних змін зближують румунського лінгвіста з німецькими молодогораматиками. Разом з тим, констатує С. М. Лучканин, як вагомий результат наукової діяльності Б. П. Хаждеу, представники широких верств румунського суспільства пильніше стали цікавитися проблемами лінгвістики, а його праці намітили нові напрямки не тільки в дослідженні загального мовознавства, а й історії румунської мови, її ролі в європейській лінгвістичній традиції. Автор монографії підкреслює, що пріоритетне значення у поглядах Б. П. Хаждеу мало твердження про системність мови і важливість системного підходу до вивчення мовних явищ як у синхронії, так і в діахронії. Для адекватного розуміння проблеми компаративного аспекту дослідження охарактеризовано також діяльність українського мовознавця О. Потебні, «постаті рівнозначної Б. П. Хаждеу в історії румунської лінгвістики» (с. 138). Натуралістичний (біологічний) напрям у румунському мовознавстві пов'язаний з ім'ям Александру Чіхака, на становлення наукових поглядів

якого мали помітний вплив німецькі лінгвісти. А. Чіхак відомий як автор першого наукового етимологічного словника румунської мови. Учений з позицій лінгвістичного натуралізму вважав, що мова як будь-який природний організм функціонує за власними законами, у дію яких людина не повинна втручатися. Порівняння мови зі світом природи та ідея про неможливість втручання людини в поступальний розвиток мови повною мірою віддзеркалюють натуралістичну концепцію А. Чіхака. Разом з тим С. М. Лучканин висловлює думку про те, що А. Чіхаку ближчі мовознавчі погляди німецько-англійського вченого Макса Мюллера (с. 141). Мова, згідно концепції М. Мюллера, не має незалежного буття. Заслуговує на увагу твердження автора монографії про те, що А. Чіхаку властивий лінгвістичний дуалізм, який виявляється у тому, що він, з одного боку «говорить про мову як про природний організм, а з іншого – як про соціальний феномен» (с. 141). Гідним уваги є авторське осмислення ролі і впливу течії молодограматиків на подальший розвиток румунського загального мовознавства. Ступінь такого впливу на лінгвістів у 60-90 рр. XIX ст. був різним, а саме: від повного сприйняття (Х. Тікгін, Л. Шеїняну, М. Гастер) до спорадичного (Б. П. Хаждеу, Й. Богдан), хоча всі ці румунські вчені розглядали лінгвістику як історичну науку, визнавали необхідність поєднання історичних і порівняльних даних у дослідженні історії мови.

Окремий підрозділ рецензованої монографії присвячено висвітленню мовознавчих ідей і наукових здобутків одного з найвидатніших українських мовознавців другої половини XIX ст. П. Г. Житецького. С. М. Лучканин зазначає, що наукова спадщина П. Г. Житецького надзвичайно широка і різноманітна. В його наукових працях представлений всеосяжний спектр зацікавлень, що охоплює ключові аспекти філології: історична фонетика української мови, історія української літературної мови, фольклористика тощо. Він зробив певний внесок у розробку питання про східнослов'янські діалекти, вдосконалив фонетичний принцип в українському правописі, зібрав лексичний матеріал для «Історичного словника української мови». С. М. Лучканин вважає, що П. Г. Житецького доречно характеризувати як поміркованого молодограматика, який став фундатором загального («філософського») мовознавства в Україні.

Третій розділ монографії «Загальномовознавчі теорії в історії української та румунської лінгвістики в XX ст.: від порівняльно-історичної парадигми до антропоцентричної» присвячений компаративному дослідженню загальномовознавчих теорій на теренах України та Румунії на сучасному хронологічному зрізі. Послідовним описом здобутків лінгвістів двох народів із поданням великої кількості прикладів С. М. Лучканин формує цілісне уявлення про стан мовознавчої науки в XX ст. Так, автор констатує, що розвиток загальномовознавчих теорій в українській і румунській лінгвістиці

в цей період пов'язаний із суспільно-історичними подіями в Європі. В межах загального розвитку теорії мовознавства аж до середини 60-х ХХ ст. переважала лінгвістична компаративістика. Цілком мотивованим постає розгляд наукової спадщини С. Смаль-Стоцького, представників українського діаспорного порівняльно-історичного мовознавства І. Огієнка, П. Коваліва, Ю. Шевельова. Досить вичерпно охарактеризовано умови, в яких проходило становлення українського порівняльно-історичного і типологічного мовознавства. Прокоментовано внесок А. Кримського та І. Шаровольського, при цьому наголошено, що «розвідки І. Шаровольського з румунської філології стали чи не першими серйозними дослідженнями цієї важливої галузі науки в межах порівняльно-історичної парадигми» в Україні (с. 177). У розділі зроблено вдалу, на наш погляд, спробу оцінити діяльність «українського молодогограматика» Л. Булаховського, який «усе життя був послідовним і принциповим прихильником порівняльно-історичного методу...» (с. 179). На особливу увагу та пошану, як відзначає автор монографії, заслуговують здобутки А. Білецького, праці якого охоплювали майже всі галузі лінгвістики.

Окремий підрозділ С. М. Лучканин присвячує специфіці домінування порівняльно-історичного мовознавства в загальному розвитку науки про мову в Румунії у першій половині і в середині ХХ ст. Дослідник засвідчує, що в цей час розпочинається активна і плідна діяльність трьох видатних румунських лінгвістів, засновників самостійних лінгвістичних шкіл у румунському мовознавстві: Александру Філіппіде, Овіду Денсушану та Секстіла Пушкаріу. А. Філіппіде був класичним молодогограматиком кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Ґрунтовно проаналізувавши праці мовознавчого характеру румунського вченого, С. М. Лучканин підсумовує, що він цілком оригінальний не лише у класифікації мовного матеріалу, що є винятково румунським, але дотримується власної точки зору в поясненні різноманітних причин мовних змін. А. Філіппіде не обмежується лише класифікацією змін у мові, а намагається встановити і пояснити їхні причини. Вагомим у роботі є аналіз внеску у розвиток румунського мовознавства Овіда Денсушану, відомого в історії як блискучого фахівця у галузі порівняльно-історичної граматики індоєвропейських мов. На основі дослідження праць румунського лінгвіста С. М. Лучканин робить висновок про те, що хоча О. Денсушану у своїх дослідженнях мав багато спільного із молодогограматизмом, сам не декларував себе адептом жодної з мовознавчих шкіл, стверджуючи, що мовний феномен надзвичайно багатий, щоб бути вміщеним у одному напрямі (с. 191). Не обійдена увагою діяльність румунських компаративістів Й.-А. Кандрі і С. Пушкаріу, що в цілому засвідчує те, що автор монографії конструктивно компонує теоретичні засади з емпіричним матеріалом.

Привабливим є висновок про те, що для української й румунської теоретичної лінгвістики останнього періоду, тобто ХХ ст., характерне проникнення офіційної державної ідеології в дискусії про походження мови та відображення панівної ідеології у внутрішній структурі мовної системи і методах лінгвістичного дослідження. Не залишив дослідник поза увагою цілком об'єктивне положення про те, що широке застосування порівняльно-історичного мовознавства у Румунії в 20–30-ті роки зумовлено не в останню чергу тим, що румунська політична еліта в основному орієнтувалася на Францію, а офіційна радянська доктрина усіяло насаджувала «панславізм».

Разом з тим висловимо деякі міркування і зауваження, врахування яких сприяло б поліпшенню рецензованої праці. На наш погляд, вимагає конкретизації і додаткової аргументації положення про збіги та відмінності у загальнолінгвістичних концепціях класиків українського та румунського мовознавства Б. П. Хаждеу і О. Потебні. Деякі наведені у примітках матеріали не мають відношення до лінгвістики, відволікають і переобтяжують сприйняття основної авторської концепції (с. 46; с. 54; с. 176; с. 228). Не зрозуміло, яку функцію виконують висновки на стор. 156 (висновки до розділів 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3) і чому такі висновки відсутні в інших розділах.

Послідовність і системність викладу матеріалу, переконливість аргументів, вдала і виважена авторська концепція засвідчують високий рівень виконаного дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бевзенко С. П.* Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : [навч. посіб.] / С. П. Бевзенко. — К. : Вища шк., 1991. — 231 с.
2. *Ковалик І. І.* Загальне мовознавство. Історія лінгвістичної думки : [навч. посіб.] / І. І. Ковалик, С. П. Самійленко. — К. : Вища школа, 1985. — 216 с.
3. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
4. *Macrea D.* Probleme ale structure si evolutei limbii romane / D. Macrea. — Bucuresti : Editura didactica si pedagogica, 1982. — 300 p.

М. Г. Сенів
Т. М. Компанець

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Весняні наукові заходи на факультеті іноземних мов починаються традиційно ще задовго до початку першої відлиги. 29 і 30 січня 2013 р. відбулась Міжвузівська конференція молодих учених «Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур», яка пройшла на факультеті в одинадцятий раз. За більш, ніж десятиліття свого існування конференція завоювала популярність серед молодих учених-філологів багатьох українських вищих навчальних закладів. Щорічно аспіранти й здобувачі з університетів Донецька, Харкова, Києва, Львова, Івано-Франківська, Севастополя та інших міст проходять апробацію результатів своїх дисертаційних досліджень на конференції молодих учених ДонНУ. Цього року на участь у конференції було подано заявки більш ніж з 20 ВНЗ України. У роботі секцій взяли участь наші колеги з Києва, Ніжина, Севастополя, Сімферополя, Луганська, Маріуполя.

Конференція була відкрита доповіддю її організатора й натхненника, декана факультету іноземних мов доктора філологічних наук, професора Володимира Дмитровича Каліущенка.

Живе обговорення викликали доповіді аспірантів Д. О. Сокіл і Н. Х. Лохман, присвячені проблемам зіставного вивчення мовних явищ й поезики зарубіжної літератури, які були заслухані на пленарному засіданні.

Традиційним для конференції молодих учених є широке коло актуальних проблем філології, які обговорювалися у 6 секціях: граматики й словотвору, семантики й фразеології, типологічного мовознавства, когнітивного й прагматичного вивчення мовних одиниць, у секції художньої літератури. Робота секцій пройшла під чуйним і доброзичливим керівництвом професорів Ольги Леонідівни Бессонової, Михайла Григоровича Сеніва, Шаміля Рафаїловича Басирова, а також доцентів Ольги Вікторівни Клименко, Олени Валеріївни Материнської, Інни Анатоліївни Юшковець, Тетяни Георгіївни Теличко.

До відкриття конференції був виданий збірник тез, до якого увійшли роботи 70 учасників з різних ВНЗ України.

Не менш масштабною стала і Всеукраїнська наукова студентська конференція «Зіставне вивчення германських та романських мов і літератур» 12–13 березня 2013 року, учасниками якої, були майже 400 студентів з 5 різних міст нашої країни (Київ, Донецьк, Харків, Львів, Горлівка).

До уваги слухачів студентами факультету іноземних мов було представлено 111 доповідей українською, російською та німецькою мовами.

На відкритті конференції учасників привітала доцент кафедри германської філології, кандидат філологічних наук О. В. Материнська. На пленарному засіданні було представлено доповіді з проблем типологічного дослідження мов, гендерної лінгвістики та літератури, які зробили І. Галка, А. Ярмак та А. Сапункова.

У перший день конференції були проведені «круглі столи» для представників кафедр германської філології, англійської філології, романських мов та кафедри теорії і практики перекладу. Бесіда з представниками німецької служби академічних обмінів «DAAD», консульства Федеративної Республіки Німеччина в м. Донецьку, Каліфорнійського університету (США), міжнародної студентської організації AIESEC та Alliance Française викликала у студентів неабиякий інтерес до міжнародних стипендіальних програм та системи освіти Німеччини, Англії, Америки та Франції.

Робота конференції проходила у 10 секціях та підсекціях, найчисленнішими з яких були “Лексична семантика”, “Проблеми перекладу” та “Проблеми історичної поетики в світовій літературі”.

На заключному пленарному засіданні 43 студенти отримали грамоти за кращу доповідь. Керівники секцій (проф. Ш. Р. Басиров, доц. В. О. Дроздов, доц. О. М. Сидоров, доц. А. Ф. Малюга, доц. С. М. Кришталь, доц. Н. М. Чернишенко, доц. Н. В. Павлюк, доц. О. С. Сарбаш, доц. О. В. Трофімова, ст. викл. Л. В. Сапегіна) підвели підсумки роботи конференції, висловили подяку всім учасникам конференції та побажали їм подальших наукових успіхів і досягнень.

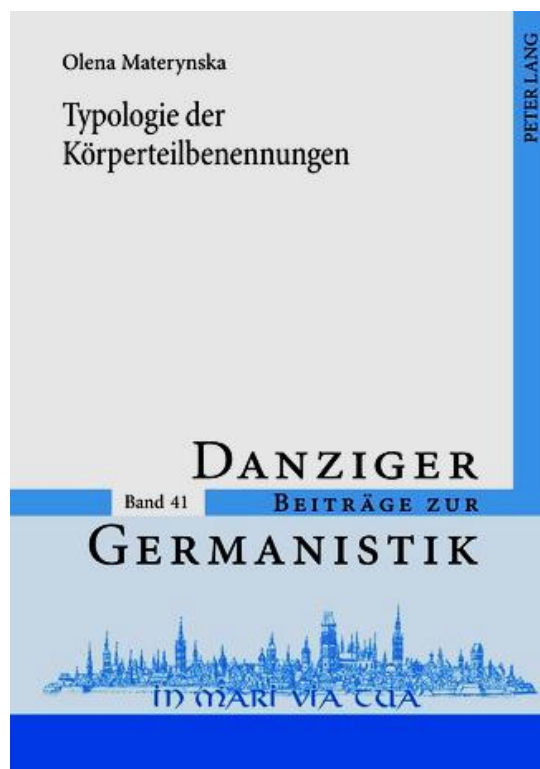
Т. О. Поденежна,
Н. М. Клюєва

НОВІ ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, МОНОГРАФІЇ

OLENA MATERYNSKA

TIPOLOGIE DER KÖRPERTEILBENENNUNGEN. –

Danziger Beiträge zur Germanistik. — Bd. 41. / Hrsg. Andrzej Kaṭny, Katarzyna Lukas, Czesława Schatte. — Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2012. — 246 S.

У монографії системно досліджено семантику найменувань частин тіла людини на синхронічному рівні в індоєвропейських та урало-алтайських мовах. На матеріалі германських та слов'янських мов досліджувані одиниці вивчено також у діахронічній перспективі, розглянуто у слензі та у галузі термінології. До основних результатів роботи належать перелік понад 100 конкретних семантичних універсалій, які віддзеркалюють типи семантичних переносів у тематичній групі найменувань частин тіла, а також типологічні узагальнення щодо розвитку їх полісемії, сформульовані у вигляді імплікативних універсалій.

Для науковців, аспірантів, які працюють у галузі зіставного та типологічного мовознавства.

НАШІ АВТОРИ

**АНОХІНА
ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА**

кандидат філологічних наук, докторант кафедри теоретичної і прикладної лінгвістики та новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету

**БЕДНАРОВА-ГИБОВА
КЛАУДІА**

доктор філософії, старший викладач Інституту Англiстики і Американістики Університету м. Прешов (Словацька республіка)

**ВОЙТАНІК
ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА**

викладач кафедра іноземних мов Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ГАЛЬЧЕНКО
ОКСАНА ЮРІЙВНА**

аспірантка кафедри англійської філології Запорізького національного університету

**ДАВИДЮК
ЮЛІЯ БОРИСІВНА**

аспірантка кафедри германської та фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету

**ДРІНКО
ГАННА ГЕННАДІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри граматики та практики мовлення Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

**КАЛУЩЕНКО
ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА**

аспірантка кафедри англійської філології Донецького національного університету

**КЛЮЄВА
НАДІЯ МИКОЛАЇВНА**

викладач кафедри германської філології Донецького національного університету

**КОБЯКОВА
ІРИНА КАРПІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германської філології Сумського державного університету

**КОМПАНЕЦЬ
ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури і класичної філології Донецького національного університету

**КРЕМЗИКОВА
СВІТЛАНА ЮХИМІВНА**

доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романських мов Донецького національного університету

**КУДРЯ
ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА**

аспірантка кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

**КУПЧИШИНА
ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА**

аспірантка кафедри англійської мови та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана
Франка

**ЛЕЩЕНКО
ОЛЕСЯ ВІКТОРІВНА**

аспірантка кафедри германської філології Донецького
національного університету

**МЕЛЕЖИК
КАРИНА ОЛЕКСІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент, в. о. завідувача
кафедри іноземних мов соціально-економічних
спеціальностей Таврійського національного
університету імені В. І. Вернадського

**ОСТРОВСЬКА
ЮЛІЯ КОНСТАНТІНІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
англійської філології Донецького національного
університету

**ПОДЕНЄЖНА
ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і
практики перекладу Донецького національного
університету

**ПОПОВА
ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА**

старший викладач кафедра англійської мови
Маріупольського державного університету

**СЕНІВ
МИХАЙЛО ГРИГОРОВИЧ**

доктор філологічних наук, професор, завідувач
кафедри світової літератури і класичної філології
Донецького національного університету

**СИСОЄВА
ЄВГЕНІЯ СЕРГІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
англійської філології Донецького національного
університету

**УЛУПОВА
ОЛЕНА ПЕТРІВНА**

старший викладач кафедра англійської мови
Маріупольського державного університету

**ХАРЧЕНКО
ОЛЕГ ВАЛЕНТИНОВИЧ**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач
кафедри теорії і практики перекладу Українсько-
Арабського інституту міжнародних відносин та
лінгвістики імені Аверроеса Міжрегіональної Академії
управління персоналом (м. Київ)

**ХОХЛОВА
ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**

викладач кафедри англійської філології Донецького
національного університету

CONTRIBUTING AUTHORS

- TETIANA ANOKHINA** Candidate of Philology, working for doctor's degree at the Department of Theoretical and Applied linguistics and Modern Greek Philology, Kyiv National Linguistic University
- KLAUDIA
BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ** PhDr., Senior Lecturer at Institute of British and American Studies, University of Prešov (the Slovak Republic)
- IRYNA VOITANIK** Lecturer at the Department of Foreign Languages, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv
- OKSANA GALCHENKO** Post-graduate Student at the Department of English Philology, Zaporizhzhya National University
- YULIIA DAVYDIUK** Post-graduate Student at the Department of Germanic and Finno-Ugric Philology, Kyiv National Linguistic University
- HANNA DRINKO** Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Grammar and Practice of Speech, Gorlovka Institute of Foreign Languages, State Institution "Donbasskyi State Pedagogical University"
- YULIIA KALIUSŤENKO** Post-graduate Student at the Department of English Philology, Donetsk National University
- NADIJA KLIUIEVA** Lecturer at the Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- IRYNA KOBIAKOVA** Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Germanic Philology, Sumy State University
- TETIANA KOMPANETS** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of World Literature and Classical Philology, Donetsk National University
- SVITLANA KREMZIKOVA** Doctor of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Romance Languages, Donetsk National University
- OKSANA KUDRIA** Post-graduate Student at the Department of Linguistics and the Russian Language, Gorlovka Institute of Foreign Languages, State Institution "Donbasskyi State Pedagogical University"

- YULIIA KUPCHYSHYNA*** Post-graduate Student at the Department of English Language and Translation, Ivan Franko Zhytovir State University
- OLEZIA LESHCHENKO*** Post-graduate Student at the Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- KARYNA MELEZHIK*** Candidate of Philology, Associate Professor, Acting Head of the Department of Foreign Languages for Social Sciences and Humanities, V. I. Vernadskiy Taurida National University
- YULIIA OSTROVSKA*** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of English Philology, Donetsk National University
- TETIANA PODYENYEZHNA*** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation Studies, Donetsk National University
- OLENA POPOVA*** Senior Lecturer at the Department of the English Language, Mariupol State University
- MYKHAILO SENIV*** Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of World Literature and Classical Philology, Donetsk National University
- IEVGENIIA SYSOIEVA*** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of English Philology, Donetsk National University
- OLENA ULUPOVA*** Senior Lecturer at the Department of the English Language, Mariupol State University
- OLEG KHARCHENKO*** Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Translation Studies of Ukrainian-Arabic Institute of International Relations and Linguistics named after Averroes, Inter-regional Academy of Human Resources Management (Kyiv)
- VIKTORIA KHOKHLOVA*** Lecturer at the Department of English Philology, Donetsk National University

**ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:**

ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету тричі на рік.

У журналі публікуються статті, оглядові статті, рецензії й відгуки на книги та дисертаційні дослідження, повідомлення та інформаційні матеріали з усіх аспектів світових мов і літератур, а також прикладної лінгвістики. Запрошуємо надсилати публікації за наступними лінгвістичними напрямками:

1. Фонетика / фонологія	11. Антропологічна лінгвістика
2. Морфологія	12. Соціолінгвістика
3. Синтаксис	13. Когнітивна лінгвістика
4. Семантика	14. Психолінгвістика
5. Типологічні дослідження	15. Ономастика
6. Прагматика	16. Контрастивна лінгвістика
7. Історична лінгвістика	17. Мовна варіативність / зміни
8. Стилїстика	18. Методика викладання
9. Переклад	19. Інше (будь ласка, уточніть)
10. Вивчення дискурсу	

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.

2. Чітко роздрукований, ретельно вичитаний і підписаний автором оригінал в одному примірнику із рецензією доктора чи кандидата наук за фахом, завіреною підписом і печаткою установи, в якій працює рецензент (для авторів, які не мають вченого ступеня), надсилається на адресу, електронна версія статті – на електронну адресу редакційної колегії.

Формат сторінки – А 4, через 1,5 інтервалу, розмір літер основного тексту статті – 12, шрифт – Times New Roman. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, лівє – 30, правє – 20 мм. Абзацний відступ становить 10 мм. Слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).

Назву статті друкують без абзаца, жирним прямим шрифтом (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті жирним прямим шрифтом (розмір 12). У дужках зазначають місто (жирним прямим шрифтом (розмір 12)).

Зразок:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецьк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. Після назви статті друкують анотації трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 0,5 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив, через 1 інтервал).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після анотацій, перед текстом самої статті (розмір 12, курсив).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю в тексті розміщують після абзацу, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзацу, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами, наприкінці – іноземною). Список літератури слід оформити із дотриманням стандартів ВАК України (див. “Приклади

оформлення бібліографічного опису у списку джерел...”, “Бюлетень ВАК України”, № 3, 2008; № 5, 2009 або на сайті http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Посилання в тексті статті на джерела подаються в квадратних дужках, наприклад: [5; 11–15]; при цитуванні зазначаються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади в текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *soeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Матеріали надсилаються на адресу:

Донецький національний університет

Факультет іноземних мов

Кафедра англійської філології

Бессонова Ольга Леонідівна

вул. Університетська, 24

83001 Донецьк

тел. +38 (062) 345-72-59, тел. / факс +38 (062) 335-03-98

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

**ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИИ В ЖУРНАЛЕ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ. ЗАРУБЕЖНАЯ ЛИТЕРАТУРА. МЕТОДИКА
ПРЕПОДАВАНИЯ.**

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Иностранные языки. Зарубежная литература. Методика преподавания” издается факультетом иностранных языков Донецкого национального университета три раза в год.

В журнале публикуются статьи, обзорные статьи, рецензии и отзывы на книги и диссертационные исследования, объявления и информационные материалы по всем аспектам мировых языков и литератур, а также прикладной лингвистики. Приглашаем присылать публикации по следующим лингвистическим направлениям:

1. Фонетика / фонология	11. Антропологическая лингвистика
2. Морфология	12. Социолингвистика
3. Синтаксис	13. Когнитивная лингвистика
4. Семантика	14. Психолингвистика
5. Типологические исследования	15. Ономастика
6. Прагматика	16. Контрастивная лингвистика
7. Историческая лингвистика	17. Языковая вариативность / изменения
8. Стилистика	18. Методика преподавания
9. Перевод	19. Другое (пожалуйста, уточните)
10. Изучение дискурса	

Языки издания – украинский, русский, английский, немецкий, французский, испанский. В предложенных к публикации научных статьях автор должен обосновать актуальность темы, четко сформулировать цель и задачи исследования, привести научную аргументацию, обобщения и выводы, которые представляют интерес своей новизной, научностью и практическим значением.

Требования к оформлению рукописи

1. Объем статьи – 10-12 страниц.

2. Четко распечатанный, тщательно вычитанный и подписанный автором оригинал в одном экземпляре с рецензией доктора или кандидата наук по специальности, заверенной подписью и печатью организации, в которой работает рецензент (для авторов, которые не имеют ученой степени), посылается по адресу, электронная версия статьи – по электронному адресу редакционной коллегии.

Формат страницы – А 4, через 1,5 интервал, размер букв основного текста статьи – 12, шрифт – Times New Roman. Поля страницы зеркальные: верхнее – 20 мм, нижнее – 25, левое – 30, правое – 20 мм. Отступ абзаца составляет 10 мм. Следует четко дифференцировать тире (–) и дефис (-).

Название статьи печатают без абзаца, жирным прямым шрифтом (размер 14).

Инициалы и фамилия автора (авторов) печатаются перед названием статьи жирным прямым шрифтом (размер 12). В скобках указывают город (жирным прямым шрифтом (размер 12)).

Пример:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. После названия статьи печатаются аннотации на трех языках (украинском, русском (3-4 предложения), английском (приблизительно 0,5 стр.), с указанием фамилии и инициалов автора (авторов) и названия статьи (размер 10, курсив, через 1 интервал).

4. Ключевые слова статьи (кроме передовых статей) печатаются курсивом на отдельной строке после аннотаций, перед текстом самой статьи (размер 12, курсив).

5. Названия таблиц печатают нежирным курсивом, отступая от предыдущего текста и самой таблицы. Таблицу в тексте помещают после абзаца, в котором на нее ссылаются, или на следующей странице после ссылки.

6. В Списке литературы (печатається сразу же после текста статьи) каждый источник печатается с абзаца, в алфавитном порядке, нумерується, сначала на украинском или русском языке, в конце – на иностранном). Список литературы следует оформлять согласно стандартам ВАК Украины (см. “Об оформлении библиографического описания в списке источников...”, “Бюллетень ВАК Украины”, № 3, 2008; № 5, 2009 или на сайте http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Ссылки в тексте статьи на источники подаются в квадратных скобках, например: [5; 11–15]; при цитировании указываются страницы, например: [2, с. 5].

8. Примеры в текстах статей печатаются курсивом (без выделения жирным), их перевод в кавычках: *coeur* ‘сердце’, *âme* ‘душа’.

Материалы посылаються по адресу:

Донецкий национальный университет

Факультет иностранных языков

Кафедра английской филологии

Бессонова Ольга Леонидовна

ул. Университетская, 24

83001 Донецк

тел. +38 (062) 345-72-59, тел. / факс +38 (062) 335-03-98

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

LINGUISTIC JOURNAL
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES, WORLD LITERATURE, METHODS OF TEACHING
SUBMISSION INFORMATION

(1) The scholarly journal *Studia Germanica et Romanica: Foreign Languages, World Literature, Methods of Teaching* published three times a year at the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Ukraine carries articles, survey articles, books and theses reviews and informational notes on all aspects of world languages and literatures as well as applied linguistics. Contributions are invited on the mainstream linguistic studies and secondary subfields of linguistics from the list below:

1. Phonetics / Phonology	12. Sociolinguistics
2. Morphology	13. Cognitive Linguistics
3. Syntax	14. Psycholinguistics
4. Semantics	15. Onomastics
5. Typological Studies	16. Contrastive Linguistics
6. Pragmatics	17. Language Variation / Change
7. Historical Linguistics	18. Language Teaching
8. Stylistics	19. L1 Language Acquisition
9. Translation	20. L2 Language Acquisition
10. Discourse Analysis	21. Other (please specify)
11. Anthropological Linguistics	

(2) Contributions from all countries are invited. The language of publication may be English, Spanish, German, French, Russian or Ukrainian. No restrictions are placed on the subject or method of contributions submitted.

(3) Papers for submission should be sent to:

Professor Olga L. Bessonova, Doctor of Philology, Head of English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Universytetska St., 24, 83001 Donetsk, Ukraine; tel. +38 062 345 72 59; tel. / fax +38 062 335 03 98; e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

SUBMISSION GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

(1) Submissions do not normally exceed 10-12 pages (line spacing: 1.5) including abstracts, quotations, tables, graphs, diagrams, figures, references.

(2) Margins: upper and right – 20mm, lower and left – 30mm. The first line of every new paragraph is indented (10mm). Body text: Times New Roman, 12pt.

(3) Authors' initials and surnames typed in bold (size 12pt) in the upper right corner precede the title of an article. Then follow the name of the country and that of the town (city) in brackets (size 12pt). A centred title of the paper is typed in capitals in bold (size 12pt) as in the sample below:

© 2009 G. V. Ivanov
(Russia, Moscow)

**SEMANTIC CLASSIFICATION OF MIDDLE ENGLISH
POSSESSIVE VERBS**

(4) An abstract in English follows the title of a paper and includes approximately half a page (size 10 pt). It is followed by a set of key words in italics.

(5) Examples of language material (words, phrases, sentences) are typed in italics, e.g. *crown, bedecken, a fair-weather friend*.

(6) Table titles are numbered throughout the paper and typed in italics using extra line spacing to mark them from the text of the paper and the body of the tables.

(7) In-text citations and quotations include the number(s) corresponding to the works in the REFERENCES (a) and – if relevant – page number(s) (b), e.g. a) [5; 11–15]; b) [2, p. 5].

(8) Submissions are supplied with REFERENCES (works referred to in the body of a paper) which immediately follow the text and are arranged in the alphabetical order on separate lines. The heading REFERENCES is in capitals and centred, e.g.

1. *Taylor J. R.* Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory / J. R. Taylor. — Oxford : Oxford University Press, 1989. — 356 p.

2. *Polenz P. von.* Geschichte der deutschen Sprache / Peter von Polenz. — [9. überarb. Aufl.]. — Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1978. — 226 S. — (Sammlung Göschen; Bd. 2206).

(9) The author(s) of a submission are requested to provide 50-words contact details including their full names, degree, position, current employment place, telephones and e-mail address. This information should be provided in a separate file.

(10) Contributions are reviewed by at least two experts in the field and regardless of their length will be held to the same standards of technical and presentation quality. The journal is not responsible for returning papers that have been sent.

(11) Authors are requested to follow the ethical guidelines for research set forth by their academic institutions.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 10 № 1 (28) 2013

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,
ні з читачами.

Відповідальний секретар – *О. С. Найдьонова*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *Н.В. Павлюк, канд. філол.
наук, доц.*

Комп'ютерна верстка *О. О. Гриньова*